

T.C.
YILDIZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

YAPIMINDAN GÜNÜMÜZE KARAKÖY CAMİSİ'NİN
MİMARİ TARİHÇESİ

Sultan YILMAZ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Mimarlık Anabilim Dalı

Mimarlık Tarihi ve Kuramı Programı

Danışman

Doç. Dr. Alev ERKMEN

Haziran, 2023

T.C.
YILDIZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

YAPIMINDAN GÜNÜMÜZE KARAKÖY CAMİSİ'NİN
MİMARİ TARİHÇESİ

Sultan YILMAZ tarafından hazırlanan tez çalışması 23.06.2023 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Mimarlık Anabilim Dalı, Mimarlık Tarihi ve Kuramı Programı **YÜKSEK LİSANS TEZİ** olarak kabul edilmiştir.

Doç. Dr. Alev ERKMEN
Yıldız Teknik Üniversitesi
Danışman

Jüri Üyeleri

Doç. Dr. Alev ERKMEN, Danışman
Yıldız Teknik Üniversitesi

Prof. Dr. Nuran KARA PİLEHVARİAN, Üye
Yıldız Teknik Üniversitesi

Doç. Dr. Öğr. Üyesi Vesile Gül CEPHANECİGİL, Üye
İstanbul Teknik Üniversitesi

Danışmanım Doç. Dr. Alev ERKMEN sorumluluğunda tarafımca hazırlanan “Yapımından Günümüze Karaköy Camisi’nin Mimari Tarihçesi” başlıklı çalışmada veri toplama ve veri kullanımında gerekli yasal izinleri aldığımı, diğer kaynaklardan aldığım bilgileri ana metin ve referanslarda eksiksiz gösterdiğimi, araştırma verilerine ve sonuçlarına ilişkin çarpıtma ve/veya sahtecilik yapmadığımı, çalışmam süresince bilimsel araştırma ve etik ilkelerine uygun davrandığımı beyan ederim. Beyanımın aksinin ispatı halinde her türlü yasal sonucu kabul ederim.

Mimar Sultan YILMAZ

İmza

Annem Hacer Yılmaz'a

ve

Babam Davut Yılmaz'a

TEŞEKKÜR

Yazarının zamanda bir yolculuğa çıkar gibi merakla sokaklarını gezdiği Beyoğlu'nda, yüzyıl dönümü İstanbul mimarlık üretiminin simge yapılarından Karaköy Camisi'nin mimari tarihçesinin anlatıldığı bu çalışma pek çok destek ve yardımın dahil olduğu bir sürecin ürünüdür.

En büyük teşekkürü, sorularıma bilgeliği ve nezaketiyle verdiği cevapları, cömertçe sunduğu desteği için tezin danışmanlığını yürüten Doç. Dr. Alev Erkmen'e borçluyum. Tez yazım sürecini benim için şekillendirmesiyle ve zorlandığım anlarda yüreklendirici sözleriyle hazırladığım ilk akademik çalışma olan bu tezi sonuçlandırmayı benim için mümkün kılmıştır.

Tezimi geliştirmeme katkı sağlayan önerileri ve bu çalışmanın gerçekleştirilmesinde sunmuş olduğu nazik desteği için Prof. Dr. Nuran Kara Pilehvarian'a, kaynak önerileriyle tezime bulunduğu değerli katkıları için Doç. Dr. Vesile Gül Cephaneçigil'e teşekkür ederim.

Araştırma sürecinde konuya ilişkin bilgi ve belge paylaşımında bulunan T.C. Vakıflar Genel Müdürlüğü, T.C. İstanbul Vakıflar 1. Bölge Müdürlüğü, İBB Koruma Uygulama ve Denetim Müdürlüğü, İBB Kültür Varlıkları Projeler Şube Müdürlüğü, İBB Şehir Planlama Şube Müdürlüğü, Beyoğlu Belediyesi Plan ve Proje Müdürlüğü ve Mimarlar Odası İstanbul Büyükkent Şubesi kurumlarında çalışan uzmanlara ve Udine Kent Müzesi (*Civici Musei di Udine*), Udine Vincenzo Joppi Halk Kütüphanesi (*Biblioteca Civica "Vincenzo Joppi" di Udine*) çalışanlarına teşekkür ederim.

Varlıklarıyla hayatıma neşe ve anlam katan değerli arkadaşlarıma bu çalışma sürecinde de vermiş oldukları moral desteği için teşekkür ederim.

Sunmuş oldukları desteği tez yazım süreciyle sınırlayamayacağım, ilgi ve sevgilerini derinden hissettiren çok sevgili aileme teşekkür ederim.

Sultan YILMAZ

İÇİNDEKİLER

TEŞEKKÜR	iv
KISALTMA LİSTESİ	vii
ŞEKİL LİSTESİ	viii
TABLO LİSTESİ	xv
HARİTA LİSTESİ	xvi
ÖZET	xvii
ABSTRACT	xix
1 GİRİŞ	1
1.1 Literatür Özeti	1
1.2 Tezin Amacı	9
1.3 Hipotez	9
2 ON DOKUZUNCU YÜZYIL MODERNLEŞMESİ BAĞLAMINDA İSTANBUL MİMARLIĞI VE CAMİLERİ	12
2.1 On Dokuzuncu Yüzyıl Modernleşme Hareketleri ve Mimarlık	12
2.2 On Dokuzuncu Yüzyıl Osmanlı Modernleşmesi ve İstanbul Mimarlığının Genel Özellikleri	26
2.3 On Dokuzuncu Yüzyıl İstanbul’unda İnşa Edilen Başlıca Camiler ve Genel Özellikleri	64
3 ON DOKUZUNCU YÜZYILDA KARAKÖY	85
3.1 Karaköy Semtinin Kısa Tarihçesi	104
3.2 Karaköy’ün Başlıca Tarihsel ve Simgesel Yapıları	126
4 KARAKÖY CAMİSİ	130
4.1 Yapının Konumu ve Erken Tarihçesi	130
4.2 İlk Caminin Banisi Merzifonlu Kara Mustafa Paşa ve Vakfı	137
4.3 Caminin Mimarı: Raimondo D’Aronco	137
4.4 Caminin Yapım Süreci	167
4.5 Caminin Mimari Özellikleri	176
4.6 Caminin Mimarlık Tarihindeki Yeri ve Önemi	213
4.7 Caminin Tarihçesinden Görsel Belgeler	218
5 KARAKÖY CAMİSİ’NİN YIKIMI	224
5.1 “1956-1960 İmar Hamlesi” ve Beşiktaş-Karaköy Aksındaki Yıkımlar	224
5.2 Caminin Yıkım Kararı ve Yıkım Süreci	232
5.3 Caminin Parçalarının Sökümü, Nakliyesi ve Günümüze Ulaşanlar	276
5.4 Yıkımından Günümüze Cami Arazisinin Durumu ve Kullanımı	284
6 KARAKÖY CAMİSİ VE REKONSTRÜKSİYON	294
6.1 Yapının Rekonstrüksiyon Kararı ve Yasal Süreç	294
6.2 Konuya Mimari Kamuoyundan Tepkiler	312
6.3 Konunun Popüler Kamuoyundaki Yankıları	327
7 SONUÇ	333
7.1 Sonuç	333
KAYNAKÇA	334

A EK	351
B EK	359
C EK	360
D EK	361
E EK	362
F EK	363
G EK	364
H EK	365
TEZDEN ÜRETİLMİŞ YAYINLAR	367

KISALTMA LİSTESİ

AAE	Alman Arkeoloji Enstitüsü
C	Cilt
COA	Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi
cm	Santimetre
Ed.	Editör
EV	Evkaf
H/h	Hicri
h.d.	Hükümdarlık Dönemi
İ	İrade
İAE	İstanbul Araştırmaları Enstitüsü
İBB	İstanbul Büyükşehir Belediyesi
İÖ	İsa'dan Önce
İTÜ	İstanbul Teknik Üniversitesi
m	Metre
M/m	Miladi
No	Numara
s	Sayfa
s.d.	Sadrızamlık Dönemi
ŞD	Şuray-ı Devlet
t.y.	Tarih yok
T.C.	Türkiye Cumhuriyeti
yy	Yüzyıl

ŞEKİL LİSTESİ

Şekil 2.1 Dünya sergileri için inşa edilen yapılar	13
Şekil 2.2 Dünya sergileri için inşa edilen yapılar	13
Şekil 2.3 Madeleine Kilisesi	15
Şekil 2.4 Altes Müzesi	16
Şekil 2.5 Asar-ı Atika Müze-i Hümayun	16
Şekil 2.6 St. Gilles kilisesi	17
Şekil 2.7 Kırım Kilisesi	17
Şekil 2.8 Opera Kinası	18
Şekil 2.9 Postdam Buhar Makinesi Binası	19
Şekil 2.10 Sirkeci Garı	20
Şekil 2.11 Red House	21
Şekil 2.12 Tassel House	23
Şekil 2.13 Sezasyon Binası	24
Şekil 2.14 Botter Evi ve Vlora Han	25
Şekil 2.15 Altıncı Daire-i Belediye Binası	30
Şekil 2.16 1875-78 yılları arasında demir kostrüksiyonla yapılan Galata Köprüsü	35
Şekil 2.17 Karaköy-Tophane arasında düzenlenen rıhtım	36
Şekil 2.18 Yüksek Kaldırım	37
Şekil 2.19 Tünel Meydanı	37
Şekil 2.20 Fransız Sefareti Binası	44
Şekil 2.21 Mecidiye Kışlası	45
Şekil 2.22 Büyük Londra Otel ve Bristol Otel	47
Şekil 2.23 Pera Palas	48
Şekil 2.24 Tokatlıyan Otel	49
Şekil 2.25 Cercle d'Orient	49
Şekil 2.26 Cité de Pèra	50
Şekil 2.27 Akaretler	51
Şekil 2.28 Voyvoda Caddesi	52
Şekil 2.29 Osmanlı Bankası	52
Şekil 2.30 Kuleli Askeri Lisesi	53
Şekil 2.31 İstanbul panoramasında Darülfünun binası	54
Şekil 2.32 Tarihi yarımada siluetinden darülfünun binası	54
Şekil 2.33 Bab-ı Ali giriş kapısı	56
Şekil 2.34 Asar-ı Atika Müze-i Hümayun	58
Şekil 2.35 Dolmabahçe Sarayı	58
Şekil 2.36 Çırağan Sarayı	59
Şekil 2.37 Sirkeci Garı	59
Şekil 2.38 Botter Evi	61
Şekil 2.39 Botter evinden detaylar	61
Şekil 2.40 Martin Apartmanı	62
Şekil 2.41 Ragıp Paşa apartmanı ve Frej Apartmanı	62

Şekil 2.42 Şeyh Zafir Külliyesi	63
Şekil 2.43 Sarıyer Kefeliköy caddesinde bir ev ve Ahmet Ratib Paşa konağı	64
Şekil 2.44 Nuruosmaniye Camisi	65
Şekil 2.45 Laleli Cami	66
Şekil 2.46 Selimiye Cami	67
Şekil 2.47 Nusretiye Cami.....	68
Şekil 2.48 Çırağan Cami.....	69
Şekil 2.49 Büyük Mecidiye Cami.....	71
Şekil 2.50 Bezm-i Alem Valide Sultan (Dolmabahçe) Cami	73
Şekil 2.51 Valide Cami.....	75
Şekil 2.52 Hamidiye (Yıldız) Cami	78
Şekil 2.53 Ali Paşa Mescidi.....	80
Şekil 2.54 Hobyar Mesidi.....	82
Şekil 2.55 Bebek Cami	84
Şekil 3.1 Antoine Ignace Melling'in Boğaz garvüründe solda Galata	94
Şekil 3.2 Antoine Ignace Melling'in Boğaz garvüründe sağda Galata	94
Şekil 3.3 Jean Marius Feraud'nun 19. yüzyılın ilk yarısında çizilen Galata Bölgesi.....	95
Şekil 3.4 Galata Kulesi'nden çekilen İstanbul panoramasında Karaköy.....	96
Şekil 3.5 Galata Kulesi'nden çekilen İstanbul panoramasında Karaköy.....	96
Şekil 3.6 1900'lerde Karaköy-Tophane arasında düzenlenen rıhtım	97
Şekil 3.7 Karaköy'deki Galata Surları.....	108
Şekil 3.8 Kemeraltı Caddesi'ndeki burç kalıntısı.....	109
Şekil 3.9 St. Benoit Lisesi bahçesindeki burç kalıntısı.....	110
Şekil 3.10 Galata Kulesi'nin tarihsel süreçte fiziksel değişimi	111
Şekil 3.11 Yeraltı Cami	113
Şekil 3.12 Kılıç Ali Paşa Cami	114
Şekil 3.13 Kemankeş Kara Mustafa Paşa Cami	115
Şekil 3.14 Bektaş Efendi Mescidi.....	116
Şekil 3.15 II. Beyazıd Mescidi	116
Şekil 3.16 Karabaş Tekkesi Mescidi	117
Şekil 3.17 Reisülkütab İsmail Efendi mektebi ve çeşmesi.....	118
Şekil 3.18 St. Benoit Kilisesi.....	120
Şekil 3.19 Surp Grigor Lusavoriç Kilisesi.....	121
Şekil 3.20 Surp Pirgıç Ermeni Kilisesi.....	121
Şekil 3.21 Hanların üst katlarındaki Rus Ortodoks Kiliseleri	121
Şekil 3.22 Zülfaris Sinagogu	122
Şekil 3.23 Solda Komisyon (Borsa) Hanın ilk binası.....	124
Şekil 3.24 Solda komisyon (Borsa) Hanın tek katlı yeni binası	124
Şekil 3.25 Ziraat bankası binası.....	126
Şekil 3.26 Büyük Balıklı Han.....	127
Şekil 3.27 Gümrük (Çinili) Han	128
Şekil 3.28 Ömer Abed Han.....	128
Şekil 3.29 Karaköy Palas.....	129
Şekil 4.1 Haliç'ten Karaköy'e bakış.....	132

Şekil 4.2 Patrocle Campanakis'in cami projesi	135
Şekil 4.3 Galata Karaköy Meydanı'nda küçük cami projesi	136
Şekil 4.4 Raimondo D'Aronco'nun fotoğrafı	138
Şekil 4.5 Milano Tenaglia Kapısı	140
Şekil 4.6 Roma Adalet Sarayı.....	141
Şekil 4.7 Roma Parlamento binası.....	141
Şekil 4.8 Cividale Mezarlığı.....	141
Şekil 4.9 Cividale Mezarlığı	142
Şekil 4.10 Haberin detayı	143
Şekil 4.11 Dersaadet Ziraat ve Sanayi Sergi-i Umumisi projesi	144
Şekil 4.12 Dersaadet Ziraat ve Sanayi Sergi-i Umumisi projesi	145
Şekil 4.13 Dersaadet Ziraat ve Sanayi Sergi-i Umumisi projesi	145
Şekil 4.14 Dersaadet Ziraat ve Sanayi Sergi-i Umumisi maketi	146
Şekil 4.15 Dersaadet Ziraat ve Sanayi Sergi-i Umumisi maketi	146
Şekil 4.16 Dersaadet Ziraat ve Sanayi Sergi-i Umumisi maketi	146
Şekil 4.17 Yıldız Çini ve Porselen Fabrikası'nın çizimi	150
Şekil 4.18 Yıldız Çini ve Porselen Fabrikası.....	151
Şekil 4.19 Yıldız Sarayı sera projesi	151
Şekil 4.20 Yıldız Sarayı sera	152
Şekil 4.21 Yıldız Sarayı İstabl-ı Amire-i Ferhan.....	154
Şekil 4.22 Şale köşkü.....	154
Şekil 4.23 Yaveran, Bendegan Dairesi ve Nöbetçi Pavyonu	154
Şekil 4.24 Kireçburnu'nda Cemil Bey Evi.....	157
Şekil 4.25 Kireçburnu'nda Cemil Bey Evi.....	157
Şekil 4.26 Tarabya'da Yeni İtalya Sefaret Binası	158
Şekil 4.27 Tarabya'da Yeni İtalya Sefaret Binası	158
Şekil 4.28 Büyüka'da Mizzi Köşkü.....	159
Şekil 4.29 II. Abdülhamit Çeşmesi.....	161
Şekil 4.30 Şeyh Zafir Külliyesindeki çeşme ve Galata'daki çeşme	162
Şekil 4.31 Karaköy Camisi'nin yeniden inşa kararı	169
Şekil 4.32 Karaköy Camisi'nin inşası için verilen fetva	170
Şekil 4.33 Karaköy Camisi'nin inşaat masrafının düzeltilmesi için istenilen izin.....	172
Şekil 4.34 Karaköy Camisi'nin tamir masraflarının ödenmesine dair izin	173
Şekil 4.35 Karaköy Camisi'nin inşaatı sürerken	174
Şekil 4.36 Karaköy Camisi'nin inşaatı sürerken	175
Şekil 4.37 Karaköy Camisi'nin inşaatı sürerken	175
Şekil 4.38 Karaköy Camisi'nin alt katındaki dükkanlar sağda	179
Şekil 4.39 Karaköy Camisi.....	179
Şekil 4.40 Karaköy Camisi perspektifi.....	180
Şekil 4.41 Karaköy Camisi perspektifi.....	181
Şekil 4.42 Zemin kat (dükkan katı) planı	182
Şekil 4.43 Birinci normal kat (dükkan katı) planı	183
Şekil 4.44 Cami kat planı	185
Şekil 4.45 Mihrap yönü aksı.....	186

Şekil 4.46 Konumu değiştirilen mihrap nişi	186
Şekil 4.47 Karaköy camisi mihrap duvarı	187
Şekil 4.48 Cami katında mihrap konumu	188
Şekil 4.49 Mihrap ölçüleri	189
Şekil 4.50 Mihrabın dış duvardan taşan ölçüsü	189
Şekil 4.51 Mihrap planında pencereler	189
Şekil 4.52 Mihrabın ön ve yan görünüşü	190
Şekil 4.53 Mihrap planında pencereler	190
Şekil 4.54 Galata Köprüsü'nden Karaköy Camisi'ne bakış	191
Şekil 4.55 Cami kat planında minber konumu	192
Şekil 4.56 Mihrabın yerinin değiştirildiği planda minber izi olabilecek dikdörtgen çizim	193
Şekil 4.57 Minber yan görünüşü	193
Şekil 4.58 Minare planı	194
Şekil 4.59 Caminin kuzey cephe görünüşünde minare ölçüleri	195
Şekil 4.60 Minare kesiti	196
Şekil 4.61 Minare planı ve şerefe korkuluk kesiti	197
Şekil 4.62 Şerefe kesit perspektifi.	198
Şekil 4.63 Minare külâhının kesiti	199
Şekil 4.64 Şerefe detayları	199
Şekil 4.65 Karaköy Camisi.	200
Şekil 4.66 Kubbe ve dokuzgen çatı detayı.	201
Şekil 4.67 Kubbe kesiti ve planı.	202
Şekil 4.68 Kubbe iskeley detayı	203
Şekil 4.69 Ana ibadet mekânı ve diğer birimlerin üst örtü planı	203
Şekil 4.70 Kubbenin merkezine saplanan çatı makası perspektifi.	204
Şekil 4.71 Kubbenin merkezine saplanan çatı makasları.	204
Şekil 4.72 Kubbenin alemleri (sağda) ve minarenin alemleri (solda)	205
Şekil 4.73 Çokgen mekânın üst örtü yüzeyine uygulandığı düşünülen bezeme.	205
Şekil 4.74 Minare ve kubbe arasındaki kirişin kesiti	206
Şekil 4.75 Minare ve kubbe arasındaki kirişin görünüşü.	206
Şekil 4.76 Cami dış duvar detayı	208
Şekil 4.77 A-B-C-D sistem detayı	208
Şekil 4.78 Karaköy Camisi.	209
Şekil 4.79 T pencere görünüşü.	210
Şekil 4.80 Kuş evleri çizimleri	210
Şekil 4.81 Diğer pencere çizimleri.	211
Şekil 4.82 Kuzey (cami girişi) cephe	211
Şekil 4.83 Minare bitişiğindeki bitki motifi (solda)	212
Şekil 4.84 Kapı görünüşü	212
Şekil 4.85 Sergi kataloğu kapak sayfası	216
Şekil 4.86 Sergilenen Karaköy Camisi maketi	216
Şekil 4.87 Sergi kataloğunda Karaköy Camisi perspektifi	217

Şekil 4.88 Sergi kataloğunda D'Aronco'nun Kireçburnu'ndaki Cemil Bey Evi projesi.....	217
Şekil 4.89 Karaköy Camisi ve altındaki restoranlar	218
Şekil 4.90 Karaköy Meydanı'nda kalabalık	219
Şekil 4.91 Galata Köprüsü'nden Karaköy Camisi'ne bakış	219
Şekil 4.92 Karaköy Meydanı	220
Şekil 4.93 Karaköy Meydanı'nda bisiklet turu.....	220
Şekil 4.94 Karaköy-Eminönü tramvay hattı açılışı.	221
Şekil 4.95 Galata Köprüsü'nden geçen tören alayı.	221
Şekil 4.96 Haliç'ten Karaköy'e bakış.	222
Şekil 4.97 Karaköy Meydanı.	222
Şekil 4.98 Haliç'ten Karaköy'e bakış.	223
Şekil 4.99 Haliç'ten Karaköy'e bakış.	223
Şekil 5.1 1956-1960 yılları arasında Karaköy-Tophane aksında yıkılan, taşınan veya yeniden inşa edilen yapılar.	231
Şekil 5.2 Yıkımlardan önce Karaköy Meydanı	232
Şekil 5.3 Meclis Kararı, 8 Temmuz 1948 tarihli	244
Şekil 5.4 İstimlak Müdürlüğü'nün 5 Ekim 1948 tarihli dilekçesi	246
Şekil 5.5 Genel Meclis Kararı, 4 Temmuz 1950 tarihli.....	247
Şekil 5.6 Komisyon Han.....	250
Şekil 5.7 Komisyon Han'ın yıkılışı	250
Şekil 5.8 Karaköy Meydanı, 1905-1913 arası	251
Şekil 5.9 Karaköy Meydanı	251
Şekil 5.10 Seyri Sefain Acentası Binası yıkımdan önce	252
Şekil 5.11 Seyri Sefain Acentası (Vagon Li) Binası'nın yıkılışı.....	252
Şekil 5.12 Karaköy Postanesi yıkılırken.....	253
Şekil 5.13 Yıkımlardan sonra parke taşları döşenirken.....	253
Şekil 5.14 Yıkımlardan önce Tünel'in önü, 1951	254
Şekil 5.15 Yıkımlardan sonra Tünel'in önü, 1961	254
Şekil 5.16 Karaköy meydan açılışının ilk safhası.....	253
Şekil 5.17 Karaköy Caddesi ve Domuz Sokağı arasındaki yapı adası	256
Şekil 5.18 Galata Bonmarşesi'nini de olduğu yapı adası yıkımdan önce	257
Şekil 5.19 1958 tarihli hava fotoğrafında Karaköy Camisi	258
Şekil 5.20 Karaköy Camisi'nin de işaretlendiği haber	265
Şekil 5.21 Galata Bonmarşesi'nin olduğu ada tamamen yıkılmış.....	266
Şekil 5.22 Havyar Han kullanımdayken.....	267
Şekil 5.23 Havyar Han tahliye edilmiş	267
Şekil 5.24 Havyar Han yıkılırken	268
Şekil 5.25 Havyar Han yıkılmış	268
Şekil 5.26 Havyar Han yıkıldıktan sonra.....	269
Şekil 5.27 Karaköy Camisi yıkılmadan önce Galata Köprüsü'nden meydana bakış	270
Şekil 5.28 Behçet Ünsal'ın yayınladığı birinci liste	272
Şekil 5.29 Behçet Ünsal'ın yayınladığı ikinci liste	273
Şekil 5.30 Karaköy Camisi'nin taşınma haberi	275

Şekil 5.31 Karaköy Meydanı istimlaklerden sonra, 1961	276
Şekil 5.32 Kınalıada Camisi	279
Şekil 5.33 Karaköy Camisi'nden geriye kalan parça	280
Şekil 5.34 Alınlığın sağında üçgen mermer parça.....	281
Şekil 5.35 Cami avlusundaki mermer sütun.....	282
Şekil 5.36 Cami avlusundaki musalla taşı	282
Şekil 5.37 Musalla taşından detay	283
Şekil 5.38 Musalla taşından detay	283
Şekil 5.39 İstimlaklerinden önce Karaköy Meydanı	286
Şekil 5.40 İstimlak edilen yapı adaları	286
Şekil 5.41 İstimlaklerden sonra Karaköy Meydanı	287
Şekil 5.42 İstimlaklerden sonra Karaköy Meydanı, 1964	288
Şekil 5.43 Karaköy Meydanı uydu fotoğrafı	289
Şekil 5.44 Karaköy Meydanı	290
Şekil 5.45 Karaköy Meydanı	290
Şekil 5.46 Karaköy Camisi arazisine bakış	291
Şekil 5.47 Karaköy Meydanı hava fotoğrafı	291
Şekil 5.48 Karaköy Meydanı'ndan caminin arazisine bakış	292
Şekil 5.49 Karaköy Meydanı'ndan caminin arazisine bakış	292
Şekil 5.50 Karaköy Camisi arazisinin günümüzdeki durumu	293
Şekil 5.51 Karaköy Camisi arazisinin günümüzdeki durumu	293
Şekil 6.1 17 Haziran 2010 tarihli ve 3571 sayılı kurul kararı.....	296
Şekil 6.2 3 Nisan 2013 tarihli ve 1232 sayılı kurul kararı.	297
Şekil 6.3 4 Temmuz 2013 tarihli ve 1511 sayılı kurul kararı	298
Şekil 6.4 Karaköy Camisi rekonstrüksiyon projesinin 1/200 ölçekli vaziyet planı.....	299
Şekil 6.5 Karaköy Camisi rekonstrüksiyon projesi vaziyet planı.....	300
Şekil 6.6 Karaköy Camisi rekonstrüksiyon projesinin 1/500 ölçekli vaziyet planı.....	300
Şekil 6.7 Karaköy Camisi rekonstrüksiyon projesinin birinci kat planı	301
Şekil 6.8 Karaköy Camisi rekonstrüksiyon projesinin ikinci (cami katı) kat planı.....	301
Şekil 6.9 Karaköy Camisi rekonstrüksiyon projesi çatı planları	302
Şekil 6.10 Karaköy Camisi rekonstrüksiyon projesi B-B kesiti	303
Şekil 6.11 Karaköy Camisi rekonstrüksiyon projesi C-C kesiti.....	304
Şekil 6.12 Karaköy Camisi rekonstrüksiyon projesi batı cephesi	305
Şekil 6.13 Karaköy Camisi rekonstrüksiyon projesi kuzey cephesi.....	306
Şekil 6.14 Karaköy Camisi rekonstrüksiyon uygulamasının 3D model çalışması.....	307
Şekil 6.15 Karaköy Camisi'nin rekonstrüksiyon uygulamasının 3D model çalışması.....	307
Şekil 6.16 Karaköy Camisi rekonstrüksiyon uygulamasının 3D model çalışması.....	308
Şekil 6.17 Karaköy Camisi arazisi	309
Şekil 6.18 2 Ocak 2020 tarihli Resmî Gazetede ilan edilen 1975 sayılı kamulaştırma kararı	310
Şekil 6.19 Karaköy Camisi tapu bilgileri	311
Şekil 6.20 Fetih Camisi'nden geriye kalan minaresi	313

Şekil 6.21 Fetih Camisi'nin 2015 senesinde tamamlanan rekonstrüksiyon uygulaması	314
Şekil 6.22 Süleyman Subaşı Camisi 'nin yeri	319
Şekil 6.23 Süleyman Subaşı Camisi'nin 2015'te tamamlanan rekonstrüksiyon uygulaması	319
Şekil 6.24 Zeyrek, Piri Paşa Mescidi minaresi ve altındaki sarnıç kalıntıları	321
Şekil 6.25 Zeyrek, Piri Paşa Mescidi rekonstrüksiyon uygulaması	321
Şekil 6.26 "D'Aronco'nun Kayıp Mescidi:Merizfonlu Kara Mustafa Camii" seminer afişi	324
Şekil 6.27 Karaköy Camisi'nin rekonstrüksiyon kararı hakkında yayınlanan bir metin	325
Şekil 6.28 Karaköy Camisi'nin rekonstrüksiyon kararı hakkında yayınlanan bir metin	325
Şekil 6.29 Karaköy Camisi'nin rekonstrüksiyonu hakkında yayınlanan bir metin	326
Şekil 6.30 Karaköy Camisi'nin rekonstrüksiyonu hakkında yayınlanan bir metin	326
Şekil 6.31 Karaköy Camisi'nin rekonstrüksiyon kararı hakkında yayınlanan bir metin	327
Şekil 6.32 Karaköy Camisi'nin rekonstrüksiyon kararıyla ilgili sosyal medya platformunda (twitter) paylaşılan bir gönderi	328
Şekil 6.33 Karaköy Camisi'nin rekonstrüksiyon kararıyla sosyal medya platformunda (instagram) paylaşılan bir gönderi	329
Şekil 6.34 Karaköy Camisi'nin yeniden inşasının iptal edilmesi için başlatılan kampanya	329
Şekil 6.35 Karaköy Camisi'nin rekonstrüksiyon kararıyla ilgili bir haber	330
Şekil 6.36 Karaköy Camisi'nin rekonstrüksiyon kararıyla ilgili bir haber	330
Şekil 6.37 Karaköy Camisi'nin rekonstrüksiyon kararıyla ilgili bir haber	331
Şekil 6.38 Karaköy Camisi'nin rekonstrüksiyon kararıyla ilgili bir haber	331
Şekil 6.39 Karaköy Camisi'nin rekonstrüksiyon kararıyla ilgili bir haber	332
Şekil 6.40 Karaköy Camisi'nin rekonstrüksiyon kararıyla ilgili bir haber	332

TABLO LİSTESİ

Tablo 4.1 Restorasyon projeleri	148
Tablo 4.2 Yıldız Yapıları	152
Tablo 4.3 Konut Yapıları	155
Tablo 4.4 Eğitim Yapıları	159
Tablo 4.5 Hastane ve Yurt Yapıları	160
Tablo 4.6 Dinsel Yapılar ve Çeşmeler	160
Tablo 4.7 Karakol Projeleri.....	162
Tablo 4.8 Diğer Projeler.....	163

HARİTA LİSTESİ

Harita 2.1 Johan Baptist von Reben'in 1764 tarihli haritası	32
Harita 2.2 Bradshaw demiryolu rehberindeki 1890 tarihli harita.....	33
Harita 3.1 Karaköy semtinin günümüzde konumu.....	85
Harita 3.2 İlk kurulan Yunan kolonisi	86
Harita 3.3 Byzantion ve Konstantinapolis sınırları	88
Harita 3.4 Galata Surları'yla çevrili bölge sınırları	89
Harita 3.5 Christoforo Buondelmonte'nin 1422 tarihli garüvürü.....	90
Harita 3.6 Matrakçı Nasuh'un un 16. yy ortalarındaki İstanbul minyatüründe Galata	92
Harita 3.7 Beyoğlu'nda gerçekleştirilen büyük ölçekli projelerin kapladığı alan.....	99
Harita 3.8 M. Launay'ın haritası	106
Harita 3.9 Semavi Eyice'nin Galata Surları restitüsyonu.....	106
Harita 3.10 Galata Surlarının günümüze ulaşan kalıntıları gösteren harita.....	107
Harita 3.11 Karaköy'deki yapıların inşa edildiği dönemlerini gösteren harita	107
Harita 3.12 Karaköy'deki Galata Surları.....	108
Harita 3.13 Kemeraltı Caddesi'ndeki burç kalıntısı vaziyet planı	109
Harita 3.14 St. Benoit Lisesi bahçesindeki burç ve sur kalıntısı	110
Harita 3.15 Karaköy'deki geleneksel Osmanlı yapıları	113
Harita 3.16 Karaköy'deki başlıca sinagog ve kiliseler.....	119
Harita 3.17 20. yy başında Karaköy'deki işyerleri.....	123
Harita 3.18 20. yy başında Galata'da türlerine göre yapıların dağılımı	125
Harita 4.1 Karaköy Camisi'nin günümüzde konumu.....	130
Harita 4.2 1905 Goad Haritası'nda Karaköy'deki Başlıca Yapıların Konumu	131
Harita 4.3 1905 Goad Haritası'nda Karaköy Camisi'nin yakın sokaklarla ilişkisi	132
Harita 4.4 Karaköy Camisi parselasyonu	178
Harita 5.1 1956-1960 yılları arasında genişletilen yollar	230
Harita 5.2 1948 Suat Nirven Haritası'nda Karaköy Meydanı'nın doğusu	233
Harita 5.3 1948 Suat Nirven Haritası'nda Karaköy Meydanı'nın batısı	234
Harita 5.4 Beyoğlu-Galata-Karaköy-Tophane 1/500 ölçekli 1940 tarihli H. Prost Planı	236
Harita 5.5 1/500 ölçekli Henri Prost imzalı planda Karaköy Meydanı	237
Harita 5.6 Karaköy – Tophane arası 1/500 ölçekli Nazım Planı	238
Harita 5.7 Karaköy – Tophane arası 1/500 ölçekli Nazım Planında Karaköy Meydanı	239
Harita 5.8 17 Şubat 1954 tarihli Beyoğlu Ciheti Nazım Planı	240
Harita 5.9 Tophane-Azapkapı 1/500 ölçekli Tafsilat Planı	241

Yapımından Günümüze Karaköy Camisi'nin Mimari Tarihçesi

Sultan YILMAZ

Mimarlık Anabilim Dalı

Mimarlık Tarihi ve Kuramı Programı

Yüksek Lisans Tezi

Danışman: Doç. Dr. Alev ERKMEN

Karaköy Camisi, İstanbul Beyoğlu'nda Karaköy Meydanı'nda Ziraat Bankası binasının kuzeyindeki yapı adasının batı ucunda konumlanmaktaydı. Sokak kotunda iki katlı dükkanların üzerinde yükselen merkezi mekânlı, küçük ölçekli bir semt camisiydi. Merzifonlu Kara Mustafa Paşa Vakfı'na bağlı olarak ilk defa inşa edildiği on yedinci yüzyıldan itibaren birçok tadilat, tamir gören cami on dokuzuncu yüzyıl sonlarında harap olup kullanılamaz hale gelince Sultan II. Abdülhamid tarafından yeniden yaptırılmasına karar verildi. Sultan, bu iş için 1893'te İstanbul'a gelen ve saray mimarı olarak kentte geçirdiği on beş senede İstanbul mimarlık üretimine önemli katkılarda bulunan İtalyan mimar Raimondo D'Aronco'yu görevlendirdi. Esasında Karaköy Camisi için hazırlanmış ve Udine arşivinde saklanan üç farklı proje önerisi daha vardır. Bu projelerden biri Patrocle Campanakis imzalıdır. Diğer projenin üzerinde imza veya isim bilgisi olmadığından kime ait olduğu tespit edilememiştir. Araştırma kapsamında üçüncü öneri projeye ulaşılammıştır. Sonuçta uygulama için D'Aronco'nun dönemin çağdaş mimarlık eğilimlerine uygun önerisi seçilmiştir.

1903-1909 yıllarında Art Nouveau üslubuyla inşa edilen cami güçlü bir plastik etkiye sahipti. Meydana doğru öne çıkan bir konumda yer aldığından kullanımda olduğu yıllarda çekilen pek çok Karaköy fotoğrafında görülebilmektedir.

İstanbul’da 1956-1960 yıllarında kentin bütününe ele alan imar faaliyetlerinden Karaköy Camisi de etkilendi. İstanbul Belediyesi, 1958’de Karaköy Meydanı’nı genişletme gerekçesiyle caminin Kınalıada’da yeniden inşa edilmek üzere taşınmasına karar verdi. Bu maksatla sökülen cami parçaları kayboldu ve yeniden yapım gerçekleştirilmedi, Karaköy Camisi arsası da boş kaldı.

Yıkımının üzerinden elli iki yıl geçtikten sonra İstanbul Büyükşehir Belediyesi’nin 2010’da onayladığı Beyoğlu Kentsel Sit Alanı Koruma Amaçlı Uygulama İmar Planıyla Karaköy Camisi’nin rekonstrüksiyonunu öngören yasal düzenlemeler yapıldı. Bu düzenlemeler Karaköy Camisi’ni yeniden mesleki ve popüler kamuoyunun gündemine getirdi.

Döneminin önemli simge yapılarından olan Karaköy Camisi’nin kronolojik bir tarihçesi ve monografisi yoktur. Tez kapsamında, günümüzde ulaşılan tarihsel belgelerle, caminin yapım, yıkım öyküleri ve mimarisi anlatılmıştır. Caminin rekonstrüksiyon kararına ilişkin yasal süreç aktarılmış ve karara dair mesleki kamuoyunda dile getirilen görüşler belgelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: İstanbul camileri, Raimondo D’Aronco, Art Nouveau, II. Abdülhamit döneminde mimarlık.

An Architectural Monograph of the Karaköy Mosque in Istanbul

Sultan YILMAZ

Department of Architecture

Master of Science Thesis

Supervisor: Assoc. Prof. Dr. Alev ERKMEN

Karaköy Mosque was located at the western end of the building island, north of the Ziraat Bank building, in Karaköy Square in Beyoğlu, Istanbul. It was a small-scale district mosque with a central space rising above two-storey shops at street level. The mosque has undergone many renovations and repairs since the seventeenth century when it was first built under the Merzifonlu Kara Mustafa Pasha Foundation. After the mosque was demolished at the end of the nineteenth century and became unusable, it was decided to have it rebuilt by Sultan II. Abdulhamid. For this job, the Sultan appointed Italian architect Raimondo D'Aronco, who came to Istanbul in 1893 and made significant contributions to the architectural production of Istanbul during the fifteen years he spent in the city as a palace architect. However, there are three different more project proposals prepared for the Karaköy Mosque and kept in the Udine Archive. One of these projects is signed by Patrocle Campanakis. Since there is no signature or name information on the other project, it could not be determined who it belongs to. Within the scope of the research, the third proposal project could not be reached. As a result, D'Aronco's proposal suitable for the contemporary architectural trends of the period was chosen for the construction.

Built in the Art Nouveau style in 1903-1909, the mosque had a strong plastic effect. Since it is located in a prominent position towards the square, it can be seen in many Karaköy photographs taken during the years it was in use.

Karaköy Mosque was also affected by the zoning activities that dealt with the whole city in 1956-1960 in Istanbul. In 1958, the Istanbul Municipality decided to move the mosque to Kınalıada to be rebuilt on the grounds of expanding the Karaköy Square. The dismantled parts of the mosque were lost for this purpose, and the reconstruction was not carried out, and the land of the Karaköy Mosque remained empty.

Fifty-two years after its demolition, legal arrangements were made for the reconstruction of the Karaköy Mosque, with the Beyoğlu Urban Site Conservation Implementation Development Plan approved by the Istanbul Metropolitan Municipality in 2010. These regulations brought the Karaköy Mosque back to the agenda of the professional and popular public.

Karaköy Mosque, which is one of the important landmarks of its period, does not have a chronological history and monograph. Within the scope of the thesis, the construction, demolition stories and architecture of the mosque are explained with the historical documents reached today. The legal process regarding the reconstruction decision of the mosque was conveyed and the opinions expressed in the professional public about the decision were documented.

Keywords: İstanbul mosques, Raimondo D’Aronco, Art Nouveau, Architecture during the reign of II. Abdülhamit.

1.1 Literatür Özeti

Merzifonlu Kara Mustafa Paşa Camisi veya diğer adıyla Karaköy Camisi, Karaköy Meydanı'nın doğusunda, Ziraat Bankası'nın hemen arkasındaki yapı adasının batı ucunda konumlanmaktaydı. Sokak kotunda iki katlı dükkanların üzerinde merkezi planlı küçük bir semt camisiydi. Bir on dokuzuncu yüzyıl yapısı olarak bilinse de cami, on yedinci yüzyılda inşa edildiği dönemden itibaren pek çok tamir, tadilat ve restorasyon geçirdi¹. Zamanla harap olan bu ilk cami, Sultan II. Abdülhamit (h.d. 1876-1909) döneminde yıktırılarak yerine İtalyan mimar Raimondo D'Aronco'nun tasarladığı cami inşa edildi. Bu yapı, aynı zamanda D'aronco'nun tasarımını yaptığı tek cami projesiydi.

On dokuzuncu yüzyılda ortaya çıkan çağdaş mimarlık akımlarına uygun olarak inşa edilen yapı mimarlık ve sanat tarihçilerine göre genellikle Art Nouveau üslubun içerisinde değerlendirildi. İstanbul'un toplumsal hayatını sürdürüldüğü önemli meydanlardan biri olan Karaköy Meydanı'nda konumlandığından döneme ait pek çok fotoğrafta görülmektedir. 1950'li yılların ortalarına kadar varlığını sürdüren Karaköy Camisi, Galata Köprüsü'nden Karaköy'e bakıldığında dönemin iş hanları, bankalar, apartmanlar, otellerden oluşan hareketli silüetine dikkat çekici formuyla katkı sağlayan önemli bir mimari öğeydi.

İstanbul'da 1956-60 yılları arasında gerçekleştirilen ve birçok önemli tarihsel yapının yıkımına ya da taşınmasına sebep olan imar faaliyetleri, Karaköy Camisi'ni de etkiledi. Karaköy Meydanı'nı genişletme gerekçesiyle 1958 senesinde caminin başka bir yerde yeniden inşa edilmek üzere taşınmasına karar verildi. Bu karar üzerine caminin sökülen parçaları kayboldu ve yeniden yapım gerçekleşmedi. Yıkımdan itibaren boş kalan yapının arsası herhangi bir kentsel müdahale görmeksizin âtıl bırakıldı.

Cami, yıkımının üzerinden elli iki yıl geçtikten sonra İstanbul Büyükşehir Belediyesi'nin 21 Aralık 2010 tarihinde onayladığı Beyoğlu İlçesi Kentsel Sit

¹ İlk cami, ilki 1702 senesinde (Ev.HMH.d 2981'den aktaran Pantık) ve ikincisi 1806 senesinde (2021:311. Ev.HMH.d 7928'den aktaran Pantık, 2021:311) olmak üzere iki kez restorasyondan geçmiştir.

Alanı 1/1000 Ölçekli Koruma Amaçlı Uygulama İmar Planındaki rekonstrüksiyon önerisiyle bir kez daha mesleki ve popüler kamuoyunun gündemine taşındı. Rekonstrüksiyon için yasal sürecin tamamlandığı projenin ise uygulamaya başlayacağı tarih henüz kamuoyuyla paylaşılmadı.

Bu bölümde, yapıya ilişkin mevcut tarihsel/tarih yazınsal literatürü oluşturan belge ve kaynaklar tanıtılacaktır.

1.1.1 Birinci El Kaynaklar

Yapının tarihçesine ilişkin birincil kaynaklar T.C. Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi Evkaf Nezareti, Şuray-ı Devlet, Bab-ı Ali Evrak Odası fonlarında, T.C. Vakıflar Genel Müdürlüğü Merzifonlu Kara Mustafa Paşa Vakfı kayıtlarında yer almaktadır.

Bir diğer birincil kaynak Udine Kent Müzesi koleksiyonundaki bazıları Raimondo D'Aronco tarafından imzalanmış camiye ait proje çizimleridir. Bu çizimler; plan, kesit, görünüş ve perspektiflerin olduğu elli dokuz paftadan oluşmaktadır.

Birinci el görsel kaynaklar arasında Alman Arkeoloji Enstitüsü Dijital Albümü'nde Sebah ve Joiller'ye ait iki fotoğraf bulunmaktadır. Bunlardan bir tanesi *Bauwerke* kategorisinde caminin görülebileceği ve diğer biri de *Bilder* kategorisinde caminin inşası öncesinde alt kattaki dükkanların görülebileceği fotoğraflardır.

Birinci el kaynaklar arasında ilk caminin kullanımda olduğu dönemin tanıklarından Hüseyin Ayvansarayı'nın on sekizinci yüzyıl sonlarına kadar İstanbul'daki mevcut cami, tekke ve zaviyeler hakkında bilgileri derlediği eseri *Hadîkatü'l-Cevâmî*² de yer alır. Ayvansarayı Karaköy Camisi'nden Yağkapanı Cami olarak bahseder³. Karaköy Camisi'nin ilk banisinin Merzifonlu Kara Mustafa Paşa olduğunu bildirmiş ve mimarisi için de detay vermeden sadece fevkani bir yapısı olduğunu söylemiştir.

² GALİTEKİN, A.N. (2001), *Ayvansarayı Hüseyin Efendi, Ali Sâtî' Efendi, Süleyman Besîm Efendi (Hadikat'ül – Cevami' (İstanbul Camileri ve Diğer Dînî – Sivil Mi'mârî Yapılar)*, s.433. İstanbul: İşaret Yayınları

³ Semavi Eyice (2006:121), Ayvansarayı'nın Galata surları dışında bulunan cami ve mescitleri anlatırken topoğrafik bir sıralama yaptığını söyler. Buna göre Azapkapı Camisi'nden sonra sırayla Nişancı Mescidi, Yelkenci Hanı Mescidi, Eski Yağkapanı Camisi (Pargalı İbrahim Paşa Camisi) anıldıktan sonra Merzifonlu Kara Mustafa Paşa tarafından vakfedilen Yağkapanı Camisi'nin adı geçer. Eyice (2006:121)'ye göre bu sıralama Kurşunlu Mahzen (Yeraltı) Camisi'yle devam ettiğine göre Yağkapanı Camisi olarak adı geçen yapı, sonradan Karaköy Camisi olarak anılan Merzifonlu Kara Mustafa Paşa Camisi'dir.

1.1.2 İkinci El Kaynaklar

Yapının tarihçesine ilişkin ikinci el kaynaklar; makaleler, ansiklopedi maddeleri, sergi katalogları, çevrimiçi yayınlanmış metinler ve gazete haberlerinden oluşmaktadır.

1.1.1.1 Kitap ve Makaleler

Karaköy Camisi'nin bahsedildiği ulaşılan en erken tarihli çalışma Semavi Eyice'nin, İstanbul'daki cami ve mescid minarelerini inceleyerek bunların özelliklerini ve birbirleriyle arasındaki farklılıkları ele aldığı 1953 tarihli “*İstanbul'da Bazı Cami ve Mescid Minareleri*” metnidir⁴. Eyice'ye göre, esasları klasik Türk mimarisi devrinden itibaren ortaya çıkmış olan mescid minare tipleri on dokuzuncu yüzyıla gelindiğinde yerlerini kısmen bu eski şekillerin dışında yeni bir minare tipine bırakır. Eyice, bu yeni minare tipine sahip cami ve mescid örneklerini sıralayarak, Karaköy Camisi (1903-09) minaresi ve Vedat Tek'in Sirkeci'de yaptığı Hobyar Mescidi (1909-11) minaresini, şerefeyi bir saçakla örtme geleneğinin son halini aldığı örnekler olarak değerlendirir.

Behçet Ünsal (1969), “*İstanbul'un İmarı ve Eski Eser Kaybı*” metninde⁵, çalışma kapsamı içerisinde Karaköy Camisi'nin istimlakinin Anıtlar Kurulu'na intikal ettiğinin öğrenildiği tek kaynaktır. Ünsal'ın çalışmasında, kendisinin de Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulunda çalıştığı 1958 sıralarında hazırlamış oldukları iki listeye yer verir. İlki, o zamanki hükümet ve belediyece yıkılması teklif olunup yıkılmasına veya nakline karar verilen yapılar; ikinci liste ise yıkılması istenip de Kurulca korunmasına karar verilen yapılardır. Karaköy Camisi ve diğer yirmi dokuz yapı bu listelerden ilkinde – yıkılan yapılar listesinde - yer alıp, ikincisinde – korunmasına karar verilen yapılar listesinde - yer almaz.

Cengiz Can'ın 1993 tarihli doktora tezinden⁶ üretilen “*İstanbul'un Yabancı ve Levanten Mimarları*” adlı 2020 tarihli kitabında⁷ Raimondo D'Aronco ve Levanten mimar Alexandre Vallury'nin yüzyıl dönümünde İstanbul mimarlığını belirleyen, ulusal ve evrensel düzeyde çağın arayışlarını simgeleyen mimarlar olduğunu belirtir. Can, Karaköy Camisi'ni Viyana kaynaklı *Secessionist* akımın

⁴ EYİCE, S. (1953). *İstanbul'da Bazı Cami ve Mescid Minareleri*. Journal of Turkology, 10 (), 247-268. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/iuturkiyat/issue/18501/194896>

⁵ ÜNSAL, B. (1969). *İstanbul'un imarı ve eski eser kaybı*. Türk Sanatı Tarihi Araştırma ve İncelemeleri Dergisi, s.6-60. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.

⁶ CAN, C. (1993). *İstanbul'da 19. Yüzyıl Batılı ve Levanten mimarların yapıları ve koruma sorunları* (Yayınlanmış Doktora Tezi) Yıldız Teknik üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü

⁷ CAN, C. (2020). *İstanbul'un yabancı ve Levanten mimarları*. İstanbul:Arkton Yayınları

nitelikli bir örneği olarak değerlendirir. Aynı zamanda Karaköy Camisi için önemli bir ilham kaynağı olarak Mercan'daki Ali Paşa Camisi'ni (1869) işaret eder.

Karaköy Camisi'ni özgül olarak ele alan en erken tarihli araştırma ise Afife Batur'a aittir. Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi'nin "Karaköy Mescidi" maddesinde⁸, yapının kısaca tarihçesinden bahsederek, caminin detaylı bir mimari betimlemesini yapar. Batur, caminin yıkım sürecini de inceler. İstimlak ve yıkım için 1958 senesindeki yazışmalardan yola çıkarak, caminin yıkımının, o tarihlerde pek çok yapı gibi tescilli olmaması, mimari karakterinin yeterince anlaşılmaması ve koruma kurullarının işlevsizleştirilmesinden kaynaklandığını iddia eder. Caminin meydan düzenlenirken özen gösterilmeden yıkıldığını belirtir. Caminin özgün parçalarının kaybolmasını ise, ilgisizliğin ve sorumlu davranmayışın caminin yıkımından sonra da devam ettiğinin bir sonucu olarak değerlendirir.

Ezio Godoli ve Diana Barillari, "*İstanbul 1900 Art Nouveau Mimarisi ve İç Mekanları*" adlı 1997 tarihli kitaplarında⁹, on dokuzuncu yüzyılda İstanbul'da Art Nouveau üslubuyla inşa edilen yapıların biçimsel ve mekânsal özelliklerini analiz eder. Bu kitapta İstanbul'a gelişinin Art Nouveau'nun İstanbul'daki başlangıcı olarak değerlendirdikleri Raimondo D'Aronco'nun çalışmaları, uzun yıllara yayılan kariyeri, tasarım yaklaşımı detaylıca anlatılır.

Barillari, yirminci yüzyıla girerken, mimarın aralarında Karaköy Camisi'nin de olduğu projelerinden örnekler vererek önceki yıllarda gerçekleştirdiği projelerinde öne çıkan eğrisel biçimleri yavaş yavaş terk ettiğini ve Viyana ekolünün geometrik şemalarını kullanmaya başladığını söyler. Barillari ayrıca Karaköy Camisi'nin, tasarımına ilham olduğunu iddia ettiği İslam, Bizans ve Orta Avrupa kültürüyle olan bağlantısını açıklar.

Barillari (1997:106), Karaköy Camisi için Udine arşivinde saklanan farklı mimarlara ait üç proje tasarımının daha olduğunu söyler. Bu üç projeden birisi Patrocle Campanakis'e aittir. Barillari, diğer projelerin kısaca mimari tasvirini yapar ve D'Aronco'nun modern anlayışa uygun önerisini, bu projelerle karşılaştırarak oldukça çarpıcı bulur. Barillari'ye göre Campanakis'in tasarımı,

⁸ BATUR, A. (2003). Karaköy Mescidi. *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi* (C.4, S.456-458). İstanbul: Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Ortak Yayını

⁹ BARILLARI, D. ve GODOLI, E. (1997). *İstanbul 1900 Art Nouveau Mimarisi ve İç Mekanları*. İstanbul:Yapı Endüstri Merkezi Yayınları.

kaşkemerli pencereleri ve soğan kubbesiyle oryantal seçmeciliğe bağlı bir üsluba sahiptir. Diğer iki projenin ise daha ölçülü cephe düzenlerinde oval ve basık sivri kemerlerin kullanıldığını aktarır.

İstanbul’da 2006 yılında 18 Eylül-15 Aralık tarihleri arasında küratörlüğünü Diana Barillari’nin üstlendiği “*“Osmanlı Mimarı” D’Aronco*” sergisi gerçekleşmiştir. Sergi, 1893-1909 yılları arasında İstanbul’da yaşayan İtalyan mimar Raimondo D’Aronco’nun, bu süre içerisinde İmparatorluk için gerçekleştirdiği projeler, çizimler, krokilerin oluşturduğu bir derlemedir. Karaköy Camisi’ne ait aydinger üzerine renkli çini mürekkebiyle yapılan eskizlerin ve D’Aronco’ya ait diğer proje çizimlerinden oluşan bu derleme yine aynı yıl içerisinde hepsinin bir arada görülebileceği bir katalog¹⁰ haline getirilmiştir.

Figen Orçun Kafesçioğlu’nun 2016 tarihli “*19. Yüzyılın İkinci Yarısından Günümüze Galata/Karaköy’de Kent Morfolojisi ve Yapı Türlerinin İncelenmesi*” başlıklı makalesinde¹¹ on dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısından günümüze Karaköy Camisi’nin de içinde olduğu alandaki yapı adaları, yapı adaları üzerindeki bina fonksiyonları, yol ve sokak dokularının uğradığı değişim ve dönüşümü kronolojik olarak kartografik belgeler üzerinden aktarır. Doğrudan Karaköy Camisi’ni ele almayan bu çalışma, bölgedeki yapılar için on dokuzuncu yüzyıl ve sonrasına ait genel bilgi sunduğundan Karaköy Camisi’nin çevresindeki değişimi izlemek için güncel bir kaynak oluşturur.

En güncel çalışmalardan birisi Ecem Altinkılıç ve Giulia Bei’nin 2020 tarihli *Raimondo D’Aronco and the Karakoy Camii: the Case of the Lost Mosque* metnidir¹². Bu metin, Karaköy Camisi’nin tarihçesi, mimari özellikleri, yapım, yıkım ve rekonstrüksiyon öyküsüne dair mevcut bilgileri derleyen bir çalışmadır.

Yapının 2000’li yıllarda gündeme gelen rekonstrüksiyonu vesilesiyle yazılmış metinler ve mesleki değerlendirmeler de artmıştır. Zeynep Ahunbay “*Karaköy - Fındıklı Aksında Yeni Gelişmeler*” başlıklı metninde¹³, 1956-1960 imar uygulamaları kapsamında yol ve meydan genişletme ya da yeni yolların ve

¹⁰ BARILLARI, D. (2006). *Osmanlı mimarı D’Aronco 1893-1909 İstanbul projeleri, restorasyonlar, projeler, kitaplar*. (ed.) İstanbul: İstanbul Araştırmaları Enstitüsü

¹¹ KAFESÇİOĞLU, F.O. (2016). 19. Yüzyılın ikinci yarısından günümüze Galata/Karaköy’de kent morfolojisi ve yapı türlerinin incelenmesi. *Ideal Kent Dergisi*, Volume 7 (Issue 18), s.174-203. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/464534>

¹² ALTINKILIÇ, E. ve GIULIA, B. (2020). *Raimondo D’Aronco and the Karakoy Camii: the Case of the Lost Mosque*. *Occhiali – Rivista Sul Mediterraneo Islamico*, (6), 44-61.

¹³ AHUNBAY, Z. (2012). Karaköy-Fındıklı Aksında Yeni Gelişmeler. *Mimarist*, (46), 51-54. Erişim adresi: <http://www.mimarist.org/wp-content/uploads/yayinlar/mimarist/pdf/46.pdf>

meydanların oluşturulması sırasında Galata'da tamamı ya da bir kısmı yıkılan veya taşınan binalardan Tophane Sanatkârlar Mektebi, Fındıklı Süheyl Bey Camisi ve Karaköy Camisi için gündeme gelen rekonstrüksiyon kararlarını ele alır. Ahunbay burada sebeplerini sıralayarak Karaköy Camisi'nin rekonstrüksiyon kararından vazgeçilmesi gerektiğini dile getirir.

Mine Esmer de “1956-1960 İmarı: Karaköy-Beşiktaş Sahil Aksında Kaybolan/ Yıkılan/ Taşınan Yapılar” başlıklı metninde¹⁴ Karaköy Camisi'nin rekonstrüksiyon kararını Valetta Prensipleri bağlamında değerlendirir. Esmer, bir taklit olarak yapılan caminin geçmişin bir kanıtı ve parçası olmayacağını, dolayısıyla tarihi ve kültürel miras değeri taşımayacağını belirtir.

Ahunbay'ın Karaköy Camisi'nin yeniden yapım kararını ele aldığı bir diğer metni¹⁵ “Yeniden Yapım (Rekonstrüksiyon) İçin Koşullar”dır. Ahunbay burada, Karaköy Camisi'nin yeniden yapımını Venedik Tüzüğü, ICOMOS, ICCROM uzmanlarının rekonstrüksiyonla ilgili hazırladıkları tüzükler çerçevesinde değerlendirerek Karaköy Camisi'nin rekonstrüksiyonunun uluslararası koruma ilkelerine ters düşen yönlerini anlatır.

1.1.1.2 Çevrimiçi Yayınlar

Levent Civelekoğlu (2018), blog sayfasında; Batur'un çalışmanın izinde yayınladığı “Karaköy, Merzifonlu Kara Mustafa Paşa Camii'nin, Kara Yazgısı...” başlıklı metninde, 1956-60 yılları arasında tarihi yarımada ve Beyoğlu'ndaki imar uygulamalarını fotoğraflar ve haritalar üzerinden açıklar. Karaköy Meydanı genişletme çalışmaları sırasında, caminin ve meydanın sınırlarını belirleyen diğer binaların yıkım sürecini, yıkımlardan önce ve sonrasına ait fotoğraflarla karşılaştırarak ve yıkım kararlarının yer aldığı döneme ait bazı gazete haberleriyle birlikte aktarır. Civelekoğlu aynı zamanda Karaköy Camisi'nden geriye kalan özgün parçalardan ikisinin bugünkü Kınalıada Camisi'nin bahçesinde olduğunu söyler.

¹⁴ ESMER, M. (2013). 1956-1960 İstanbul İmarı: Karaköy-Beşiktaş Sahil Aksında Kaybolan/Yıkılan/Taşınan Yapılar. *Mimarlık*, (374), Kasım-Aralık. Erişim adresi: <http://www.mimarlikdergisi.com/index.cfm?sayfa=mimarlik&DergiSayi=388&RecID=3324>

¹⁵ AHUNBAY, Z. (2017). Yeniden Yapım (Rekonstrüksiyon) İçin Koşullar. *Mimarist*, (60), 32-37. Erişim adresi: <http://www.mimarist.org/wp-content/uploads/yayinlar/mimarist/pdf/60.pdf>

1.1.1.3 Tezler

Karaköy Camisi'ni konu alan akademik tezler arasında, Gül Neşe Doğusan'ın 2004 tarihli "*İstanbul'un "İmar"ı:1956-1960*"¹⁶; Didem Gültaş'ın 2004 tarihli "*Raimondo D'Aronco: İstanbul'daki Yapılarında Cephe Biçimlenişi ve Detayları*"¹⁷; Dilşat Deniz Ölekli'nin 2015 tarihli "*Art Nouveau'nun Osmanlı'daki Yansıması: Raimondo D'Aronco'nun Şeyh Zafır Külliyesi Örneği*"¹⁸; Sümeyra Şura Yücel'in 2019 tarihli "*Sultan II. Abdülhamid Han Dönemi İstanbul'daki İmar Hareketleri*"¹⁹ adlı yüksek lisans tezleri ve Neşe Yıldırım'ın 1989 tarihli "*İstanbul'da II. Abdülhamid Dönemi (1876-1908) Mimarisi*"²⁰; Halil İbrahim Eryılmaz'ın 2018 tarihli "*II. Abdülhamid Dönemi Camileri*"²¹ başlıklı doktora tezleri sayılabilir. Bu çalışmalarda on dokuzuncu yüzyıl İstanbul mimarlık üretimi ve Raimondo D'Aronco'nun İstanbul'daki mimarlık etkinlikleri bağlamında Karaköy Camisi'nden söz edildiği ancak yapıya özgün detaylı bir değerlendirmede bulunulmadığı görüldü. Sözü edilen tezlerde Afife Batur, Diana Barillari, Ezio Godoli ve Cengiz Can'ın yayınlarında yer alan tarihsel bilgilere ek bir bilgi yer almaz.

Karaköy Camisi'nin de bağlı bulunduğu Merzifonlu Kara Mustafa Paşa Vakfı ile ilgili kapsamlı bir çalışma olarak Ramazan Pantık'ın 2021 tarihli "*Merzifonlu Kara Mustafa Paşa Vakıfları: Yönetimi, Kentsel Gelişime Katkıları ve İktisadi Yapısı*" başlıklı doktora tezinde²² vakıf kayıtlarına dayanarak Karaköy Camisi'nin kullanıldığı yıllarda yapıya dair bilgiler- caminin tarihçesi, camide görev yapan personelin isimleri, görevleri ve aldıkları ücretler – bilgiler yer alır. Pantık, cami için 1958 senesinde alınan istimlak kararının o dönemde vakfın mütevellisine tebliğ edildiğini ve istimlak bedelini kabul ettiğini vakıf kayıtlarından aktarır.

¹⁶ DOĞUSAN, G.N. (2004). *İstanbul'un "İmar"ı 1956-1960* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.

¹⁷ GÜLTAŞ, D. (2004). *Raimondo D'Aronco: İstanbul'daki Yapılarında Cephe Biçimlenişi* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.

¹⁸ ÖLEKLİ D.D. (2015). *Art Nouveau'nun Osmanlı'daki Yansıması: Raimondo D'Aronco'nun Şeyh Zafır Külliyesi Örneği* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.

¹⁹ YÜCEL, S.Ş. (2019). *Sultan II. Abdülhamid Han Dönemi İstanbul'daki İmar Hareketleri* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.

²⁰ YILDIRAN, N. (1989). *İstanbul'da II. Abdülhamid Dönemi (1876-1908) Mimarisi* (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Mimar Sinan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

²¹ ERYILMAZ, H. İ. (2018). *İkinci Abdülhamid Dönemi Camileri* (Yayınlanmış Doktora Tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

²² PANTIK, R. (2021). *Merzifonlu Kara Mustafa Paşa Vakıfları: Yönetimi, Kentsel Gelişime Katkıları ve İktisadi Yapısı* (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Pantık'ın çalışmasından, Vakıflar İdaresi'ne göre daha yüksek olması gereken istimlak bedelini itiraz etmeden kabul eden vakıf mütevellisi hakkında fezleke düzenlendiği ve hem istimlak bedelini kabul ettiği için hem de vakıfla ilgilenmediği için mütevellinin azledildiği öğrenilmektedir.

1.1.3 Görsel Belgeler

1.1.3.1 Haritalar

Karaköy Camisi'nin tarihçesinin izlenebileceği görsel belgeler arasında ilk kartografik belge 1905 Goad Haritasıdır. Caminin yer aldığı yapı adasının üzerindeki “*construction*” ifadesinden inşaatın sürdüğünün anlaşıldığı 1905 tarihli Goad haritası, yapının kentsel bağlamına ilişkin önemli veriler sunmaktadır. Yapının izlenebileceği diğer başlıca haritalar; 1887-1891 tarihli Huber haritaları, 1904-1906 yılları arasında Charles Edward Goad'ın şirketinin hazırladığı sigorta haritaları, Birinci Dünya Savaşı öncesinde 1911-1914 yılları arasında hazırlanan (Şehir Planlama Müdürlüğü, t.y.) Alman Mavileri, Goad haritalarının devamı sayılabilecek Türkiye Sigortacılar Daire-i Merkeziyesi adına Jacques Pervititch tarafından 1922-1945 yılları arasında hazırlanan haritalar (Şehir Planlama Müdürlüğü, t.y.) ve son olarak yapıların 1956-1958 yılları arasında gerçekleştirilen yıkımlarından önceki son durumunu göstermesi için Yüksek Mimar Suat Nirven tarafından 1947-1951 yılları arasında çizilmiş Pervititch haritalarının tamamlayıcısı niteliğindeki haritalardır (Şehir Planlama Müdürlüğü, t.y.²³).

1.1.3.2 Fotoğraflar ve Kartpostallar

Camiye ait pek çok tarihsel görsel belge bulunmaktadır. Bunlar caminin halen kullanımda olduğu görülen meydana ait kartpostallar, fotoğraflardır. Tezde kullanılan görsel dokümanlar, Alman Arkeoloji Enstitüsü, İstanbul Araştırmaları Enstitüsü Kütüphanesi ve İBB Atatürk Kitaplığı dijital arşivinden, Koç Üniversitesi dijital arşivinden, İBB Coğrafi Bilgi Sistemi Şube Müdürlüğü'nün geliştirdiği Zaman Makinesi web uygulamasından, Eski İstanbul Fotoğrafları web sitesinden temin edilmiştir.

²³ Kaynak için erişim adresi: <https://sehirplanlama.ibtanbul/beyoglu-arsivi-haritalar/>

1.2 Tezin Amacı

Döneminin İstanbul'unun önemli simge yapılarından olan Karaköy Camisi, İtalyan mimar Raimondo D'Aronco'nun tasarımı olması, Art Nouveau üslubuyla inşa edilmesi özellikleriyle on dokuzuncu yüzyıl Osmanlı mimarlığının özgün örnekleri arasında yer alır. Cami 1958 tarihli yıkımıyla olduğu gibi 2010 tarihindeki ihya kararıyla da mimari kamuoyunun gündemine girmiştir. Bu yönüyle de mimarlık tarihi ve restorasyon alanlarında önemli bir konuma ve tarihçeye sahiptir. Bugüne dek tekil bir çalışmaya konu olmamış caminin mimari bir monografisi yoktur. Bu tez, günümüzde ulaşılabilen tarihsel belgelere dayanarak bu önemli yapının mimari tarihçesini sunmayı amaçlamaktadır.

1.3 Hipotez

Osmanlı İmparatorluğu on dokuzuncu yüzyılda askeri, idari, eğitim, teknoloji alanlarında çağdaşlaşmak için büyük çaba göstermekteydi. Osmanlı yönetiminde önemli bir siyasi eşik olan Tanzimat'ın 1839 senesinde ilan edilmesiyle birlikte bir dizi kökten yönetsel düzenlemeler yapıldı. Tanzimatın ilanıyla birlikte Osmanlıda mimarlık hizmetlerinin yürütülmesinde de değişiklikler yaşandı ve yapı üretimi modernleşti.

Yaşanan gelişmeler ve değişiklikler en çok imparatorluk başkenti İstanbul'da görülmekteydi. Avrupa ülkeleriyle artan ticari ve diplomatik ilişkiler yeni mimarlık etkinliklerini de beraberinde getirdi. Toplumsal koşulların değişmesiyle yeni mimari beğeniler ortaya çıktı. Bu dönem mimarlık etkinliklerinin öne çıkan iki unsuru vardı. İlki modern ihtiyaçlara cevap verebilecek nitelikte yeni yapı türleri ve ikincisi yeni mimarlık üslupları oldu. Yeni mimari beğenilere uygun inşa edilen saraylar, oteller, hanlar, garlar, apartmanlar, kışlalar İstanbul'un çehresini değiştirdi. Yeni bina türleri arasında en çok uygulanan üslup neoklasik oldu. Neoklasikten sonra özellikle yüzyıl dönümünde başkentte en çok kullanılan diğer bir üslup da bu tezin konusu Karaköy Camisi'nde de görülen Art Nouveau idi. Bunlar dışında eklektik, neogotik ve oryantalist karakterde yapılar İstanbul mimarlık üretiminin öğeleri arasında yer aldı.

On dokuzuncu yüzyıl İstanbul mimarlık üretiminin yeni aktörleri, etnik köken ve aldıkları eğitim bakımından çeşitlilik arz etmekteydi. Mimarlıkta değişen beğeni taleplerine cevap veren bu yeni grup çoğunlukla gayrimüslim Osmanlılar ya da

bizzat Avrupalı mimarlardan oluşmaktaydı. Levanten mimarlar Alexandre Vallauray, Pietro Montani, Giulio Mongeri, İtalyan mimar Gaspare Fossati, İngiliz mimar William James Smith, Alman mimar August Carl Friedrich Jasmund ve Karaköy Camisi'nin de mimarı olan İtalyan mimar Raimondo D'Aronco on dokuzuncu yüzyılda mimarlık etkinlikleriyle önce çıkan başlıca proje müellifleriydi.

Hassa Mimarlar Ocağı'nın 1831 yılında kaldırılmasının ardından kamusal yapı üretiminde de bu mimar grubu ön plana çıkıyordu. On dokuzuncu yüzyılda inşa edilen başlıca İstanbul camilerinin mimarları bu dönemde etkinliği artan Balyan ailesindendi. Bu dönem camileri Osmanlı klasik üslubundaki camilerin plan şemasının ve biçim özelliklerinin dışına çıkıldığı yapılardı. Camilerin biçim ve işlevi arasında yüzyıllardır geleneksel olarak süregelen ilişki değiştirilerek, yeni mimari üsluplarla tekrar yorumlandı. Barok, Ampir, Neoklasik ve tek örneği olan Karaköy Camisi gibi Art Nouveau üslubuyla çeşitli uygulamalar yapıldı.

Karaköy Camisi, Karaköy'ün güney sahil kesiminde Ziraat Bankası binasının kuzeyindeki yapı adasının meydana doğru öne çıktığı yerde konumlanmaktaydı. Esasında burada on yedinci yüzyılda Osmanlı sadrazamlığı görevinde bulunan Merzifonlu Kara Mustafa Paşa (s.d. 1676-1683) tarafından yaptırılmış, kendi adına kurduğu vakfa bağlı bir cami bulunmaktaydı. Zamanla harap olan cami, Sultan II. Abdülhamid tarafından 1903-1909 yılları arasında yeniden inşa ettirildi. Caminin mimarı, Sultan'ın daveti üzerine Osmanlı İmparatorluğu'nda ikinci olarak gerçekleştirilmesi planlanan Ziraat ve Sergi-i Umumisi'nin projelerini tasarlamak için 1893'te İstanbul'a gelen ve saray mimarı sıfatıyla on beş yıl kaldığı İstanbul'da mimarlık üretimine önemli katkılarda bulunan İtalyan mimar Raimondo D'Aronco'ydu. İki katlı dükkanların üzerinde döneminin çağdaş mimarlık eğilimlerine uygun Art Nouveau üslubuyla inşa edilen yapı aynı zamanda D'Aronco'nun tasarımını yaptığı tek camiydi.

1958 yılına dek varlığını sürdüren cami, meydana bakan konumu sayesinde Karaköy'ün pek çok fotoğrafında yer aldı. İstanbul Belediyesi'nin 1956-60 yılları arasında kentin genelini ele alan imar faaliyetleri kapsamında Karaköy'de yeni caddeler ve meydanlar açılırken ve/veya genişletilirken bir dizi tarihsel yapı kısmen ya da tamamen yıkıldı veya başka bir konuma taşındı. Karaköy Meydanı'nı genişletme gerekçesiyle sökülmesine karar verilen Karaköy

Camisi'nin önce Büyükkada'da daha sonra bu konumdan vazgeçilip Kınalıada'da yeniden inşa edilmesine karar verildi. Bu maksatla sökülen parçaları kaybolan caminin yeniden inşası gerçekleşmedi. Karaköy Meydan düzenlenmesinde caminin bulunduğu yer de durak olarak işlevlendirildi. Hayli tartışmalı bir karar olan bu değerli yapının yıkımı özellikle mesleki kamuoyunda önemli bir kayıp olarak nitelendirildi.

Yıkımının üzerinden yarım asır geçtikten sonra İstanbul Büyükşehir Belediyesi'nin 2010 tarihli Beyoğlu İlçesi Kentsel Sit Alanı 1/1000 Ölçekli Koruma Amaçlı Uygulama İmar Planında aralarında Karaköy Camisi'nin de olduğu birçok tarihsel yapının rekonstrüksiyonunun önerilmesiyle cami bir kez daha mesleki ve popüler kamuoyunun gündemine taşındı.

Yüzyıl dönümünde İtalyan bir mimar Raimondo D'Aronco'nun Art Nouveau üslubuyla tasarladığı Karaköy Camisi mimarlık tarihi içerisinde önemli bir yere sahiptir. On dokuzuncu yüzyıl mimarlık üretimin karakteristik camilerinden biri olan yapının bugüne dek detaylı bir tarihçesi yazılmamıştır. Günümüzde ulaşılan tarihsel belgelere dayanarak Karaköy Camisi'nin tarihçesini belgeleyen bu çalışmayla bu eksikliğin giderilmesi amaçlanmıştır. Tez kapsamında caminin yapım, yıkım öykülerinin aktarıldığı, tasarım özelliklerinin anlatıldığı, yeniden yapım kararına ilişkin mesleki kamuoyunda dile getirilen görüşlerin belgelendiği bir mimari monografi hazırlanmıştır.

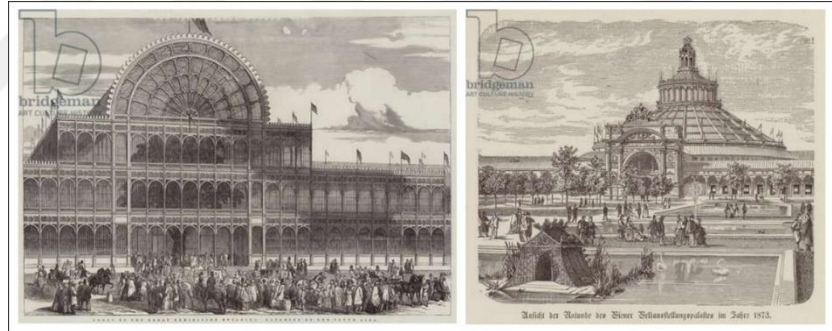
ON DOKUZUNCU YÜZYIL MODERNLEŞMESİ BAĞLAMINDA İSTANBUL MİMARLIĞI VE CAMİLERİ

2.1 On Dokuzuncu Yüzyıl Modernleşme Hareketleri ve Mimarlık

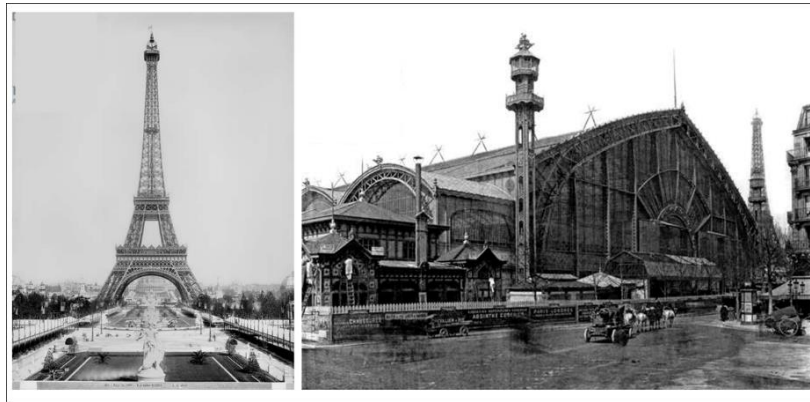
On dokuzuncu yüzyıl, Avrupa ülkelerinde, Osmanlı İmparatorluğu'nda ve dünyanın büyük bir bölümünde ekonomi, teknoloji, idari, sosyal, kültürel ve mimarlık alanlarında yeniliklerin, değişimlerin ortaya çıktığı ve ivme kazanarak geliştiği bir dönemdir. Sömürgelerden elde edilen sermaye birikimi Avrupa'da sanayileşme faaliyetlerini hızlandırdı. Sanayi Devrimi'nin gerçekleşmesiyle birlikte geleneksel toplum düzeni ve üretim biçimleri değişmeye başladı. Fabrikalarda kullanılmaya başlanan makineler üretimin endüstrileşmesini hızlandırdı. Sanayileşme, sanayi ürünleri pazarından daha hızlı gelişmişti (Zeynep Çelik, 2005:1). Yaşanan endüstrileşme hızına yetişecek ham madde ve iş gücü ihtiyacı gündeme geldi. Ham madde, sömürgelerden ya da ticari anlaşmalarla farklı ülkelerden elde ediliyor, işçi açığı da kırsaldan fabrikaların kurulduğu büyük kentlere göçlerle kapatılıyordu. Sanayileşmenin getirdiği gelişmeler ve yenilikler kentlerin fiziksel görüntülerinde radikal değişiklikler meydana getirdi. Kentlerde dini ve idari merkezlere ek yeni merkezler - finans ve kültür merkezleri – oluştu. Yüzyıl boyunca meydana gelen yeni sistemler o güne dek var olmayan yeni ihtiyaçları gündeme getirirken bu süreç, yeni ihtiyaçlara cevap veren fonksiyonlara sahip yeni bina türleri ve kentsel donatıların üretilmesiyle sonuçlandı. Örneğin trenin ulaşım aracı olarak hayata girmesiyle, büyük yolcu ve mal kapasiteli geniş açıklıklı tren istasyonları kent kurgusunda yerini aldı. Liman kentlerinde ticari ve turizm faaliyetlerinin artması yetersiz kalan eski liman yapılarından daha büyük ve fonksiyonel yapıların inşa edilmesi demekti. İşçi göçleriyle artan kent nüfusunun barınma ihtiyacını karşılamak için geleneksel olanlardan farklı konut tipleri ortaya çıktı. Kırsaldan kente göçün etkisiyle artan nüfusun barınma ihtiyacını karşılamak için kentlerde sıra evler, çok katlı toplu konutlar, işçi sınıfı için siteler yapıldı. Kent merkezlerindeki yerleşim yoğunlaştı ve kent sınırları genişlemeye başladı.

Ulaşım ve iletişim alanlarında yaşanan gelişmelere koşut ülkeler arası ekonomik ve kültürel etkileşimler arttı. Dünya adeta küçüldü ve uzak ülkelerde yaşayanlar için farklı coğrafyaları ticaret, turizm vb. çeşitli sebeplerle yakından deneyimleme fırsatı doğdu.

Endüstriyel üretim ve teknolojinin yenilenmesi, daha etkin ve ucuz üretim süreçlerinin gerçekleşmesini sağladı. Yapı üretim sektöründeki endüstrileşmeyle hızlı, ucuz ve istenen ebatlarda elde edilen demir, çelik ve cam malzemelerle inşa edilen garlar, kütüphaneler, büyük seralar dönemin yapı teknolojisini ve mimari eğilimlerini yansıtıyordu. Özellikle on dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısından itibaren gerçekleşen dünya sergilerinde inşa edilen yapılardan Londra'da cam ve demirin bir arada kullanıldığı Kristal Saray (1852) (Şekil 2.1), demirden yapılmış devasa kubbesiyle Viyana Sergi Salonu (1872) (Şekil 2.1), demir estetiğinin somutlaşmış biçimleri Paris'te Eyfel Kulesi (1889) (Şekil 2.2) ve Makineler Galerisi (1889) (Şekil 2.2) endüstrileşen mimarlık üretiminin karakteristik örnekleriydi.

Şekil 2.1 Dünya sergileri için inşa edilen yapılar. Sırayla 1851 Londra Sergisi Kristal Saray ve 1873 Viyana Sergi Salonu (Çizimler: Bridgemanimages).

Şekil 2.2 Dünya sergileri için inşa edilen yapılar. Sırayla, 1889 Paris Sergisi Eyfel Kulesi ve Makineler Galerisi (Fotoğraflar: Bridgemanimages).

Dönemin önde gelen düşünürleri arasında, endüstrileşmenin getirdiği teknolojik ve ekonomik değişimlerin toplumsal hayatın üzerindeki olumsuz etkisi tartışıldı. Sağlıksız çalışma ve yaşam koşulları eleştirildi. Endüstrileşmenin insan yaşamında meydana getirdiği tahribata karşı toplumsal tepkiler doğdu. Mimarlık alanında da endüstri dönemi yapılarına karşı bir tepki olarak geçmiş dönem mimarlık imajlarını yeniden canlandırma isteği – historisizm – uyandı. Antik Yunan ve Roma döneminden itibaren geçmiş dönem yapılarındaki cephe ve formların yeniden kullanılmaya başlandığı canlandırmacı – revivalizm - mimarlık üslupları ortaya çıktı. Böylece on dokuzuncu yüzyılda modernleşmeyle birlikte tarihsel²⁴ bir bilinç oluşturuluyordu.

Önceki yüzyılda aydınlanma²⁵ hareketiyle bilimsel etkinlikler önem kazanmış, bu dönemin önde gelen düşünürleri dünyanın akıl ile kavranabileceğini, insanın, bilgiye, özgürlüğe ve mutluluğa ancak akıl yoluyla ulaşabileceğini savunmuşlardır. Aydınlanma hareketiyle insanı merkeze alan, insana değer veren bir toplum düzeni öne çıkarıldı, insan sorunlarına yönelindi. İÖ beşinci yüzyılda da bir antik aydınlanma ya da Grek aydınlanması gerçekleşmiştir. Hançerlioğlu (2018:22)’na göre her iki aydınlanma hareketi de insan aklını bilginin ölçüsü olarak değerlendirmiş; her ikisi de insan ve kültür sorunlarına eğilmiş; her ikisinde de toplumun düzenlenmesi ve bilginin halka yayılması amaçlanmıştır. Gerçek aydınlanma felsefesi ise on dokuzuncu yüzyılda gerçekleşmiştir (Hançerlioğlu, 2018:22). Bu ortaklığın bir sonucu olarak on sekiz ve on dokuzuncu yüzyılların düşünürleri, sanatçıları ve mimarları antik dönemleri incelemeye başladılar. On dokuzuncu yüzyılda arkeolojinin önem kazanmasıyla yapılan kazılar geçmiş dönemlerin mimarlık bilgisini öğrenmeyi destekledi. Ayla Ödekan (1994:65)’a göre on sekizinci yüzyılın ikinci yarısında Hercculaneum,

²⁴ Tarihselliği, modernlik kurumlarıyla bağıntılı olarak ele alan Giddens (2021:54), “Tarihin, tarih yapmak için kullanımı”nı bir modernlik olgusu olduğunu söylemekle beraber bunu tüm dönemler için uygulanabilecek bir ilke olarak da görmez. Tarihselliği anlama konusunda dikkatli olunması gerektiğini söyleyen Giddens, tarihselciliği, geçmişin bugünün biçimlendirilmesine yardımcı kullanımı olarak tanımlansa da bu geçmişe duyulan saygıya dayanmaz. Aksine, geçmişe yönelik bilginin, geçmişle bütün ilişkileri koparmak veya yalnızca, her durum için kurallı bir şekilde haklı çıkarılabilecek olanı desteklemek amacıyla kullanımı anlamına gelir (Blumenberg, 1981’den aktaran Giddens, 2021:55) Giddens (2021:55)’a göre, tarihsellik, en yalın haliyle ifade edilecek olunursa bizi geleceğe yöneltir.

²⁵ Orhan Hançerlioğlu (2018:22) ’nun Felsefe Sözlüğü’nde aydınlanma, klasik felsefe tarihinde on sekizinci yüzyıl felsefesine verilen isimdir. İÖ beşinci yüzyılda da antik aydınlanma ya da Grek aydınlanması gerçekleşmiştir. Immanuel Kant’a göre bu iki hareket de benzer özellikler taşıdığından bu felsefeye aydınlanma ismi verilmiştir (Orhan Hançerlioğlu, 2018:22).

Pompei, Paestum kentlerinde yapılan kazılar nedeniyle, antikite, Rönesans'tan sonra bir kez daha yeniden yorumlandı.

Bu dönemde inşa edilen yapılarda en çok antik Yunan ve Roma mimarlığı canlandırıldı. Antik dönem mimarlığındaki yapı elemanları ve düzeni on dokuzuncu yüzyıl yapılarında kullanılarak Neoklasik üslupta yapılar inşa edildi (Ödekan, 1994:65-66). Antik dönem tapınaklarındaki sütun dizileri ve giriş cephesindeki üçgen alınlıklar yeni inşa edilen yapıların cephelerinde kullanıldı. Anıtsallığı vurgulayan Neoklasik üslup saray, belediye binaları, müzeler, kiliseler, iş hanları, bankalarda ve konutlarda kullanıldı. Paris'te Barthelemy Vignon'un tasarımı La Madeleine Kilisesi (1806-1842) (Şekil 2.3) neoklasik üslubun en tanınmış örneklerindendir (Ayla Ödekan, 1994:65-66). Berlin'de 1823-30 yılları arasında mimar Karl Friedrich Schinkel'in tasarladığı (Fatma Özge Sade, 2005:15) müzenin (Şekil 2.4) giriş cephesinde ion düzeninde bir sıra sütun dizisi ve rotundası antik Yunan yapılarını çağrıştırır. İstanbul'da 1869 senesinde inşa edilen Asar-ı Atika Müze-i Hümayun (İstanbul Arkeoloji Müzesi) (Şekil 2.5) Levanten mimar Alexandre Vallaury'nin neoklasik üslubuyla tasarladığı yapılardandı.

Şekil 2.3 Madeleine Kilisesi, Paris, [Fotoğrafçı bilinmiyor]. (2011). Wikipedia.

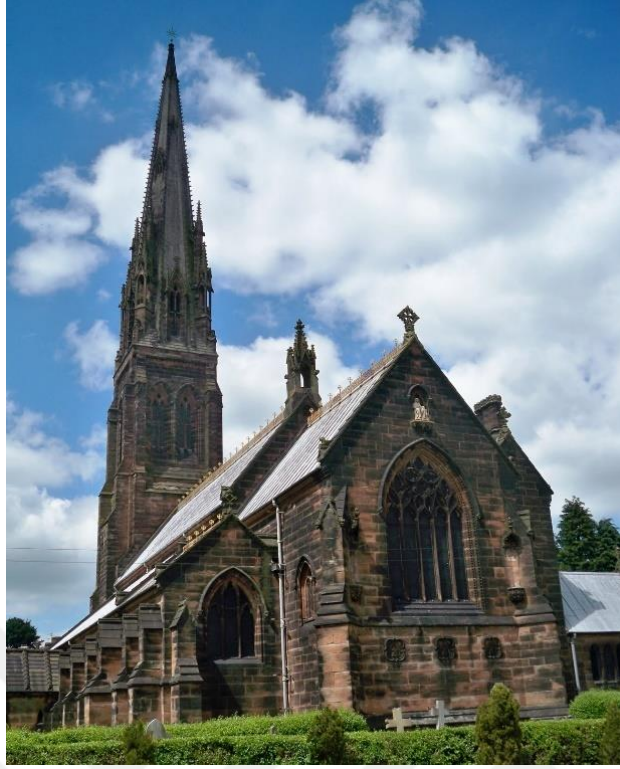

Şekil 2.4 Altes müzesi, Berlin [Jean-Pierre Dalbèra’nın fotoğrafı]. (2011).

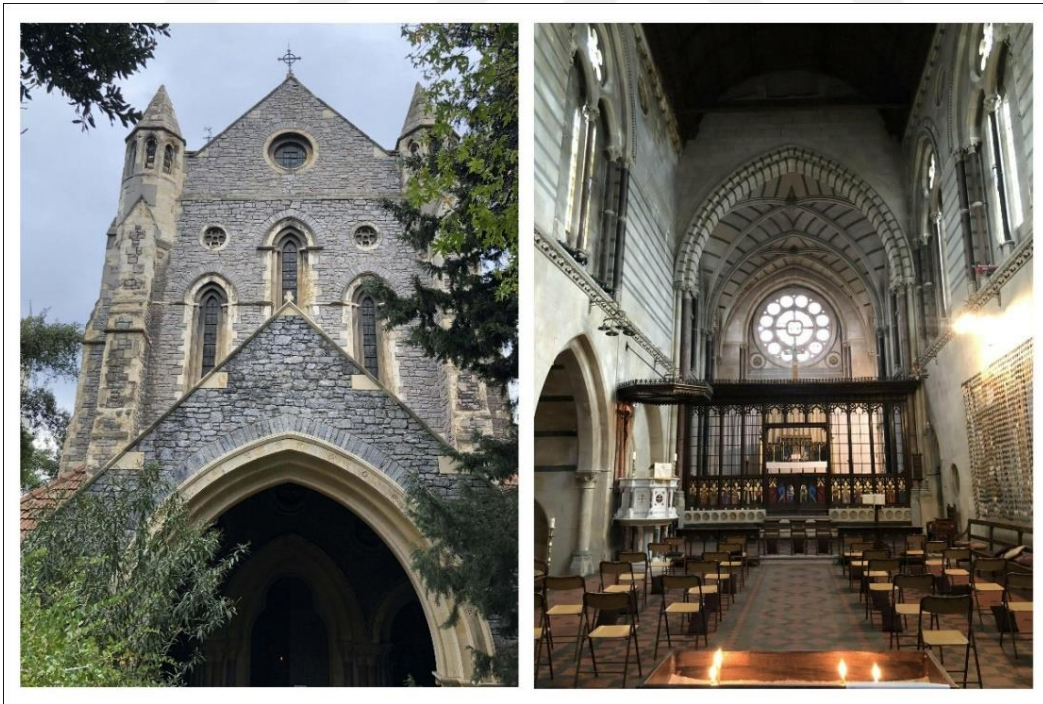

Şekil 2.5 Asar-ı Atika Müze-i Hümayun (İstanbul Arkeoloji Müzeleri) [Fotoğrafçı bilinmiyor]. (2019). T.C. İstanbul Valiliği, İstanbul’un Müzeleri, İstanbul Arkeoloji Müzeleri, İstanbul.

On dokuzuncu yüzyılda inşa edilen yapılarda canlandırılan bir diğer üslup Gotik oldu. Orta Çağ mimarisinden esinlenen Neogotik üslup özellikle dini yapılarda kullanıldı. Gotik mimarinin karakteristiklerinden sivri kemerlerin ve kulelerin kullanıldığı, düşeyliğin vurgulandığı kiliseler inşa edildi. A.C. Pugin’in Charles Barry ile birlikte tasarladıkları (Birgül Açıkyıldız, 1997:26) Londra Parlamento Binası (1835) Mimar Augustus Welby Northmore Pugin tarafından tasarlanan Cheadle’deki St. Gilles Kilisesi (1846) (Şekil 2.6) neogotik üslubuyla inşa edilen yapılara örnektir. İngiliz mimar George Edmund Street’in tasarladığı İstanbul Kırım Kilisesi (1958-68) (Şekil 2.7) (Birgül Açıkyıldız, 1997:35) neogotik üslubuyla inşa edildi. Neogotik üslup özellikle İngiltere ve kuzey Avrupa ülkelerinde konut mimarisinde de kullanıldı (Ali Güncan, 1993:15).

Şekil 2.6 St. Gilles kilisesi, Nisan 2021 [Patrick Comeford'un fotoğrafı]. (2021).

Şekil 2.7 Kırım Kilisesi, İstanbul [Caner Cangül'ün fotoğrafı]. (2023).

Bu dönemde inşa edilen binalarda Neorönesans üslubuyla rönesans dönemi mimarisinin rasyonel cephe tasarımları tekrar kullanıldı. Kolonadlar, rotundalar,

tonoz ve kemerler, cephede plastırlar, kamu yapılarında ve konutlarda yeniden canlandırıldı.

Rönesans mimarisinde yeniden yorumlanan antik dönem yapı elemanlarının biçim özellikleri değiştirilerek kullanıldığı Barok üslup da bu dönem canlandırılan üsluplardandı. Eğrisel formda çatı örtüleri, kıvrımlı yapı elemanları, geniş saçaklar, madalyonlar, heykeller Neobarok üslubuyla inşa edilen yapılarda uygulandı.

Geçmiş dönem mimarlığının yeniden canlandırıldığı yapılarda kullanılan bu üsluplar seçmeci bir şekilde uygulanıyordu. Tek bir üslubun tasarıma hakim olduğu yapılar inşa edildiği gibi, farklı üsluplara ait özelliklerin bir arada kullanıldığı eklektik yapılar da inşa ediliyordu. Örneğin Paris’te mimar Charles Garnier’in tasarladığı Opera Binası’nda (*Opéra Garnier*) (1875) (Şekil 5.8), Neoklasik üslupta sütunlar, frizler, üçgen alınlık ile Neobarok üslupta dairesel çatı örtüsü, madalyonlar, heykeller bir arada kullanıldı.

Şekil 2.8 Opera Binası, Paris [Peter Riviera’nın fotoğrafı].(2023).

On dokuzuncu yüzyılda endüstrileşme ve sömürgecilik, evrensel ekonominin bir parçası haline gelmiş Avrupa dışı dünyaya yönelik ilgiyi artırdı. Avrupa dışı dünya zengin ham madde kaynağı sağladığı gibi iş gücü ihtiyacına da cevap verdi. Ekonomik ve siyasi üstünlüğü korumak, bu toplumları daha iyi tanımayı gerektirdi. Böylece sanayileşen Avrupa ülkeleri sanayi devrimini dünyanın geri

kalan bölgelerine ihraç ederken, bir yandan da diğer kültürlerle ait bilgileri ithal etmeye başladı (Çelik, 2005:2). Bu dönemde, Avrupa kıtasına uzak ülkelerin geçmişlerine dair kültürel bir simge olan mimarlıkları dönüştürülerek, oryantalist mimarlık kılıfı içinde tasarımlar yapıldı. İç mekânda veya yapı formlarında çağrışım ve/veya benzetme kaygısı güdüldüğünden yapı tasarımları belirli klişeler üzerinden geliştirildi (Şenyurt, 2020:456).

Kubbe, minare gibi bağlamından kopararak alıntılanan yapı öğelerinin uygulandığı yeni inşa edilen yapıların tasarım ve işlevi arasındaki ilişkisizliği mimari anlam kaybına neden oluyordu. Örneğin Berlin’de Prusyalı mimar Friedrich Ludwig Persius tarafından tasarlanan Postdam Buhar Makinası Binası (1845), yapı formu, cephe düzeni ve iç mekân dekorasyonu ile Mağribi tarzında bir camiye çağrıştıır (Şekil 2.9). Viyana Zaherl Böcek Tozu Fabrikası, (1892) ve Dresden Yenice Sigara Fabrikası (1907) oryantalist yaklaşımın mimariye yansıdığı diğer örneklerdir.

Şekil 2.9 Postdam Buhar Makinesi Binası [Fotoğrafçı bilinmiyor]. (t.y.). Stiftung Preußische Schlösser und Gärten Berlin-Brandenburg

Şenyurt (2020:457)’a göre oryantalizm, mimarlık tarihinde kırılma noktası yaratmayan veya değişim ve dönüşüme sebep olmayan bir olgudur. Oryantalizmin etkisiyle cami, hamam gibi yapıların Avrupa coğrafyasında canlandırılması, diğer

mimari üslupların canlandırılmasından farklıdır²⁶. Bu yüzden oryantalizm, Avrupa'nın dönemlere ayrılan mimarlık tarihi anlatılarında çoğu kez literatür dışında bırakılmıştır (Şenyurt, 2020:457).

On dokuzuncu yüzyılda Avrupa'da sömürgecilğe paralel olarak gelişen bu üslup İstanbul'da da uygulama alanı buldu. Oryantalizmin etkisinde olan mimarlar tarafından Asya, Afrika, Orta Doğu'nun mimari öğeleri yeni inşa edilen yapılarda da kullanıldı. Bu üslup, Osmanlı mimarlığında daha çok askeri kışla, hükümet binaları, okul gibi prestij yapılarında uygulandı. Alman mimar A.Jasmund'un tasarladığı Sirkeci Garı (1887-89) (Şekil 2.10) ve Alexandre Vallury'nin tasarladığı tasarımı Düyun-ı Umumiye (1889) binası bu yapılara örnektir.

Şekil 2.10 Sirkeci Garı [Caner Cangül'ün fotoğrafı]. (2023).

On dokuzuncu yüzyılın sonlarında ortaya çıkan bir sanat akımı da Arts & Crafts hareketidir. Endüstrileşmeyle beraber kurulan fabrikalar, el sanatları üretiminin yapıldığı küçük atölyelerin varlığını olumsuz yönde etkiliyordu. Sanatlar ve zanaatlar anlamına gelen bu ifadeyle adlandırılan yaklaşım endüstri üretiminin

²⁶ Edward Said, bu tasarımların gerçekleşmesinde Avrupa'nın doğuya karşı geliştirdiği emperyal siyasetin etkisi olduğunu ileri sürer. Sanayi devrimi, sömürgecilik, doğu halklarının kültürel sembelleri olan mimarlıklarını, yerlerinden çıkartarak batının kurguladığı oryantalist söylem gibi oryantalist mimarlık adı altında tanımlamıştır (Şenyurt, 2020:457).

hızlı, ucuz ve kalitesiz ürünlerine bir tepki olarak doğdu. Abdullah Ayaydın (2015:69)'a göre W. Morris, tarihselciliğin aşırı dekoratif anlayışına karşı doğal malzemeleri, doğal süslemeleri ve net yapı formlarını savundu. Bu yaklaşımı benimseyen İngiliz şair, yazar ve tasarımcı William Morris, geçmişteki el sanatlarının yeniden canlandırılmasını destekledi. Malzemenin ön plana çıktığı, tasarımın işlevi takip ettiği, işlevsel olanın estetik olduğu bir tasarım anlayışını benimseyen bu hareket, ilerleyen yıllarda modern mimarlığın ilkelerinin oluşmasına zemin hazırladı. Londra'nın banliyösünde Philipp Web tarafından tasarlanan (National trust, t.y.) W. Morris'in kendi evi (Ergüney, 2015:20), Red House (1860) formun fonksiyonu takip ettiği asimetrik bir plana sahiptir. Cephede her mekânın ihtiyacına göre farklı boyutlarda pencereler yer alır. Tuğla duvarlar herhangi bir sıvayla kapatılmayarak (Şekil 2.11) malzemenin estetik değeri vurgulanır.

Şekil 2.11 Red House, Londra [Ethan Doyle White'in fotoğrafı]. (2014).

Arts & Crafts hareketinin devamında Avrupa ülkelerinin görece politik bir istikrara ve refaha kavuştuğu yıllarda yeni bir sanat ve mimarlık üslubu olan Art Nouveau ortaya çıktı. Bu üslup sanayileşmenin ve gelişen ekonominin sorunlarıyla ve olanaklarıyla bağlantılıydı. Bu yüzden başta sanayileşmiş ve yeni bir üretim biçimini uygulamaya geçirmiş ülkelerde görüldü. Sanat ve zanaatın, sanayileşme karşısında değerini yitirdiğine ilişkin estetik ve etik çerçevede bir tartışma başladı. Bununla birlikte Avrupa ülkelerindeki zengin, aydın ve özgürlükçü kentsoyluların estetik gereksinimleri ve talepleri, etik normları Art Nouveau'nun oluşumunda etkili oldu (Batura, 1993:327).

Revivalizm (canlandırmacılık), Historisizm (tarihselcilik), Eklektisizm (seçmecilik) gibi ortak noktası geriye dönerek tarihsel yapıların biçim özelliklerini kullanan sanat ve mimarlık akımları on dokuzuncu yüzyıl Avrupa kentlerinin fiziksel görüntüsünü şekillendirdi. Yüzyıl bitmeden geçmiş tasarım kabullerini esas alan bu tarihsel üsluplardan özgürleşme, yeni bir sanat arama bilinci oluştu (Batur, 1985:1086). Bu yüzdendir ki bu akım Fransa ve Belçika’da *Art Nouveau* (yeni sanat), İtalya’da *Stile Liberty* (özgür üslup) veya *Stile Floreale*, İngiltere ve Amerika’da *Modern Style* (çağdaş üslup), Hollanda’da *Nieuwe Kunst* (yeni sanat), Almanya’da *Jugendstil* (genç üslup) olarak adlandırıldı.

Bu hareketin manifestosu: “*Geçmişle bağları koparmak, yeni çağın özgür bireyi için yeni, çağın kendisinin olan genç ve birbiriyle bütünleşmiş bir sanat yaratmak. Slogan, “Her Şey İçin Sanat / Her Şeyde Sanat”* olacaktı”. Art Nouveau, resimde, heykelde, yazıda, grafikte, afişlerde, giyimde, mobilyada ve yapılarda kendi özgün biçimini ortaya koyan bir üslup oldu (Batur, 1985:1086-1087).

Art Nouveau üslubunun meydana gelişinde birçok farklı kültür esin kaynağı oldu. Bunların başında Japon kültürü gelmekteydi. Japon sanatının floreal (çiçeksi) bezemeleri, çizgisel düzenleri ve asimetrisi bu dönem sanatçıları tarafından beğeniyle karşılandı. Ayrıca o güne dek klasik ve akademik beğenin dışında tutulmuş eğilimler de Art Nouveau üslubunu etkiledi. Örneğin klasisizmin dayandığı Grek-Roma kültüründe dahi farklı unsurlara, Girit ve Minos kültürüne yönelindi (Batur, 1993a:327).

Yeni, özgür, genç ve çağdaş gibi sıfatlarla anılan bu yeni üslubun başlangıçta amacı, makinenin değersizleştirdiği el sanatlarına eski değerini yeniden kazandırmaktı. Art Nouveau üretim, giderek artan endüstriyel ürünlerdeki biçim yetersizliğini gidermek ve tüketici toplumun beğenisini karşılamak görevini üstlendi. Fakat makinenin hayatın içindeki yeri ve üretim baskısı bu amaca çağdaş bir içerik getirdi. Zanaat – sanat – sanayi arasında yeni bir ilişki kuruldu. Demir, çelik gibi çağdaş yapı malzemeleri, yapılarda dekoratif birer öge olarak kullanıldı (Batur, 1985:1086).

Art Nouveau üslubu kendi içinde iki başlığa ayrılabilir. Bunlardan ilki daha çok Paris, Brüksel ve Barselona’da bulunan eğrisel ve floreal uygulamalardır. İkincisi başta Viyana olmak üzere Orta Avrupa’daki geometrik temadır (Batur, 1993a:327).

Belçikalı mimar Victor Horta'nın Art Nouveau üslubuyla tasarladığı Brüksel'deki Tassel Evi'nde (1893-94) cam ve demir bir arada dekoratif bir öge olarak kullanıldı (Şekil 2.12). Sert bir malzeme olan demir bükülerek adeta sarmaşık gibi görünen bitkisel bir forma büründü. Kıvrımlı demirler, cephede balkon korkuluklarında, iç mekânda merdiven korkuluklarında, dekoratif kolonlarda, kapı kulplarında, aydınlatma donatılarında kullanıldı. Zemindeki döşeme mozaiklerinde ve duvar yüzeylerindeki desenler yapının içerisine hâkim olan eğrisel çizgilerle bütünlük oluşturdu.

Şekil 2.12 Tassel House,Brüksel (Evgenia Sidelnikova'nın fotoğrafı]. (t.y.).

Otto Wagner'in öğrencisi mimar Joseph Maria Olbrich'in tasarladığı Viyana'daki Sezasyon Binası (1897-98), Art Nouveau üslubunda eğrisel çizgilerin giderek terkedildiği, cephelerin yalınlaştığı, geometrik formların ön plana çıktığı dönemde inşa edildi. Yapı, klasik sanat anlayışını benimsemiş yeniliğe kapalı sanatçılardan oluşan Viyana Sanatçılar Birliği'nden ayrılanların öncülüğünde kurulan, yenilikçi Viyana Sezasyon Sanatçılar Birliği'nin binasıdır (Şekil 2. 13). Burada Sezasyon üslubunda üretilen eserlerin sergileri ve sanat etkinlikleri düzenlendi. Binanın ön cephesinde “Der Zeit Ihre Kunst, Der Kunst Ihre Freiheit” (Çağın Sanatı, Sanatın Özgürlüğü) yazar (Kader Sürmeli, 2021:99).

Şekil 2.13 Sezasyon Binası, Viyana [Jorit Aust'un fotoğrafı]. (t.y.).

Geometrik formun ön plana çıktığı binanın cephelerinde sade bir bezeme programı uygulanmıştır. Geometrik motifler, gorgonlar, baykuş figürleri ve uzun dallı floreal bezemeler cephede yer alır. Yapının en dikkat çeken öğelerinden biri de demirin dövülmesiyle elde edilen yapraklardan oluşan yaldızlı kubbesidir. Üst örtü işlevi olmayan kubbe, dekoratif bir öğe olarak yapının üzerinde yer alır.

Art Nouveau üslubunun önde gelen uygulayıcılarından İtalyan mimar Raimondo D'Aronco'nun tasarımı Botter Evi (1900) de dökme demirin dekoratif bir öğe olarak kullanıldığı yapılardandır (Şekil 2.14). Binanın cephesi madalyonlar, stilize edilmiş uzun dallı bitki motifleri, insan başı figürleriyle bezenmiştir. Eminönü'ndeki Vlora Han (1904) da pencere doğrama detayları, üst katta yoğunlaşan floreal bezemeleri, zarif demir işçiliğine sahip korkuluklarıyla Haliç'in diğer yakasında Art Nouveau üslubuyla inşa edilen bir örnektir (Şekil 2.14). Fatih- Mercan'daki Fresko Han (1910) da floreal bezemeleri ve dekoratif demir korkuluklarıyla Art Nouveau üslubuyla inşa edilen yapılardandır.

Bu tezin konusu Raimondo D'Aronco tasarımı Karaköy Camisi (1903-08) de Art Nouveau üslubuyla inşa edildi. Caminin ana ibadet mekânı ve minaresinin, çokgen geometrik formları vurgulanmıştır. Bu yönüyle yapı, Art Nouveau'nun Viyana sezasyonu ekolünün bir örneğidir. Karaköy Camisi'nin tasarım özelliklerinden tezin ilerleyen bölümlerinde detaylıca bahsedilmiştir.

Şekil 2.14 Botter Evi ve Vlora Han [Yazarın fotoğrafları]. (2023).

Eric Hobsbawn (2022:14-15)'a göre son iki yüz yıllık süreç bir gelenekler sisteminden meydana gelmekteydi. İcatlar sadece makineleşme alanıyla sınırlı kalmadı. On dokuzuncu yüzyılın son çeyreğinde sahnede olan devletlerin çoğu halen hanedanlıklarla yönetilmekteydi. Alev Erkmen (2006:37)'e göre, dünya on dokuzuncu yüzyılda büyük bir tarihsel dönüşümün eşiğindeydi ve çoğu monarşinin meşruiyeti tükenmek üzereydi. Ve bu devletler on dokuzuncu yüzyıldaki politik enerjisinin büyük bir bölümünü bu meşruiyet açığını gidermek için yeni resmi ideolojiler üretmeye harcadı. Günümüze kadar ulaşan ve devam eden pek çok ulusalcı geleneğin temeli on dokuzuncu yüzyıl fikir ortamında atıldı. Ulusalcılık kavramının tohumlarının yeşerdiği bahse konu yüzyılda, ulusların belli temalar etrafında bir bütün olduklarını derinden hissedecekleri bayrak, başkent, milli marş gibi ortak değerler, kendilerine has gelenekler oluşturuldu ve milliyet kavramı belirginleşti. Kentlerde, toplumların kendilerine özgü ulusal anma törenleri, askeri törenler gibi geleneksel faaliyetlere sahne olacak şekilde büyük meydanlar oluşturuldu. Zeynep Çelik (2019: XVI)'e göre, Avrupa'da alegorik kamu binaları, yeni kamusal törenlerin yapıldığı Viyana'daki Ringstrasse ve Hausmann'ın bulvarları gibi yeni kamusal mekanlar on dokuzuncu yüzyılda yazarın tabiriyle "pıtrak" gibi çoğaldı.

2.2 On Dokuzuncu Yüzyıl Osmanlı Modernleşmesi ve İstanbul Mimarlığının Genel Özellikleri

On sekizinci yüzyılda yaşanan toprak kayıpları, hemen yanı başındaki Avrupa ülkelerindeki ekonomik büyüme Osmanlı İmparatorluğu yöneticilerini devlet örgütlenmesinde bir değişimi başlatmak için harekete geçirdi. Avrupa ülkelerindeki gelişmeleri yakından tanımak için gönderilen elçiler aracılığıyla edinilen gözlemler Osmanlı modernleşme hareketlerine bir kaynak oluşturdu. Esasen Avrupa'ya açılma tek taraflı işleyen bir süreç değildi. On yedinci yüzyılda genişleyen üretim ve ticaret hacmi yeni pazar arayışlarını gerekli kıldı. Fransa, kendisi için bir rakip veya engel, ama aynı zamanda büyük bir pazar olarak gördüğü Osmanlı İmparatorluğu ile ilk diplomatik ilişki kuran ve buna bağlı olarak ticari imtiyazlar edinen ülkeydi. Fransa'nın Osmanlı pazarındaki ticari faaliyetleri ve buna bağlı diplomatik yatırımları önceleri yalnızca sarayda, ardından İstanbul ve İstanbul dışında bu ürünlere talep ve ilgi toplayarak tüketim alışkanlıklarını ve beğeni kriterlerini değiştirmeye başladı. Diğer Avrupa ülkeleri de Fransa'nın izinden giderek Osmanlı İmparatorluğu ile yakın kültürel, ticari ve diplomatik ilişkiler içine girdiler (Batur, 1985:1038-1039).

Avrupa ülkeleri ile yapılan ticaret anlaşmaları ve kapitülasyonlarla beraber Osmanlı pazarı dış dünyaya açıldı. Bir sömürge olmayan Osmanlı İmparatorluğu, geniş sınırları, ham madde ve iş gücü yönünden zengin olması sebebiyle “*Batı kapitalizmi için üretim ve tüketim araçlarının örgütlenebileceği çekici bir saha*” konumundaydı. Osmanlı'nın modernleşmesi, Avrupa devletlerinin amaçlarına hizmet eden bir yanının olması sebebiyle, Avrupa devletlerince de teşvik edildi. Avrupalı ülkelerin bölgede canlandırdıkları ve yönlendirdikleri ticaretin etkileri somutlaşmış bir dış etmene dönüşerek Osmanlı kentlerinin sosyoekonomik yapısını ve kentsel mekân ilkelerini değişime zorladı. Avrupalı ülkelerin yürüttüğü bu siyaset, her alanda olduğu gibi mimarlıkta da Avrupa'ya açılmayı çeşitli düzeylerde etkiledi (Edhem Eldem, 1992a).

Avrupa ülkelerinin diplomatik faaliyetlerinde uzun yıllardır İstanbul'da bulundurdıkları daimî elçilikler²⁷ önemli bir rol üstlenmekteydi. Elçilikler siyasi etkinliklerinden ziyade asıl kültürel etkinlikleriyle, İstanbul'a çağırdıkları ya da

²⁷ Polonya 1475, Rusya 1497, Avusturya 1538, Fransa 1525, Venedik 1545, İngiltere 1583 yılından itibaren İstanbul'da daimî elçi bulundurmıştır (Batur, 1985:1039).

destekledikleri resim, edebiyat, tiyatro vb. sanatçıların ürünleriyle Avrupa sanatına veya Avrupalı yaşam biçimine ilgi ve özenme yaratmışlardı. Özetle Osmanlıların Avrupa'ya duydukları ilgiyi besleyen el verişli bir ortam hazırlanıyordu (Batur, 1985:1038-1039). İmparatorluk on sekizinci yüzyıldan itibaren modernleşme adımlarının atıldığı yeniden yapılanan bir devlet olma sürecine girmişti. On dokuzuncu yüzyıla girerken yapılan reform ve yeniliklere devam eden imparatorluk çağdaşlaşmak için yoğun çaba gösterdi. On dokuzuncu yüzyıl, Osmanlı İmparatorluğu'nun askeri, teknoloji, ekonomi, eğitim alanlarında ve içinde mimarlığın da olduğu toplumsal hayatta pek çok modern değerler ve sistemlerin geliştirilip uygulandığı bir süreç olarak yaşandı.

Doğan Kuban (2021:452), tarihsel değişikliklerin daima seçkin grupların öncülüğünde yaşandığını söyler. Osmanlı reformları da küçük bir seçkin yönetici grup tarafından başlatıldı. Bu gruptakiler her ne kadar Osmanlı askeri geleneğini hatırlatan paşa unvanını taşıyor olsalar da asker değil, çoğunlukla sivil okullarda eğitim almış bürokratlardı. Yaşanacak reformların temelinde bu sivilleşmeye yatıyordu (Kuban, 2021:452). Cengiz Can (2020:31) da hemen hepsi tercüme odasında, Osmanlı'nın Paris, Viyana, Londra gibi dış temsilciliklerinde yetişen ve görev yapan Tanzimat dönemi yöneticilerini, yabancı bürokratlar ve elçilerle yakın ilişki içerisinde olmuş, ancak seçim ve tercihlerini kendi iradeleriyle yapmaya ve dış siyasette denge politikası izlemeye özen göstermiş olarak tasvir eder.

Sultan Abdülmecid (h.d. 1839-61) döneminde, 3 Kasım 1839 günü imzalanan Tanzimat Fermanı, Osmanlı yönetimi içerisinde önemli bir eşiktir. Tanzimatla, Osmanlı devlet örgütlenmesinde köklü değişiklikler yapılarak, içinde mimarlığında olduğu pek çok alana yeni yasal düzenlemeler getirildi. Ayrıca bu fermanla imparatorluk tarihinde ilk defa padişahla tebaası arasındaki ilişki tanımlanıp, yasalara bağlandı. Eşitlik, özgürlük ve insan hakları gibi kavramlar Osmanlı siyasi söylemine girdi (Çelik, 2019:40).

Tanzimat'a dek modernleşme, özellikle teknoloji, bilim ve eğitim alanlarıyla sınırlanmıştı, Tanzimatın ilanı ile birlikte Avrupa'nın fikri yapısı da ithal edilmeye başlandı. Bürokrasi gelişerek, toplumun tüm katmanlarında dönüşüm başladı (Can, 2020:31). Tanzimata ruhunu veren başlıca kavramlarından biri olan "merkeziyetçilik" birçok toplumsal alana yansdı. Geleneksel Osmanlı devlet

örgütlenmesinde kamu sağığı, eğitim, güvenlik gibi hizmetlerin yürütülmesi bir merkezden idare edilmek yerine belli özerk cemaatler, loncalar ve tarikatlarca yürütölmekteydi. Tanzimatla beraber bu hizmetler merkezi bir denetimle sistemli bir şekilde verilmeye başlandı.

Modern bir devlet örgütlenmesinin temeli eğitim reformlarına dayanıyordu. Tanzimatın ilanıyla sivil bir eğitim sistemi geliştirildi. Geleneksel olanların yanı sıra sivil ilkokullar açıldı, buradan mezun olanlar sırasıyla rüşdiye ve idadilere devam edebiliyordu. Sultanlar da kendi özel bütçeleriyle birkaç lise (sultani) kurdular. Bunlardan en ünlüsü Sultan Abdölaziz (h.d. 1861-76) döneminde açılan Mekteb-i Sultani (Galatasaray Lisesi) idi. Birbiri ardına yeni askeri okullar, tıp ve mühendislik okulları açıldı. Subay yetiştirmek için açılan Erkan-ı Harbiye (1835); dönemin gerekliliklerine uygun yetkinlikte memur yetiştirmek için Mekteb-i Mülkiye (1858); birden fazla fen bilimi dallarında eğitim verecek ilk Osmanlı üniversitesi Darülfünun (1865) gibi yüksek okullar kuruldu. Bunların yanı sıra yabancı okullar da açılıyor ve böylece sivil devlet kadrolarında görev alacak nitelikte gençler yetiştiriliyordu (Kuban, 2021:451-453). Düşünce, edebiyat ve bilim alanlarında Avrupa'yı örnek alan, özgürlüğü ve aydınlanmayı Osmanlı düzenine uyarlamaya çabalayan Şinasi, Münif Paşa, Namık Kemal gibi aydınlar bu dönemde yetişti (Can:2020:31).

İmparatorlukta modern gelişmelerin en çok görüldüğü yer başkent İstanbul'du. İstanbul'daki yaşam kalitesi ve eğilimlerini ülkenin diğer bölgeleri paylaşmıyordu. Yine de devlet güdümüyle karmaşık bir çağdaşlaşma programı harekete geçirilmiş ve on dokuzuncu yüzyıl yöneticileri reform yanlısı bir duruş ortaya koymuşlardı (Kuban, 2021:451). II. Mahmud (h.d. 1808-1839) Avrupa'yı örnek alarak askeri ve mülki idari alanlarında bir dizi reform başlattı. Ardından Sultan Abdölmecid ve Sultan Abdölaziz onun izinde modernleşmenin savunucuları oldular. Sultan II. Abdülhamid (h.d. 1876-1909) hükümdarlığında belirli ölçüde zayıfladıysa da Tanzimat ideolojisi bu dönemde de varlığını sürdürdü (Çelik, 2019:40). II. Abdülhamid eğitim ve modernleşme konularında Osmanlı hanedanının önceki üyelerinin izinden gitti. Kuban (2021:489), onun mutlakiyetçi rejimini, Avrupalıların Osmanlı İmparatorluğu'nu yok etme çabasına karşı çıkmak ve imparatorluğun ortadan kalkmasına yol açacak ulusalcılık uyanışlarına karşı dini, özellikle de Müslömanların din kardeşliği anlayışını

kullanmak şeklinde özetler. İzlediği politikanın, Avrupa kaynaklı projelere karşı çıkmasıyla sonuçlanmadığını, aksine yüzyılın son çeyreğinin, gerçekleşmemiş sayısız projelerle dolu olduğunu aktarır.

2.2.1 Kent İdaresinde ve İmarında Yeni Düzenlemeler

Tanzimatın ilanını takip eden yıllarda Avrupa'dan örnek alınarak bir dizi kamu görevlileri hiyerarşisi oluşturuldu. Yeni kanunlar çıkarıldı ve idari yetkiler kadıllardan alınarak kurulan yeni nezaretlere verildi. 1849 yılında Nafia Nezareti (İmar Bakanlığı) kuruldu (Kuban, 2021:458).

Tanzimat'ın ilanıyla birlikte Osmanlı İmparatorluğu'nda İslam hukukunu referans alan geleneksel kent politikalarında yenilikler yapıldı. Günümüzde kentlerin fiziksel şeklini belirleyen İmar Kanunu'nu oluşturan yasa ve yönetmeliklerin temeli Tanzimat düzenlemelerine dayanmaktadır (Batur, 1985:1047). Kent planlamasına yönelik yeni kanun ve yönetmelikler hazırlanarak inşaat denetimi merkezileşti. Kat yüksekliği, yapı malzemesi, yapı denetimi, yol genişlikleri için kurallar belirlendi. Kent planlamasıyla ilgili ilk yasal düzenleme Tanzimat'la aynı sene yayımlanan 1839 tarihli "İlmuhaber"dir. Ilmuhaberde özetle; kagir binaların inşası teşvik edildi; kagir teknikle inşa edilecek binaların arasında ahşap bina yapımı yasaklandı; yeni kurulacak mahallelerin, geniş caddelerin olmasına imkan tanıyacak şekilde geometrik düzene uygun yapılması istendi; çıkmaz sokakların yapımı yasaklandı (İlhan Tekeli, t.y. :33-34²⁸). Kent planlaması ve inşaat faaliyetlerini düzenleyen ilk nizamname 1848 tarihli Ebniye Nizamnamesi oldu, ikincisi ertesi yıl hazırlandı. Ebniye Nizamnamelerinin ardından, 1858 Sokaklara Dair Nizamname, 1863 Turuk ve Ebniye Nizamnamesi, 1875 İstanbul ve Belde-i Selasede Yapılacak Ebniyenin Suret-i İnşaiyesine dair Nizamname, 1877 Dersaadet Belediye Kanunu, 1882 Ebniye Kanunu olmak üzere kent planmasında benzer amaçlarla birbiriyle örtüşen beş nizamname daha çıkarıldı (Çelik, 2019:65-68). Yapılaşmanın bir dizi kural çerçevesi içerisinde gerçekleşmesiyle amaçlanan; iyi çalışan bir ulaşım ağı, kent içinde anıtsal meydanlar, kare ve dikdörtgen yapı adalarında kagir binalar, bir düzende cephe silüetlerinden meydana gelen bir kent dokusu oluşturmaktı.

²⁸ İlhan Tekeli'nin "İstanbul'un Yapılanmasını Yönlendirme Gayretleri İçinde Kent Yönetimi Ve Planlamasındaki Gelişmeler" başlıklı metni için erişim adresi: https://www.academia.edu/30440029/%C4%B0stanbulun_Planlamas%C4%B1n%C4%B1n_ve_Geli%C5%9Fmesinin_%C3%96yk%C3%BCs%C3%BC

1855 yılında şehremaneti kurumu oluşturuldu. Şehremanetinin başlıca sorumlulukları arasında; vergilerin toplanması, kent temizliği ve düzenini sağlamak, yol yapım ve tamiri, loncaların ve çarşıların denetimini yapmak vardı. Aynı sene hükümet kentin iyileştirilmesi ve güzelleştirilmesi için daha etkin bir program yürütmek üzere İntizam-ı Şehir Komisyonunu kurdu. Komisyon, kenti on dört bölgeye ayırarak yerel yönetim yetkilerini devreden bir taslak hazırladı. Bu uygulamanın gerçekleşeceği ilk bölge olarak da Pera, Galata ve Tophane'yi içine alan bölge seçilerek 1857 yılında Altıncı Daire-i Belediye kuruldu (Şekil 2.15). Altıncı Daire'nin sorumlulukları arasında; yol yapımı ve tamiri, sokakların aydınlatılması, su ve kanalizasyon şebekelerinin yapımı, inşaat denetimi, çarşı-pazar denetimi, çöplerin toplanması gibi çağdaş belediyeçilik hizmetleri yer almaktaydı (Çelik, 2019:56-93). Altıncı Daire 1858 ve 1870 yılları arasında Galata'da birçok proje gerçekleştirdi.

Şekil 2.15 Altıncı Daire-i Belediye Binası, Şişhane. Yapı İtalyan mimar Giovanni Battista Barborini tarafından tasarlanmıştır. [Yazarın fotoğrafı]. (2023).

Kent planlamasını zorunlu hale getiren bir diğer unsur da yüzyıllardır İstanbul için büyük bir tehdit olan yangınlardı. Yangınlar yoğun ahşap konut mimarisinin yaygın olduğu sur içi kadar olmasa da Galata'nın eski ve yoğun nüfuslu mahalleleri için de tehlike arz etmekteydi. Yeni yönetmeliklerde kagir yapı teknolojisi detaylı bir şekilde tarif edilerek ve bazı bölgelerde – sur içinde Unkapanı - Aksaray eksenine kadar doğu kısmı, Pera'da Cadde-i Kebir, Şişli ve Azapkapı'dan Ortaköy'e kadar uzanan kıyı şeridi – ahşap yapı inşaatı tamamen yasaklandı. 1840'lı yıllara dek çıkan yangınlarda harap olan yerler eski düzeninde

tekrardan inşa edilirken, bu tarihten sonra yangın çıkan bölgeler kente çağdaş bir görünüm verme isteğiyle yönetmeliklerde tarif edilen biçimlere uygun inşa edilmeye başlandı. Mahallelerde çıkan küçük yangınlar sonrasında yapılan kentsel düzenlemeler yakın çevresiyle bağlantısı olmayan geometrik düzende birimler olarak kalırken 1856 Aksaray ve 1865 Hoca Paşa gibi büyük alanları kapsayan yangınlar sur içine yeni bir görünüm vermede özellikle etkili oldu. Geometrik düzende yapı adaları oluşturuldu, yeni arterler oluşturulurken bazı binalar da yıkılarak sur içinin dokusu değişti. Bir diğer büyük yangın olan 1870 Pera yangınının ardından hazırlanan planlar uygulanmadı. Doğal olarak 1870 Pera yangını, bu bölgede sur içindeki yangınlar kadar kökten bir değişikliğe sebep olmadı. Ancak yine de hazırlanan planlar tanzimat ideolojisinin kentsel düzenleme yaklaşımını açıkça ortaya koyar (Çelik, 2019: 67-69).

Bu dönemde İstanbul için geniş kapsamlı ve iddialı üç kent tasarım projesi hazırlandı. Gerçekleşmemiş bu projeler, İstanbul'u bir bütün olarak ele almasından dolayı şimdiye dek kısım kısım uygulanan kent planlarından farklı niteliktedir. Her üç proje de Avrupalı mimar ve mühendisler tarafından ihale edildi (Çelik, 2019:135). II. Mahmud döneminde, Alman mühendis Helmuth von Moltke, İstanbul'un detaylı bir haritasını çıkarmak ve sokak örüntüsünü düzeltecek bir plan yapmakla görevlendirildi. Moltke Planı Sultan Abdülmecid döneminde tamamlandı²⁹ (Çelik,2019:136).

Diğer iki proje II. Abdülhamid döneminde hazırlandı. Bunlardan ilki Sultanahmet Meydanı, Beyazıt Meydanı ve Galata Köprüsü'yle beraber Yeni Cami Meydanları için düşünülmüş fakat gerçekleşmemiş üç meydan projesidir. Projelerin müellifi Beaux-Art'da eğitim almış, Paris Belediyesi mimari bölümü genel müfettişi Joseph Antoine Bouvard'dı (Çelik, 2019:144). Kuban (2021:491)'a göre, Bouvard'ın, İstanbul'u bir Paris ya da Brüksel yapacak nitelikteki projelerine duyulan ilgi, II. Abdülhamid ve çevresinin İstanbul'u bir Avrupa metropolüne dönüştürme isteğini kanıtlar. Diğer proje ise, bir çevre yolu kapsamında biri Boğaz'da – Rumelihisarı ve Anadoluhisarı arasında – diğeri Sarayburnu ve Üsküdar arasında iki köprüyle Asya ve Avrupa yakalarını birbirine bağlamayı öneriyordu. Bu projelerin müellifi olan Fransız mimar Arnodin, Rumelihisarı ve

²⁹ Bugüne dek Moltke planına ait bir belge – kent planı çizimi – ele geçmediğinden bu planın sadece sözlü olarak ifade edilmiş bir dizi kent tasarımı ilkelerinden ibaret olması muhtemeldir (Çelik, 2019:136).

Kandilli arasında Sultan II. Abdülhamid’e atfen bir köprü daha- Hamidiye Köprüsü – tasarladı. Bu üç köprü tasarımı da gerçekleşmedi (Kuban, 2021:490). Sözü edilen projeler gerçekleşmemiş olsa da kent planlaması için atılan bu adımlar, on dokuzuncu yüzyılın, İstanbul mimarlık ve şehir planlama disiplinlerinin tarihçesi içerisinde bir dönüm noktası olduğunu gösterir.

2.2.2 Geleneksel Kentin Büyümesi

On dokuzuncu yüzyılın ilk yıllarında İstanbul, sınırlarını denizlerin belirlediği üç bölümden oluşmaktaydı: Marmara Denizi ile Haliç arasında yer alan ve günümüzde tarihi yarımada / sur içi isimleriyle de anılan İstanbul bölgesi, Haliç’in kuzey yakasını oluşturan Galata ve Boğaz’ın Asya yakasında kalan Üsküdar’dı (Harita 2.1). İstanbul, en geniş alanı kaplayan ve ona ünlü silüetini veren anıtlarla kaplanmış ana kentti. Haliç’in kuzeyindeki Galata daha küçük bir alanı kaplamakta ve surların içinde yoğun bir nüfusu barındırmaktaydı. Üsküdar ise yoğun bir nüfusa sahip olmamasına karşın anıtsal yapıları onun önemli bir yerleşim olduğunu gösteriyordu (Çelik, 2019:1).

Harita 2.1 Johan Baptist von Reben [Kartograf]. (1764). İstanbul, Galata, Üsküdar haritası [Harita]. Erişim adresi:

<https://iif.harvard.edu/manifests/view/ids:10327546>.

Külliye, çarşılar, saraylardan oluşan anıtsal eserler 1840'lı yıllara kadar genellikle tarihi yarımada'daydı. On dokuzuncu yüzyılın ortalarından itibaren, Haliç'in kuzey yakasında da hem büyüklükleri hem de sahip oldukları tasarım özellikleri itibarıyla başkentin anıtsal yapılarıyla boy ölçüşebilecek yapılar yer almaya başladı (Çelik, 2019:163).

Semt Pera'ya doğru ve Pera'nın kuzeyinde Şişli, Pangaltı, Nişantaşı gibi gelişen yeni mahallelerle büyümekteydi (Harita 2.2). Yeni odakların meydana geldiği kentte sur içinin, üstlendiği merkezilik niteliği de artık paylaşılıyordu. Kent kuzeye doğru büyüye de bu durum yüzyıllardır liman işlevini sürdüren Galata bölgesinin kent içindeki önemini azaltmadı. Aksine bir ticari odak olarak kent ekonomisi ve kent yaşamındaki rolü giderek daha da etkinleşti. On dokuzuncu yüzyıl İstanbul kenti, ticari ve sosyal merkezleri çoğalmış modern bir metropol kimliğine kavuşuyordu. On dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısında İstanbul başta olmak üzere Osmanlı coğrafyası, ticaret anlaşmalarının ve imtiyazların sağladığı imkanlardan faydalanmak isteyen yabancı nüfus göçü aldı (Eldem, 1992a).

Harita 2.2 [Kartograf]. (1890). Bradshaw demiryolu rehberindeki İstanbul, Galata, Üsküdar haritası [Harita]. Erişim adresi:

<https://istanbultarihi.ist/assets/uploads/files/cilt-1/21-bati-kaynakli-haritalardaki-istanbul/25-bradshaw-demiryolu-rehberindeki-istanbul-haritas%C4%B1-1890-ta%C5%9Fbask%C4%B1.jpg>.

İmparatorluğun zaten halihazırda var olan çok çeşitli demografik yapısına eklenen yeni nüfus genellikle eski Ceneviz mahallesi olan Galata'ya veya Pera'ya yerleşmekteydi. Bu seçimde sefaretlerin rolü önemliydi. Sefaret binalarına yakın olmak için Pera ve çevresine yerleşenler bölgede yeni yapı etkinlikleri üretti. Yeni yapıların mimarları gayrimüslim Osmanlılar ya da bizzat Avrupalı mimarlardı. Bu vesileyle İmparatorluğa ve başkente pek çok konuk mimar ve sanatçının geldiği bir süreç başladı. Karaköy Camisi'nin mimarı Raimondo D'aronco da İtalya'dan İstanbul'a gelen konuk bir mimardı.

Pera ve uzantılarında yalnızca Avrupalı ve gayrimüslim Osmanlı nüfus yer almıyordu. Çağdaş değerlerle tanışmış ve yaşamaya alışmış olan üst sınıf Müslüman Osmanlılar da Haliç'in kuzey yakasına yerleşmeye başladı. Altıncı Daire'nin çağdaş hizmetlerinden faydalanmak ve hanedanın 1856 yılında Dolmabahçe Sarayı'na taşınması gibi sebepler Müslüman Osmanlı aydınını Haliç'in kuzey yakasına taşınmaya iten sebeplerdendi (Çelik, 2019:48).

1800'lü yılların ortalarına gelindiğinde yoğunlaşan ticaret, liman ve turizm faaliyetlerinin etkisiyle nüfusu giderek artan İstanbul'da iyi çalışan bir kent içi ulaşım ağı önemli bir gereklilik haline geldi. Hanedanın Topkapı'dan Dolmabahçe'ye taşınması, Galata'da artan ticaret ve finans faaliyetleri sebebiyle İstanbul (sur içi) ve Galata arasında kent içi ulaşım sıklaştı. Ulaşımı kolaylaştırmak için Haliç'in iki yakasını birbirine bağlayan ilk köprü Hayratiye Köprüsü (Cisr-i Atik) (1836) yapıldı. Bu ilk köprü Azapkapı ve Unkapanı'nı birbirine bağlıyordu³⁰ (Kuban, 2021:468). İlerleyen yıllarda Karaköy'ün bir ticaret merkezi olarak ön plana çıkmasıyla Eminönü ve Karaköy bağlantısı ihtiyacı gündeme geldi ve Sultan II. Mahmud'un annesi Bezm-i Alem Valide Sultan Galata Köprüsü (1845)'nü (Şekil 2.16) yaptırdı³¹ (Çelik, 2019:116-118).

³⁰ Bu konunun başlıca sebebi Tersane-i Amire'nin Azapkapı'da yer almasıydı. Diğer bir sebep de 1830'larda Karaköy ve Eminönü'nde henüz böyle bir bağlantıya ihtiyaç duyulacak kadar bir gelişme yaşanmamıştı. Karaköy ancak 1838'den sonra yoğun bir ticaret merkezi olacaktı (Çelik, 2019:116).

³¹ Bu ahşap köprü on sekiz yıl hizmet verdi ve 1863'te yıkılarak daha geniş bir ahşap köprü yapıldı. 1863 tarihli köprü on iki yıl hizmet verdi. 1869 senesinde İngiliz bir şirket köprüyü, demir konstrüksiyon olarak değiştirmek istedi. Teklif kabul edildi, ancak şirket ekonomik sebeplerden ötürü köprü Unkapanı ve Azapkapı arasındaki eski köprünün yerine taşınmasını teklif etti. Hükümet bu teklifi onayladı ve köprü eski Unkapanı Köprüsü'yle değiştirildi. Galata Köprüsü'nün yerine 1875-78 yılları arasında demir konstrüksiyondan bir köprü yapıldı. Bu köprü 1912'de Alman bir firma tarafından (Kuban, 2021:469) yenisi yapılan dek sur içini Galata'ya bağladı. Yeni köprü, 1992'de şimdiki köprü inşa edilene dek kullanıldı (Çelik, 2019:116-118).

On dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısından itibaren ekonomik alandaki gelişmelere paralel olarak uluslararası deniz ulaşımı arttı. Buna Karaköy-Eminönü ve Boğaz köyleri arasındaki seferler de eklenince limanların kullanımı sıklaştı. Dolayısıyla temiz, düzenli bir rıhtım, işlevsel çağdaş liman yapıları için harekete geçildi. İlk Osmanlı vapur şirketi olan Şirket-i Hayriye 1851 senesinde kuruldu. Bu tarihten itibaren vapur seferlerinin düzenli yapılmasına paralel olarak sahil şeridinin de temizliği ve düzeni süreklilik kazandı. İstanbul tarafında Eminönü- Sirkeci kıyıları, Galata'da Azapkapı'dan başlayarak Karaköy limanını da içine alan ve Tophane'ye kadar uzanan kıyı şeridi Tanzimatın kentsel düzenleme ilkelerine uygun olarak yenilendi (Şekil 2.17). Beşiktaş ve Dolmabahçe'de yeni arterlerin açılmasına eş güdümlü olarak buradaki rıhtımlar da düzenlendi. Beşiktaş rıhtımı 1857 yılında, Dolmabahçe rıhtımı ise 1864 yılında tamamlandı. 1892 yılına gelindiğinde Eminönü ve Karaköy rıhtımlarının yenilenmesi için Fransız Marius Michel (Mişel Paşa)'e imtiyaz verildi. Galata tarafına öncelik tanınarak 1895 yılında çalışmalar tamamlandı. Eminönü rıhtımı ise 1900 yılında bitti (Çelik, 2019:99-102).

Şekil 2.16 1875-78 yılları arasında demir konstrüksiyonla yapılan Galata Köprüsü, [Sebah&Joillier'nin fotoğrafı]. (t.y.). Eski İstanbul Fotoğrafları Arşivi.

Şirket-i Hayriye'nin vapurları ulaşımı oldukça rahatlatmış ancak büyüyen kentte karayolu ulaşımı halen büyük bir ihtiyaçtı. Bu sebeple 1869 senesinde Krepano Efendi'ye verilen imtiyazla İstanbul Tramvay Şirketi kuruldu. Tramvay hatlarının oluşturulmasında Avrupalı nüfusun yoğun olarak yaşadığı Galata-Pera tarafına

öncelik verildi. Tarihi yarımada için kapsamlı bir ulaşım ağı önerildiyse de bu kısmen uygulandı. Taksim-Şişli, Karaköy-Boğaz arterlerindeki atlı tramvaylarla hareketlenen sokakları bu bölgenin Avrupa kentlerini hatırlatan imajını destekledi (Çelik, 2019:121-125).

Şekil 2.17 Karaköy-Tophane arasında düzenlenen rıhtım [Sebah&Joillier'nin fotoğrafı]. (t.y.). Eski İstanbul Fotoğrafları Arşivi.

Galata'nın artan iş merkezi özelliği Pera ile doğrudan bağlantısını gerekli kıldı. Birbirine bitişik bu iki yerleşim yeri arasında topoğrafya sebebiyle ulaşım pek de kolay olmuyordu. Gün içinde yaklaşık kırk bin kişinin geçtiği Yüksek Kaldırım (Şekil 2.18) dışında Karaköy'ün Pera'ya bağlantısını kolaylaştırılacak bir erişim imkanı yoktu. Bu eksikliğin kapatılması için Fransız mühendis Eugene Henri Gavand'a bir metro yapma ve işletme imtiyazı verildi. 1872 senesinde *The Metropolitan Railway of Constantinople, from Galata to Pera* şirketi kuruldu. Galata'yı doğrudan Cadde-i Kebir'in güneyine bağlayan Tünel (Şekil 2.19) 1875 yılında hizmete girdi (Çelik, 2019:127).

Özetle, on dokuzuncu yüzyılda İstanbul kent yapısında çağdaşlaşma arayışının getirdiği hızlı bir dönüşüm sahnelenmekteydi. Kuban (2021:451)'ın dediği gibi “...on dokuzuncu yüzyılın sonunda İstanbul, bir Avrupa metropolünden beklenen her şeyi sunuyordu”.

Şekil 2.18 Yüksek Kaldırım [Sebah & Joillier'nin fotoğrafı]. (t.y.). Eski İstanbul Fotoğrafları Arşivi.

Şekil 2.19 Tünel Meydanı, sağda Pera Metro Han'ın girişi [Fotoğrafçı bilinmiyor]. Salt Araştırma, KOD: AHISTKARA293.

2.2.3 Mimarlıkta Yeni Aktörler

İstanbul, her devirde olduğu gibi Avrupalı mimar ve sanatçıların uğrak yeri oldu. Bunlardan kimi Doğu'yu görmek için, kimiye Bizans mirasını incelemek için geliyordu. Belirli bir süre İstanbul'da kalıp çalışmış olan François Kauffer, Le Roi, Michel François Preault, Antoine-Laurent Castellan bunlardan birkaçıdır. Adı geçen mimarların İstanbul'u betimlemek, planlar yapmak veya askeri tesisler inşa etmek için geldikleri anlaşılmaktadır. Osmanlının son döneminde devlet hizmetinde sivil mimarlık ürünleri ortaya koyduğu bilinen ilk Avrupalı sanatçı gezgin Antoine-Ignace Melling'di (Can, 2020:47). Melling'in bilinen ilk çalışması, III. Selim'in kızkardeşi Hatice Sultan'ın kullanımında olan Defterdarburnu Sarayı'nın iç mekân dekorasyonu ve labirentvari bahçe düzenlemesidir (Can, 2020:60-62).

1831 yılına kadar Osmanlı resmi mimarlık faaliyetleri Hassa Mimarlar Ocağı tarafından yürütölmekteydi. Kuruluş tarihi kesin olarak bilinmeyen (Şerafettin Turan, 1963:159) ve en erken resmi belgelerde on altıncı yüzyıla tarihlenen (Cengiz Orhonlu, 1981:13) bu örgüt uzun yüzyıllar boyunca Osmanlı resmi mimarlık üretiminin uygulayıcısı ve denetleyicisiydi.

Etkinliğı yavaş yavaş azalarak işlevini kaybetmiş Hassa Mimarlar Ocağı 1831 yılında tamamen kaldırıldı ve yerine Ebniye-i Hassa Müdürlüğü kuruldu. Bu kurumun görevleri, yapı üretim mekanizmasını denetlemek, taşradaki resmi projeleri yürütmek ve kentsel mekanı da kapsayan diğere beledi hizmetleri yerine getirmektir. Böylece devletin mimarlık teşkilatının rolü, önemli yapıların tasarımından giderek uzaklaşarak denetime doğru kaydı (Akyürek, 2009:103). Devletin mimarlık alanındaki etkinliğinin dönüşüme uğramasının bir sonucu olarak 1800'lerin ilk çeyreğinde kamusal yapı üretimi, özel sektörde güçlenen ve kalfalıktan yükselen yeni yapı ustası mimar grubunun eline geçmeye başladı. Dönemi içinde "ebniye kalfası" olarak anılan bu grup, inşaat ve taahhüt işleri yürüten taş ustası, dölger ve neccar kalfalarının zaman içinde sözü geçen uzmanlık alanlarının tamamında tecrübe edinerek oluşturduğu Osmanlı toplumundaki erken müteahhit örneğidir (Oya Şenyurt, 2006:21).

Bu dönemde önemli ve büyük yapı yatırımlarını yürütme işi bir kısmı kendiliğinden İstanbul'a gelen, bir kısmı da özellikle hükümet tarafından davet edilen Avrupalı mimarlar veya Avrupa'da eğitim görmüş yerli gayrimüslim

mimarlardı. Mimarlıkta yapı üretim yöntemindeki bu değişim süreci 1884'te Sanayi-i Nefise Mektebi'nin kurulmasıyla tamamlandı (Batur, 1985:1054).

Kalfalıktan yetişerek önemli kamu binalarının yapımını üstlenen mimarlar arasında gayrimüslim Osmanlılardan Balyan ailesi öne çıkar (Şenyurt, 2006:26). III. Selim (h.d. 1789-1807) için çalışan Krikor Amira Balyan'dan itibaren hepsi saray mimarı olarak çalışmışlardır. Aynalıkavak Köşkü (inşa tarihi bilinmemekle beraber, bugünkü yapı III. Selim dönemine aittir), Nusretiye Camisi (1826), Selimiye Kışlası (1828), Beyazıt'taki Yangın Kulesi (1828) Krikor Amira Balyan (1764-1831)'in tasarımlarıdır. Krikor Balyan'ın oğlu Garabet Balyan (1800-1866), Dolmabahçe Sarayı (1843-56), Çırağan Sarayı (1863-71) ile yine başka Sultan sarayları, Gümüşsuyu Kışlası (1862), Dolmabahçe'deki Bezm-i Alem Valide Sultan Camisi (1855), Çengelköy'deki Süvari Kışlası (1845), Mekteb-i Harbiye (1862) binalarını tasarladı. Garabet Balyan'ın Fransa'da eğitim alan oğlu Nikoğos Balyan'ın (1826-1858) tasarımları arasında, Dolmabahçe Muayede Salonu (1843-56), Küçüksu Kasrı (1857), Ortaköy Camisi (1853), Dolmabahçe Saat Kulesi (1890-95), Tophane (1848) Saat Kulesi ve İhlamur Kasrı (1849-55) yer alır. Paris'te öğrenim gören ve Güzel Sanatlar Yüksekokulu mezunu Ser-Mimar-ı Devlet Sarkis Balyan (1831-1899) 1866 yılında babasının yerine geçti. Beylerbeyi Sarayı (1863-65) ve Çırağan Sarayı (1863-71), Adile Sultan Sarayı (1861), Yıldız Sarayı'ndaki yapılar, Aksaray'da Valide Sultan Camisi (1867-71), Harbiye Nezareti (1866), Maçka Kışlası (1875), Beşiktaş'ta Akaretler (1875) ve günümüze ulaşan sayısı elliden fazla yapının mimarıdır (Kuban,2021:488).

Tanzimat döneminin sadrazamı Mustafa Reşid Paşa, 1836 yılında henüz Londra elçisi iken, yabancı mimarlardan faydalanmayı ve kagir inşaata geçiş gereğini İstanbul'a bildirdi. Avrupa'dan sekiz, on yıllığına çalıştırmak için bu işi bilen birkaç mimar getirilmesini ve bu sırada yetenekli on, on beş Osmanlı gencinin de Avrupa'ya eğitime gönderilmesini önerdi (Cavid Baysun, 1960:124-125). Bu önerileri Tanzimat'ın ilanından sonra yine kendisi gerçekleştirdi. Tanzimat yönetimi kapsamlı yenileme programını uygulamaya geçireceği mimarını titizlikle seçti (Can, 2020:32). St. Petersburg'da tanınmış bir mimar olan İsviçre asıllı İtalyan Gaspare Fossati, Rus Çar'ı tarafından elçilik binasının inşası için görevlendirildiğinden (Can, 2020:32) 1836 senesinde İstanbul'a geldi. Kardeşi Giuseppe Fossati de 1839 senesinde İstanbul'a geldi ve Fossati kardeşler

Tanzimat döneminin saray mimarları oldular (Kuban, 2021:488). Babıali iç mekan düzenlemeleri ve Eminönü Karakolu gibi küçük ölçekli proje işleri verilen Gaspere Fossati'ye giderek daha kapsamlı işler verildi ve Tanzimatın simge yapılarından Telgrafhane-i Amire (1840), Hazine-i Evrak (1846-48), Darülfünun (1865), Mekteb-i Sanayi (1882) binalarını tasarladı. Sultan Abdülmecid Ayasofya'nın restorasyonu (1847-49) gibi önemli bir iş için de yine Gaspere Fossati'yi görevlendirdi (Can, 2020:32-33).

İstanbul yapı üretiminde rol alan bir diğer Avrupalı mimar İngiliz William James Smith'tir. İngiliz mimar, Sir Charles Barry tarafından İngiltere Elçilik Binası'nın tasarımı için görevlendirildiğinden 1841 senesinde İstanbul'a gönderildi. 1847 ve dönüş tarihi olan 1853 senesine dek maaş karşılığında Osmanlı Devleti için çalışan Smith'in tasarımını gerçekleştirdiği yapılar arasında, günümüzde İTÜ Mimarlık Fakültesi olarak kullanılan Mekteb-i Fünun-u Tıbbiye (Mecidiye Kışlası) (1847-53), Selimiye Kışlası Ek Binaları (1848), Tophane Kasrı (1852), Gümüşsuyu Asker Hastanesi (1849) yer almaktadır (Can, 2020:101-103).

Mimarlık eğitimini Paris'te Ecole des Beaux-Arts'da tamamlayan Alexandre Vallaury İstanbul mimarlık üretimine önemli yapıların inşasıyla katkıda bulunmuş Levanten bir mimardır. Ayrıca kendisi Sanayi-i Nefise Mektebi mimarlık bölümünde baş mimar olarak görevlendirildi (Batur, 1985:1054). Yapıları arasında Sanayi-i Nefise Mektebi (Şark Eserleri Müzesi) (1884), Müze-i Hümayun (İstanbul Arkeoloji Müzesi) (1869), Düyun-u Umumiye Binası (1889), Osmanlı Bankası (1863), Societe Ottomane de Change et de Valeurs Binası, Pera Palas Oteli (1895), Cercle d'Orient (1883), Abdülmecid Efendi Köşkü, Yeniköy'deki Atıf Paşa Yalısı yer alır. Yeniçeri Müzesi (1895-99), Tarım Bakanlığı (1895-99) ve Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane (1894-1903) Vallaury'nin Raimondo D'Aronco ile birlikte hazırlamış olduğu projelerdir (Can, 2020:134-136).

Alman mimar-mühendis August Carl Friedrich Jasmund, Berlin'deki Krallık Mimarlık Akademisi'nde mimarlık eğitimi aldı. Bu sırada Münih'teki Krallık Bavyera Teknik Yüksekokulu'nda eğitim gördü (Mehmet Yavuz, 2004:185). Sedat Çetintaş (1944:161-162'den aktaran Can, 2020:185) Jasmund'un Türk mimarlığını incelemek için İstanbul'a gönderildiğini ve Ragıp Paşa aracılığıyla Hendese-i Mülkiye Mektebi'nde ders vermek için görevlendirildiğini söyler.

Jasmund aynı zamanda Mimar Kemaleddin Bey'in yetişmesinde etkin rol oynadı. Mezuniyetinin ardından onu yanına alarak Almanya'ya gitmesine aracı oldu. (Sedat Çetintaş, 1944:161-162'den aktaran Can, 2020:185). Tasarımını yaptığı Sirkeci Garı (1887-89) İstanbul mimarlık üretimi içinde önemli bir yere sahiptir. Bahçekapı'daki Deutsche Orient Bank, Caddebostan'da Ragıp Paşa'nın kızı için yaptırdığı Tevhide Hanım Köşkü, Jasmund tarafından yapıldığı bilinen diğer yapılardır (Can,2020:187-188). Can (2020:185) Ragıp Paşa'nın Beyoğlu'nda yaptırdığı Rumeli Han'ın üslup özelliklerinin Jasmund'un yapıları ile benzerlik gösterdiğini belirtir.

Dekoratör ve Ressam İtalya doğumlu Pietro Montani küçük yaşlarda ailesiyle birlikte İstanbul'a geldi (Nurcan Yazıcı (2002:46). İmparatorluk köşklerinin dekoratörlüğünü yapan ve *Le Monde illustre* dergisi için resimler çizen Pietro Montani (Montani Efendi), daha çok Usul-i Mi'mari-i Osmani kitabındaki çizimleriyle tanınır. Sultan Abdülaziz'in emriyle 1873 Viyana sergisi için hazırlanan kitap³², Osmanlı mimarisinin üstünlüğünü göstermek, çağdaş mimarlara İstanbul, Edirne, Bursa'daki önemli anıtsal eserleri yeniden tanıtmak için hazırlandı (Çelik, 2019:201). Türkçe, Fransızca ve Almanca yayımlanan kitaptaki Montani Efendi'nin çizimleri dönemin mimarlık ortamında etkili oldu. Celal Esad Arseven, Sarkis Balyan gibi genç mimarların bu konuyu ele alan tek kaynak olmasından dolayı yaptıkları işlerde bütün ilhamlarını bu kitaptan aldıklarını belirtir (Can, 2020:128).

Can (2020:129) Montani Efendi'nin mimarlık eğitimi aldığına dair bir bilginin mevcut olmadığını söyler. Ancak Montani Efendi, Sanayi-i Nefise Mektebi'yle ilgili 1888 tarihli *La Turquie* gazetesindeki yazısında, kendisinden “*Akademik öğrenimin bütün safhalarından geçmiş bir kişi*” olarak bahseder (Cezar, 1971:464-465'ten aktaran Can, 2020:129).

Birçok kaynakta³³ Aksaray Valide Sultan Cami'nin mimarı Montani olarak geçse de Cezar (1971'dan aktaran Can, 2020:129), edinilen yeni bilgilere göre caminin mimarının Sarkis Balyan olduğunun anlaşıldığını aktarır. Balyanlar, yapılarında birçok Avrupalı, Levanten, gayrimüslim Osmanlı mimar, dekoratör ve sanatçıyla

³² Kitabın hazırlık aşamasında Montani Efendi, Şaşmaz Bogos Efendi, Halil Edhem Bey, mimar Barborini, Mösyö Malliard, Mithat Efendi, Köçeoğlu Kirkor Efendi birlikte çalışmıştır (Can, 2020:128).

³³ Örneğin dönemin tanığı olan Halil Edhem Bey, caminin mimarının Montani olduğunu söyler (Halil Edhem, 1933:98'denn aktaran Can, 2020:224)

birlikte çalıştıklarından Montani Efendi'nin burada çalışması muhtemeldir. Montani Efendi'nin, Valide Sultan Camisi dışında tespit edilen başka bir mimari uygulaması yoktur ancak yaptığı çizimler, verdiği konferanslar³⁴ ve yayınlarıyla Osmanlı mimarlığına, son döneminde önemli katkıları olmuş bir sanatçıdır. (Can, 2020:129).

Giulio Mongeri, 1849 senesinde İtalya'dan İstanbul'a göçen Levanten bir ailenin torunudur. Angiolo Mori (1906:234'den aktaran Can, 2020:189), Mongeri'nin mimarlık eğitimini Milano'da Brera Akademisi'nde aldığını aktarır. Ankara ve Bursa'da³⁵ da tasarımları olan Mongeri'nin İstanbul'daki projeleri arasında Sant' Antonio Kilisesi ve Apartmanları (1906-12), Karaköy Palas (1920), Maçka Palas (1922), Maçka İtalyan Sefareti (1900), Taksim Cumhuriyet Anıtı Kaidesi (1928) yer alır. Mongeri, 1909 senesinde Sanayi-i Nefise Mektebi'nde eğitim vermeye başlamıştır. Mongeri'nin atölyesinde mimarlık eğitimi alanlar arasında Sedat Hakkı Eldem de vardır (Can, 2020:190-191).

Bu tezin konusu Karaköy Camisi'nin mimarı Raimondo D'Aronco da Sultan II. Abdülhamit'in daveti üzerine İstanbul'a gelen Avrupalı konuk bir mimardır. İtalyan mimar on dokuzuncu yüzyılın son çeyreğinde hazırladığı pek çok projeyle İstanbul mimarlık ortamının baş aktörlerindendi. D'Aronco ve tasarımları tezin ilerleyen bölümlerinde detaylıca anlatılmıştır.

2.2.4 On Dokuzuncu Yüzyıl İstanbul'unun Başlıca Yeni Mimari Üslupları ve Yeni Yapı Türleri

On dokuzuncu yüzyılda ve yirminci yüzyıl başlarında, Avrupa'nın dışında yer alan birçok kent gibi İstanbul da Avrupa'nın kültürel etkisine açık bir konumdaydı. Ancak yine de tarihi geçmişi ve hiçbir zaman sömürgeleşmemiş olması sebebiyle bu dış etkilere karşı tepkisi benzersiz oldu (Çelik, 2019).

On dokuzuncu yüzyıl İstanbul'unun toplumsal hayatına giren yeni gereksinimler yeni yapı talepleri oluşturdu. Bu dönemde Osmanlı başkentinin semtlerinde doğal bir işlevsel ayrışma oldu. Liman semti Karaköy bir iş merkezi olarak ön plana çıkarken, Karaköy'den Kabataş'a ve Tophane'ye uzanan kıyı şeridi rıhtım

³⁴ Montani Efendi 1875 senesinde İstanbullu sanatçıların toplanma yeri olan Edhem Paşa'nın konağında Bizans, Akdeniz ve Gotik mimarlığının ilişkisini çizimlerle beraber anlattığı bir konferans vermiştir (Can, 2020:128).

³⁵ Ankara'da Ziraat Bankası Genel Müdürlüğü Binası (1926-29), Osmanlı Bankası Merkez Şubesi Binası (1926), İş Bankası uluş Şubesi Binası (1929), Tekel Başmüdürlüğü Binası (1928); Bursa'da Çelik Palas ve Kaplıca Binalarının (1935) mimarı Mongeri'dir (Can, 2020:190).

bölgesiydi. Çoğunlukla Avrupalı nüfusun yerleştiği Pera (Beyoğlu), Avrupalı tarzda bir kültür, eğlence ve alışveriş merkezi haline geldi. Kuzeye doğru Dolmabahçe-Beşiktaş hattı saraylar bölgesi olurken, Taksim ve Maçka tepelerinde ise kışlalar yer aldı (Çelik, 2019:164).

On dokuzuncu yüzyılda yeni bir yerleşim yeri olarak gelişen Pera'da anıtsallıkları bakımından birbiriyle yarışan sefaret binaları³⁶ bu dönemde İstanbul'un Neoklasik dokusunun oluşmasında önemli bir rol oynadı. Sefaretler geniş bahçelerinin içinde dini ve eğitim yapılarını bulunduran büyük yapı kompleksiydiler (Çelik, 2019:171). Küçük bir saray niteliği taşıdıklarından genellikle de saray olarak adlandırılırlardı. On dokuzuncu yüzyılda Pera'nın gelişmesiyle Fransız ve İngiliz elçilikleri bu bölgeye geçti. Venedik elçileri de bugünkü Venedik Sarayı'na taşındı (Akın, 2011:207). Elçilik binalarının çoğunluğu gösterişli neoklasik üslupta inşa edildiler. On sekizinci yüzyıldan beri kente gelen Avrupalıları ve yerli gayrimüslim halkı yerleşmek için buraya çekerek kentin bu yönde yeni bir çehreyle büyümesine öncülük ettiler. Sefaret binalarından örnek alınan Neoklasik üslup on dokuzuncu yüzyıl İstanbul'unun saray, otel, banka, iş hanı, müze gibi prestijli binalarında gösterişli bir biçimde uygulandı.

Bölgedeki en eski elçilik 1581 tarihli Fransız Seferati binasıdır. 1817 tarihinde yeniden yapılan ahşap binası yanınca bugünkü binasının temeli 1839 yılında atıldı. 1844'te kilise ve mahkeme binası, 1847'de de elçilik binası (Şekil 2.20) tamamlandı. Elçilik ana binası, okulu, kilisesi, mahkemesi, hapishanesi, tercüman dairesi, ahırları ve Fransız bahçelerinin küçük bir örneği olan ön ve arka bahçeleriyle beraber büyük bir yapı adasına yerleşti (Akın, 2011:207).

Görkemli Venedik Sefareti, Pera'nın ünlü ailelerinden Testa'ların konağıydı. On yedinci yüzyılda inşa edilen bu yapı 1781-82 yıllarında kapsamlı bir onarımdan geçerek neredeyse yeniden yapıldı. Venedik Sarayı'nda Neoklasik ve Neorönesans üslupları bir rasa kullanıldı. Pera Caddesi'ne açılan geniş bir bahçe içerisindeki 1838-47 yılları arasında inşa edilen Rusya Sefareti binasının mimarı Gaspere Fossati'dir. Rusya elçiliğinin hemen yanındaki 1858 senesinde yapılan Hollanda Sefareti binasının mimarları Gaspere Fossati ve Giuseppe Fossati'dir.

³⁶ 1835 yılına dek Avrupa ülkelerinde daimî elçi bulundurmayan, gerektiğinde bu ülkelere elçi gönderen Osmanlı İmparatorluğu'nun aksine, Avrupa ülkelerinin çok erken tarihlerden beri İstanbul'da daimî elçilikleri vardı. Venedik 1454, Polonya 1475, Rusya 1497, Fransa 1525, Avusturya 1528, İngiltere 1583, Felemenk 1612 tarihlerinden beri İstanbul'da sürekli elçi bulundurmuşlardır (Akın, 2011:207).

İsveç Sefareti binasının on dokuzuncu yüzyılda kullandığı ahşap binası 1870 Pera yangınında ortadan kalktığından, yerine bugünkü kagir bina yapıldı. Prusya elçiliği, çalışmalarını bugün Doğan Apartmanı'nın olduğu yerdeki Mehmed Paşa Konağı'nda sürdürüyordu. 1872 yılında Ayaspaşa'da satın alınan arsaya 1874-77 yılları arasında bugünkü Alman Sefareti binası inşa edildi. 1859 senesinde açılan İngiliz Sefareti binası, Tünel'de yoğunlaşan diğer elçiliklerden daha uzak bir bölgede olsa da Pera'nın sosyal yaşamında önemli bir rolü oldu. Günümüzde Sarıyer'deki binasından önce Amerikan Sefareti Tepebaşı'nda Levanten Ignazio Corpi tarafından 1882 senesinde yaptırılan binadaydı (Akın, 2011:207-2018). Tüm bu görkemli sefaret yapılarının ortak özelliği genellikle Neoklasik ve Neorönesans üslubuyla inşa edilmeleriydi.

Şekil 2.20 Fransız Sefareti Binası [Alp Eren'in fotoğrafı]. (2015).

Nizam-ı Cedid'in getirdiği yeni askeri düzenin simge yapıları askeri kışlalar devasa boyutlarıyla cami ve külliyelerle yarışıyorlardı. On sekizinci yüzyılın sonundan Tanzimat'ın ilanına kadar olan süreçte Osmanlı modernizasyonunu karşılayan Nizam-ı Cedid hareketinin tipolojik açıdan çeşitli yapı programından günümüze yalnızca kışlalar - Selimiye Kışlası (1828), ve Süvari (Kuleli Askeri Lisesi) Kışlası (1845) – ulaştı (Batur, 1985:1045-1046). On dokuzuncu yüzyıla gelindiğinde bu yapı türünün görkemli örnekleri verilmeye devam edildi. Kuban (2021:474), askeri kışlalarla “...neredeyse katışıksız bir Avrupa yeni klasikçiliği ya da seçmeciliği...” nin İmparatorluğa girdiğini söyler. On dokuzuncu yüzyılın

ikinci yarısından itibaren Taksim'den Maçka'ya kadar Dolmabahçe'nin arkasındaki vadide, yenilenen ya da yeni inşa edilen kışlalar teşvik ettikleri yeni yerleşme alanlarıyla kentin kuzeye doğru yeni bir çehreyle biçimlenmesine öncülük ettiler (Kuban, 2021:474). Taksim Kışlası (ilk yapımı 1806), Mecidiye Kışlası (İTÜ Mimarlık Fakültesi - Taşkışla) (1847-53) (Şekil 2.21), Gümüşsuyu Askeri Kışlası (İTÜ Tekstil ve Makine Mühendisliği Binası) (1862), Harbiye Kışlası (Askeri Müze) (1862), Maçka Kışlası ve Silahhanesi (İTÜ Yabancı Diller Yüksek Okulu) (1875) bu dönemde İstanbul'da inşa edilen kışlalar arasındadır.

Şekil 2.21 Mecidiye Kışlası [Alexander Savin'in fotoğrafı]. (2021).

Ahşap yapım tekniğiyle inşa edilmiş örnekleri olsa da kışlalar, çoğunlukla kagir malzemeye inşa edildiler. Yalnızca, Maçka Kışlası ve Silahhanesi tamamı çelikten yapıldı. Dış duvarları taş bezemelerle süslenen bu yapı aynı zamanda görünüşüyle de yalın bir mimari dile sahip diğer kışla örneklerinden ayrılır (Batur, 1985:1055-1056). Kışlalar, genellikle ortası avlulu, köşeleri kuleli dikdörtgen plan şemasına sahiptirler. Biçim olarak sade ve yalın Neoklasik üslubuyla inşa edilmelerine karşın anıtsal boyutlarıyla görkemli bir görünüme sahiptirler.

Yüzyıllarca konaklama ihtiyacının kervansaraylar ve hanlarla çözüldüğü kentte Avrupalıların yaşam tarzına uygun olarak biçimlenen otel kavramının yerleşmesi modernleşme anlayışıyla doğrudan ilgilidir (Batur, 1985:1067). On dokuzuncu yüzyılın ortalarından itibaren artan diplomatik ve ticari ilişkiler Avrupalı nüfusu İstanbul'a çekmekteydi. Ayrıca Paris-İstanbul demiryolunun sağladığı ulaşım

kolaylığıyla turist ziyaretleri de arttı. İstanbul'da nüfusu giderek artan ziyaretçilerin konaklayabilmesi için güvenli, konforlu Avrupa kentlerindeki örneklerine benzer hizmetler sunan oteller inşa edildi. Bu dönemde özellikle Pera ve çevresinde yeni bir yapı türü olarak otellerin sayısı artmaya başladı. Neoklasik üslubun gösterişli birer örnekleri olan oteller Haliç'in kuzeyinde yerlerini aldı. Büyükdere, Büyükada'da da bu tarzda oteller inşa edildi.

Bu otellerin ilk örneklerinden biri, Galata'da St. George'un yakınlarındaki yedi yıl hizmet veren Hotel des Quatre Nations'dır. 1841 yılında bölgede yaşayan Levantenlerden M. Missirie tarafından kurulan Hotel d'Angleterre'nin Pera'da birçok balo ve konsere ev sahipliği yapan otelin, Avrupalı otelleri aratmayacak konfora sahip ilk otel olduğu söylenebilir (Akın, 2011:267-272). Pera Caddesi üzerinde Olivo ve Panaiya Pasajları arasındaki Hotel de Constantinople'ün salonlarının elçilik mensupları ve Pera sosyetesinin ileri gelenleri tarafından çok tercih edildiği belirtilmektedir (La Turquie, 23 Aralık 1873'ten aktaran Akın, 2011:271). Bölgedeki meşhur otellerden Tepebaşı Belediye Bahçesi'nin karşısındaki mimar Semprini'nin tasarladığı (Can, 2020:130) Grand Hotel de Londres (Büyük Londra Oteli) (1891) ile mimar Achille Manoussos'un tasarladığı ve günümüzde Pera Müzesi olarak kullanılan (Akın, 2011:272) Otel Bristol (1893) gibi konaklama yapıları gösterişli neoklasik üslubuyla inşa edildi (Şekil 2.22). Dönemin gazetelerinde kentin yeni yapı türleri bu otellerin hizmetlerinden övgüyle söz edilir³⁷.

³⁷ Petit-Champs des Morts bölgesinde 1849 senesinde işletilmeye başlanan Bizans Oteli için Madam Josephine Vitalis 14 Ağustos 1849 tarihli Journal de Constantinople'deki bir haberde (aktaran Akın, 2011:268) Avrupa'nın en iyi otelleriyle yarışabilecek nitelikte olduğunu söyleyerek, konforu, temizliği, manzarası ve kagir bir yapı olarak yangına karşı güvenli oluşundan övgüyle söz eder.

Journal de Constantinople'ün 25 Ocak 1855 tarihli bir başka haberinde (aktaran Akın, 2011:269) Hollanda Elçiliği'nin karşısında 1855 senesinde açılan Ambassadeurs Otel'i için, Levanten bir aileden Vouroucha Kardeşler'in her türlü konforu sağladığı duyurulmaktadır. Birinci kattaki yemek salonu ve üst katta İstanbul manzarasının seyredilebileceği terası görkemli bir şekilde betimlenir.

Journal de Constantinople'ün 12 Ocak 1860 tarihli haberinde (aktaran Akın, 2011:270) Glavany Sokak'ta 1860 senesinde açılan Hotel de la Grace'te otelin kiralık odalarından, alakart akşam yemeklerinden, her hafta Çarşamba ve cumartesi günleri düzenlediği maskeli balolardan bahsedilmektedir.

Şekil 2.22 Büyük Londra Otel ve Bristol Otel [Yazarın fotoğrafları]. (2023).

Bu dönemde açılan oteller arasında tasarım özellikleri ve verdiği hizmet itibarıyla ilk akla gelen örnek kuşkusuz Pera Palas'tı. Yapı, Orient Express yolcularına İstanbul duraklarında ev sahipliği yapıyordu. Pera Palas Otel, 1892'nin başlarında Avrupa'nın çeşitli büyük kentlerinde ve Mısır'da Çin'e kadar olan coğrafyanın önemli merkezlerinde kurulan Compaigne Internationale des Grans Hotel zincirinin bri parçasıydı. Tarabya'daki Summer Palace, Pera Palas'ın yazlık kısmıydı. Levanten mimar Alexandre Vallaury'nin tasarımı binanın inşası 1895 senesinde³⁸ tamamlandı (Şekil 2.23). Dönemin gazetelerinden Le Moniteur Orientale'nin 4 Aralık 1893 tarihli haberinde (aktaran Akın, 2011:273), mimar Vallury projedeki başarısından dolayı kutlanmaktadır. Otel; mimarisi, iç mekân dekorasyonu, asansörü ve diğer donatılarıyla bir Avrupa başkenti oteli düzeyindeydi. Zemin ve birinci katında resepsiyon salonları, restoranlar, bilardo salonları vb. mekanları olduğu, terasının muhteşem bir manzaraya açıldığı bilinmektedir (4 Aralık 1893 tarihli Le Moniteur Orientale'den aktaran Akın, 2011:273). Bina günümüzde halen otel işlevini sürdürmektedir. Pera Palas'la aynı yıllarda inşa edilen dönemin meşhur bir diğer konaklama adresi Tokatlıyan Otel'dir (Şekil 2.24). 1897 senesinde inşa edilen yapı kahve, pastan ve restoranlarıyla on dokuzuncu yüzyıl sonlarından itibaren bölgenin önemli merkezlerinden biriydi (Akın, 2011:277).

³⁸ Otel yönetiminin 1 Şubat'taki açılışa özel verilecek altmış kişilik akşam yemeği haberi 30 Ocak 1895 tarihli Le Moniteur Orientale gazetesinde yer alır (aktaran Akın, 2011:273).

Şekil 2.23 Pera Palas [Yazarın fotoğrafı]. (2023).

İstanbul’da artan Avrupalı nüfusun ve sefaretlerin etkisiyle Pera’da yaşam İstanbul’daki geleneksel olandan farklı seyretmekteydi. Burada Avrupalı değerler ve alışkanlıklar günlük hayatın içinde yer alıyordu. Kentin en işlek caddelerinden Cadde-i Kebir veya diğer adıyla Grand Ruse de Pera’nın her iki yanında Avrupa şehirlerindeki benzer renkli vitrinleriyle, mağazalar, pasajlar, kafeler, restoranlar sıralanmaktaydı (Şekil 2.24).

İstanbul’un eğlence anlayışına eklenen bir etkinlik olarak tiyatrunun İstanbul’da gelişimi Tanzimat’tan sonradır (Batur, 1985:1066). Pera’da açılan 1840 tarihli Naum Tiyatrosu uzun yıllar bölgenin en popüler kültür merkezlerinden biriydi. 1847 yılında çıkan bir yangında hasar gören bina bir yıl sonra yeniden açıldı. Her sezon açılışı Avrupa’dan gelen klasik oyunlarla yapılmaktaydı. Naum tiyatrosundaki gösterilere zaman zaman padişah ve devlet ileri gelenleri de katılmaktaydı. 1870 büyük Pera yangınında tamamen ortadan kalkan yapının yeri üç sene sonra bölgenin tanınmış isimlerinden Hristaki Zografos’a satıldı ve buraya günümüzde halen kullanılan *Cite de Pera* (Çiçek Pasajı) inşa edildi. Bölgedeki diğer tiyatrolar yapım tarihi bilinmeyen Fransız Tiyatrosu ve 1875 senesinde açılan Varyete Tiyatrosu’dur (Akın, 2011: 257-259).

Şekil 2.24 Tokatlıyan Otel [Yazarın fotoğrafı]. (2023).

Şekil 2.25 Cercle d'Orient [Yazarın fotoğrafı].(2023).

On dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısından itibaren kentte çok katlı kagir apartmanlar da kent dokusuna eklenen yeni yapı türlerindendi. Galata'nın bir iş merkezine dönüşmesiyle ikametgahlar Pera'ya kayd. Pera'da ahşap evlerin yerini giderek sağlam taş binalar aldı. Yeni inşa edilen yapılar eskisi gibi yollara

taşmıyor, yolun iki tarafında düzenli bir biçimde sıralanıyorlardı (Çelik, 2019:177). İstiklal Caddesi üzerinde 1870 Pera yangınında yok olan Naum Tiyatrosu'nun yerine inşa edilen Cité de Péra (Çiçek Pasajı) dairelerinde su akan, apartman boşlukları dahil her yeri gazla aydınlatılan, bodrum katında her daire için depo bulunduran konforlu ve modern bir apartmandı (Şekil 2.25). Neorönesans üslubuyla inşa edilen yapının zemin katında anıtsal girişinin her iki yanında dükkanlar vardır. Dönemin gazetelerinde³⁹ övgüyle bahsedilen Cite de Pera bu dönemde inşa edilen apartmanlar için bir emsal oluşturdu. 1900'lü yıllara gelindiğinde Pera, Taksim ve Pangaltı'nın caddelerinde büyük, lüks apartmanlar sıralanıyordu (Çelik, 2019:178).

Şekil 2.26 Cité de Péra (Çiçek Pasajı) [Yazarın fotoğrafı]. (2023).

Yüzyıl dönümünde, konut ihtiyacı için daha önce kentte örneği olmayan bir uygulama yapılarak, dar gelirli için sıraevler inşa edildi. Beşiktaş'taki Akaretler haricinde tüm sıraev projeleri İstanbul (tarihi yarımada)'un, Pera'nın ve Üsküdar'ın mütevazî mahallelerinde veya arka sokaklarında uygulandı. Akaretler, diğer sıraevlere kıyasla hem büyük hem de dikkat çekici bir mimari üslupla inşa edildiler (Çelik, 201:181). Simetrik düzende cepheleri neoklasik bir karakterdeydi (Şekil 2.26). Cephelerinde yerel mimariyi anımsatan cumbalar yer alıyordu.

³⁹ 31 Mayıs 1876 tarihli La Turquie'de (aktaran Çelik, 2019:178) "Rönesans ve Yunan birleşimi" olarak betimlenen bina "şık detaylarıyla, bütün olarak etkileyici bir anıt" sözleriyle övülmekteydi.

Neoklasik üslup, Müslüman üst sınıfın yaşadığı konaklarda da kullanılıyordu. On dokuzuncu yüzyılın sonlarında gelişen Nişantaşı semtinde geniş bahçelerinin içindeki Neoklasik cephele konaklar Pera’da apartmanlardan oluşan sıkışık kent dokusundan farklı bir görünüm sergiliyordu. Neoklasik motifler mahalli ustaların elinde kentin diğer ahşap konutlarında da uygulanıyordu. Gerek görkemli konakların gerekse de daha mütevazı evlerin cephelerinde, kapı ve pencerelerinde, kornişlerinde Neoklasik detayları görmek mümkündü (Çelik, 2019:183).

Özellikle bir ticaret ve finans merkezi olarak öne çıkan Karaköy başta olmak üzere, Pera’da, Eminönü’nde birçok han binası inşa edildi. Galata’nın önemli akslarından Voyvoda caddesi – günümüzde Bankalar Caddesi – üzerinde dönemin anıtsal banka binaları, iş hanları sıralanmaktaydı (Şekil 2.27). Kagir yapıım tekniğiyle genellikle dört veya beş katlı hanların zemin katları Neorönesans, cepheleri de yine Neorönesans ve Neoklasik üslubuyla inşa edilirdi. Karaköy’ün görkemli han binalarından biri de Alexandre Vallury’nin tasarladığı Osmanlı Bankası’dır (Şekil 2.28). Haliç’in karşı yakasında Eminönü-Sirkeci arasındaki gümrük binaları, depolar da yalın Neoklasik üslubuyla inşa edildiler.

Şekil 2.27 Akaretler, Beşiktaş [Yazarın fotoğrafı]. (2023).

Şekil 2.28 Voyvoda Caddesi (günümüzde Bankalar Caddesi) [Sebah &Joillier'nin fotoğrafı]. (2023). Arachne No.943, AAE, İstanbul.

Şekil 2.29 Osmanlı Bankası, [Yazarın fotoğrafı]. (2023).

Tanzimatla beraber eğitimin sivilleştiği bir reform programı uygulanmaya başlandı. Osmanlı yöneticileri bunu yaparken geleneksel eğitim veren kurumları ortadan kaldırmayıp bunların yanı sıra yeni kurumları kurdu. Medreseler ve dinsel eğitim kurumları faaliyetlerine devam ederken bir yandan da sivil eğitim veren ilkokullar açıldı (Kuban, 2020:452-453). Tanzimat yönetiminin eğitim alanında ilk önemli uygulaması ortaöğretim seviyesinde rüşdiyeleri açması oldu. 1838 senesinde açılan rüşdiyeleri, bazı meslek okulları ve mekteb-i iptidai (sıbyan mektebi) izledi. 1869 yılında çıkartılan Maarif-i Umumiye Nizamnamesi'ne göre, beş yüz evli yerleşmelerde rüşdiye, bin evli yerleşmelerde idadi ve vilayet merkezlerinde sultani kurulması öngörülmektedir (Batur, 1985:1057).

Büyük bir kısmı uygulanmamış olsa bile yapılabilenlerin geleneksel mimarlık imajında farklılaşmayı göstermek konusunda etkili rolü oldu. Bu okulların mimari dili için ortak bir kategori oluşturmak zor olsa da çoğunluğu cepheleri neoklasik özellikte dikdörtgen ya da U planlı yapılardır (Batur, 1985:1057). Kuleli (1861) (Şekil 2.29) ve Harbiye (1862) gibi askeri eğitimin verildiği okullar, kışlaları hatırlatan ortası avlulu plan kurgusuna sahip, cepheleri klasik düzende yalın, anıtsal büyüklükte yapılardı.

Şekil 2.30 Kuleli Askerî Lisesi, Üsküdar [Yazarın fotoğrafı]. (2023).

İstanbul'da açılan ilk yüksek öğretim kurumu Darülfünun (1865)'dur (Şekil 2.30). Meclis-i Maarif'in 1845 senesinde Darülfünun'un kurulması kararını verdiği sırada proje için Ayasofya'nın restorasyonunu yürüten Gaspere Fossati görevlendirildi. Bugünkü Sultan Ahmet Meydanı'nda konumlanan bina, ortası avlulu iki büyük blok ile bunları birleştiren bir dikdörtgen kütleden oluşuyordu. Üç katlı yapı, neoklasik üslupta inşa edilmiş tarihi yarımada süluetinde büyük bir

yer kaplayan devasa bir yapıydı (Şekil 2.31). Yapı, eğitim işleviyle kısa bir süre hizmet verdi (Batur, 1985:1057). Yapıda 1876 senesinde Meclis-i Mebusan ve Meclis-i Ayan toplandı, daha sonra Adliye Nezareti olarak kullanıldı. 1933 senesinde çıkan yangınla da tamamen yıkıldı (Kuban,2021:453).

Şekil 2.31 İstanbul panoramasında Darülfünun binası (G. Fossati'nin gravürü, 1852).

Şekil 2.32 Tarihi yarımada silüetinde Darülfünun binası [Fotoğrafçı bilinmiyor]. (t.y.).Ülgen Ailesi Arşivi, Salt Araştırma, KOD:TASUH3547.

Tarihçesi Sultan II. Bayezid (h.d. 1481-1512) dönemine kadar uzanan Galatasaray'da bu dönemde tıp eğitimi verilmekteydi. Yapı, 1848 senesinde çıkan yangında hasar gördüğünden Tıbbiye, Humbarhane Kışlası'na taşındı. 6 Nisan 1857 tarihli Journal Constantinople gazetesinde (aktaran Akın, 2011:250) devletin bu alana yeni bir okul yaptırmak istediği öğrenilmektedir. Mekteb-i Sultani adıyla anılan yapı 1866 senesinde bu alanda inşa edildi ve Darülfünun-ı Sultaniye'ye tahsis edildi (Batur, 1985:1057). 1868 senesinde Fransız-Türk okuluna dönüştürülmesine karar verildi. Okulun Fransızca ağırlıklı eğitime geçmesi kültürel açıdan önemli bir geleneğin de başlangıcı oldu (Akın, 2011: 250). Günümüzde Galatasaray Lisesi olarak halen okul işlevini sürdürmektedir.

Fransızca bu dönemde yaygın olarak kullanılan dillerin başında gelmekteydi. Bu nedenle Galata ve Pera bölgesinde ve bu semtlerin uzantısı Harbiye ve Bomonti'de ve Bebek gibi bazı Boğaz köylerinde Fransızca eğitim veren kurumların sayısı arttı. Gayrimüslim Osmanlıların, Levantenlerin yaşadığı Moda ve çevresine St. Joseph hizmet etmekteydi (Akın, 2011:252).

Pera'daki Mekteb-i Sultani ve Karaköy'deki St. Benoît Erkek Lisesi ve Kız Orta Okulu dışında bu bölgede bir de St. Pulcherie Fransız Kız Ortaokulu vardı. Fransızca'nın yanı sıra, İtalyanca, Almanca, İngilizce eğitim veren okullar da açılmaya başladı. Tomtom Sokağı'ndaki İtalyan Lisesi ve Ticaret Okulu, Turnacıbaşı Sokağı'ndaki İtalyan Kız Ortaokulu, Kuledibi'ndeki San Pietro İtalyan Okulu, Hayriye Sokak'taki İtalyan Okulu İtalyanca; Galata Mevlevihanesi'nin arkasındaki Alman Lisesi, Galata Kuledibi Sokak'taki St. Georg Avusturya Lisesi ve Ticaret Okulu, Avusturya Kız Ortaokulu Almanca; Arnavutköy, Bebek ve Üsküdar'daki Amerikan Koleji ve Kız Lisesi, Nişantaşı'ndaki High School İngiliz Erkek Lisesi ve Pera'daki İngiliz Kız Ortaokulu İngilizce eğitim vermekteydi (Akın, 2011:252).

Yabancı dilde eğitim veren bu kurumların yanı sıra Tanzimatın ilanından sonra İstanbul'da yaşayan gayrimüslim Osmanlılar da Ermeni, Rum ve Musevi okulları açtılar. Örneğin 19 Mart 1851 tarihli Journal Constantinople'de çıkan bir haberde (aktaran Akın, 2011:252) Pera'da bir Ermeni-Katolik Okulu'nun açıldığı yazılmaktadır. 1878 yılında Taksim'deki Della Suda Evi'ne yerleşen Zapyon (Zappion) Okulu, bugün halen varlığını sürdürmektedir. Rum cemaatinin Galata'daki kız okulu da dönemin önemli okulları arasındadır. Musevi okulları ise

Galata'dadır. Bunlardan biri Çınar Sokağı'nda yer almaktadır. Balat'ta açılan Alliance Israelite Okulu'nda kızlar için lisenin olmadığından, Galata'daki liseye gidenlerin sayısı artmıştır (Akın, 2011:252-254).

Tanzimatla birlikte dönüşüm geçiren Osmanlı Devleti'nin yönetim organları, başkentte ve diğer kentlerde yeni devlet kurumlarına gereksinim duydu. Yeni hükümet konakları, adliyeler, telgrafhaneler inşa edildi. Hükümet konakları genellikle simetrik planlı, bulunduğu kente göre de gösterişli örnekleri olabilen yapılarıydı (Batur, 1985:1056-1057). Bab-ı Ali (1844) yapıları Neoklasik üslubun resmi mimariye uygulandığı en erken örneklerdendir. İlk yapı Topkapı Sarayı Alay Köşkü'nün karşısındaki geniş Barok saçaklı cümle kapısıyla girilen alana inşa edildi. Bu yapılar grubu aralarında Şuray-ı Devlet'in de bulunduğu dairelerden meydana gelmekteydi. Önce 1878 senesinde çıkan yangında büyük bir kısmı yanan yapılar grubu, 1911 senesinde çıkan ikinci yangınla Fossati'nin tasarımı arşiv binası hariç neredeyse tamamen yok oldu (Batur, 1985:1056-1057). Barok saçaklı anıtsal giriş kapısı (Şekil 2.32) ve Sadaret Binası günümüze ulaşan kısımlardandır. Beyazıt'ta Beaux-Arts tasarım ilkelerine uygun inşa edilen Harbiye Nezareti (1866) Neoklasik üslubun uygulandığı bir diğer resmi yapı örneğidir. Yapının ortasında İstanbul'da ilk defa görülen üzeri camla örtülü bir avlu bulunmaktadır (Çelik, 2019:185).

Şekil 2.33 Bab-ı Ali giriş kapısı [Giovanni Dall'Orto'nun fotoğrafı]. (2006). Wikipedia.

Değişen kültür kalıplarının resmi binalara yansıyan bir örneği de Topkapı Sarayı'nın bahçesine yapılan Asar-ı Atika Müze-ı Hümayun (1869)'dur. Vallaury'nin tasarımı bu görkemli bina, evrensel olarak kabul gören müze mimarisine uygun Neoklasik üslupta inşa edildi (Çelik, 2019:186). Müze girişinde antik Yunan mimarisini anımsatan sütunlu bir portiko yer alır (Şekil 2.33).

Bu dönem yaygın olarak uygulanan bir diğer resmi yapı türü karakol binalarıdır. Maçka, Nişantaşı, Arnavutköy ampir üslubun bu yapı türünde özenle uygulandığı örneklerdir (Batur, 1985:1057).

On dokuzuncu yüzyılda başkentin dokusunda birden fazla üslubun ya da farklı kültürlerin mimarlık üretiminden motiflerin seçmeci bir şekilde kullanıldığı eklektisist yapılar da yer almaya başladı.

Neoklasik üslubun baskın olduğu Dolmabahçe Sarayı (1843-56), temelde simetri, düzen, açıklık, gibi Beaux-Arts ilkelerine uygundur. Merkezi bir sofaya açılan odaları Osmanlı geleneksel konut mimarisinden alınmadır. Sarayın cephesinde çift sıra korint sütunlar, pencerelerin etrafında ion sütunlar Neoklasik üsluba uygundur (Şekil 2.34). Üst kattaki pencerelerin üzeri Neobarok alınlıklar yer alır. Ayrıca Batur (1993b:92), üst kattaki pencerelerin burmalı sütunlarla ikiye ayrılmasının Anadolu Orta Çağ mimarlığında kullanılan bir motif olduğunu, sarayın mimarı Garabet Balyan'ın bu unsuru Doğu Anadolu'daki Ermenilerin mimarlık üretiminden aldığını söyler. Kemerli pencerelerin etrafı, balkonlar ve duvar yüzeyleri bitkisel motifler, rozetler, kabartmalar, armalar ve kornişlerle bezenmiştir. Muayede Salonu'nun üç yöne dağılan merdiveni de Neobarok üslubuna uygundur Balyanların (Garabet, Nikoğos ve Sarkis) tasarımı Çırağan Sarayı (1863-71) Dolmabahçe Sarayı'na göre cepheleri daha yalın, Neoklasik üslubun hâkim olduğu ancak cephede Neogotik motiflerin de kullanıldığı bir başka eklektisist yapıdır (Şekil 2.35). Alman mimar A. Jasmund'un tasarladığı Sirkeci Garı'nda (1887-89) simetri, açıklık, düzen gibi temel Beaux-Arts ilkelerine uygun olmasının yanı sıra Memluk ve Kuzey Afrika kökenli motifler de kullanılmıştır (Şekil 2.36). Batur (1985:1080), at nalı kemerleri, yuvarlak rozet pencereleri, minareyi hatırlatan saat kuleleriyle yapıyı bu dönemde İstanbul'da yeni başlamış olan dışavurumun öncül hatta betimleyici bir örneği olarak değerlendirir. Başkentteki eklektisist yapılara verilebilecek bir diğer örnek de Alexandre Vallury'nin tasarladığı Düyun-ı Umumiye (1889) binasıdır. Binanın

girişı Selçuklu mimarisini hatırlatan sivri kemerli anıtsal bir taç kapıdandır. Taç kapının üzerinde Neobarok üslupta geniş bir saçak yer alır. Sivri kemerli pencereler, ahşap kafesler, geniş saçaklar sivil mimariden alıntılanmıştır.

Şekil 2.34 Asar-ı Atika Müze-i Hümayun (İstanbul Arkeoloji Müzesi) ([Fotoğrafçı bilinmiyor]. (t.y.) T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Müzeler, İstanbul Arkeoloji Müzeleri.

Şekil 2.35 Dolmabahçe Sarayı [Fotoğrafçı bilinmiyor]. (2013). Wikipedia.

Şekil 2.36 Çırağan Sarayı [Yazarın fotoğrafı]. (2023).

Şekil 2.37 Sirkeci Garı ([Fotoğrafçı bilinmiyor]. (2009). Wikipedia.

On dokuzuncu yüzyılın sonunda İstanbul mimarlık üretimi içerisinde en çok uygulanan yeni üslaplardan biri de Art Nouveau oldu. Batur (1993a:328) Art Nouveau üslubunun İstanbul mimarlık üretimine yüzyıl dönümünde girdiğini söyler. Çelik (2019:197) de Osmanlı başkentinde Art Nouveau’nun başlangıcını, bu üslubun önemli bir uygulayıcısı ve aynı zamanda Karaköy Camisi’nin de mimarı olan İtalyan mimar Raimondo D’Aronco’nun İstanbul’a gelmesi olarak görür.

Art Nouveau’nun İstanbul’daki uygulama alanı, yeni bina türlerinin yaygın olarak inşa edildiği ve/veya yeni üslupların denendiği Pera bölgesiyle sınırlı kalmadı. Yeni gelişen semtlerden Nişantaşı’nda, Haliç’in diğer yakası Eminönü’nde, Boğaz kıyılarına yayıldı. David Gebhard (1967:761’den aktaran Barillari, 1996:14), “Bugün muhtemelen dünyada İstanbul’dakinden daha fazla floreal üslup örneğinin bulunduğu bir kent yoktur. O üsluba ait yapıların sayısını kesin olarak söylemek güçtür; ancak kuşkusuz yüzlercesinden bahsediyoruz”. Andre Barey (1980:25’den aktaran Ezio Godoli, 1997:133) de İstanbul’u “bir çeşit Art

Nouveau koleydoskopu” olarak betimler ve “*o dönem Avrupa’sının bütün üslupsal çeşitlemelerinin birlikte bulunduğu uluslararası sergi*” olarak görür. Batur (1993:329) da İstanbul’da Art Nouveau üslubuyla inşa edilmiş yapıların sayıca çokluğuna dikkat çeker ve kentte zengin bir birikim olduğunu belirtir. Ayrıca Türkiye’de Art Nouveau üslubuyla inşa edilen anıtsal örneklerin de İstanbul’da olduğunu ve çoğunluğunun özelliklerini koruduğunu söyler. Bu örneklerdeki “*stilistik nüansların bir tür koleksiyon oluşturan kaliteleri*” İstanbul’daki örneklerle önem kazandırmaktadır (Batur, 1993a:329).

İstanbul’da Art Nouveau üslubuyla inşa edilen birçok yapının mimarı ve inşa tarihi henüz bilinmemektedir. Batur (1993:329), bu üslubun öncelikle profesyonel çalışmalarda kullanıldığını, anonim mimarlık üretimine daha sonra geçtiğini söyler. İstanbul’un Art Nouveau yapılarındaki detaylar, İtalyan *floreal*esini, Joseph Olbrich’in geometrik düzenlemelerini ve Belçikalı mimar Victor Horta’nın iç mekân dekorasyonlarını ve vitraylarını, İskoç mimar Rennie Mackhitosh’un pencerelerini ve Castel Beranger binasının demir kapılarını çağrıştırmaktadır. Bu çeşitliliğin sebebi, bu yapıların on dokuzuncu yüzyılda farklı Avrupa ülkelerinden İstanbul’a gelen mimarlar tarafından tasarlanmış olmalarındandır. (Batur, 1985:1087). Cadde-i Kebir’in her iki yanında Art Nouveau üslubuyla inşa edilmiş ya da dekorasyonu Art Nouveau üslubunda olan – Batur, “*elli civarında*” olduğunu söyler – apartman vardır (Batur, 1993:329). Örneğin Cadde-i Kebir üzerinde Sultan II. Abdülhamit’in terzisi J. Botter için Raimondo D’Aronco tarafından tasarlanan Botter Evi (1907) Art Nouveau üslubuyla inşa edildi (Şekil 2.37). Balkon ve merdiven korkulukları, asansör kabini dekoratif bir şekil verilmiş dökme demirdendi. Merdiven holü eliptik, merdivenleri ve sahanlıkları eğriseldi. Yapının caddeye bakan cephesinde geometrik dört belirgin plastır vardır. Plastırların üzerinde insan başı ve madalyon bezemeleri vardır. Yapının giriş kapısının etrafında, üst katta yükselen kulelerde ve plastırları yatay ekseninde kesen kornişinde floreal bezemeler yer alır. Çiçekli desenlerin kullanıldığı vitraylı pencereleri, daire kapıları, özgün aydınlatma öğeleri, cephedeki eliptik balkonun korkuluklarına tutturulmuş çiçek formunda demir lambalar Botter Evi’ni önemli yapan detaylardır (Şekil 2.38) ve tümü D’Aronco tasarımıdır (Batur, 1993a:312-313).

Şekil 2.38 Botter Evi, üst katlardaki bezeme detayları, zemin kat bezeme detayı [Yazarın fotoğrafları]. (2023).

Şekil 2.39 Botter Evi'nden detaylar. Sırasıyla;asansör, balkon korkuluğu, aydınlatma donatısı, vitraylı penceresi [Yazarın fotoğrafları]. (2023).

İstanbul'un farklı semtlerinde bazılarının mimarı ve yapım tarihi bilinmeyen Art Nouveau üslubuyla inşa edilen birçok apartman ve han binası bulunmaktadır. Bunlardan birkaçı; Nişantaşı'nda Marmara Apartmanları Rum cemaatinden mimar A.Pistikas'ın; İstiklal Caddesi'nde Ragıp Paşa Apartmanı (Şekil 2.40) ve Mis Sokak'taki Martin Apartmanı İsak ve Aram Karakache kardeşlerin; Şişhane'de Frej Apartmanı (Şekil 2.40) ve Yeni Çarşı Sokak'ta Vernudachi Apartmanı, Alexandre D. Neocosmos Yenidunia ve C.P Kyriakides tasarımıdır

(Hatice Adıgüzel, 2023⁴⁰). I. Karaghiannis'in, Siraselviler Caddesi'ndeki apartmanı (No.87) lir motifinin de kullanıldığı floreal bezemeli; Dimosthenis ve Stefan os Georgiadis kardeşlerin Okçu Musa Caddesi'nde (No.15) ve Meşrutiyet Caddesi'ndeki (No.126) apartmanları uzun dallı floreal bezemeli cephelere sahiptir. Rum cemaatinden G. Konstandinis, K. P. Simotas, A. Dimitracopulos ve C. P. Pappas gibi Rum asıllı diğer mimarların da az sayıdaki yapılarının, seçmecitarihçi cephelerinde parça parça Art Nouveau nitelikli motiflerin uygulandığı örnekler de vardır (Godoli:1997:150).

Şekil 2.40 Martin Apartmanı [Yazarın fotoğrafı]. (2023).

Şekil 2.41 Ragıp Paşa Apartmanı ve Frej Apartmanı [Yazarın fotoğrafları]. (2023).

⁴⁰ADIGÜZEL, H., GÜMÜŞ, M. D., BAYTAR, I., ILICALI, Ö., M., OKÇUOĞLU, T. ve ÖZSAYINER, Z. C.; (2023, 14 Mart). *İstanbul Art Nouveau'su* [Webinar]. Anamed Kütüphane Konuşmaları, Koç Üniversitesi. Erişim adresi: <https://anamed.ku.edu.tr/events/anamed-kutuphane-konusmalari-mujde-dila-gumus-hatice-adiguzel-omer-cenker-ilicali-ilona-baytar-zubeyde-cihan-ozsayiner-ve-tarkan-okcuoglu-istanbul-art-nouveausu/>.

Art Nouveau da, İstanbul mimarlık repertuarına giren diğer yeni mimari üsluplar gibi yalnızca yeni yapı türlerine uygulanmakla kalmayıp geleneksel Osmanlı yapılarına da uygulandı. Raimondo D’Aronco’nun Beşiktaş’ta tasarladığı türbe, kütüphane ve çeşmeden oluşan Şeyh Zafir Külliyesi (1903) ve bu tezin konusu Karaköy Camisi (1903-08), Art Nouveau üslubuyla tasarlanan geleneksel Osmanlı yapılarıdır. Şeyh Zafir Külliyesi’nde kare planlı türbede ve ona bitişik daha küçük ölçekli kütüphanede geniş kavisli saçaklar, geometrik taş bezemeler ve floreal bezemeler, dekoratif demir korkuluklu uzun pencereler gibi Art Nouveau üslubunun karakteristikleri bir araya getirilmiştir (Şekil 2.41). Çelik (2019:200), Art Nouveau’nun bu derece yaygın kullanılmasının ve ortaya nitelikli örneklerin çıkmasının nedeninin “İslami sanatın soyutlama diline üslup yakınlığı” olabileceğini söyler.

Şekil 2.42 Şeyh Zafir Külliyesi [Yazarın fotoğrafları]. (2023).

Art Nouveau, Adalar’da ve Boğaz’da, ahşap konstrüksiyon geleneksel konut mimarisine de entegre oldu. Arnavutköy, Kuruçeşme’de pek çok konutta balkon ve pencere detaylarında Art Nouveau motifler kullanıldı (Şekil 2.42). Batur (1985:1087), Art Nouveau’nun Avrupa kentlerinde daha çok demir, çelik gibi çağdaş malzemeye uygulama alanı bulduğunu, İstanbul’da ise geleneksel malzemenin – ahşabın – uygulamada öne çıktığını söyler. Bu da Art Nouveau’nun bazı özelliklerinin değişmesine yol açtı. Örneğin Botter Evi’nde dekoratif bir şekilde uygulanan çelik korkuluklar, Kireçburnu’ndaki Raimondo D’Aronco tasarımı Cemil Bey Evi (1903)’nde ahşap malzemeye, bağdadiye bırakmıştır (Batur, 1985:1087). Arnavutköy sırtlarında Raimondo D’Aronco’nun, Sultan II. Abdülhamit’in Dahiliye Nazırı Memduh Paşa için tasarladığı (Barillari, 1997:107) silah koleksiyon salonu ve kitaplık pavilyonu (1904), geometrik kütlesi ve duvarlardaki geometrik bezemeleriyle Viyana sezesyonunun bir örneğidir.

Art Nouveau üslup Botter Evi, Vlora Han gibi yapının tamamına hakimken, kimi örneklerde de seçmeci, tarihselci unsurlarla bir arada uygulandı. Örneğin mimar Antonio Lasciac'ın tasarladığı ve bugün Mısır Konsolosluğu olarak kullanılan Bebek'teki Mısır Hidiv'inin annesinin yazlık sarayı (Godoli, 1997:172) Art Nouveau ve seçmeci dekoratif motiflerin bir arada olduğu yapılardandır.

Çamlıca'da Mimar Kemaleddin Bey tarafından tasarlanan Ahmet Ratib Paşa Konağı (1901-08) da Art Nouveau üslubunun uygulandığı bir örnektir (Şekil 2.42). Pencere kasaları, balkon çıkmalarını destekleyen yapı elemanları ve korkulukları floreal bezemelerle süslenmiştir.

Şekil 2.43 Sarıyer Kefeliköy caddesinde bir ev ve Ahmet Ratib Paşa konağı [Barillari&Godoli'nin fotoğrafları].(1997). İstanbul 1900: 204;191).

2.3 On Dokuzuncu Yüzyıl İstanbul'unda İnşa Edilen Başlıca Camiler ve Genel Özellikleri

On sekizinci yüzyılda inşa edilen, Osmanlı klasik üslubundaki Süleymaniye Camisi (1557) ve Sultan Ahmet Camisi (1609-16) gibi örneklerden farklı mimari üslup özelliklerine sahipti. Bu dönemin ilk akla gelen örneği I. Mahmud (h.d. 1730-54) döneminde inşasına başlanan ve III. Osman (h.d. 1754-57) döneminde tamamlanan (Eyice, 2007a:264-266) Nuruosmaniye Külliyesidir (Şekil 2.43). 1749-55 yılları arasında inşa edilen külliye, bina Emini Ahmed Efendi'nin idaresinde, Simeon Kalfa tarafından yeni sanat akımlarına göre tasarlandı. Cami, kitaplık, türbe, çeşme ve sebilden oluşan külliyenin geleneksel plan şemasında önemli bir yenilik yoktur, ancak at nalı planlı şadırvansız avlusu tamamen yeni ve Nuruosmaniye'ye özgüdür (Batur, 1985:1043). Kubbeyi taşıyan dört büyük

kemer barok üslupta kıvrımlı bir silme ile çevrenmiştir. Bu çizgi kubbe kasnağındaki taş bezemelerde ve kubbeyi destekleyen payandalarda da görülür. Arsaya diyagonal yerleşimi, eğrisel avlu duvarı, hünkâr mahfiline giden rampanın sütunlu duvarı ve hünkâr mahfilinin pencere dizilimiyle klasik üsluptan farklı bir mimari dile sahiptir. Batur (1985:1044), Nuruosmaniye Camisi'yle üslup değişikliğini “*Mimariyi tektonik ifadede arayan klasik Osmanlı anlayışından yapısalolguyu plastik potansiyeli bakımından değerlendiren yeni bir anlayışa geçilmektedir*” ifadesiyle anlatır. Batur’a göre (1985:1043), bir caminin ya da dinsel bir yapının işlev ve biçimi arasında gelenek içerisinde zamanla kurulmuş simgesel bir bağ vardır. Yapısal bir üslup değişikliği için bu bağların çözülmesi ve farklı bir bağlamda yeniden kurulması gerekmektedir. Yani bu camide “...caminin dinsel işlevinden bağımsız bir mimari olay gibi...” düşünme söz konusudur.

Şekil 2.44 Nuruosmaniye Camisi [Yazarın fotoğrafı]. (2023).

III. Mustafa (h.d. 1757-1774) tarafından sermimar Mehmed Tahir Ağa'ya yaptırılan Laleli Cami (1760-63) (Şekil 2.44) ve bina emini İshak Ağa idaresinde inşa edilen Üsküdar Ayazma Cami (1760-61); I. Abdülhamid (h.d. 1774-89) tarafından mimar Tahir Ağa'ya yaptırılan Beylerbeyi Camisi (1778) on sekizinci yüzyılda Osmanlı mimarlığına giren yeni üslup özellikleriyle inşa edildiler.

On dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısından itibaren yaşanan mimari değişim her türlü yapıda olduğu gibi Osmanlı geleneğiyle iç içe geçmiş camilerde de görülmektedir (Kuban, 2021:486). Bu dönemde inşa edilen Selatin camileri önceki yüzyıllardaki örneklerle boyutları küçülmüş, kare planlı ve merkezi tek kubbeli ibadet mekanı olan, avlusuz camilerdi. Camilerde son cemaat yeri hünkar kasrıyla birleşerek iki katlı köşk biçiminde bir kütle camiye eklemlenir. Batur (1985:1061) cami önüne eklenen bu sivil nitelikli yapı kompozisyonunun, on dokuzuncu yüzyılın getirdiği yeni protokol düzeninden kaynaklandığını söyler. Cuma selamlığı ve bunun gerektirdiği kalabalık maiyet camilere yeni fonksiyonlar yükledi. Bu yapı kompozisyonu Tanzimat ideolojisinin bir dışavurumudur. Geleneğin en sağlam kalesini zorlamakta, ibadet mekanını değişmeye dahi saltanat protokolünü cami planlamasının etkin bir ögesi kılmaktadır. Bu değişim cami işlevini dünyevileştirir ve verdiği mesaja yeni anlamlar yükler (Batur, 1985:1061). Batur' a göre (1985:1062), bu değişimi eğitimin medreseden, hukukun şeriattan çözülmesi gibi olguların tarihi ve ideolojik bağlamı içerisinde anlamlandırmak mümkündür.

Şekil 2.45 Laleli Cami, ([Fotoğrafçı bilinmiyor]. Salt Araştırma, Kod: AHISTEMIN038).

2.3.1 Selimiye Cami (1804-1805)

III. Selim (h.d. 1789-1807), tarafından Üsküdar'da yaptırılan Selimiye Camisi (1804) son cemaat yerinin hünkâr kasrıyla birleşerek camiye eklenmesinin görüldüğü ilk örnektir (Batur, 1985:1062). İnşasına Hassa Başmimarı Mehmed Arif Ağa zamanında başlandı ve Başmimar Ahmed Nureddin Ağa zamanında tamamlandı. İnşaata taşeron olarak Foti kalfanın yürüttü Ana ibadet mekânı 15mx15m olan caminin tek kubbesi köşelerdeki dört büyük payeye oturmaktadır (Gözde Ramazanoğlu, 2009:434-436). Caminin subasman bittiği noktadan başlayarak yukarıya doğru yedi sıra silme takımı bulunur. Subasman hizasındaki bütün yapıyı çevreler. İkinci silme, yan galerilerin saçaklarında yer alır. Üçüncü, dördüncü silmeler pencere hizalarında yer alır. Beşinci silme askı kemerinin altında ve altıncı silme askı kemerinin üzerinde yer alır. Son olarak yedinci silme kubbe eteği hizasındadır (Selçuk Batur, 1994a:514). Kubbe kasnağı kemerli pencerelerle aydınlatılır ve pencerelerin aralarında barok üslupta taş bezemeler yer alır (Şekil 2.45).

Şekil 2.46 Selimiye Cami, Üsküdar ([Fotoğrafçı bilinmiyor]. (2019).

2.3.2 Nusretiye Cami (1823-26)

Tophane'de Meclis-i Mebudan Caddesinde yer alan Nusretiye Camisi (Şekil 2. 45), Arabacılar Kışlası yerine (1823-26) yılları arasında II. Mahmud (h.d. 1808-39) tarafından inşa ettirildi. Mimarı Krikor Amira Balyan'dır. II. Mahmud camiyi, diğer askeri binalarla yaptırdığından diğer selatin camileri gibi vakıf binalarıyla

çevrili değildir. Tek müştemilatı önündeki top dökümhanesidir (Eyice, 2007b:274-276).

Şekil 2.47 Nusretiye Cami [Yazarın fotoğrafı]. (2023).

Yüksek bir platform üzerinde inşa edilen caminin ana ibadet mekânı dikdörtgen planlıdır. Ana ibadet mekânı çapraz tonozlu yapı elemanları yardımıyla kuzey yönünde genişletilmiştir. Her iki yanında çapraz tonozlarla örtülü sofalar (galeriler) yer alır. Mihrap, cami duvarından dışarıya taşan beş kenarlı bir niş içine yerleştirilmiştir ve tıpkı Nuruosmaniye ve Selimiye camilerinde olduğu gibi üzeri yarım kubbeyle örtülüdür (Eyice, 2007b:274-276). Kubbe kasnağı üzerinde açılan bir dizi kemerli pencereyle, kubbe eteği de bir dizi alemle çevrilmiştir. Kubbe taş bezemelerle süslenmiş dört büyük kemere oturmaktadır. Caminin dört köşesindeki eğrisel biçimli ağırlık kuleleri neobarok üslubuyla inşa edilmiştir. Ana ibadet mekânından kubbeye geçiş pandantifler aracılığıyla yapılır. İç mekânda kubbe ve pandantif yüzeyleri, pencerelerin üstleri ve kemerler kalem işleriyle bezenmiştir. Doğuda ve batıda olmak üzere iki ayrı merdivenle ulaşılan son cemaat yerinin üzeri üç kubbeyle örtülü yarı açık bir alandır. Son cemaat yerinin her iki yanına Cuma selamlığında padişahın bazı kabulleri aldığı kasr-ı hümayun yer alır. Caminin her iki yanında yer alan minareleri iki şerefelidir. Şerefe korkulukları

neobarok üslubunda kıvrımlıdır. Hünkâr kasrı ve neobarok üslubuyla inşa edilen camiden farklı olarak neoklasik üsluba sahiptir.

Önceki yüzyıllarda inşa edilen selatin camilerinden farklı olarak bir avlusu yoktur ve daire planlı şadırvanı caminin doğusunda konumlanmıştır. Eyice (2007b:274-276), caminin doğusundaki muvakkithane ve sebilin, caminin karşısındaki kışlanın kapısının yanında görüldüğü eski fotoğraflar olduğunu aktarır. Neobarok üsluptaki muvakkithane ve sebil şimdiki yerlerine sonradan taşınmıştır (Eyice, 2007b:274-276).

2.3.3 Çırağan (Küçük Mecidiye) Cami (1849)

Küçük Mecidiye Cami ismiyle de bilinen Çırağan Camisi (Şekil 2. 47), Beşiktaş'ta Çırağan Sarayı'nın karşısında Yıldız Sarayı korusunun Boğaz girişinin yanında konumlanmaktadır. Sultan Abdülmecid (h.d. 1839-61) tarafından 1849 senesinde yaptırılan camiye küçük Mecidiye denilmesinin sebebi aynı padişahın büyük Mecidiye adıyla bir cami daha yaptırmış olmasındandır. Caminin mimarı için farklı görüşler ileri sürülmüştür. Sarkis Balyan 1857 tarihli bir makalede, Çırağan Camisi'nin Garabet Balyan tarafından yapıldığını söylemiştir. Kevork Pamukçyan da İstanbul Ansiklopedisi maddesinde caminin mimarının Nikoğos Balyan olduğunu söylemiştir (Eyice, 2002:257-258).

Şekil 2.48 Çırağan (Küçük Mecidiye) Cami [Yazarın fotoğrafı].(2023).

Kare planlı bir baldaken ve kuzey cephesine bitişik hünkar kasrından oluşur. Ana ibadet mekanı alçak kasnağa oturan bir merkezi kubbeye örütlüdür. Lare mekandan kubbeye geçiş köşelerdeki pendentifler aracılığıyla gerçekleşir. Camini dört köşesinde, bu dönem camilerinde bir geleneğe dönüşmüş ağırlık kuleleri yer alır. Caminin kuzeyde son cemaat yerinden ana girişi, batıda ise hünkar girişi girişi olmak üzere iki girişi vardır. Caminin doğusundaki bahçe duvarı boyunca camiye hizmet eden birimler – imam evi, şadırvan, odalar, tuvaletler – sıralanır.

Neoklasik üslupla inşa edilmiş cami ve hünkar kasrının dış duvarları yalındır. Ancak subasman seviyesinden itibaren yukarıya doğru kat silmeleriyle cephe hareketlendirilmiştir. Köşelerdeki ağırlık kuleleri ise Neobarok üslubunda C kıvrımlı taş bezemelerle süslenmiştir. Caminin kuzeydoğusunda konumlanan minaresi ise farklı bir dildedir. Minarenin şerefesi Neogotik üslupta kemerli sütunlarla çevrilmiş, üzeri bir saçakla örtülmüştür. Hünkar kasrı diğer camilerdeki gibi doğu-batı aksında değil, kuzey-güney aksındadır ve neredeyse camiye eş bir taban alanına sahiptir. Açık ya da yarı açık bir mekan olarak Osmanlı camilerinin temel plan ögesi son cemaat yeri yapılmayıp, bu alan cami öncesi bir fuaye niteliği kazanmıştır. Cami girişinin olduğu cephede simetrik dışa doğru çıkan iki eğrisel formda kütle vardır.

2.3.4 Büyük Mecidiye (Ortaköy Cami) Cami (1853)

Bulunduğu semtin adından dolayı Ortaköy Camisi olarak da bilinen Büyük Mecidiye Cami (Şekil 2. 48), Boğazın Rumeli yakasında, sahilde konumlanmaktadır. Sultan Abdülmecid tarafından, mimar Nikoğos Balyan'a yaptırılmıştır. Büyük Mecidiye Camisi, Dolmabahçe Sarayı'nın yapılp kentin bu yönde Boğaza doğru uzandığı yıllarda, bu açılışı temsil eden yapılardan biri olarak gerçekleşmiştir (Batur, 1994c:143).

Cami bir kenarı yaklaşık 12,5m kare planlı bir baldakenden oluşur. Kare plandan pendentifler aracılığıyla kubbeye geçilir. Ana ibadet mekanına kuzey yönünde eklenen bir hünkar kasrı bulunmaktadır. Batı yönündeki hünkar girişi dışında yapı simetriktir. Caminin ana girişi kuzeydeki hünkar kasrında bulunur. Bu birimin her iki kanadı dışarıya doğru taşarak girişe U formunda bir avlu oluşturur. Sağda ve solda eliptik bir merdivenle giriş sahanlığına ulaşılır. Sahanlıktan girilen ilk bölüm geri çekilen son cemaat yerinden önce ara bir holdür. Bu ara holden hünkar

kasrına geçilebilir. Batı kanadındaki hünkar kasrı gibi doğu kanadının da kendi içinde merdiveni vardır. Bu holden caminin üst katına çıkma olanağı yoktur. (Batur, 1994c:89) bunun sebebinin dönemin protocol ve emniyet kuralları olduğunu söyler. Son cemaat yeri ve bunu takip eden cami girişi üç bölüme ayrılmıştır. Dikdörtgen birim neredeyse cami kadar hatta daha büyük bir taban alanına sahiptir.

Şekil 2.49 Büyük Mecidiye Cami [Yazarın fotoğrafı]. (2023).

Cami duvarlarının dış yüzeyleri iç bükey olarak inşa edilmiştir. Camiye genel olarak Neobarok üslup hakim olsa da, Neoklasik üslup özellikle beden duvarlarına gömülü dört tane kompozit başlıklı sütun yer alır. Sütunlar ilk katta yarısında kadar, galeri katında ise tamamen yivlidir. Dış cephedeki duvarlar yoğun bir bezeme programına sahiptir. Beden duvarına gömülü sütunların aralarında kemerli uzun pencereler açılmıştır. Zemin kattaki pencerelere demir dekoratif parmaklıklar yapılmıştır. Kubbe bir dizi çiçek rozeti ve C kıvrımlı neobarok bezemelerle çevrilen alçak bir kasnağa oturur. Kubbeyi taşıyan büyük kemerlerin hizasında saçaklar bulunur. Dört köşedeki taşıyıcı payelerin üzerinde ampir üslupta ağırlık kuleleri yer alır. İç mekana renkli mermerler, yatay kornişlerle detaylandırılmış bir dekorasyon hakimdir. Kubbe, pendentif ve lunetler kalem işi bezemelerle süslenmiştir.

Caminin tek şerefeli iki minaresi kuzeydeki dikdörtgen birimden yükselir. Minare gövdesi ve şerefe çıkması arasında stilize yaprak bezemeler ve neobarok taş bezemeler yer alır. Çiçek motifli şerefe korkuluğu da neobarok özellikle kıvrımlıdır. Minareler bu dönemde inşa edilen diğer camilerde olduğu gibi bezemeler kullanılarak sivrilir ve külahsızdır.

Kuzeydeki iki katlı hünkar kasrı caminin yoğun bezemelerine tezat yalın neoklasik cephelere sahiptir. Dikdörtgen birimi çevreleyen yalın kat silmeleri ve basık kemerli pencerelerin üzerinde üçgen alınlıklar yer alır.

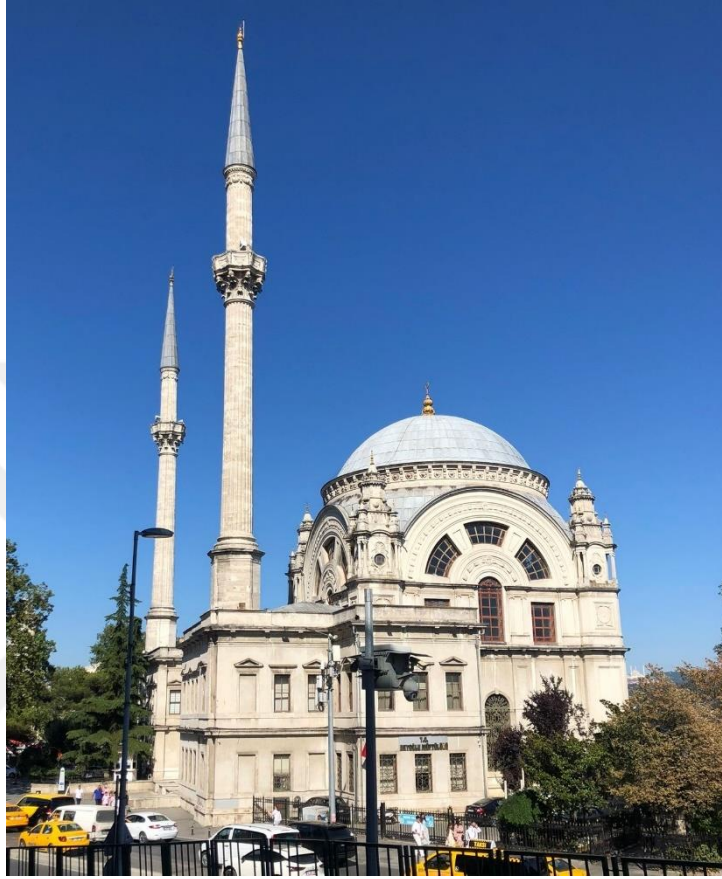
1894 İstanbul depreminde hasar alan caminin minarelerinin petek ve külah bölümleri yeniden yapılmıştır. 1862, 1866, 1909 onarımlarının ardından Ortaköy deresi yatağının üzerindeki temellerinin yeterince stabil olmadığı ve yapının göçmek üzere olduğu anlaşıldığından 1960'lı yıllarda önemli bir onarımdan geçmiştir. 20 metre derinlikteki sağlam zeminde inşa edilen fore kazıklarla temel takviye edilmiştir. Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün yürüttüğü önemli bir restorasyon projesi olarak bu çalışmada 64 fore kazık cami beden duvarı boyunca karşılıklı olarak kullanılarak ve 80 ton çimento şerbeti enjekte edilerek zemin takviye edilmiştir. Duvar araları oyularak içlerinden demir putreller geçirilmiştir. Askıya alınmış olan kubbe sökülerek yerine özgün kubbe formunu elde etmek için biri içeride diğeri dışarıda iki ince betonarme kabuk yapılarak kubbe yenilenmiştir. 1984 yılında büyük bir yangın geçiren cami yeniden onarılmıştır (Batur, 1994c:143).

2.3.5 Bezm-i Alem Valide Sultan (Dolmabahçe) Camisi (1855)

Beşiktaş sahilde Dolmabahçe Sarayı yakınlarında - sarayın batısında - yer alan caminin inşaatı Sultan Abdülmecid'in annesi Bezm-i Alem Valide Sultan tarafından başlatılmış, ölümünün ardından oğlu Sultan Abdülmecid tarafından 1855 yılında tamamlanmıştır. Dolmabahçe Sarayı'na yakın konumundan dolayı Dolmabahçe Camisi (Şekil 2.49) olarak da bilinen yapının mimarı Garabet Balyan'dır (Afife Batur, 1994a:88).

On dokuzuncu yüzyılda İstanbul'da inşa edilen camiler arasında cami ve hünkar mahfili kütlelerinin dışarıdan net bir şekilde okunabilmesiyle ayrılır. Cami kare planlı yüksek bir kütleyle, hünkar mahfili dikdörtgen planlı alçak bir küttedir. Yapı kompozisyonu bu iki kütlelerin organik bir şekilde değil de geometrik bir

şekilde birleşmesiyle kurgulanmıştır. Buna karşın cami ve hünkar mahfili aynı mimari üslubu taşıdıklarından bu iki ayrı kütle ortak bir tasarım dilinde birleşmiştir. Yapının tamamında neoklasik ve ampir üslup uygulanmıştır (Batur, 1994a:88).

Şekil 2.50 Bezm-i Alem Valide Sultan (Dolmabahçe) Cami [Yazarın fotoğrafı]. (2023).

25mx25m boyutlarındaki camide kare planlı bir baldaken strüktürü oluşturulmuştur (Batur, 1994a:88). Dört taşıyıcı ana kemer ve kareden kubbeye geçiş elemanı olarak kullanılan pandantifler baldaken kurgusunu vurgular. Kubbe bir dizi çiçek rozetiyle süslenmiş alçak bir kasnağa yerleştirilmiştir. Cephelerde üç sıra üçerli pencere grupları yer alır; ilk sırada dökme demirli pencereler, kemerli üç yüksek pencere, ikinci sırada sadece ortadaki kemerli ve uzun olmak üzere üçlü pencereler yer alır. Üçüncü sırada ise diğer İstanbul camilerinde ve hatta sivil yapılarda rastlanmayan (Batur, 1994b:88) ana taşıyıcı kemerlerin formuna uygun dairesel pencereler açılmıştır. Caminin köşedeki ana taşıyıcıları üzerine oturan ağırlık kuleleri ise caminin mimari üslubundan ayrılarak, neobarok üslupta detaylı taş bezemelerle süslenmiştir.

Dikdörtgen kütlenin iki ucunda yer alan hünkar mahfillerine deniz tarafından girilmektedir. Hünkar tarafından kullanılacak mekanların, cami dışında ek birimler olarak tasarlanması, bürokrasinin ve devlet protokolünün ağırlık kazandığı bir tören sürecine geçildiğini gösterir (Batur, 1994:88).

Camiye hünkar mahfilinin olduğu dikdörtgen kütlenin ortasındaki üç ara bölümden sonra girilir. Bunlardan ilki merdivenlerin ulaştığı bir sahanlıktır ve cami kütlesi burada geri çekilmiştir. Geleneksel şemada yarı açık tasarlanan son cemaat yeri burada kapalı bir mekan olarak ikinci bölümü oluşturur. Hünkar mahfillerine de geçiş veren bu mekan aynı zamanda bir dağılım holü niteliğindedir. Üçüncü bölüm, ana ibadet mekanına girmeden önceki son bölümü oluşturur.

Yivli minareler, kuzeyde, dikdörtgen birimin doğu ve batı kanadından yükselir. Şerefelerin altındaki süslemeler minareye korint sütun izlenimi verir. Şerefe korkuluğu çiçek rozetlerle, külâhının birışı girlandlarla süslenen minaret farklı üslupların bir arada kullanıldığı bir mimari ögedir.

Bezm-i Alem Valide Sultan Camisi'nin selatin camilerindeki gibi bir dış avlusu vardı ancak İnönü stadyumu ve yol yapımı çalışmalarında kagir ayaklar üzerinde dökme demir parmaklıklı ve kemerli açıklıkları olan bu avlu yola katılmış, kuzeyindeki sebil yıktırılmış ve muvakkithanesi de deniz tarafına taşınmıştır (Batur, 1994a:88).

2.3.6 Pertevniyal Valide Sultan Cami (1867-71)

Fatih Aksaray Meydani'nda bulunan Pertevniyal Valide Sultan Cami (Şekil 2.50), Sultan Abdülaziz'in (h.d. 1861-76) annesi Pertevniyal Valide Sultan tarafından yaptırılmıştır. Caminin de içinde olduğu külliye'nin mimarı Sarkis Balyan'dır. Yapı kompleksini oluşturan diğer birimler arasında mektep, muvakkithane, sebil ve türbe vulunur. Tasarımına Agop Balyan'ın da katıldığı ve çizim işlerinde desinatör Osep'in çalıştığı bilinmektedir. Sarkis Balyan, uygulama ve şantiye yönetimi için Bedros Kalfa ve duvarcı Ohannes'i ve dülger kolbaşısı Dimitri'yi görevlendirmiştir (Afife Batur, 1994d:361).

Valide Cami de bu dönemde inşa edilen tıpkı diğer camiler gibi ana ibadet mekanını oluşturan bir kütleden ve son cemaat yerinin hünkar mahfilleriyle bir arada kurgulandığı sivil mimari karakterde dikdörtgen bir kütleden oluşmaktadır.

Şekil 2.51 Pertevniyal Valide Sultan Cami [Yazarın fotoğrafı]. (2023).

Camiye tek katlı giriş holü aracılığıyla girilir. Bu bölüm kademeli olarak öne çıkar. Giriş holünden daha geniş ikinci bir hole geçilir ve buradan haremlik, selamlık bölümlerine, son cemaat yerine ulaşılır. Bu hol aynı zamanda son cemaat yerinin içeriye alınıp doğrudan ana ibadet mekanına açıldığı bir başka örnektir. Valide girişi batı kanadındandır. Gösterişli bir merdivenle üst kattaki Sultan ve maiyeti için ayrılmış bölümlere ve küçük balkonlarla ibadet mekanına açılan harem ve namazlıklara ulaşılır (Batur, 1994d:361). Bu bölüm caminin zengin bir bezeme programına sahip dış duvarlarıyla kıyaslandığında oldukça yalındır. Sivri kemerli pencereler, korniş, mukarnas ve parapetler sade bir şekilde cephede kullanılmıştır. Bu dikdörtgen birim neoklasik cephe düzenindedir ancak içi tıpkı cami iç mekanında olduğu gibi zengin kalem işiyle benezmiştir.

Kenar uzunlukları 10m olan kare planlı caminin merkezinde yüksek bir kasnağa oturan on altı dilimli bir kubbe vardır. Kubbenin her bir diliminde neogotik bezemeli sivri kemerli pencereler açılmıştır. Kare plandan kubbeye pandantifler aracılığıyla geçilir ancak bu pandantifler dışarıdan görülmez. Dört köşedeki payelere oturan antaşıyıcı kemerler de dışarıdan değil yalnızca içeriden görülebilir. Kemerlerin introdaları geniş tutularak çapı geniş olmayan kubbeye rağmen daha geniş ve aynı zamanda yüksek bir merkezi mekan elde edilmiştir (Batur, 1994d:361).

Valide Caminin dış duvar yüzeyleri nişler, mukarnaslar, profiller ve kornişlerden oluşan zengin bir bezeme programıyla süslenmiştir. Cephelerde zemin katta ve galeri katında üçlü pencere grupları yer alır. Zemin kattaki pencereler demir parmaklıklıdır. Pencereler iç içe kemerlerle çevrelenmiştir ve en içte pencerelerin tepesini örten neogotik taş bezemeler yer alır. Her bir beden duvarının üzerindeki taş bezemelerle detaylandırılmış yüksek bir parapet vardır. Parapetin üzerindeki büyük üçgen alınlıklar bu duvarları anıtsallaştırır. Köşelerdeki ağırlık kuleleri zemin katta kare planlı, üst katta ise çokgen formda devam eder ve küçük bir soğan kubbeyle sonlanır. Burada da kulelerin yüzeyleri nişler, mukarnaslar, yıldız rozetler, sütunçeler, kornişlerden oluşan motiflerle bezenmiştir.

Cami iç mekanında neredeyse boş yer kalmayacak şekilde zengin kalem işi bezemeler yer alır. Yazı kuşakları, kemerler, sütunlar, yazı kuşakları, kornişler, mukarnaslar çizilmiştir. Bunların hepsi de iç mekan dekorasyona hakim mavi rengin üzerine uygulanmıştır. Batur (199d:361)'a göre cami içerisinde kullanılan geleneksel motiflerin on altıncı ve on yedinci yüzyıldaki örnkelerden renk, oran, çizgileme tekniği açısından ayrıntılandırılabilir bir çok farklılık taşımaktadır. Bu bakımdan tüm uygulamanın Osmanlı bezeme geleneğinin yeni bir yorumu olarak değerlendirilebileceğini söyler.

Minareler kuzeyde hünkar mahfilinin doğu batı kanatlarına bitişik kalın bir gövdeye otururlar. Tek şerefeli minarelerin gövdeleri yivlidir. Minare gövdesinden şerefeye mukarnaslarla geçiş yapılmıştır. Külahsız minareler bezemelerle sonlanmıştır.

Cami cephelerinde kubbeyi taşıyan büyük kemerlerin görüntüsünün silinip yerine içerideki strüktürden bağımsız bir cephe giydirilmesi hem mimari olarak hem de camiye yüklenen anlam olarak çok yenidir. Yıldız Hamidiye Camisi'nde de devam ettirilecek bu tasarımda kubbe adeta geri plana alınmış ve dilimli yüksek kasnağın sahip olduğu dekoratif özellikleriyle kubbenin bilinen imgesini değiştirmiştir (Batur, 1994d:361).

Valide Cami, 1956-60 yılları arasında Aksaray Meydanı düzenlemesi, Vatan ve Millet caddelerinin açılması çalışmalarından en çok zarara uğrayan tarihsel miraslardan biridir. Bu çalışmalar sırasında Pertevniyal Sultan'ın türbesi, sebili ve muvakkithanesi kaldırılmıştır. Sebil, 1968 senesinde cami avlusuna, önündeki avlu duvarı yıkılıp yola bakacak şekilde yeniden yerleştirilmiştir. Yol açılırken

Millet Caddesinin kotu yüksekte olduğundan avlunun güney kapısı yoldan aşağıda kalmıştır. 1969 senesinde yapılan yol çalışmaları sırasında caminin oturduğu zemin kotu daha da aşağıda kalmıştır (Batur, 1994d:362).

2.3.7 Hamidiye (Yıldız) Cami (1885-86)

Yıldız Cami olarak da bilinen Hamidiye Cami, Beşiktaş'ta Yıldız Sarayı'nın Koltuk Kapısı girişi üzerindedir. Sultan II. Abdühamid'in Yıldız Sarayı'na taşındıktan sonra, Cuma selamlığı, bayram gibi özel günlerde uzak camilere gitmeyi tercih etmeyen padişahın isteği üzerine Yıldız Sarayı yakınlarına inşa edilmiştir. Bir saray camisi statüsünde inşa edilmesi kütesinin biçimlenişinde ve iç mekan dekorasyonunda etkili olmuştur (Batur, 1994:514). Caminin mimarı Dolmabahçe Sarayı Arşivi'ndeki belgeye göre (Evrak no. II/989'dan aktaran Selman Can, 2013:540-541) Ebniye-i Seniyye İdaresi'nde otuz seneyi aşkın süredir çalışan ve Osmanlı kaynaklarında Nikolaki Kalfa olarak geçen Rum cemaatinden Nikolaidis Lelpuylo'dur (Can, 2013:540-541).

On dokuzuncu yüzyıl İstanbul camilerine eklenen yeni fonksiyonlara bağlı olarak son cemaat yerinin hünkar kasrıyla birleşerek biçim değiştirmesinin son örneği olan Hamidiye Cami tasarımı bir köşk ya da küçük bir saray izlenimi verir. Hünkar kasrı cami giriş cephesinden taşarak doğu-batı aksı ekseninde uzamamış bunun yerine ana ibadet mekanıyla birlikte aynı yükseklikte tek bir ana kütleyle dahil edilerek inşa edilmiştir. Caminin hünkar kasrıyla beraber tek bir kütle olarak algılanmasını sağlayan bir diğer unsur cami dış duvarındaki detaydır. Duvarın ortasında taç kapı izlenimi verecek bir bölüm öne çıkartılıp daha yüksek bir kotta tutulmuş ve bir tepelikle vurgulanmıştır. Mihrap duvarında da aynı kompozisyon oluşturulmuş ve böylece bu iki duvar caminin tek bir dikdörtgen kütle formunu desteklemiştir. Ana kütlelerin her iki yanına eklenen alçak kottaki dikdörtgen mekanlar da camiye simetrik ve hiyerarşik bir görüntü vermiştir (Batur, 1994b:514).

Şekil 2.52 Hamidiye (Yıldız) Cami [Yazarın fotoğrafı]. (2023).

Caminin kubbesi, bir dizi sivri kemerli pencerelerin açıldığı yüksek bir kasnağa oturur. Bir mukarnas dizisi ve üstündeki parapet kasnağın kornişini oluşturur. Cami neogotik üslupta sivri kemerli pencerelerle aydınlatılır. Farklı kottaki kütlelerin saçak kornişleri, üzerindeki parapet kuşağı, günümüze ulaşmayan camlı giriş sundurması ve yine günümüze ulaşmayan, yandaki bölümlere çıkan çift kollu dairesel merdivenler daha çok sivil mimariden devşirilmiş öğelerdir. Batur (1994b:514), bu durumu, caminin Saraya bağlı olması ve imparatorluk protokolünün öne çıkmasıyla açıklar. Caminin kuzey cephesi, Yıldız albümündeki fotoğraflarıyla kıyaslandığında büyük ölçüde değişikliğe uğramıştır. Caminin girişindeki camekan benzeri büyük ve geniş pencereli sundurma artık yoktur ve yan birimlere çıkan dairesel merdivenlerin yerinde günümüzde düz merdivenler bulunmaktadır (Batur, 1994b:514).

Batıdaki dikdörtgen kütlelerin içinden uzayan yivli gövdeli minaret tek şerefelidir. Minare gövdesinden şerefe çıkması arasında mukarnas bezemeler yer alır. Minarenin bitişi taş bezemelerle detaylandırılmış ve üzeri bezemelerle uyumlu kısa bir külahla örtülmüştür.

Dışarıdan ana kütlelerin merkezinde görünen kubbe, ibadet mekanı içerisinde merkezde değil, mihraptan oldukça uzakta, girişe yakın bir konumda kalır.

Kubbenin içi mavi boya üzerine altın varakla işlenmiş yıldızlarla süslenmiştir. Kubbenin dışında kalan üst örtü düz tavadır. Kubbe kuzey-güney yönünde ikişer kolondan oluşan dört Narin yapılı kolonlarla desteklenmektedir. Yüksek kaidelere oturtulmuş taşıyıcı olmayan bu sekizgen kolonlar yukarıda kubbeye ulaştığı noktada dilimli kemerlerle birbirine bağlanmıştır. Kolonlar ve kemerler Elhamra imgesini hatırlatır. Cami iç mekanı zengin bir işçilikle bezenmiştir. Cami tavanı da tıpkı kubbe gibi mavi renk üzerine altın varak yıldızlarla; duvarlar, profiller, mukarnaslar, yazı şeritleri kornişler ve kalem işleriyle bezenmiştir. Aslında camide en görkemli bezeme program hünkar kasrının olduğu kuzey kanadıdır. Yüzeyler boş bir yer bırakılmayacak şekilde altın varaklı çok zengin bir bezeme programıyla bir saray atmosferine sahiptir. Bu bölüm doğrudan kubbenin altına açılır. Kasrın yan odaları ise kafesli bir pencere düzenine arkasından ana ibadet mekanına bakar (Batur, 1994b:514-515).

2.3.8 Ali Paşa Mescidi (1869)

İstanbul üniversitesi'nin kuzeyinde, Fuad Paşa Caddesinde Mercan yokuşu başındaki eski Ali Paşa konağı arsasının köşesinde yer alan (Can, 2020:120) fevkanî Ali Paşa Camisi, daha önce burada bulunan ve bir yangında harap olmuş Yakup Ağa Camisi'nin yerine Sadrazam Ali Paşa tarafından 1869 senesinde yaptırılmıştır (Batur, 2015:102). Reşad Ekrem Koçu (1959:695-696), caminin 1863 senesinde inşa edildiğini söylemiştir. Günümüzde halen işlevini sürdüren sekizgen planlı mescid, merkezi bir kubbeye örtülüdür (Şekil 2. 52). Zemin katta dükkan üzerinde yükselen mescidin köşesine bitişik neobarok üslubunda bir sebîl bulunmaktadır.

Reşad Ekrem Koçu (1959:695-696) Ali Paşa Mescidi'nin mimarının İtalyan Bariori olduğunu söylemiştir. Can (2020:120) da bu durumu, mescidin mimarının Barborini olarak düşünülmesine yol açtığını belirtir. İstanbul Mimarlık Rehberi (Tarihi Yarımada) (205:102)'nde de mescidin mimarının Giovanni Battista Barborini olduğu yazmaktadır. Can (2020:120)'a göre, Ali Paşa Mescidi çokgen planı ve bezemeleriyle Tanzimat sonrasının İstanbul mimarlığını belgeler. Mescid katı, zemin kotundaki dükkanın üzerinde yer alır. Dışarıdan bakıldığında sekizgen gövdeli mescid dükkan katından yatay bir kat silmesiyle ayrılır. Güneybatı köşesindeki sebîlin üzeri dışarı taşan bir saçakla örtülmüştür. Zemin kattaki pencereler sivri kemerlidir ve dökme demirden dekoratif parmaklıkları vardır.

Şekil 2.53 Ali Paşa Mescidi, Mercan [Yazarın fotoğrafı]. (2023).

Mescidin dış cephesi farklı mimari üslup özelliklerinde motiflerle bezenmiştir. Çokgenin her bir kenarında yuvarlak kemerli demir korkuluklu uzun pencereler ve bunların da üzerinde Davut yıldızı demir korkuluğu olan yuvarlak pencereler vardır. Kemerli uzun pencerelerin sağında ve solunda renkli üçgenlerden oluşan bir bezeme şeridi yer alır. Bu şerit önceki yıllara ait cami pencerelerinin her iki yanındaki sütunçeleri anımsatır. Saçak altında bir sıra korniş ve onun üzerine binen bir sıra da mukarnas çokgen kütlenin çevresini sarar. Çokgenin her bir kenarının üzerinde ampir üslupta dalgalı alınlıklar, mescid duvarlarının düşeyliğini vurgular. Üç dilimli mihrap çıkıntısında da mescidde olduğu gibi saçak altında bir sıra korniş ve onun üzerinde mukarnas bezemesi yer alır. Mihrap

nişinin her bir diliminin üzerinde üçgen alınlıklar bulunur. Mecide giriş zemin katta batı tarafından yapılır. Merdivenle üst kata çıkıldığında ana ibadet mekanına geçmeden önce bir hole ulaşılır. Bu holde yola doğru taşan üçgen bir cumba vardır. Cumbanın üç kenarına ortadaki daha yüksek olacak şekilde kemerli pencereler açılmıştır. Bu kemerler Endülüs mimarlığındaki dalgalı kemerleri anımsatmaktadır.

Mescidin kuzeydoğu köşesindeki minaresi de mescid gibi sekizgen gövdelidir. Tek şerefeli minare bir külahla sonlanır. Şerefe de minare gibi çokgendir ve taş korkuluğunun içleri boşaltılarak her bir dilimin ortasına dökme demirden dekoratif parmaklıklar yerleştirilmiştir. Minare gövdesinde içeride sarmal bir merdiven olduğunu belli eden kademeli olarak yerleştirilmiş uzun ince pencereler yer alır. İstanbul camilerinde rastlanmadığından bu açıdan benzersizdir.

Bir dükkan katı üzerinde konumlanan mescidin tasarımı Karaköy Camisi ile de benzerlik göstermektedir. Mescid ve minare için çokgen biçimin seçilmesi, mescid pencerelerindeki demir parmaklıklar, minare gövdesinde kademeli yerleştirilen uzun ince pencereler Karaköy Camisi'nde de uygulanan tasarım kararlarıdır.

2.3.9 Hobyar Mescidi (1909-11)

Eminönü Sirkeci'de Aşir Efendi Caddesi ile Postahane Yanı Sokağı'nın kesişiminde konumlanan Hubyar Mescidi adını Hadikatü'l Cevami'de kayıtlı Arapça kitabesine göre ilk defa Mir Hoca Hubyar tarafından 1473-1474 tarihleri arasında yaptırılan mescidden almıştır. Bu mescid zamanla ortadan kalkmış ve yerine, 1905-1909 tarihli arasında mimar Vedat (Tek) Bey Büyük Postane Binası'nı yaparken bugünkü mescidi inşa etmiştir (Şekil 2.53). Mescid yapımında Muzaffer Bey'in de katkısı olmuştur. Vedat Bey'in tek dini yapı projesidir (Arzu Kaboğlu, 2010:19).

Büyük Postane Binası'nın arka istinat duvarı üzerinde uzun kenarları 7.5mx7.5m ölçülerinde inşa edilen mescid, sekizgen planlı kagir bir yapıdır (Arzu Kaboğlu, 2010:20). Plan düzgün bir sekizgen değildir. Daha çok kare planın köşelerinin pahlanmasıyla elde edilmiş bir geometrisi vardır. Mescidin sekiz köşesindeki taşıyıcı duvarlar dışarıya doğru çıkıntı yapar. Dört kenarda sivri kemerli pencereler T mermerlerle ikiye bölünmüştür. İkiye bölünen pencereler demir parmaklıklı üstteki bölüm ise ahşap doğramalıdır. Kemerlerin etrafı mavi rengin

ağırlıklı kullanıldığı çinilerle bezenmiştir. Aşir Efendi Caddesi'ne bakan sağır duvar yüzeyinde kufi hatlı kare bir çini pano yer alır. Saçak altındaki geniş bir silme kuşak bütün yapıyı bu hizada çevreler.

Şekil 2.54 Hobyar Mescidi, mescidin kuzeyinde 1987 senesinde inşa edilen eklentiden önceki hali [Fotoğrafçı bilinmiyor]. (t.y.). Salt Araştırma, KOD:AHISTSIRK017. Sağda eklentiyle beraber son hali görünmektedir [Yazarın fotoğrafı]. (2023).

Mescid üzeri kasnak veya pendentif olmaksızın doğrudan duvar kornişlerine inen içeride tonoz dışarıdan sekiz dilimli soğan kubbeyle örtülmüştür. Kubbenin geniş saçaklarından sekizgenin taşıyıcı ayaklarına inen ikili ahşap payandalarla saçak desteklenir. Payandaların duvara değdiği noktada yapıdaki bezemelere uygun birer tane mukarnas bulunur. Tek şerefeli minaresi mescidin kuzeyinde yer alır ve alçak bir külahla biter. Hobyar Mescidi'nin şerefesi de Çırağan Cami ve Karaköy Camisi'nin şerefeleri gibi bir saçakla örtülmüştür. Semavi Eyice (1956) on dokuzuncu yüzyılda şerefeyi bir saçakla örtme geleneğinin Karaköy Camisi ve Hobyar Mescidi'nde son halini aldığını belirtmiştir.

Mescidin girişi, 1987 senesinde kuzey yönünde sonradan eklenen bölümün içinde kalmıştır. Kot farkından dolayı mescide birkaç basamakla ulaşılır. Mihrap dışarıya çıkıntı vermeden güneydoğudaki pahlanmış duvar yüzeyinde yer almaktadır. Dışarıda vurgulanan düşey taşıyıcı elemanlar içeride görünmemektedir. İçeriden

tonoz kubbesinin merkezinde kare bir düzlük oluşturulmuş kenarlara inerken dilimlere ayrılmıştır. Caminin iç mekanı dışarıdaki tezyinatla kıyaslandığında oldukça sadedir. Beyaz sıvalı duvarların bitimindeki yeşil boyalı korniş ve hat levhaları dışında herhangi bir bezemeye yer verilmemiştir.

2.3.10 Hümayun-u Abad (Bebek) Cami (1913)

Bebek Cami, İstanbul Bebek'te, Bebek vapur iskelesinin batısında yer alır. Daha önce burada on sekizinci yüzyılda III. Ahmed'in (h.d. 1703-30) sadrazamı Damat İbrahim paşa tarafından Bebek, yazlık bir yerleşim yeri olarak düzenlenirken III. Ahmed adına bir cami yaptırılmıştır. Ayvansarayı'nın alt katında mektep olan fevkani bir cami olarak betimlediği bu yapı zamanla ortadan kalkmıştır. Yerine Evkaf Başmimarı Kemaleddin Bey tarafından tasarlanan Hümayun-u Abad Cami veya yaygın olarak bilinen adıyla Bebek Camisi (Şekil 2.54) 1913 senesinde inşa edilmiştir (Hakan Arlı, 1994:116).

Kesme taştan inşa edilen cami bir avlu içerisinde konumlandırılmıştır. Kare planlı caminin üst örtüsü merkezi tek bir kubbedir. Kubbe sivri kemerli on altı pencerenin yer aldığı yüksek bir kasnağa oturur. Kubbe kasnağını taşıyıcı sekiz paye destekler. Kare plandan kubbeye geçiş tromplar ve pandantifler aracılığıyla gerçekleşir. Caminin dört köşesinde trompların üzeri yarım kubbelerle örtülmüştür. Kubbeyi taşıyan bu payelerin üzerinde dışarıdan görülebilen ağırlık kuleleri yer alır. Cami yalın bir görünüme sahiptir, iç mekanda ise kubbe, pandantifler ve duvarlar çok yoğun olmayan kalem işleriyle bezenmiştir. Camiye giriş yarı açık bir mekan olan son cemaat yerinden girilir. Minaresi caminin batı cephesine bitişik, kare bir kaide üzerinde yükselir. Tek şerefeli minarenin üzeri bir külahla sonlanır.

Yirminci yüzyıl başında inşa edilen Bebek Camisi on dokuzuncu yüzyıl İstanbul camilerinden farklı bir görünüme sahiptir. On beş ve on altıncı yüzyıllarda Osmanlı klasik üslubuyla inşa edilen camileri hatırlatan tasarımıyla Osmanlı canlandırmacı bir üsluba sahip olduğu söylenebilir.

Arlı (1994:116), Bebek Camisi'nin, Kemaleddin Bey ve Vedat (Tek) Bey'in öncülüğünde ortaya çıkan I. Ulusal Mimarlık üslubunun bütün özelliklerini taşıdığını söyler.

Şekil 2.55 Hümayun-u Abad (Bebek) Cami [Yazarın fotoğrafı]. (2023).

3

ON DOKUZUNCU YÜZYILDA KARAKÖY

3.1 Karaköy Semtinin Kısa Tarihçesi

Bu bölümde, Karaköy Camisi'nin yer aldığı semtin, genel özelliklerinden, tarihçesinden, kentsel bağlamından, başlıca anıtsal yapılarından, on dokuzuncu yüzyılda ve yirminci yüzyıl başında geçirdiği dönüşümden bahsedilecektir.

Karaköy, İstanbul'un Avrupa yakasında, Galata'nın güneyinde yer alan, ticaret, liman ve son dönemde hız kazanan turizm faaliyetleriyle ön plana çıkan hem Haliç'e hem Boğaza kıyısı olan bir semttir (Harita 3.1). Galata Köprüsü, vapur iskelesi, tünel ve kıyı aksına paralel karayolu gibi güçlü ulaşım bağlantılarına sahiptir. Tarih yazımında, genellikle Galata'nın tarihçesi ile ilgili metinlerde limandan bahsedilirken kendine yer bulduğundan, Karaköy'ün tarihçesi hakkında fikir sahibi olabilmek için yakından ilişkili olduğu Galata'nın tarihçesine bakmak gerekir.

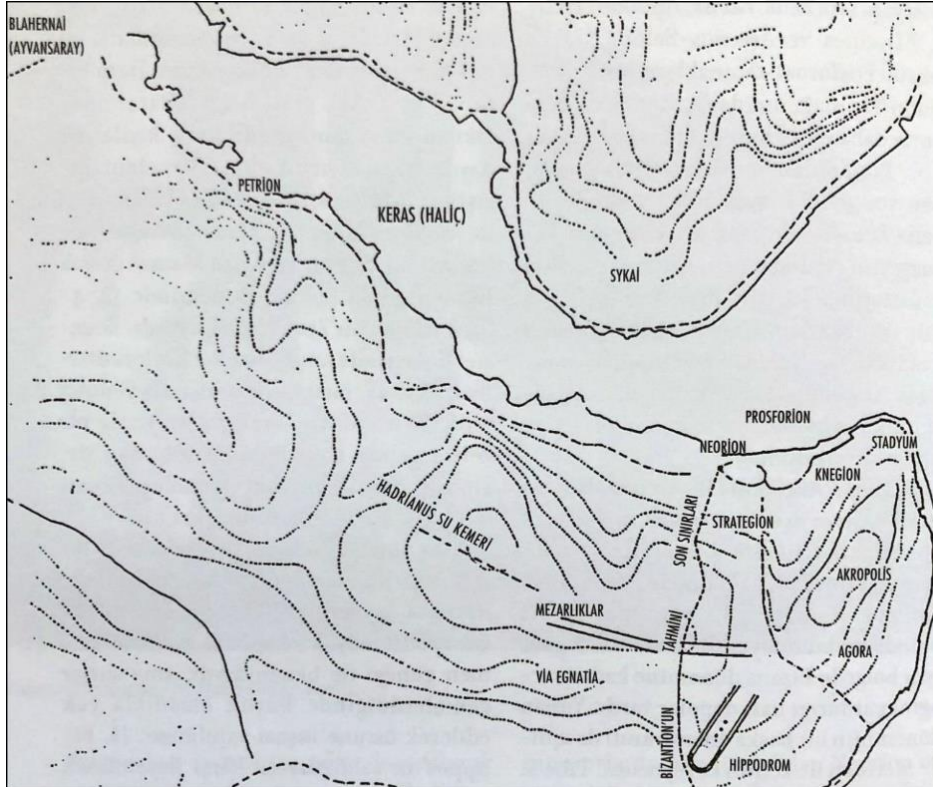

Harita 3.1 (Kartograf). (2023). Karaköy semtinin günümüzde konumu [Harita]. Erişim adresi: [URL-1](#)

3.1.1 Fetih Öncesi Karaköy

Galata'nın isminin nereden geldiğine dair var olan çeşitli etimolojik görüşler gösterir ki, çok eski tarihlerden beri Galata yerleşmeye açık bir bölgedir (Akın, 2011). İstanbul'da milattan önce yedinci yüzyılda, bugün tarihi yarımada olarak anılan bölgede, Kadıköy'de ve Galata'da Megara kolonilerinin yerleştiği bilinmektedir (Harita 3.2) ve bu koloniler daha sonra ülkelerine Byzantion adını vermişlerdir (Çelik, 2019:12). Marmaray kazılarında Yenikapı'da ortaya çıkan Neolitik döneme ait buluntular, buradaki yerleşimin tarihini İÖ 6000'li yıllara kadar uzandığını göstermiştir (Kuban, 2021:11).

Doğan Kuban (2021:211), Galata isminin sekizinci yüzyıldan önce olmadığını aktarır. Yunanca'da "karşı kıyı, öte yaka" gibi anlamlara gelen Pera kelimesi bazı yazarlar tarafından yalnızca bugünkü Beyoğlu için kullanılmıştır. Zaman zaman bazı gezginler Pera kelimesini Galata ve Beyoğlu için ortak olarak kullanmışlardır. Ancak zamanla Galata isminin sadece güneydeki limanla bağlantılı kısma özgü kaldığı görülmektedir (Akın, 2011:83).

Harita 3.2 (Kartograf). İlk kurulan Yunan kolonisini gösteren harita [Harita].
(Kuban, 2021:20)

Galata, Megara kolonisinin boğaz girişindeki Akra'da kurulmasından⁴¹ önceki yerleşmelerden biridir (Kuban, 2021:13). Semavi Eyice (1949), ilk çağda Galata'da bir liman ve hemen ardında bir yerleşmenin olduğunu aktarır. Byzantion kentinin karşısında Haliç'in girişinde kurulan bu bölgeden Skyia diye bahsedilmektedir. Skyia⁴² yerleşiminin etrafı I. Konstantin tarafından (hd. 324-337) bir sur duvarı ile kuşatılmıştır (Eyice, 1949:202). Kuban (2021:211) da beşinci yüzyıl Sykai'sinde, 431 domus (konut), bir tiyatro, hamamları ve limanlarıyla büyük bir yerleşke olduğunu söyler. Beşinci yüzyılda İmparator Theodosius Galata'yı, İstanbul'un 14. regiosundan⁴³ 13. olarak kentin sınırları içine katmıştır (Eyice, 1949:203). Galata'nın çevresine surlar inşa eden ve bu yerleşkeye kendi adını vererek – İustinianae - kent statüsüne yükselten İmparator I. Jüstinyanus (h.d. 527-565) olmuştur. Jüstinyanus, en ünlüsü Aya İrini olan birkaç kilise ve önemli yapılar inşa ettirmiştir (Kuban, 2021:211).

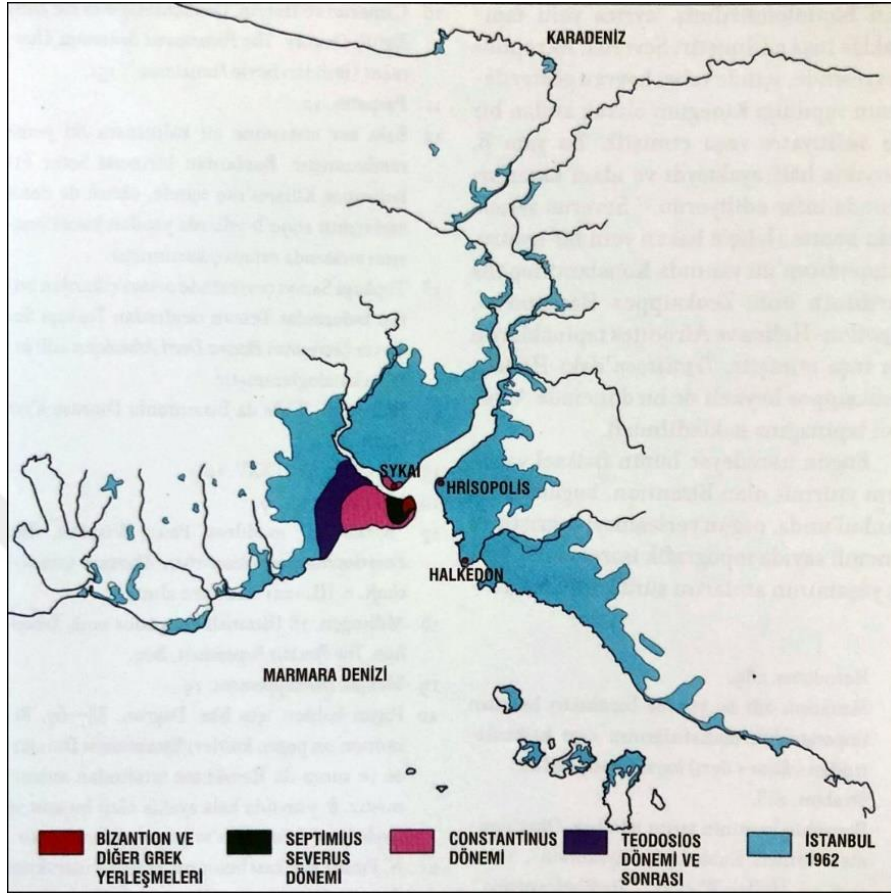
Boğaz ve Haliç'in girişinde eski bir yerleşme olmasına karşın Galata, on üçüncü yüzyıldan sonra Konstantinapolis tarihi içinde önem kazanmıştır (Kuban, 2021:211). Kuban (2021:211), İtalyan tüccarların erken yüzyıllarda Galata'ya yerleşip yerleşmedikleri tam olarak bilinmemekle beraber birinci yüzyılda Haliç'in karşı kıyısında oturan Yahudi'lerin Galata'ya yerleştiklerini aktarır. Zeynep Çelik (2019), onuncu yüzyıldan itibaren özellikle Cenevizliler, Venedikliler, Pisalılar ve Amalfililer gibi İtalyan kolonilerinin bazı imtiyazlar edinerek kente yerleştiklerini söyler. Nur Akın (2011:83) da Cenevizlilerin on ikinci yüzyılın sonlarında Galata'ya yerleştiklerini söyler. Bu süreci başlatan olay, dördüncü haçlı seferi sırasında 1204-1261 yılları arasında yaşanan Latin istilası olmuştur. Galata'ya gelen Haçlılar Yahudi mahallesini yerle bir etmişlerdir. Konstantinopolis'te ayrıcalıklara sahip olan Cenevizliler 1204'te kenti terkederek Galata'ya yerleşmeye başlamışlardır (Kuban, 2021:211). Kuban, Ceneviz

⁴¹ Antik kaynaklarda, Byzantion'un kuruluşu ile ilgili farklı dönemlerde farklı bilgiler yer alsa da birleştikleri nokta, Megaralı kolonistlerin muhtemelen Büyük Kolonizasyon Dönemi'nde, MÖ yedinci yüzyılda Byzantion'u kurduklarıdır (Nisan Lordoğlu, 2019). Bu yerleşmenin adı Yunanca incir kelimesinden gelmektedir ve antik kaynaklara göre bu tepeler incir ağaçlarıyla kaplanmıştı (Eyice, 1949).

⁴² Bu yerleşmenin adı Yunanca incir kelimesinden gelmektedir ve antik kaynaklara göre bu tepeler incir ağaçlarıyla kaplanmıştı (Eyice, 1949).

⁴³ 447 tarihli Notitia Urbis Constantinopolitanae adlı eserde, Konstantinapolis de tıpkı Roma gibi on dört bölgeye ayrılmıştır. Bu bölgelerden on üçü Theodosios surları içerisinde yer almaktadır. Bu bölgelerden Sykai, günümüzde Galata olarak anılan bölgeye karşılık gelmektedir (Freely B., ve Freely J., 2015).

Galata'sının başlangıcını, Venediklilerin Haçlılar dönemindeki üstünlüklerinin bir sonucu olarak değerlendirir.

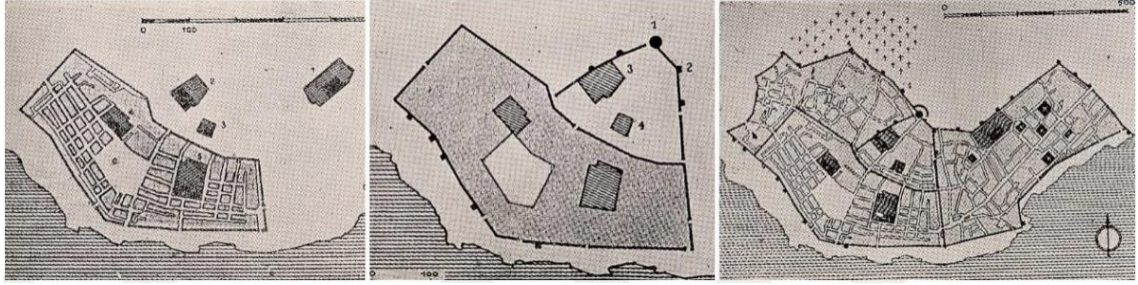

Harita 3.3 (Kartograf). (1962) Byzantion ve Konstantinopolis sınırları, 1962 yılındaki İstanbul kentsel alanıyla karşılaştırılması [Harita] (Kuban, 2021: 21).

Latin istilasıyla geri çekilen Bizanslılar, İznik ve Trabzon'da imparatorluklar kurmuşlardır. İznik İmparatoru VIII. Mihail Paleologos (h.d. 1259-1282), 1261'de Konstantinopolis'i Latinlerden geri almıştır (Freely B., ve Freely J., 2015:14). İstanbul'un Latinlerden geri alınmasından sonra, Cenevizliler Doğu Roma İmparatorluğu'ndan çok özel haklar elde etmişlerdir. Paleologos'lara kenti geri almalarında yardımcı oldukları için Galata bağımsız bir kent-devlet olmuştur (Kuban, 2021:211).

İnciyan'ın (1976'dan aktaran Akın, 2011:84) aktardığına göre, bu dönemde Galata'da, Cenevizliler, Venedikliler ve Pisalılar yaşamaktaysa da İmparator Paleologos, az sayıdaki Venediklileri ve Pisalıları birbirinden ayrı yerlere yerleştirmiş ve bölgeyi sayıca çok olan Cenevizlilere tahsis etmiştir. Mihail

Paleologos, Galata'nın tamamına serbest ticaret imtiyazı tanındıktan sonra bölge Cenova'nın ticaret kolonisi haline gelmiştir (Kuban, 2021:211). Doğu Roma İmparatorluğu 1303 senesinde Cenevizlilere tanınan imtiyaz bölgesinin sınırlarını kesin olarak belirlemiş ve Ceneviz bölgesinin etrafını 50 metrelik boş bir arazi ile çevirmiş, Galata Hisarı ve deniz arasında yapı yapılmasını yasaklamıştır. Cenevizliler de bölgelerini koruyabilmek için surların etrafına hendek kazmışlardır. Bu alan günümüzde kıyı, Bankalar Caddesi, Karaköy Meydanı, Kalafat yeri olarak bilinen dörtgenin içine denk gelmektedir (Eyice, 1949). Bazı imparatorların devirlerinde kısıtlamalar yaşasalar da Cenevizliler İmparatorluğun zayıflığından faydalanarak bölgelerini altı aşamada (Harita 3.4) surlarla çevirmişlerdir (Akın, 2011:82). Cenevizlerle, Doğu Roma İmparatorluğu ve müttefikleri Venedikliler arasında yaşanan sürekli çatışmalarla sur içi kent Türk'lerin de desteğiyle 1404 senesine dek büyümeye devam etmiştir. Ulaştığı en geniş sınırlar; kuzeyde Galata Kulesi, batıda bugünkü Azapkapı, kuzeydoğuda bugünkü Tophane'ye kadar uzanmaktadır (Kuban, 2021:213). Galata kolonisi, Ceneviz Cumhuriyeti'nce tayin edilen ve Podesta denilen bir vali yönetiminde – yarı bağımsız bir şekilde İstanbul'un fethine kadar (Harita 3.5) önemini korumuştur (Eyice (1969)'dan aktaran Akın, 2011:82).

Harita 3.4 (Kartograf). (1315, 1349, 1400). Galata Surları'yla çevrili bölge sınırları [Harita] (Lycee Imperial Ottoman de Galata-i Serai, 1910'dan aktaran Melike Atıcı, 2019:63).

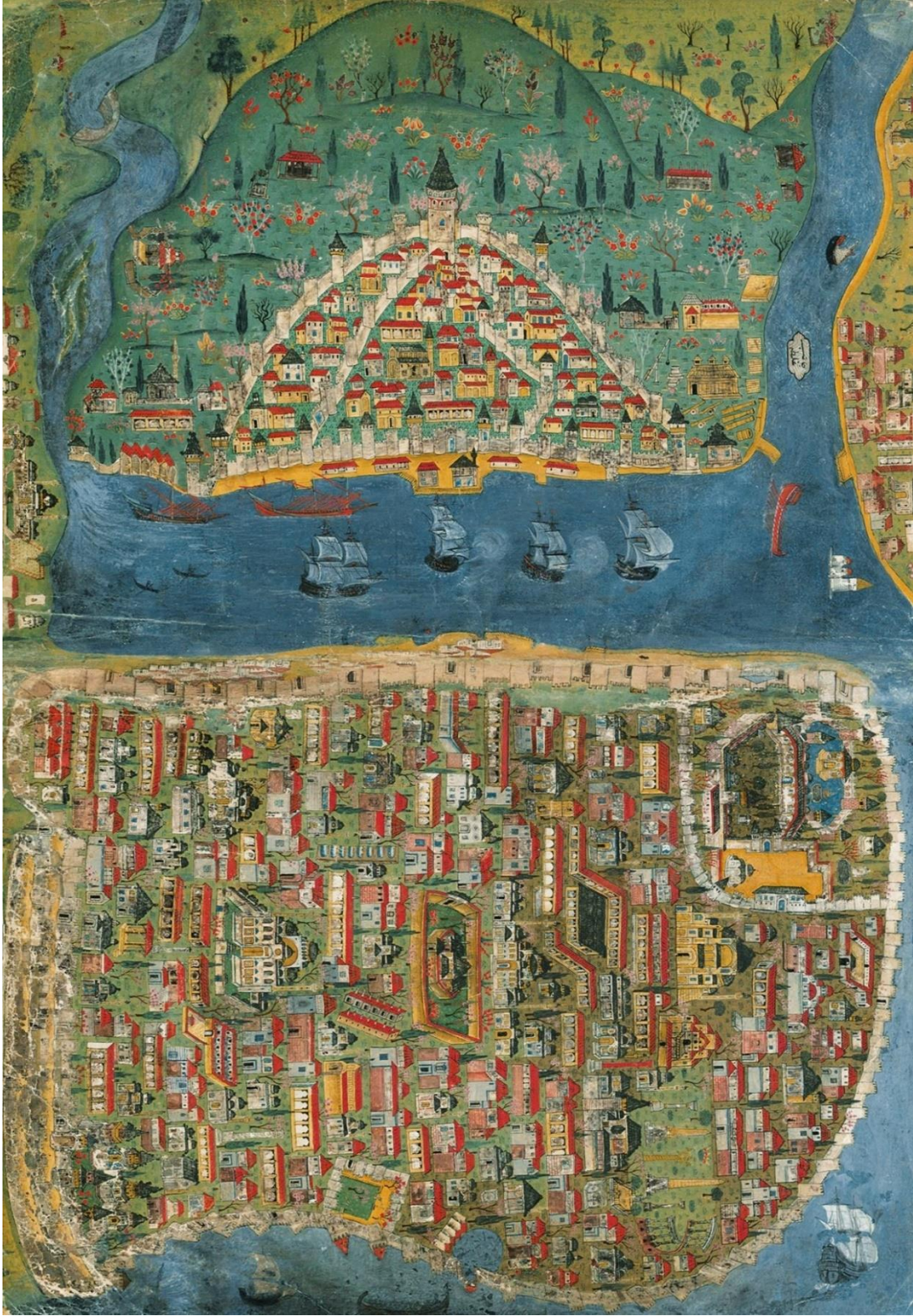
3.1.2 Fetih Sonrası Karaköy

Konstantinopolis çetin bir çarpışma sonucu ele geçirilmiş ancak Galata barışçıl bir şekilde Osmanlıların eline geçmiştir. Sultan'la Cenevizler arasında özel bir anlaşma (ahdname) imzalanmıştır. Buna göre Cenevizlerin liderleri Sultan'ın kulu olmayı kabul etmiş, Sultan da buna karşılık onlara, geleneklerine göre yaşama izni vermiştir (Kuban,2021:267). Galata, Osmanlı İmparatorluğu döneminde özel konumunu korusa da Fatih Sultan Mehmed bölgede kilise, okul gibi resmi binaların yapım ve onarımını özel izne bağlamış ve idaresinden sorumlu bir voyvoda görevlendirmiştir (Akın, 2011:94).

Fetihten hemen sonraki yüzyılda bölgede Osmanlı etkisini hissettirecek anıtsal yapılar inşa edilmiştir. Galata'nın doğusunda Top İmalathanesi ve Topçu Kışlası ile Kılıç Alipaşa Camisi (1580-1581), batısında, Azapkapı'daki Sokollu Camisi (1577-1578), surların hemen sonundaki tersane stratejik konumlara yerleştirilmiş önemli yapılardır (Derin Öncel, 2012:69). Eremya Çelebi Kömürçüyan (1988'den aktaran Akın, 2011:83) fetihten sonra Galata'nın kentin başlıca ticaret merkezi olma özelliğini sürdürdüğünü ve yavaş yavaş bir İstanbul mahallesine dönüştüğünü söylemiştir (Harita 3.6). Launay (1874'dan aktaran Akın,2011:) da on beşinci yüzyıldan itibaren Cenevizlilerin Galata'daki etkinliğinin giderek ortadan kalktığını aktarmıştır.

Edhem Eldem (1992b) fetih sonrası Galata'nın etnik yapısını Doğu Roma İmparatorluğu devri ile kıyaslayarak, Ceneviz şehrinin ayrılıkçı yapısından farklı olarak Osmanlı döneminde gittikçe hızlanan bir entegrasyon hatta asimilasyon sürecinin ortaya çıktığını belirtmiştir. Tersane, Tophane ve kalafat yeri gibi sur dışında kurulmuş olan idari ve ticari kurumlarla desteklenen Müslüman nüfus, Galata'daki yerleşik yerli ve yabancı gayrimüslim toplulukları Galata dışına itmiştir. Bu durum on altıncı yüzyılda başlayan ve on sekizinci yüzyılda hızlanan Pera'nın gayrimüslimlerce iskân edilmesini⁴⁴ anlaşılır kılar (Eldem, 1992b).

⁴⁴ Eldem (1992b), Pera'daki yerleşim hareketlerine ilk katılanların Galata'daki yerleri en az olan Ermeniler ve Frenklerin oluşturmasını bir tesadüf olarak görmez.

Harita 3.6 Matrakçı Nasuh (Kartograf). (16. yy ortaları) İstanbul minyatüründe Galata [Harita]. (Erişim adresi: https://tr.m.wikipedia.org/wiki/Dosya:Matrak%C3%A7%C4%B1_Nasuh_-_%C4%B0stanbul.jpg)

Bölgede, müslüman ve gayrimüslimlerin dükkanları yanyana olabiliyordu: “Ankara’dan Hacı, Yahudi Barlo, Lonca kapısı yakınlarında oturan kaptan Abdi, İtalyan Angelo, Rum boyacı Komninos yaşamaktaydı” (Halil İncelik (1985)’tan aktaran Kuban, 2021:270). Lonca mahallesinde, Osmanlı tebaası olan Hristiyan ve Yahudilerin yanı sıra yabancı tüccarlar da oturmaktaydı. Bölgede mülk sahibi olanlar arasında Müslüman tüccarlar ve özellikle İtalya ile Orta Anadolu arasında ticaret yapanların yanı sıra devlet ileri gelenleri ve askerler de vardı (Kuban, 2021:270-271).

İstanbul’un fethine rastlayan dönemde Galata, çok işlek bir ticaret limanıydı. On beşinci yüzyılın ilk yarısında bölge, gemi tamir ve bakım hizmetleri açısından Marsilya, Venedik, Cenova gibi diğer Akdeniz limanlarından farksızdı. Galata Limanı, Kanuni Sultan Süleyman’ın Fransızlara tanıdığı kapitülasyonlara bağlı olarak, Akdeniz’deki liman kentlerinin en önemlilerinden biri haline gelmiştir (Kazgan, 1991:140’dan aktaran Akın, 2011:85). Öyle ki Kazgan (1991), bu yüzyılda pek çok Fransız tüccarın, Galata Limanı’nı, Marsilya’dan daha güvenli bulduğu gerekçesiyle işlerinin büyük bir kısmını buraya naklettiğini söylemiştir. Gemi yapımıcılığı ve tıpkı on dokuzuncu yüzyılda giderek ön plana çıkan deniz ticaretiyle ilgili birçok iş kolu her zaman Karaköy’ü de içine alan bu bölgede toplanmıştı. Galata’ya gösterilen bu ilgi onun bir ticaret limanı olarak gelişmesine olanak sağlamıştır. Avrupalı, Venedikli ve Floransalı tüccarların da oturduğu Galata her zaman tipik bir Akdeniz liman kimliği karakteri taşımıştır (Kuban, 2021:270).

On yedinci yüzyılda Galata halen dışa kapalı bir sur içi yerleşmesi niteliği taşımakta ve bölgedeki Müslüman nüfus azınlıktaydı. Buna karşın, bu dönemde bölgeye yakın Azapkapı, Kasımpaşa, Tophane, Fındıklı gibi geleneksel Osmanlı mahalle düzenine sahip yoğun konut yapılaşmasının olduğu Müslüman mahalleleri yer almaktaydı. On sekizinci yüzyıl sonlarına (Şekil 3.1) (Şekil 3.2) dek Galata’nın sur dışına taşıdığı söylenemez (Akın, 2011).

Galata’nın kuzeyinde gelişen yeni mahallelerin kurulması tepenin Boğaza inen dik doğu yamaçlarına yabancı elçiliklerin kurulmasıyla bağlantılıdır (Kuban, 2021:271). Pera bölgesi on sekizinci yüzyıl başından itibaren elçiliklerin etrafında yoğunlaşan yabancılar ve gayrimüslimlerle kalabalıklaşmaktaydı (Şekil 3.3).

Galata ve Pera, İngiltere, Fransa gibi güçlü Avrupa devletleri, kapitülasyonların sağladığı ayrıcalıklardan faydalanan yabancı tüccarlar, Levantenler ve bunlarla ortaklık kuran yerli azınlıklar için giderek daha önemli bir odak noktası haline gelmekteydi (Akın, 2011).

Şekil 3.1 Antoine Ignace Melling'in Boğaz gravüründe solda Galata (İBB Atatürk Kitaplığı, Demirbaş no: Alb_000002/011).

Şekil 3.2 Antoine Ignace Melling'in Boğaz gravüründe sağda Galata (İBB Atatürk Kitaplığı, Demirbaş no: Alb_000002/011).

Şekil 3.3 Jean Marius Feraud’nun 19. yüzyılın ilk yarısında çizilen Galata Bölgesi (Semavi Eyice Fotoğraf Arşivi).

On sekizinci yüzyıla dek kıyı şeridi boyunca uzanan ve Lonca mahallesi ile Perşembe Pazarı civarındaki ticari faaliyetler dışında Galata’nın büyük bir kısmı konut alanıydı. İkametlerin Pera’ya taşınmasıyla Galata- özellikle Karaköy bölgesi - on dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısından itibaren kent içinde ticaret ve finans faaliyetleriyle öne çıkan bir merkez olarak gelişti.

Bu dönemde Osmanlı’nın önemli ekonomik faaliyetleri arasında yer alan bankerlik kurumu da Galata’nın bir finans merkezi olarak gelişmesine katkı sağladı. Bölgede para işi yapan zengin tüccarlar Galata bankerleri adıyla ünlendi. Bu kesimin başını İtalyan ve Fransız asıllı Levantenler oluştururdu. Ardından Rum, Ermeni ve Musevi bankerler gelirdi. Galata’da gerçekleşen finans faaliyetleri sonucu Galata Borsası⁴⁵ oluştu. Galata ve Pera bankerlerince 1868 senesinde kurulan Osmanlı Bankası, söz konusu borsanın en önemli finansman kaynağı oldu (Akın, 2011:34-35). Günümüzde Bankalar Caddesi olarak adlandırılan Voyvoda Caddesi’nin her iki yanında banka binaları sıralanıyordu.

⁴⁵ 1836 Antoine Ducci liderliğinde Perşembe Pazarı’nda bir kahvede toplanan tüccarlar bir araya gelerek ahşap bir evde faaliyetlerini sürdürmüş ve zamanla daha düzenli bir mekana duyulan ihtiyaç karşısında Galatalı bankerler Lorando Kardeşler yeni borsa binasının yapımı için çalışmaları başlatmıştır. Eski borsaya yakın inşa edilen yapının mimarı Dalmaçya asıllı İtalyan mimar Andre Manzin’dir. Yeni borsa binası 1 Temmuz 1852 yılında hizmete açılmıştır. 1861 senesinde borsa Havyar Han içinde bir lokale taşınmış, yine aynı sene içinde borsa, belediye tarafından yaptırılan Komisyon Han’a taşınmıştır (Akın, 2011:248).

Bu işlevlerin yanı sıra artan liman faaliyetleri Karaköy'ün fiziksel görüntüsünü etkiledi. On dokuzuncu yüzyılda yaşanan teknolojik gelişmelerle seyahat etmek kolaylaştı ve deniz ulaşımıyla birçok kişi farklı taleplerle İstanbul'a gelmeye başladı. Yeni üretim ve tüketim araçlarının örgütlenebileceği geniş bir pazar olan İstanbul'a gelen girişimciler, resmi görevlendirmelerle İstanbul'a gönderilen diplomatlar ve Osmanlı başkentini görüp deneyimlemek isteyen turistlerle liman bölgesi canlandı (Şekil 3.4) (Şekil 3.5).

Şekil 3.4 Galata Kulesi'nden çekilen İstanbul panoramasında Karaköy [Sebah & Joillier'nin fotoğrafı]. (t.y.). Salt Araştırma, Kod:AHISTDIV00166.

Şekil 3.5 Galata Kulesi'nden çekilen İstanbul panoramasında Karaköy [Sebah & Joillier'nin fotoğrafı]. (t.y.). Salt Araştırma, Kod:AHISTDIV00166.

Öte yandan deniz ulaşımı İstanbul sakinlerinin yıllardır kullandığı bir yolculuk türüydü. Seyahat süresi göz önüne alındığında henüz karayolu ağı gelişmemiş bir kent için İstanbullulara zaman kazandıran bir tercihti. Uluslararası seyahatlerin yanı sıra Karaköy-Eminönü ve Boğaz köyleri arasındaki seferler de günlük deniz

trafiğini artırdı. Dolayısıyla temiz, düzenli bir rıhtım, fonksiyonel çağdaş liman yapıları için harekete geçildi. Şirket-i Hayriye (1851)'nin düzenli vapur seferleri yapması, sahil şeridinin temizliği ve düzenin devamlılığını sağladı. Karaköy rıhtımı 1848 yılında yenilendi ve 1849 yılında Gümrük İdaresi'nin ihtiyaçlarını karşılamak üzere ek bir rıhtım yapıldı. Karaköy rıhtımı, Fransız Marius Michel (Mişel Paşa)'in Dersaadet Rıhtım Dok ve Antrepo Şirketi'ne verilen imtiyazla 1892-95 yılları arasında tekrar yenilendi (Çelik, 2019:99-102).

Şekil 3.6 Karaköy-Tophane arasında düzenlenen rıhtım [Sebah&Joaillier'nin fotoğrafı]. (t.y.). Eski İstanbul Fotoğrafları Arşivi).

Cumhuriyet'in ilanıyla birlikte İstanbul'a modern bir kente dönüştürme çalışmaları başlamıştır. Yirminci yüzyılda İstanbul'un imarı iki döneme ayrılır. İlki, Henri Prost 1936 senesinde Atatürk tarafından davet edilmiş ve İstanbul için bir master plan hazırlanması istenmiştir. Prost'un planının bir kısmında Haussmanvari bulvarlar Avrupa imajlarını yeniden üreten görsellik öne çıkıyordu. Prost'un planı tek parti dönemi boyunca – on beş sene – uygulanmış (Akpınar, 2010:107) tarihi yarımada da gerçekleştirilen imar faaliyetleri sırasında birçok tarihsel yapı yıkılmıştır. Prost'un Beyoğlu Ciheti Nazım Planında Karaköy ve

Tophane aksında yolların ve meydanların genişletilmesi önerilmekteydi. Prost'un Karaköy Meydanı önerisine tezin ilerleyen bölümlerinde detaylıca değinilecektir.

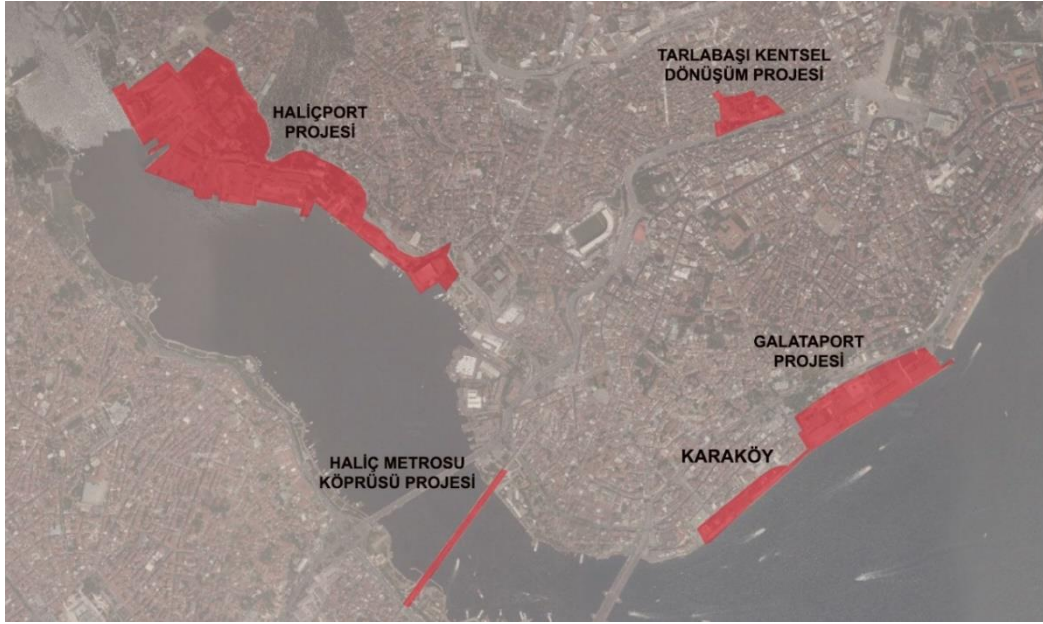
Demokrat Parti'nin iktidara gelmesinin ardından Prost'un kontratı devam ettirilmemiştir. Prost'un ülkeden ayrılmasıyla İstanbul'un imarında ikinci dönem başlamıştır. 1950-1956 yılları arasında Prost Planı'nın revizyonu Türk uzmanlarca devam ettirilmiş, ardından 1956 senesinde Başbakan Adnan Menderes kentin imarını, şahsen yönlendirmeye başlamıştır. Kentin genelini ele alan 1956-1960 yılları arasında gerçekleşen imar faaliyetleri kapsamında yollar ve meydanlar genişletilirken Menderes'in öncülük ettiği ekip kentin kültürel ve fiziksel özelliklerini dikkate almadan yapılan uygulamalarla birçok tarihsel yapı yıkımı gerçekleştirmiştir (Akpınar, 2015:86-87). Bu dönemde Karaköy Meydanı'nı genişletmek için Karaköy Camisi'nin de aralarında olduğu yapılar için bir dizi istimlak kararı uygulamaya geçirilmiştir.

Beyoğlu'nun fiziksel dokusu, Bedrettin Dalan'ın 1984-89 yılları arasında İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanlığı görevinde bulunduğu dönemde "Dalan Operasyonları" olarak adlandırılan ve eleştirilen yıkımlardan etkilenmiştir. Bu dönemde Tarlabası Bulvarı Atatürk Köprüsü'ne kadar genişletilmiş, Şişhane Meydanı açılmıştır. Haliç Tersanesi ve Şişhane bağlantısı koparılmış, bulvar bir sınır oluşturmuştur. Bu dönemde artan ulaşım sorunu, çevre kirliliği ve Karaköy Limanı ile Perşembe Pazarı'nı kapsayan alanın turizm bölgesi haline getirilecek olması sonucu pazarın kaldırılmasına karar verilmiştir. Yapılan müdahaleler Galata'daki ticari faaliyetleri azaltmıştır (O. Hazal Yeğenağa & Yasemen Say Özer ,2017:459).

Yirminci yüzyılda değişen ekonomik politikalarla büyük kentlerde olduğu gibi İstanbul'da da turizm sektöründeki gelişim hızlandı. Tarihsel kent alanları turistler için bir çekim noktası haline gelirken bu bölgeler turizm odaklı gelişti. Yerel yönetimlerin de desteklediği politikalarla tarihsel kent alanları soylulaştırıldı (Atıcı, 2015:59-60).

Günümüzde Karaköy halen liman işlevini korumaktadır. Kent içinde buluşma, geçiş, dağılma noktası olarak kullanılan bir semt olmaya devam etmektedir. Sahip olduğu tarihsel mirası, yurt içinden ve dışından birçok turisti bölgeye çekmektedir. 2000'li yıllara gelindiğinde hizmet sektöründe yaşanan gelişme tarihsel bir bölge olan Beyoğlu'nu mega ölçekli projelerle fiziksel olarak

dönüştürmeye devam etmektedir. 2005 yılında başlayıp halen devam eden⁴⁶Tarlabası Kentsel Dönüşüm Projesi, 2009-2014 yılları arasında tamamlanan Haliç Metro su Köprüsü Projesi, 2010 yılında başlayıp halen devam eden Haliç Port Projesi (Tersane İstanbul) ve 2001-2021 tarihleri arasında tamamlanan Galataport Projesi bölgenin dönüşümünde etkili olmuştur. Kruvaziyer turizminin bir durağı olan Karaköy Limanı ve çevresi, oteller, yeme içme mekanları, mağazalar, galerilerle soylulaştırılmaktadır.

Harita 3.7 (Kartograf). (2023). Beyoğlu’nda gerçekleştirilen büyük ölçekli projelerin kapladıkları alan [Harita]. Erişim adresi: [URL-2](#)

3.1.3 Bölgenin Demografik Yapısı

Galata, Doğu Roma İmparatorluğu döneminden beri İstanbul’daki yerli halktan daha farklı bir sosyal yapıya sahipti. Fetihden sonra da Fatih Sultan Mehmed’in sağladığı ayrıcalıklarla bu durum devam etti. 1476 tarihli bir belgeden⁴⁷ öğrenildiğine göre Galata’da 535 Müslüman, 592 Rum, 332 Frenk ve 62 Ermeni evi bulunuyordu. On yedinci yüzyılda Galata’da Musevilerin olduğu da bilinmektedir (Akın, 2011:30).

⁴⁶ Projelerin başlangıç ve bitiş tarihleri için İBB Şehir Planlama Müdürlüğü’nün web sitesindeki bilgiler temel alınmıştır. Tarlabası Kentsel Dönüşüm Projesi ve Haliçport Projesi için “Proje Aşaması: Devam Ediyor” denilmektedir. Erişim adresi: <https://sehirplanlama.ibb.istanbul/tarlabasi-kentsel-donusum-projesi/> ve <https://sehirplanlama.ibb.istanbul/halicport/>

⁴⁷ (Topkapı Sarayı, Ar. Df. Nr. 9524’ten aktaran R. M. Meriç, Birkaç Mühim Arşiv Vesikası, İstanbul Enstitüsü Mecmuası, 3, 1957:34)’ten aktaran Nur Akın, 2011:30.

Azınlıklar İstanbul'un belirli semtlerine dağılmış ve dini merkezlerinin etrafında yaşamakta, işyerleri de genelde bu yerleşmenin yakınında bulunmaktaydı. Müslümanlar genellikle tarihi yarımada da yaşıyorlardı ancak Galata'nın orta ve batı kısımlarında da Müslüman nüfus vardı. Galata ve Pera gayrimüslim Osmanlıların, Avrupalıların ve Levantenlerin ağırlıkta olduğu yerleşmelerdi. Diğer azınlıklar da Haliç ve Marmara Denizi kıyılarında yaşamaktaydı; Kumkapı-Samatya bölgesi Ermeni, Fener bölgesi Rum, Balat-Hasköy bölgesi Musevi yerleşimleri olarak gelişmekteydi (Akın, 2011:31).

Müslüman Osmanlılar genellikle bölgenin batısında yaşamaktaydılar. Mantran (1985:20'den aktaran Akın, 2011:30), bunların çoğunun Galata'ya tayin edilmiş devlet memuru olduklarını söyler. Bunun dışında bölge nüfusundaki Müslümanların sayısı İstanbul'a göç eden Araplarla da artmıştır. Fatih Sultan Mehmed döneminde San Domenico Kilisesi'nin Arap Camisi'ye dönüştürülmesinden sonra Arap tüccarların caminin çevresine yerleştikleri sanılmaktadır. On altıncı yüzyılda Mağrip'ten gelenlerle Kuzey Afrikalılar'la Arap'ların sayısı artmıştır. On altıncı yüzyılın sonunda İspanya Granada ve diğer kentlerden sınır dışı edilip İstanbul'a gelen Müslümanlar da 1570-1610 yılları arasında Galata'ya yerleştirilmiştir (Halil İnalcık (1985'ten aktaran Kuban, 2021:270-271).

Galata'nın etnik yapısıyla ilgili aktarılan bilgilere ek olarak Eldem (1992b)'in, Galata'nın etnik yapısı hakkında eskiye dayanan tarih ve seyahat yazımı aracılığıyla aktarılan yanlışlıklara ve peşin hükümlere dikkat çektiği çalışması gerçeğe yakın bir Galata tasviri sunmaya katkı sağlar. Yerli ve yabancı seyyahlar Galata'yı bir Frenk diyarı olarak anmaktadırlar. Ancak fetihten yirmi beş yıl sonra yapılan bir tahririn sonuçlarına göre 1478 yılında nüfusun % 35'inin Müslüman olduğu ve fetihten sonra bölgede bir İslamlaştırma ve Türkleştirme politikası izlendiği bilinmektedir. On sekizinci yüzyıla kadar Galata'nın bir Müslüman nüfusa maruz kaldığı gözlemlenmektedir. Bu durum on sekizinci yüzyıldan itibaren değişmeye başlamış; camiler ve etrafında meydana gelen yerleşmelerin ilerlemesi durmuş ve gayrimüslim cemaatlerin sayısı artmıştır. 1700'lerdeki tahmini nüfus dağılımına göre batı ve orta kısımlarda Müslümanlar, doğuda büyük oranda Rumlar ve kısmen Ermeniler vardır. Latin ve Yahudiler ise Mumhane ve Bereketzade'de yer almaktadır. Bu durumu çeşme ve hamamların

inşa oranıyla da açıklamak mümkündür. Galata'daki çeşme ve hamamların hepsinin banileri Müslüman olup, Müslüman mahallelerin hizmeti için inşa edilmişlerdir. Bu yapı türlerinin dağılımı camilerle büyük oranda örtüşür ve Müslüman nüfus yoğunluğu hakkında ipucu verir. İstanbul'daki sahil yerleşimlerini gösteren Bostancıbaşı defterlerine bakıldığında Galata sahillerindeki binaların Azapkapı'dan Mumhane'ye kadar hemen hemen sadece Müslüman ev ve iş yerlerinin; Mumhane'den Tophane'ye kadar olan kısımda ise gayrimüslimlerin evlerinin olduğu görülür. Sonuç olarak on sekizinci yüzyıla gelindiğinde Galata nüfusunun en az yarısı o dönemde söylenenlerin aksine Müslümandır. Fetihten sonra Galata'da bir entegrasyon ve asimilasyon süreci yaşanmış, kalafat yeri, tersane, Tophane gibi kurumların desteklediği Müslüman nüfusu, Galata'da yerleşik yabancı ve yerli gayrimüslim halkın Pera'ya doğru kaymasında etkili olmuştur. Bu durum gayrimüslimlerin, on altıncı yüzyılda başlayan ve on sekizinci yüzyılda hızlanan Pera'nın gayrimüslimlerce iskân edilmesini açıklar niteliktedir. Bu harekete en erken katılanların da Galata'da en az yere sahip olan Ermeni ve Frenklerin olması tesadüf değildir. Ancak on dokuzuncu yüzyıla gelindiğinde Müslüman Osmanlıların sayısı azalır ve nüfusun yalnızca %25'ini oluşturmaktadır (Eldem, 1992b). Eldem (1992b:63), Galata'da iş yeri ya da çalışanlarının çoğunun yabancıların ve Rumların oluşturduğunu söyler. İlber Ortaylı (1985:998'dan aktaran Akın,2011:5), 1856 Islahat Fermanı'yla birlikte, gayrimüslimlerin bir lider etrafında kapalı gruplar halinde milletleşmeye başladıklarını söyler. Fetihten sonra, İzmir, Mora, Trabzon gibi İmparatorluğun çeşitli yerlerinden getirilen Rumlar İstanbul'a yerleştirilmiştir ve kendilerine ev verilerek vergi muafiyetinden yararlandırılmıştır. On altıncı yüzyılın sonunda Fener'e yerleşen Rum-Ortodoks Patrikhanesinin dünya Ortodokslarının dini, adli, mali yönetim merkezi (Ortaylı'dan aktaran Akın, 2011:5), haline gelmesi Rumlara ayrıcalıklı bir konum kazandırmıştır. Genellikle tüccarlık ve bankerlikle uğraşan ve varlıklı kesimi oluşturan Rumlar özellikle II. Mahmut döneminden sonra İmparatorluk içerisinde üst kadrolara kadar yükselmiş, valilik, elçilik, bakanlık gibi önemli görevlerde yer almışlardır. Rumların, tarih boyunca İstanbul'daki etkinlikleri diğer azınlık gruplara göre daha fazla olmuştur (Akın, 2011:5). Anadoluda dağınık bir şekilde yaşayan Ermenilerin bir bölümü de yine fetihten sonra İstanbul'da belirli bölgelere yerleştirilmiştir. Devletin 1863 yılında verdiği

Nizamname-i Millet-i Ermeniyan'la bu cemaat millet statüsüne kavuşmuştur (Cevdet Küçük, 1985'ten aktaran Akın, 2011:5). Ermeniler, genellikle sarraflık, kuyumculuk, zanaatkârlık, mimarlık gibi alanlarda faaliyet gösteren zengin bir gruptur. Rumlar gibi II. Mahmut döneminden itibaren devlet işlerinde görevlendirilmiş⁴⁸, özellikle ondokuzuncu yüzyılın ikinci yarısından sonra ve yüzyılın sonlarında Ermeni cemaatinden birçok kişi devlet yönetiminde görev almıştır (Akın,2011:5).

İstanbul'un azınlık grupları içerisinde yer alan bir diğer grup da Musevilerdir. Fetih'ten önce on ikinci yüzyılda Galata'da ticaret yapan İtalyan Musevileri yaşamaktaydı. Fetih sonrasında boşalan yerlere Anadolu'dan getirtilen Museviler yerleştirilmiştir (Schick, 1986'ten aktaran Akın, 2011:6). II. Bayezid döneminde, 1492 yılında İspanya'da çıkan fermanla⁴⁹ İspanya'yı terk etmek zorunda kalan Sefarad Musevileri Osmanlı İmparatorluğu'na kabul edilmiştir (Galante, 1947'den aktaran Akın-2011:6). Diğer Avrupa ülkelerinde yaşanan göçlerle birlikte İstanbul'daki Musevi nüfusu artmıştır. On dokuzuncu yüzyıla doğru etkinlikleri artan diğer gayrimüslim gruplara nazaran Museviler, on beşinci ve on altıncı yüzyıl gibi daha erken tarihlerde en parlak günlerini yaşamışlardır. Osmanlı yönetimi, gerekli yetkinliğe sahip oldukları için, ticari, mali alanlarda ve dış ilişkilerde Musevilerden yararlanmıştır. On sekizinci yüzyılda ve on dokuzuncu yüzyılın başlarında bu durum değişmiş, Musevilerin toplum içindeki etkinlikleri azalmıştır. On dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısına dek mali yönden zayıflamış, eğitim ve kültür alanlarında da etkinlikleri azalmıştır. 1830'ların başında cemaatin başına geçen Avram Kamondo (1785-1873), on dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısından itibaren Musevilerin durumunu düzeltmeye çalışmıştır. Avrupa kültürüne açık bir biçimde eğitim almaya başlamışlardır. Museviler, bakanlık, elçilik gibi görevlerde bulunmamış olsalar da üst düzey devlet işlerinde çalışanlar önemli yer tutar (Akın, 2011:6).

Ön plana çıkan bu üç gayrimüslim grup dışında İstanbul'da Doğu Ortodoks mezhebine bağlı Bulgarlar, Doğu Hristiyanları'ndan Süryan-i Kadim, Yakubi,

⁴⁸ II. Mahmut döneminde Ermenilerin ilk resmi görevi Darphane Müdürlüğü olmuştur (Toros (1985)'ta n aktaran Akın, 2011:5).

⁴⁹ "...dinlerini değiştirerek Katolikliği kabul etmedikleri takdirde her ne sebeple olursa olsun bir daha geri dönmek üzere İspanya'yı terke..." (Güleryüz, 1992'den aktaran Akın-2011:6, İstanbul Sinagogları)

Nesturi gibi cemaatlar, Keldani ve Marmiler gibi gruplar da yaşamaktaydı (Akın, 2011:7).

İstanbul'un demografik yapısını oluşturan ve toplumsal hayatına katkıda bulunarak kentin Avrupalılaşmasında en büyük rolü oynayan bir diğer grup Levantenlerdir. Levantenler, çeşitli nedenlerle İstanbul'a gelmiş ve birkaç kuşaktır İstanbul'da yaşayan başta İtalya kökenli, çoğunlukla Akdeniz ya da Ege'dir (G. Scognamillo, 1990:27'dan aktaran Akın-2021:7). Aralarında Fransız ve diğer Avrupa kökenli kişilere de rastlanmaktaydı. Bir kısmı yerli azınlıklarla evlenerek yarı Avrupalı bir grubun doğmasına neden olmuştur. Levantenler genellikle Galata ve Pera'da yaşamaktaydılar. Dilleri, giyimleri, yaşam biçimleriyle özellikle tarihi yarımada ve Üsküdar'da yaşayan Müslüman Osmanlılardan oldukça farklı bir grubu oluşturmaktaydı. Sahip oldukları özellikleri yaşadıkları binalara da yansıtan Levantenler, Galata ve Pera'da Avrupalı görüntüde bir kentin gelişmesine katkıda bulunmaktaydılar (Akın, 2021:30).

Bölge sakinleri on yedinci yüzyıldan itibaren, kıyı ve Galata Kulesi arasındaki yaşadıkları yerlerden ayrılarak Pera'da kurulan elçilik binalarının yakınlarına⁵⁰ doğru kaymaya başladılar. Elçiliklerin kurulmasından kısa bir süre sonra, bu yapıların çevrelerinde, İstanbul'a genellikle ticaret yapma amacıyla gelen Avrupalılar ve yerli gayrimüslimler toplandı. Bu tarihlerden sonra Pera'da en parlak dönemine on dokuzuncu yüzyılda ulaşacak olan bir Levanten merkezin ilk çekirdeği oluştu. Böylece Galata surlarının hemen ardında, Galata'yla yakından ilişkili İstanbul'un en Avrupalı bölgesi gelişmeye başladı (Akın, 2011:31).

3.2 Karaköy Semtinin Başlıca Tarihsel ve Simgesel Yapıları

Bu bölümde Karaköy'deki tarihsel yapıların tamamı değil (Harita 3.10) türlerine göre başlıca tarihsel ve simgesel yapılar anlatılacaktır.

⁵⁰ Galata'nın uzantılarından birisi olan ve ileride önemli bir merkez haline gelecek olan Pera, fetih sonrasında Mevlevihane, Şahkulu Mescidi, Asmalı Mescit ve Ağa Camii çevresindeki küçük Müslüman grupları dışında bağlık-bahçelik boş bir alandır. On altıncı yüzyıldan itibaren Avrupa devletlerinin İstanbul'da sürekli elçi bulundurmaları ve bu elçiliklerin de çoğunluğunun Pera'ya yerleşmesi bölgenin gelişiminde önemli bir rol üstlenmiştir. İlk elçilik 1535 yılında yapılan Fransız elçiliğidir. Bu yapı 1838 yılında yenilenmiştir (Akın, Bölgeyi Oluşturan Nüfus, 2011, s.31, dipnot 8). On altıncı yüzyılın sonlarına dek Pera'ya yerleşen elçilikler, Fransa, İngiltere ve Venedik elçilikleridir (M. Cezar, 1992'dan aktaran Akın, 2011).

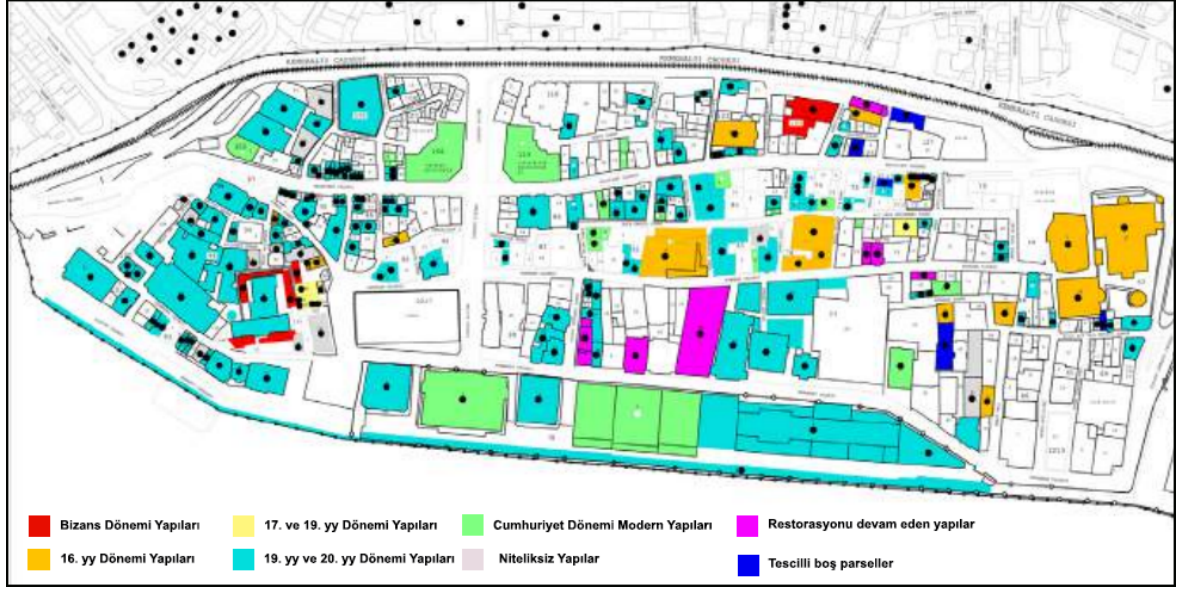
3.2.1 Galata Surları

Galata'nın tarihsel yapıları söz konusu olduğunda şüphesiz ilk akla gelen ona İstanbul içerisindeki özel konumunu belirginleştiren bir kentsel kabuk oluşturan surlarıdır. Akın (2011)'a göre surların çeşitli parçalarındaki Latince yazıtlar, fetihten önce Cenevizliler tarafından yapıldığını kanıtlamaktadır. Bununla birlikte Doğu Roma İmparatoru Jüstinyen tarafından da surlar inşa edilmiştir. 1276'da Cenevizlilerin yaşadığı kent yönetimi özerkleşmiş, 1303'te buraya yerleşen Cenevizlilere başlangıçta sur inşa etme hakkı tanınmamıştır. Onlar da evlerini birbirine bitişik inşa edip etrafına bir hendek kazarak yerleşim alanlarını koruma altına almışlardır. Kurulan bu ilk kent 1335'te çıkan büyük bir yangının ardından savunma duvarlarıyla birlikte yeniden inşa edilmiştir (Kuban, 2021:211-212). Cenevizlilere tahsis edilen bölgede surlarla çevrili ilk alan için 1303-1304 ve 1316 tarihleri verilmektedir. Sonraki yıllarda tanınan imtiyazlarla bölgenin sınırları genişlemiştir (Akın & Batur, 2015). Kuban (2021, 212), surlar üzerindeki en eski tarihli kapının, 1335 tarihli olduğunu ve bugün Azapkapı'nın doğusunda kaldığını aktarır. Döneme ait minyatür ve gravürlerden bölgeyi kendi içinde de bölümlere ayıran surlar olduğu anlaşılmaktadır (Harita 3.8). İncicyan (1976:100'den aktaran Akın, 2011:178)'a göre, Cenevizliler bölgeyi genişlettikçe yeni surlar ilave etmişlerdir.

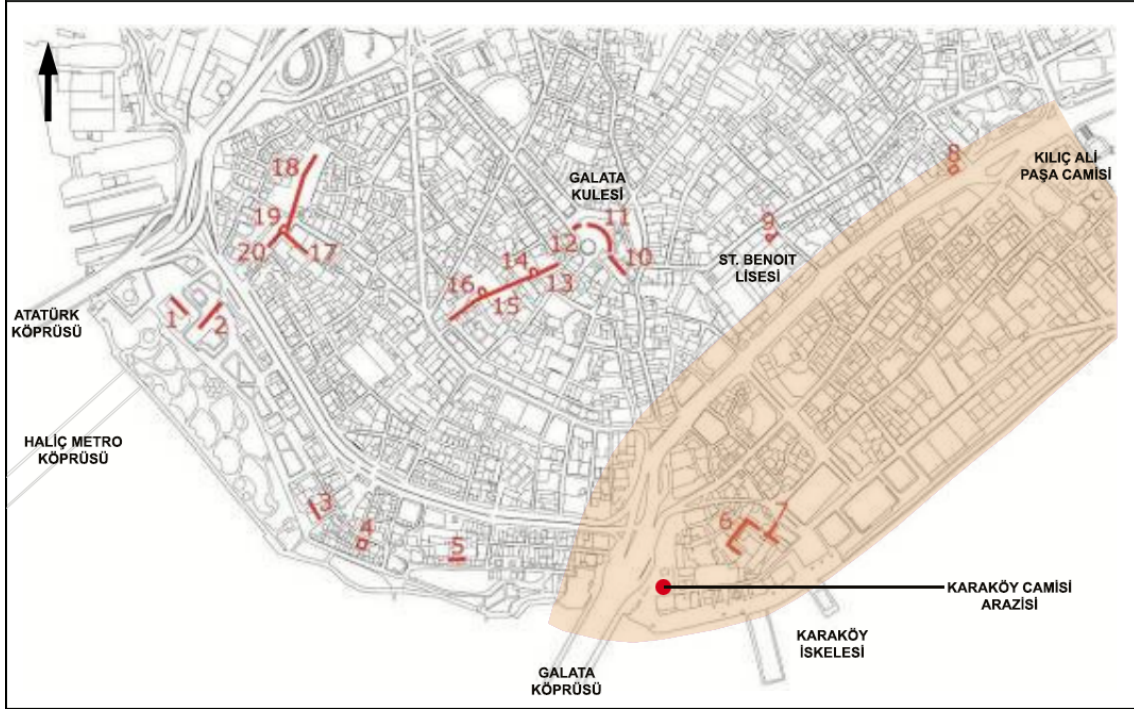
Fetihden sonra Cenevizliler surlarını yıkmak zorunda bırakılmamıştır (Kuban, 2021:267). Bununlar beraber Akın & Batur (2015)'a göre, İstanbul'un fethinden sonra, Fatih Sultan Mehmed Galata surlarının üst kısmını yıktırtmıştır. Yaklaşık 2 metre kalınlığında, 2,8 kilometre uzunluğa sahip surlar (Harita 3.9) 37 hektarlık bir alanı kaplamakta ve sahilde denizle sonlanmaktaydı (Eyice, 1969:18'den aktaran Akın, 2011:178). Surların, günümüze ulaşan Galata Kulesi'yle birlikte 24 kulesi ve 12 kapısı vardı (Akın, 2011:178). D'ostoya haritasında, rıhtımların doldurulmasından önce surlar ile deniz arasında ahşap ve kagir yapı adaları görülmektedir. Surlar bu noktada, kıyı ve yerleşim bölgesi arasında bir sınır oluşturmuştur. Huber Haritası'nda surların yıkıldığı ve Karaköy Rıhtımı'nın doldurularak yapıldığı görülebilmektedir (Kafesçioğlu, 2016:179).

Surlar Altıncı Daire Belediyesi tarafından, 1864-65 yılları arasında yıktırılmış ve yerleri yapılaşmaya açılmıştır (Kuban, 2021:213). Altıncı Daire'de çalışan Marie de Launay, surlarla ilgili bir çalışma yapmış ve bu konudaki yazıları dönemin

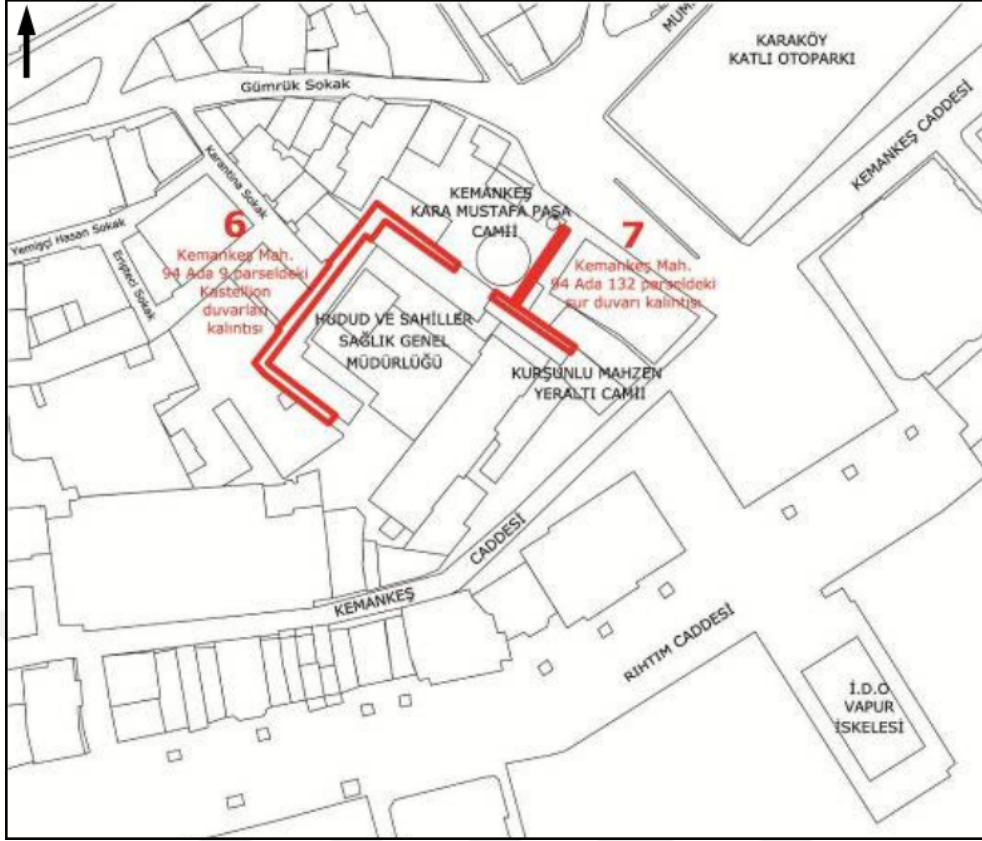
gazetelerinden *Journal de Constantinople*'de yayınlanmıştır (Akın, 2011:182-187). Launay tarafından surlar yıkılmadan önce 1864 tarihinde hazırlanan haritada Karaköy Camisi'nin, Ziraat Bankası Binasının ve rıhtımın surların dışında kaldığı görülmektedir. Galata Surları'ndan günümüze birkaç duvar kalıntısı ile Galata Kulesi kalmıştır (Kuban, 2021:213). Karaköy'deki sur kalıntıları; Erdoğan (2010:44)'ın haritasında 6, 7, 8, 9 numarayla işaretlenmiştir (Harita 3.10). Bunlardan 6 numaralı duvar kalıntısı, Kastellion Kalesi'nin duvarlarıdır ve yaklaşık 10m yüksekliktedir. 6 numaralı duvar (Şekil 3.7) Yeraltı Camisi'nin kuzeydoğu cephesi yakınından başlar; Kemankeş Kara Mustafa Paşa Camisi ve Hudud ve Sahiller Sağlık Genel Müdürlüğü Binası'nın arasından geçerek genel müdürlük binasının kuzeybatı ve güneyatı cephelerinin etrafını döner (Harita 3.12). 7 numaralı duvar kalıntısı (Şekil 3.7), Kemankeş Kara Mustafa Paşa Camisi minaresi hizasından başlar ve Kastellion Kalesi duvarına (6 numaralı duvara) kadar devam eder (Harita 3.12). Duvar kalıntısının ebatları; 1.25m genişliğinde, 11.60m uzunluğunda ve 7.20m yüksekliğindedir. 8 numaralı burç kalıntısı (Şekil 3.8) Kemeraltı Caddesi ve Hisaryanı sokak kesişiminde yer alır (Harita 3.13). Boyutları yaklaşık 10mx6m ebatlarındadır. 9 numaralı burç ve duvar kalıntısı (Şekil 3.9) St. Benoit Lisesi'nin parseli içinde yer alır (Harita 3.14). 7mx5.8m ebatlarındaki burç avlu kotundan itibaren yaklaşık 10m yüksekliktedir. Kuzeybatı cephesi eğrisel olan burcun altında 6.4m derinlikte sarnıç vardır. St. Benoit Lisesi Binası burcun batı cephesine bitişik inşa edilmiştir. Burca kuzeydoğu cephesinden bağlanan duvar kalıntısı Revani Sokak'tan görülebilmektedir (Erdoğan, 2010:58-60).

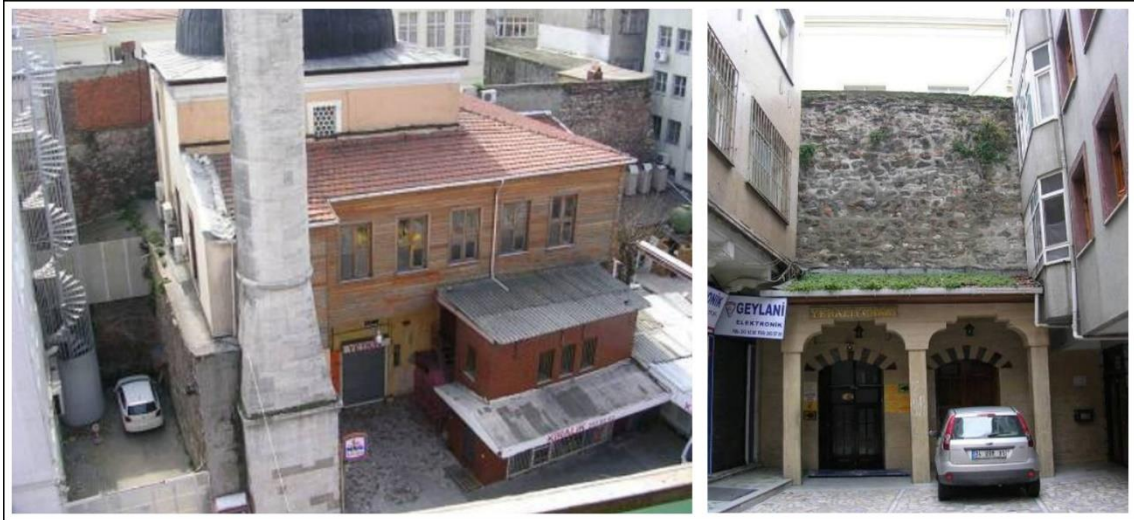
Harita 3.10 Okyay, Bayazit, G. G. & Binan, D. (Kartograf). (2017). Karaköy’deki yapıların inşa edildiği dönemlerini gösteren harita [Harita]. (Gülce Güleycan Okyay Bayazit & Demet Binan, 2017: 26).

Harita 3.11 Erdoğan, B. B. (Kartograf). (2010). Galata Surlarının günümüze ulaşan kalıntıları gösteren harita [Harita]. (Erdoğan’ın (2010:44) hazırladığı harita üzerine başlıca röper noktaları eklenmiştir.)

Harita 3.12 Erdoğan, B. B. (Kartograf). (2010). Karaköy'deki Galata Surları, (Kastellion Kalesi duvarları) kalıntıları vaziyet planı [Harita] (Erdoğan, 2010:60).

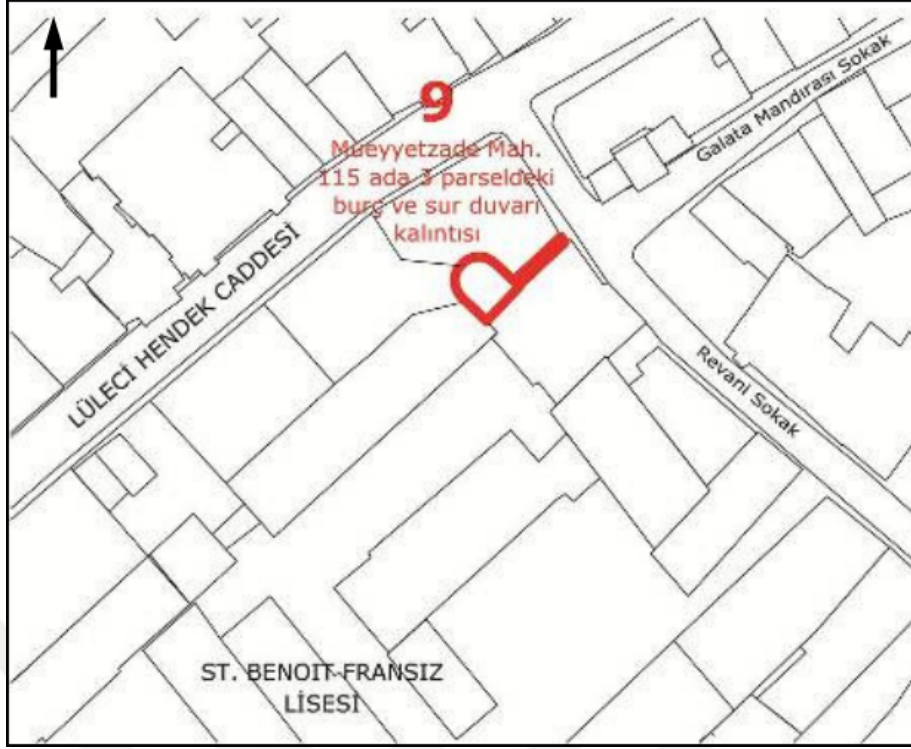
Şekil 3.7 Karaköy'deki Galata Surları (Kastellion Kalesi duvarları) kalıntıları, sağda kuzeybatı cephesi, solda kuzeydoğu cephesi ve minareye bitişik sur kalıntısı [Burhan Batuhan Erdoğan'ın fotoğrafı]. (2010).

Harita 3.13 Erdoğan, B. B. (Kartograf). (2010). Kemeraltı Caddesi'ndeki burç kalıntısı vaziyet planı [Harita]. (Erdoğan, 2010:61).

Şekil 3.8 Kemeraltı Caddesi'ndeki burç kalıntısı [Burhan Batuhan Erdoğan'ın fotoğrafı]. (2010).

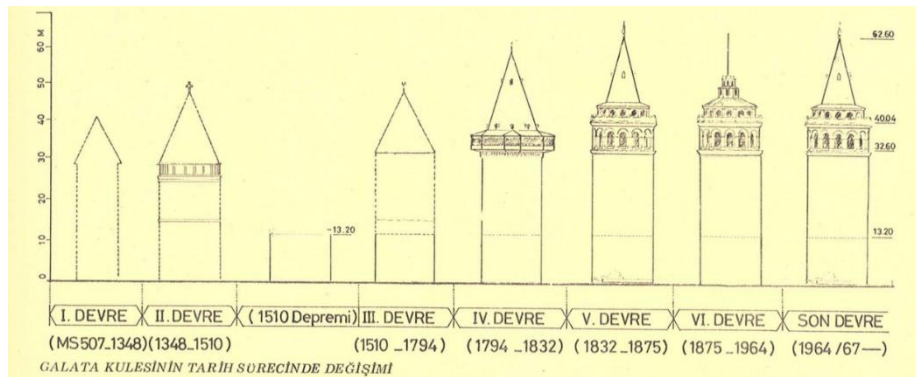

Harita 3.14 Erdoğan, B. B. (Kartograf). (2010). St. Benoit Lisesi bahçesindeki burç ve sur kalıntısı (Erdoğan, 2010:62).

Şekil 3.9 St. Benoit Lisesi bahçesindeki burç kalıntısı [Burhan Batuhan Erdoğan'ın fotoğrafı]. (2010).

Galata Kulesi surlardan günümüze ulaşan kentin önemli simge yapılarından biridir. İncicyan (1976'dan aktaran Akın, 2011:190), on sekizinci yüzyılda Galata Kulesi'nin İstanbul tarafında ve Galata surlarının diğer kuleleri arasında en yükseği olduğunu aktarmıştır. Kulenin kurşun külâhının, 1794 yangınında yandığını ve yeniden yapıldığını söylemiştir. Galata Kulesi fetihten sonra çeşitli işlevlerle kullanılmıştır. On altıncı yüzyılda hapishane olarak kullanılan Galata Kulesi gibi diğer kuleler de hapishane ya da depo olarak kullanılmıştır (Fuad Carım, 1964:175'ten aktaran Kuban, 2021:270). İncicyan (1976'dan aktaran Akın, 2011:190) da on sekizinci yüzyılda, 1717'den beri gece yarısını haber vermek için kulede davul çalındığını, İstanbul'un her yerini görebilecek yükseklikte olduğundan yangınları haber vermek için gözetleme kulesi olarak kullanıldığını aktarmıştır. Kulenin külâhı da zaman içerisinde tadilat ve tamir görmüş ve değişime uğramıştır (Şekil 3.10). Örneğin yapımı eskiye dayanan ahşap külâhı yıkılmakta olduğu ve yerine Beyazıt Kulesi'ninkine benzer kesme taştan bir külâh yapılacağı dönemin gazete haberinde⁵¹ yer almıştır. Kuleyle ilgili çıkan bir diğer haberde⁵² de Galata Kulesi'nin tepesinde sekizgen bir salon yapıldığı, bu salonun yangınları haber vermek için bir gözlem evi ve Boğaziçi'nin çeşitli noktalarında bekleyen Osmanlı savaş gemilerine Donanma Komutanlığı'nın emirlerini ileten bir merkez olarak kullanılacağı bildirilmektedir. Galata Kulesi, üstlendiği bu ve benzeri işlevlerinin yanı sıra kullanıldığı yıllarda birçok gravürün, minyatürün de odağı olmuş (Akın, 2011:191), İstanbul'u panoramik fotoğraflamak isteyen fotoğrafçılar için bir çekim noktası olarak kullanılmıştır.

Şekil 3.10 Galata Kulesi'nin tarihsel süreçte fiziksel değişimi (Anadol & Arıoğlu, 1979: 52).

⁵¹ 27 Mart 1858 tarihli Journal de Constantinople (aktaran Akın, 2011:191).

⁵² 28 Eylül 1861 tarihli Journal de Constantinople (aktaran Akın, 2011:191).

Ayrıca Galata Kulesi için, Ermeni cemaatinden mimar-mühendis Aram Tahtacıyan tarafından 1908 senesinde yeniden işlevlendirildiği bir proje hazırlanmış, Bahriye Nezareti'ne öneri olarak sunulmuştur⁵³. Yapının, dönemin İstanbul'unun karakteristik mimarlık ürünlerinden uzak sıra dışı bir tasarımı vardır. Projenin maket fotoğrafına göre, kulenin tepesinde altta silindirik üstte küresel biçimli ve çok katlı iki bitişik kütle yer almaktadır. Çok amaçlı etkinliklerle hizmet verecek bir tesis olarak tasarlanan yapı uygulamaya geçmemiştir (Alev Erkmen, 2002:107-108).

Galata Kulesi, çökme tehlikesine karşın 1964-67 yılları arasında restorasyondan geçmiş ve kulenin üst katlarına müze, restoran, kulüp gibi işlevler kazandırılmıştır. Restorasyon projesi müellifi mimar Köksal Anadol, projeyi II. Mahmud dönemine göre çizdiğini belirtmiştir⁵⁴. Böylece kule, yeniden külahlı haline dönmüştür.

Galata Kulesi'nin 2020 senesinde geçirdiği restorasyonun ardından günümüzde halen müze olarak kullanılan kule, taşıdığı tarihsel değeriyle kentin önemli simge yapıları arasında yer alır.

3.2.2 Dinsel Yapıları

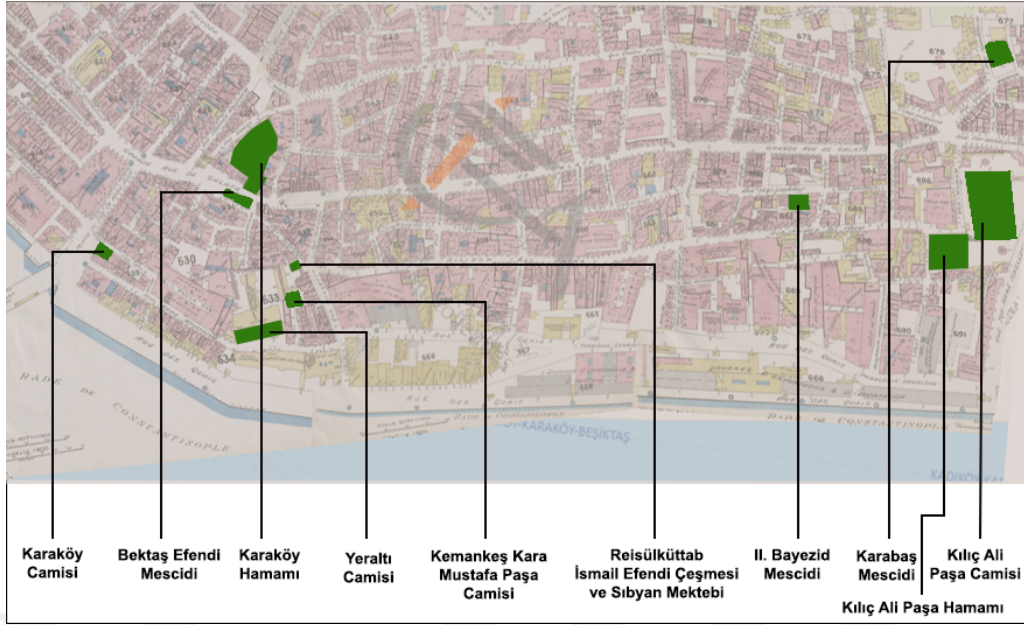
Galata, farklı dinlerden ve etnik gruplardan insanın çalıştığı ve yaşadığı bir bölge olduğundan Müslümanlar için mescidlere, camilere ve çeşmelere, Hristiyanlar için kiliselere, Museviler için sinagoglara ev sahipliği yapmıştır.

3.2.2.1 Cami ve Mescidler

Karaköy'de, bu teze konu olan Merzifonlu Kara Mustafa Paşa Camisi dışında üç cami daha yer almaktadır (Harita 3.15). Bunlardan en eski tarihli olanı, Galata Kalesi'nin altında Kurşunlu Mahzen Camisi olarak bilinen Yeraltı Camisi altıncı yüzyıla ait bir yapıdır (Kafesçioğlu, 2016:18). Yapı Doğu Roma İmparatorluğu dönemindeki Galata surlarının Haliç girişindeki büyük burcun mahzenidir. Köse Bahir Mustafa Paşa bu mahzeni kitabelere göre 1752-53 ve 1755-56 yıllarında camiye çevirmiştir. Cami günümüzde halen kullanılmakta olup üzerinde 1985 yılında restore edilen Sahiller Sağlık Merkezi Müdürlüğü binası bulunmaktadır.

⁵³ ERKMEN, A. (2002). Aram Tahtacıyan'ın "Arzuhali":Galata Kulesi 1908, Arredamento, s.107-111.

⁵⁴ Köksal Anadol'un Galata Kulesi restorasyon projesini anlattığı makale için bkz: ANADOL, K.; ARIÖĞLU, E. (1979). Galata Kulesi, Mimarlık, (158), s.49-55. Erişim adresi: <http://dergi.mo.org.tr/dergiler/4/354/5179.pdf>

Harita 3.15 Goad, C. H. (Kartograf). (1905). 1905 Goad haritasında Karaköy'deki geleneksel Osmanlı yapıları [Harita].(İBB Kurumsal CBS Web Uygulaması).

Karaköy'ün doğu sınırını belirleyen ve Kaptan-ı derya Kılıç Ali Paşa tarafından 1580 yılında Mimar Sinan'a yaptırılan (Eyice, 1996:307-313) Kılıç Ali Paşa Külliyesi, cami (Şekil 3.11), medrese, hamam ve çeşmeden oluşmaktadır ve günümüzde halen kullanılmaktadır. Osmanlı klasik üslubuyla inşa edilen yapı kompleksi, bölgedeki Osmanlı dönemine ait önemli anıtsal yapılardandır.

Şekil 3.11 Yeraltı (Kurşunlu Mahzen) Camisi [Yazarın fotoğrafı]. (2023).

Şekil 3.12 Kılıç Ali Paşa Cami, Tophane [Yazarın fotoğrafı]. (2023).

Ceneviz idaresi sırasında yaptırılan San Antonio Kilisesi Hristiyanlardan alınmış ve bir süre sonra kalıntısı üzerine Sadrazam Kemankeş Mustafa Paşa kendi adıyla buraya bir cami yaptırmıştır. Kemankeş Mustafa Paşa Camisi (Şekil 3.12), on dokuzuncu yüzyılda büyük ölçüde değişikliğe uğrayarak günümüze ulaşmıştır (Eyice, 1996:307-313).

Karaköy’de dini yapı kategorisindeki diğer yapılar mescidlerdir. Kanuni Sultan Süleyman’ın imamlarından Bektaş Efendi tarafından yaptırılan ve bugün Necatibey Caddesi ile Gümrük Sokağı arasında kalan yapı adasının ucunda yer alan Bektaş Efendi Mescidi (Şekil 3.14) kadro dışı bırakıldığından bir süre lokanta olarak kullanılmış ve 1956-60 istimlaklerinde yıktırılmıştır. Mescidin yeri günümüzde boştur.

Yine Necatibey Caddesi üzerinde yer alan bir diğer mescid onbeşinci yüzyılın sonunda yaptırılan (Kafesçioğlu, 2016) Sultan Bayezid Mescidi’dir. Mescidin altındaki çeşmenin kitabesinden anlaşıldığı üzere bir yangın sonucu 1875 yılında yenilenerek şimdiki görünümünü almıştır (Şekil 3.15). Günümüzde halen kullanılan fevkani mescid yapıldığı dönemin mimari özelliklerini taşımamaktadır.

Kemeraltı Caddesi ile Boğazkesen Caddelerinin kesişiminde yer alan Karabaş Tekkesi Mescidi (Şekil 3.16), Karabaş Mustafa Ağa tarafından 1530-31 yıllarında

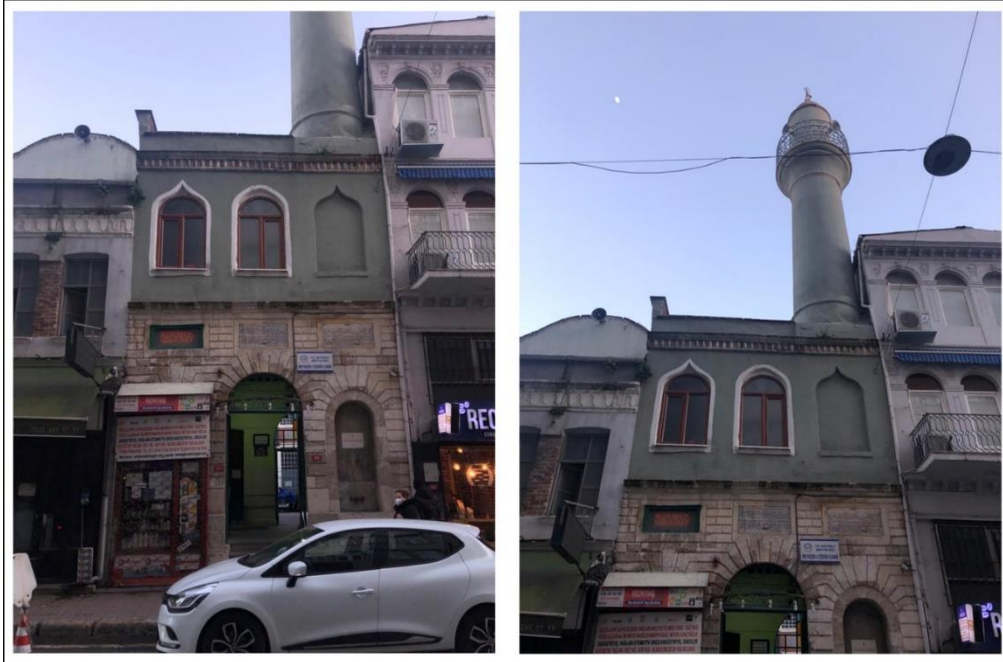
vakfedilmiştir. 1956-60 yıllarında gerçekleştirilen yıkımlarda iyice ortaya çıkmıştır. Mescid Tophane Meydanı düzenlenirken adeta yeniden yapılmış gibi bir restorasyon geçirmiştir. Bu alanda mescide adını veren bir de tekke olabileceği düşünülse de tekkeden hiçbir iz kalmamıştır (Eyice, 1996:307-313).

Şekil 3.13 Kemankeş Kara Mustafa Paşa Camisi [Yazarın fotoğrafı]. (2022).

Şekil 3.14 Bektaş Efendi Mescidi [Sebah & Joillier'nin fotoğrafı]. (1890'lar).
Eski İstanbul Fotoğrafları Arşivi.

Şekil 3.15 II. Bayezid Mescidi [Yazarın fotoğrafı]. (2022).

Şekil 3.16 Karabaş Tekkesi Mescidi [Mustafa Cambaz'ın fotoğrafı]. (2010).

Bölgedeki en eski cami Perşembepazarı tarafında bir kiliseden dönüştürülen Arap Cami'dir. B.P. Palazzo (1946) daha önce burada San Paolo adına yapılmış bir Latin kilisesi bulunmaktaydı. Bir süre sonra San Domenico adı verilen bugünkü yapı inşa edildi. Dominikenler bu binayı zaman zaman San Paolo adıyla andıklarından kilise çift adlı kalmıştır. Fetih'ten sonra 1475 senesinde camiye çevrilmiş, Dominiken rahipleri de San Pietro (St. Pierre) Kilisesi'ne yerleşmişlerdir (Eyice,1950:216'dan aktaran Akın, 2011:196). Kilisenin çan kulesi, yapı camiye dönüştürüldükten sonra minare olarak kullanılmaya başlanmıştır. 1734-35 yılları arasında cami, I. Mahmud'un annesi Saliha Sultan tarafından onarılmıştır. II. Mahmut'un kızı Adile Sultan da 1807'deki yangından sonra camiye bir sarnıç yaptırmıştır (Cezar, 1963:94'dan aktaran Akın, 2011:196). Perşembepazarı tarafındaki Yeni Cami, 1696 yangınından sonra on üçüncü yüzyıla tarihlenen San Françoisko Kilisesi'nin yerine Gülnuş Valide Sultan tarafından yaptırılmıştır (Kenan Yıldız, 2020:96). Behçet Ünsal (1969:45), 1912 yılından itibaren giderek yıkılmaya başlayan yapının 1954 yılında çeşmelerinden ve minare kaidesinin bir parçasından başka bir şeyi kalmadığını aktarmıştır. Bir de Galata'nın tek medresesi olan medrese binası vardır. Evkaf İdaresi elli yıl önce bir kısmını Yahudi cemaatine bir kısmını da şahıslara satmıştır. Caminin arsasında bugün Hırdavatçılar Çarşısı kurulmuş ve bir köşesinde 1958 senesinde genişletilmiş olan Evren Caddesi üzerinde Kuthan binası yerini almıştır (Ünsal, 1969:45).

3.2.2.2 Bölgedeki Diğer Geleneksel Osmanlı Yapıları

Kemankeş Mustafa Paşa Camisi bitişiğinde bulunan Reisülkütab İsmail Efendi Mektebi ve altındaki çeşmesi 1732-33 yıllarında yaptırılmıştır (Eyice, 1996:307-313).

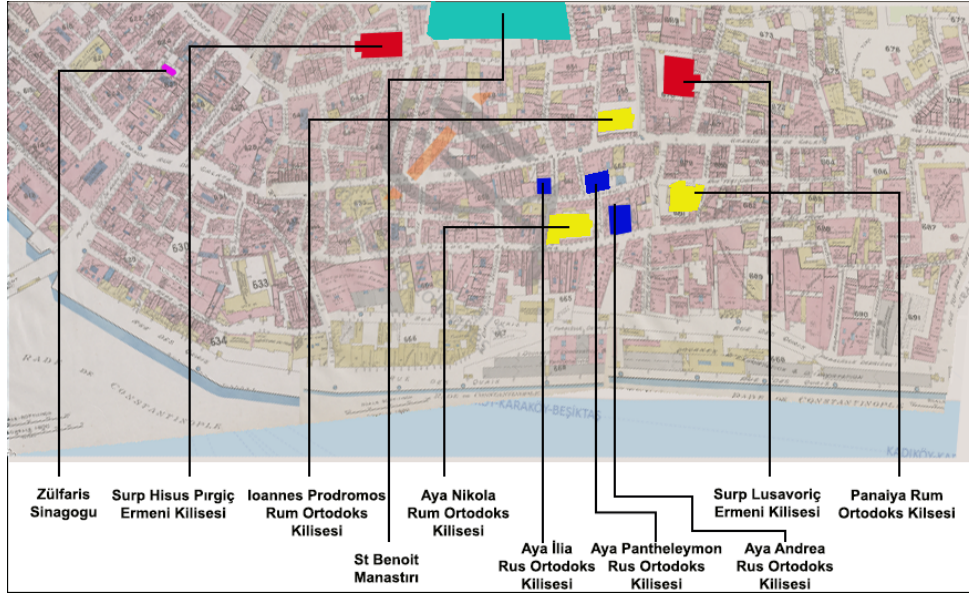
Necatibey Caddesi üzerinde yer alan Karaköy Hamamı, karşısında yer aldığı Bektaş Efendi Mescidi'nin evkafından olduğundan, Eyice (1996)'ye göre mescidle aynı dönemde Kanuni Sultan Süleyman zamanında yapılmış olmalıdır. Karaköy Hamamı, yirminci yüzyılın başlarında yıktırılmış ve yerine Karaköy Palas (1920) ve başka iş hanları inşa edilmiştir (Eyice, 1996:307-313).

Şekil 3.17 Reisülkütab İsmail Efendi mektebi ve çeşmesi [Yazarın fotoğrafı]. (2023).

3.2.2.3 Kiliseler

Doğu Roma İmparatorluğu döneminde dahi Galata'da Cenevizlilerin yanında Rumların, Ermenilerin, Musevilerin ve Latin kökenli grupların yaşadığı bilinmektedir (Akın, 2011:192). Bölgede farklı cemaatlere ait kiliseler ve sinagoglar bulunmaktadır (Harita 3.16).

Harita 3.16 Goad, C. H. (Kartograf). (1905). 1905 Goad haritasında Karaköy'deki başlıca sinagog ve kiliseler [Harita]. (İBB Kurumsal CBS Web Uygulaması).

İnciyan on sekizinci yüzyılda, bölgede Latinlere ait üç kilise olduğunu söylemiştir. Karaköy Kemeraltı Caddesi üzerinde konumlanan St. Benoit Kilise ve Manastırı (Şekil 3.18) on dördüncü yüzyılda Cenevizliler tarafından yaptırılmış Ste. Maria de la Citerne Kilisesi'dir. Benedikten'ler, 1450 senesinde kiliseyi ele geçirmiş ve adını St. Benoit olarak değiştirmişlerdir. St Benoit sık sık çıkan yangınlarla zarar görmüş ve yeniden yapılarak günümüze dek gelmiştir. 1771 yangınından önce, yolun karşı tarafında kilisenin manastır binasının bir bölümünün olduğu bilinmektedir. Yolun üzerindeki manastıra ait bir kemer caddeye Kemeraltı isminin verilmesinin nedenidir (Kömürciyan, 1988'den aktaran Akın, 2011:192-193). Yapı, günümüzde özel bir lise olarak kullanılmaya devam edilmektedir. Diğer Latin kiliseleri St Georges ve St. Pierre Perşembepazarı tarafında birbirlerine yakın bir konumda yer almaktadırlar.

İstanbul'da Ermeniler tarafından yaptırılan en eski kiliselerden birisi olan Surp Grigor Lusavoriç Kilisesi Karaköy'de Kemeraltı Caddesi üzerinde konumlanmaktadır (Şekil 3.19). On sekizinci yüzyılda çıkan yangınlardan sonra yeniden yapılmıştır. Fatih Sultan Mehmet'in emriyle Anadolu'dan başkente getirilen Ermenilere hizmet verdiği bilinmektedir (Kömürciyan, 1988:233'ten aktaran Akın, 2011:194). 1958 senesinde Kemeraltı genişletme çalışmaları

sırasında tamamen yıktırılmış ve 1963 ve eski konumunun biraz ilerisinde yeni bir kilise inşa edilmiştir (Cezar, 1991:116'dan aktaran Akın, 2011:194).

Şekil 3.18 St. Benoit Kilisesi [Fotoğrafçı bilinmiyor]. (t.y.). Wikimapia.

Bir diğer Ermeni kilisesi, yine Kemeraltı Caddesi üzerinde St. Benoit'ya yakın bir konumda yer alan Surp Pirgıç Ermeni Katolik Kilisesi'dir (Şekil 3.20). 1831 senesinde yapımına başlanan kilise 1834 yılında kullanıma açılmıştır (Kömürçiyen, 1988:233'dan aktaran Akın, 2011:194).

Mumhane Caddesi'nde Aya Andrea Rus Kilisesi, Hoca Tahsin Sokak'ta Aya Panteleymon ve Aya İlia Rus Kiliseleri vardır. Bu kiliseler buradaki hanların son katlarında yer almaktadır (Şekil 3.21). Hanlar, Rusların hac yolu üzerinde Galata'daki konaklama ihtiyaçları için inşa edilmiş ve son katları da ibadet mekânı yapmışlardır (Okyay, 2015:79-80)

Şekil 3.19 Surp Grigor Lusavoriç Kilisesi [Yazarın fotoğrafı]. (2023).

Şekil 3.20 Surp Pirgiç Kilisesi [Yazarın fotoğrafı]. (2023).

Şekil 3.21 Hanların üst katlarındaki Rus Ortodoks Kiliseleri [Halil Kendir'in fotoğrafı]. (2021).

3.2.2.4 Sinagoglar

Galata'da yer alan sinagogların çoğu Yüksek Kaldırım civarında konumlanmaktadır. Kemeraltı Caddesi ile Perşembe Sokak arasında konumlanan Zülfaris Sinagogu (Kal Kadoş Galata) bölgedeki tarihi en eskiye giden sinagogdur (Şekil 3.22). Naim Güleriyüz (1992:67'den aktaran Akın, 2011:195) söz konusu yapının 1671 senesinde var olduğunu ancak bugünkü yapının o dönemden kalmadığını aktarmıştır. Sinagog 1890 senesinde Kamondo ailesinin desteğiyle onarıldı ve 1904 senesinde tekrar tadilat geçirdi. Yapı 1978 senesinde tekrar onarımdan geçti ve cemaatinin azalması sebebiyle kapandı (Akın, 2011:195). Günümüzde 500. Yıl Vakfı Türk Musevileri Müzesi olarak kullanılmaktadır.

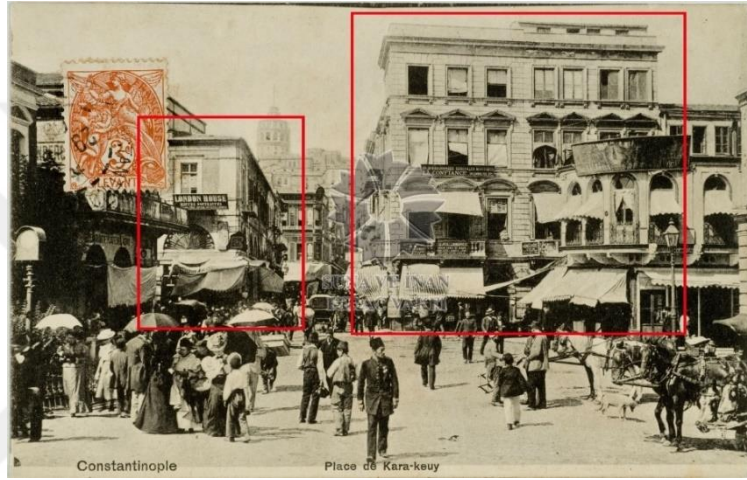

Şekil 3.22 Zülfaris Sinagogu, solda Perçemli Sokak cephesi [Oğuz Otay'ın fotoğrafı]. (2018) ve sağda Kemeraltı Caddesi'ne bakan cephesi [Lütfü Bozkurt'un fotoğrafı]. (2021).

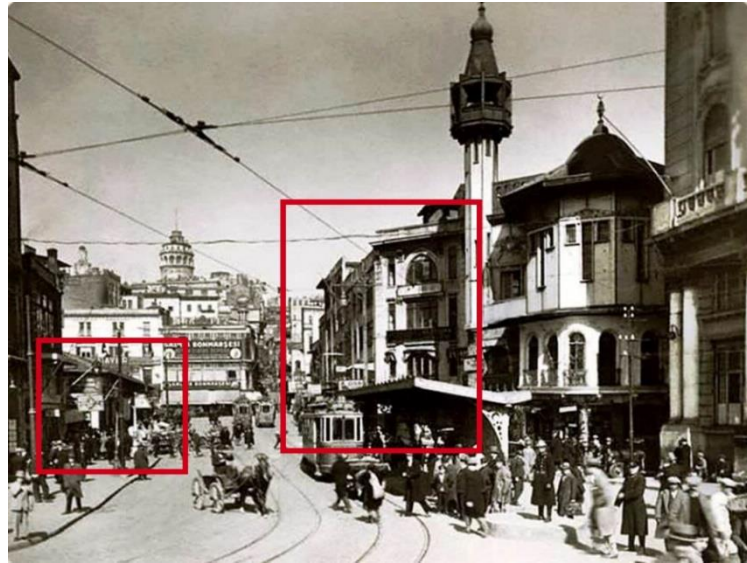
Şair Ziya Paşa Caddesi'ndeki İtalyan Musevi Cemaati'nin Kal de Los Frankos Sinagogu'nun yapımı on dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısına tarihlenmektedir (Güleriyüz, 192:79'dan aktaran Akın, 2011:195).

Eşkenaz sinagoglarından Tofre Begadim Sinagogu (Beth he Kenesseth Tofre Begadim) Terziler Birliği tarafından Bereketzade Mahallesi Büyük Hendek Caddesi'ndedir. Sultan II. Abdülhamid'in 1893 tarihli fermanıyla izin alınarak yapılmıştır (Güleriyüz, 1992:85'den aktaran Akın, 2011:195). Yapı günümüzde 500. Yıl Vakfı Türk Museviler Müzesi olarak kullanılmaktadır. Biraz ilerisindeki Neve Şalom Sinagogu 1953 yılında yapılmıştır. Güleriyüz (1992:76), Neve Şalom

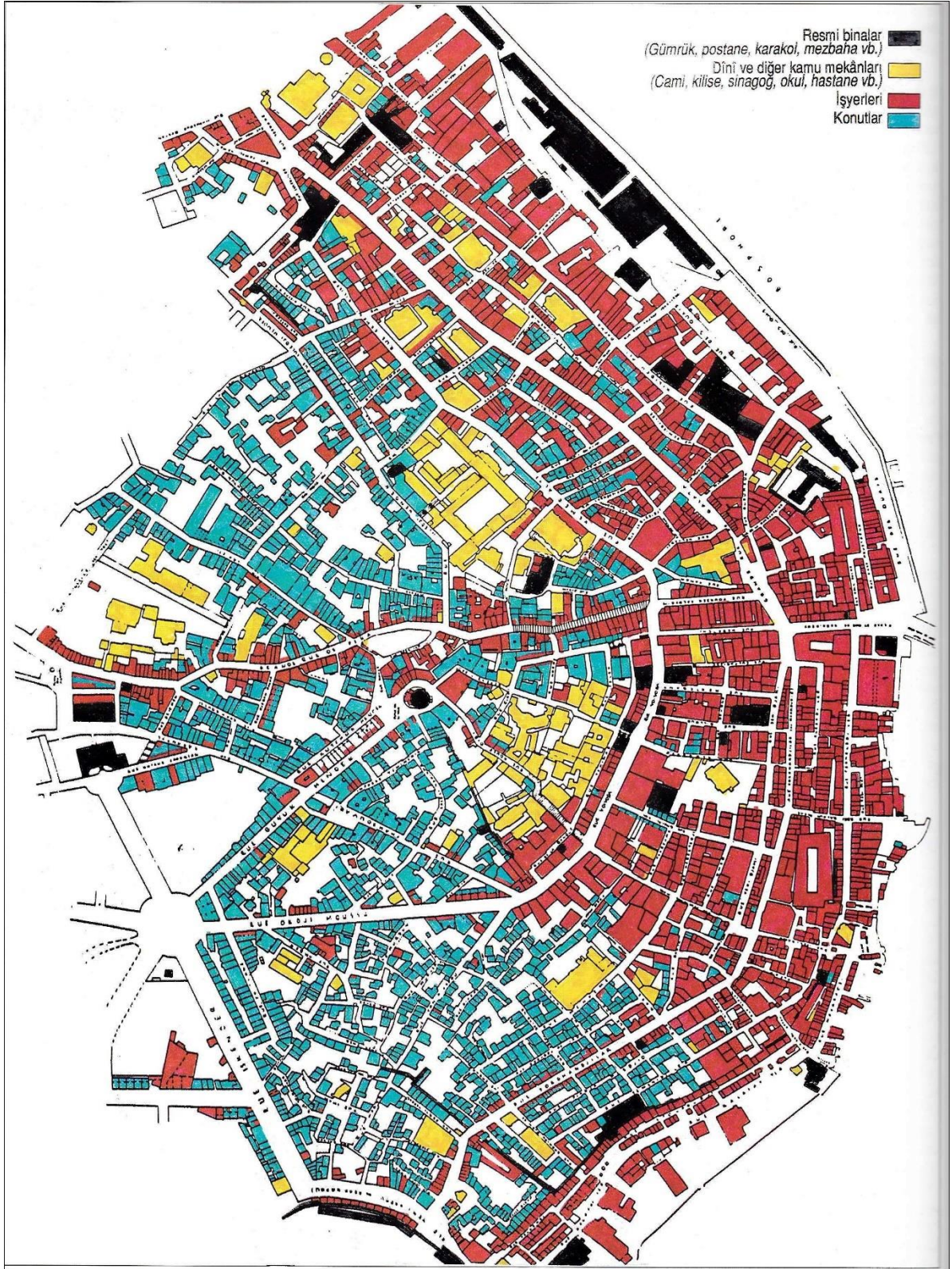
satıldığı önemli bir ticaret merkeziydi (Freely & Freely, 2016). Karaköy Camisi'nin inşasının henüz başlamadığı fotoğraf ile caminin inşasının tamamlandığı fotoğrafta Havyar Han'ın cephesinin değişikliğe uğradığı görülmektedir. Goad ve Alman Mavileri kıyaslandığında Havyar Han'ın toplam inşaat alanının neredeyse aynı kaldığı görülmekle beraber Karaköy Camisi'nin arkasında kalan bina köşesinin biçiminin değişmesi yapının tadilata uğradığını göstermektedir. Komisyon Han ve Havyar Han 1956-60 yılları arasında gerçekleşen imar faaliyetleri kapsamında yıkılmış; Komisyon Han'ın arsası yola dahil edilmiş ve Havyar Han'ın arsası kaldırım, durak yeri olarak düzenlenmiştir.

Şekil 3.23 Solda Komisyon (Borsa) Han'ın ilk binası, sağda Havyar Han [Sebah&Joillier'in fotoğrafı]. (t.y.). A6_Kutu_004 (Demirbaş no. FKA_004610), İAE Kitaplığı, İstanbul).

Şekil 3.24 Solda Komisyon (Borsa) Han'ın tek katlı yeni binası, sağda Havyar Han [Fotoğrafçı bilinmiyor]. (t.y.). Eski İstanbul Fotoğrafları Arşivi.

Harita 3.18 Goad, C. H. (Kartograf). (1905). 20. yy başında Galata'da türlerine göre yapıların dağılımı, 1905 Goad haritası üzerinde gösterimi [Harita]. (Edhem Eldem, 1992:60).

Galata Köprüsü'nün Karaköy Meydanı'na bağlandığı noktanın doğu ayağında yer alan, Civekoğlu'na göre tasarımı Ermeni mimar Bedros Nemptzeyan'a ait (Civelekoğlu, 2018) 1885 Ticaret Yıllığında kullanıcıları listelenen (Indicateur Oriental, 1885:56) Haladijan Han, 1887 Huber haritasında görülmektedir (Kafesçioğlu, 2016). Arkitekt dergisinde yayımlanan isimsiz bir makalede, günümüzde Ziraat Bankası olarak kullanılan Avusturya Bankası binasının tahminen 1912-1914 yılları arasında inşa edildiği belirtilmiş olsa da döneme ait bir fotoğrafta⁵⁵ Halladjiyan Han ve Aziziye Karakolu birlikte yer almaktadır. Karaköy Camisi'nin inşaatının tamamlanmış olduğu – 1908 ve 1910 yılları arası - bir kartpostalda ise Avusturya Bankası görülmektedir. Bu durumda Avusturya Bankası 1912 yılından daha erken bir zamanda inşa edilmiştir ve Goad haritasındaki yapı adasının üzerinde yazan Credit Lyonnais binası da Halladjiyan Han'dır. Ziraat Bankası'nın restorasyonunu üstlenen Rena İnşaat Firması da Viyana Banka Kurumu'nun 1908 yılında açtıkları proje yarışmasını Alexander Von Neumann ve Ernst Gotthily ortaklığında hazırlanmış projenin seçildiği ve binanın inşaatının 1910 yılında tamamlandığını aktarır (Şekil 3.25). Ziraat Bankası'nın binayı 1944 yılında satın almasından önce yapı bir Fransız bankası olan Banque Française Des Pays D'Orient kuruluşunca ve bir süre de tütün rejisi (Tekel İdaresi) olarak kullanılmıştır (Ahmet Tunç Ergin, 1994:96;137). Günümüze ulaşan bu bina halen Ziraat Bankası'nın kullanımında olup restorasyonu devam etmektedir.

Şekil 3.25 Ziraat Bankası binası [Yazarın fotoğrafı]. (2023).

⁵⁵ Erişim adresi: https://katalog.iae.org.tr/yordam/?dil=0&p=1&q=FKA_002672&alan=tum_txt

Kemeraltı Caddesi üzerindeki Büyük Balıklı Han (Şekil 3.26), on dokuzuncu yüzyıl kayıtlarında Hastane Han olarak geçmektedir. Büyük Millet Han ve Büyük Balıklı Han isimleriyle de bilinmektedir. Avlu duvarındaki yazıttan 1875 tarihinde yapıldığı anlaşılan dört katlı hanın mimarı Ariditi Razi'dir. Rum cemaatinin önde gelen üyelerinin Zagforos, Zarifi, Rali, Koronoz, Hacopulo ve Kazanova'nın bağışlarıyla Balıklı Rum Hatanesi'ne gelir getirmesi maksadıyla yaptırılmıştır (Nursel Gülenaz, 1998:268). Yalın neoklasik üslubuyla inşa edilen yapı günümüzde otel olarak kullanılmaktadır (Şekil 3.25).

Şekil 3.26 Balıklı Han [Yazarın fotoğrafı]. (2023).

Kemankeş Caddesi üzerindeki Gümrük Han, Dersaadet Rıhtım Dok ve Antrepo Şirketi Osmaniyesi tarafından 1910-11 yıllarında yaptırılmıştır (Eyice, 1950'den aktaran Gülenaz,1998:296). Zemin ve asma katla beraber toplamda beş katlı yapıya sonradan bir kat daha eklenmiştir. Zemin ve asma kat dönemin han binalarında yaygın olarak kullanılan neoklasik üslupta inşa edilmiştir. Üst katlarda ise Art Nouveau üslubunda geometrik bezemeler ve sarı çinilerle süslenmiştir (Şekil 3.27). Bu yüzden yapı Çinili Han adıyla da bilinmektedir (Gülenaz, 1998:296-197). Günümüzde restorasyonu devam etmektedir.

Kemankeş Caddesi üzerinde yer alan Ömer Abed Han (Şekil 3.28), Karaköy Camisi'ne yakın konumdadır ve tıpkı Karaköy Camisi gibi hanın girişi de Halil Paşa Sokak'tandır. Sultan II. Abdülhamit'in Birinci Mabeyn katibi Arap İzzet Paşa tarafından yaptırılmıştır. Mimarı Alexandre Vallaury'dir. Mansard çatılı,

neoklasik ve neobarok üslubunda cephe düzenine sahip yapının mimarı Levanten mimar Alexandre Vallaurý'dir (Gülenaz, 1998:329-331). Yapı, günümüzde halen ticari işlevlerle kullanılmaktadır.

Şekil 3.27 Gümrük (Çinili) Han [Yazarın fotoğrafı]. (2023).

Şekil 3.28 Ömer Abed Han [Yazarın fotoğrafı]. (2023).

Karaköy Meydanı'nın doğusunda Kemeraltı Caddesi'ne dönerken anıtsal cephesiyle dikkat çeken Karaköy Palas (Şekil 3.29), 1920 yılında inşa edilmiştir. Mimarı, İstanbul doğumlu Levanten mimar Guilio Mongeri'dir. Vedat Bey ve Kemaleddin Bey de yapım çalışmalarına katılmışlardır (Batur, 2003b:458). 1905 Goad Haritası'nda Karaköy Palas'ın yerinde daha önceden Karaköy Hamamı'nın olduğu görülebilmektedir. Bina günümüzde Yapı Kredi Bankası Karaköy Şubesi olarak halen kullanılmaktadır. Karaköy Palas'ın güney cephesine bitişik inşa edilen yapı Orhan Safa ve Kemal Ahmet Aru'nun ortak tasarımıdır. Daha önce burada bulunan kagir dört katlı bir binanın yerine özel bir şirketin büro yaptırmak istemesiyle 1947 yılında bir mimarlık yarışması açılmış ve yarışma sonucu Nezh Eldem'in projesi birinci seçilmiş ancak ikinci seçilen proje uygulamaya geçmiştir (Günkut Akın, 16 Aralık 2003)⁵⁶ Anılan başlıca hanlar dışında Karaköy'de birçok han binası yer almaktadır.

Şekil 3.29 Karaköy Palas [Yazarın fotoğrafı]. (2023).

⁵⁶Günkut Akın'ın yazısı için bkz : <https://v3.arkitera.com/v1/diyalog/gunkutakin/yazi1.htm>

4

KARAKÖY CAMİSİ

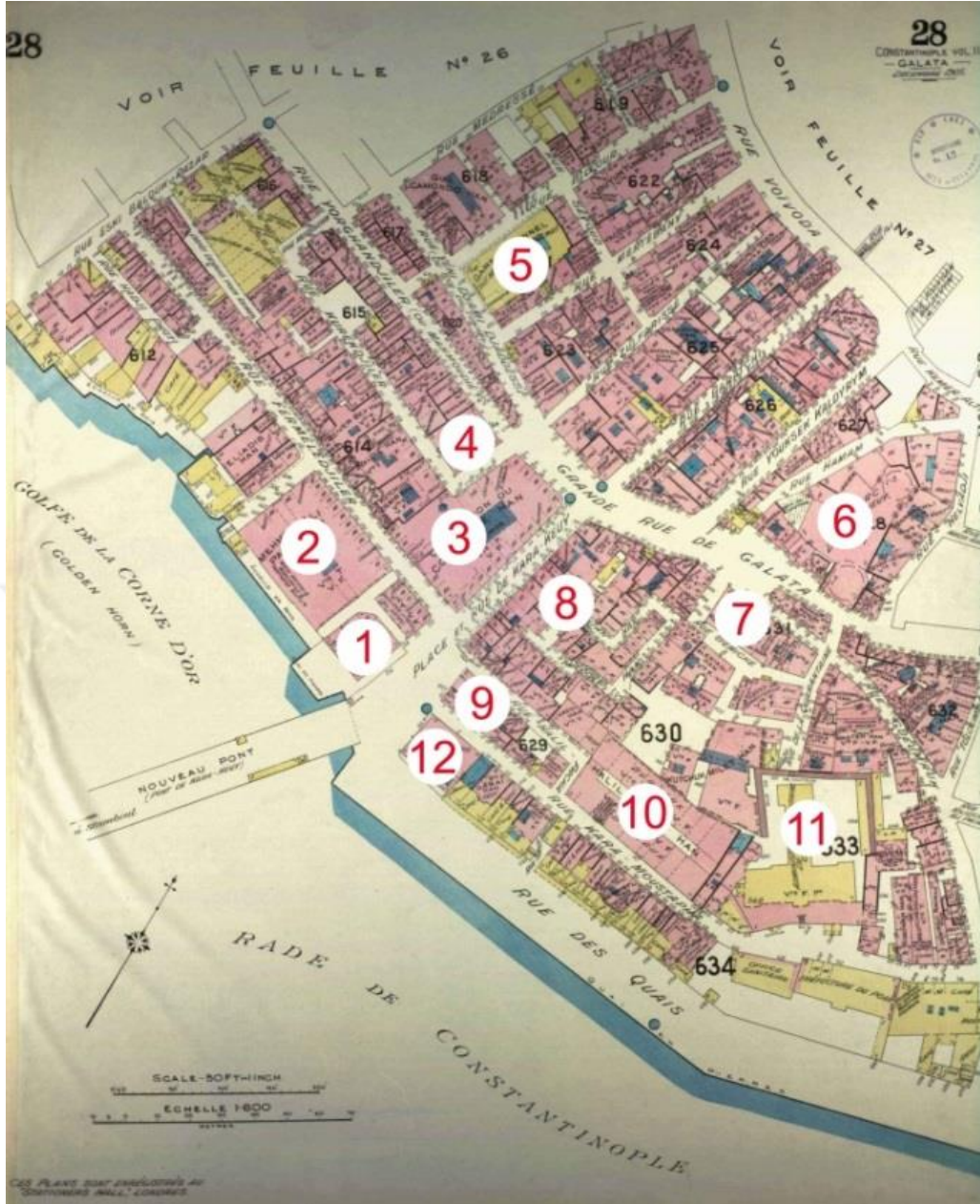
4.1 Yapının Konumu ve Erken Tarihçesi

İlk yapımı on yedinci yüzyıla tarihlenen Merzifonlu Kara Mustafa Paşa Camisi veya popüler adıyla Karaköy Camisi, İstanbul Beyoğlu ilçesinin güney/sahil kesiminde (Harita 4.1), Karaköy Meydanı'nın doğusunda, Ziraat Bankası'nın arkasında kalan alanda yer almaktaydı (Ahunbay, 2012).

Harita 4.1 (Kartograf). (2023). Karaköy Camisi'nin günümüzde konumu [Harita]. (Erişim adresi: [URL-3](#)).

Cami, dönemin ticaret ve finans merkezi olması sebebiyle oldukça hareketli bir günlük hayatın sürdürüldüğü Karaköy'de, meydana bakmaktaydı (Şekil 4.1). Meydana, limana ve 1875 yılında açılan tünele yakın olmasının yanı sıra, tarihi yarımada'yı Pera'ya bağlayan Galata Köprüsü, Perşembe Pazarı ile Dolmabahçe Sarayı yönünde kıyıya paralel aks gibi önemli ulaşım ağlarının da kesişimindeydi (Harita 4.2). Cami sahip olduğu bu ayrıcalıklı konumunun yanı sıra Halil Paşa ve Kemankeş Kara Mustafa Paşa olmak üzere iki sokağa daha cepheliydi. Bulunduğu yapı adasının meydana doğru öne çıktığı noktada yer alan caminin doğu yönündeki cephesi bitişik nizamdı (Harita 4.3).

Harita 4.2 C. E. Goad. (Kartograf). (1905). Karaköy'deki Başlıca Yapıların Konumu: 1-Aziziye Karakolu (1912-14 yılları arasında Seyr-i Sefain binası yapılmıştır) 2-Mehmet Ali Paşa Han 3-Komisyon Han 4-Kamondo Han 5-Tünel 6-Karaköy Hamamı 7-Yeni Han 8-Havyar Han 9-Karaköy Camisi 10-Halil Paşa Han 11-Sağlık Merkezi 12-Halladjiyan Han (1905-1910 yıları arasında Ziraat Bankası binası yapılmıştır) [Harita]. (Plan d'assurance de Constantinople. Vol. II - Péra & Galata. No: 28. Erişim adresi: <https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/110010>).

Harita 4.3 C. E. Goad. (Kartograf). (1905). Karaköy Camisi'nin yakın sokaklarla ilişkisi [Harita]. (Erişim adresi: <https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/110010>).

Şekil 4.1 Haliç'ten Karaköy' Bakış, sağda Ziraat Bankası arkasında Karaköy Cami ve karşısında Aziziye Karakolu ile Komisyon Han [(Fotoğrafçı bilinmiyor]. (t.y.). Kutu_A6_008 (Demirbaş no.FKA_009328), İAE).

Afife Batur'un (2003a:456) belirttiğine göre, bu alanda daha önce bulunan bir tekke Fatih Sultan Mehmed (h.d. 1451-1481) döneminde camiye çevrilmiş, Sultan IV. Mehmed (h.d. 1648-1687) döneminde ise, artık harap hale gelen bu yapı, sadrazam Merzifonlu Kara Mustafa Paşa tarafından yeniden inşa ettirilmiştir.

Ayvansarayı, İstanbul'un cami ve mescidlerini anlattığı eseri Hadikatü'l Cevami'de Karaköy Camisi'nin ilk banisini bildirdiği ve mimarisinden bahsettiği kısa bir betimlemeye yer vermiştir: "*Fevkanidir. Bânisi Sadr-ı a'zâm Kara Mustafâ Paşa'dır. İstanbul'da vâkî medrese ve minarêsiz mescidi dahi zikr olunmuştur. Mahallesi yokdur*"

Alt katında üç dükkân ve bir oda bulunan Merzifonlu Vakfı'na ait bu fevkani (yükseltilmiş) yapı, inşa edildiği 1681 yılından⁵⁷ 1697 yılına kadar mescid olarak kullanılmış, 1696 Galata yangınında hasar gördükten sonra alt katındaki dükkânlarla birlikte fevkani olarak bir kez daha yeniden inşa edilmiş ve Sultanın izniyle camiye dönüştürülmüştür⁵⁸. Mescid iken camiye dönüştürülen yapı 1697 yılından itibaren Galata Camii (Cami-i Şerif-i Galata) adıyla anılmaya başlanmıştır. Söz konusu yapı birkaç yıl arayla sıva yenileme, küçük çaplı çatı onarımları, musluk ve tuvalet bakımları, kapı ve pencere değişiklikleri gibi bakım-onarım, yenileme kapsamı içerisinde değerlendirilebilecek işlemler görmüş ve ilki 1726 yılında⁵⁹, ikincisi 1806 yılında⁶⁰ olmak üzere iki kez de tecdid⁶¹ işleminden geçmiştir (Ramazan Pantık, 2021:309-311).

Caminin kullanımına ilişkin vakıf kayıtlarını inceleyen Pantık (2021:311-312), caminin yirminci yüzyıl başında yeniden inşa edilene kadar yaklaşık otuz sene hizmet dışı kaldığı ve tam tarihi tespit edilememekle beraber on dokuzuncu yüzyılın sonunda tamamen yıkıldığı sonucuna varır. Bu savını, 1870'lerin

⁵⁷ Merzifonlu Kara Mustafa Paşa, Karaköy Yağkapanı İskeleyi'nde bulunan cami ve Yelkenci Han Mescidi ya da belgelerdeki ismiyle Kürkçü Kapı Mescidi olmak üzere Galata'da iki mescid yaptırmıştır (Pantık,2020:309). Pantık (2020), on yedinci yüzyılın sonlarında tutulan ilk vakıf muhasebelerindeki, Yelkenci Han Mescidi için kullanılan "cedid" sıfatından Karaköy Mescidi'nin daha önce yapıldığı sonucuna varır ve ekler: "Karaköy Mescidi muhtemelen 1681'de, Yelkenci Han Mescidi ise 1684-85 yıllarında yaptırılmıştı." (Ev.HMH.d 385, s. 52, 73.)

⁵⁸ Ev.HMH.d 984'den aktaran Pantık, 2021:309.

⁵⁹ Ev.HMH.d 2981'den aktaran Pantık,2021:311.

⁶⁰ Ev.HMH.d 7928'den aktaran Pantık, 2021:311.

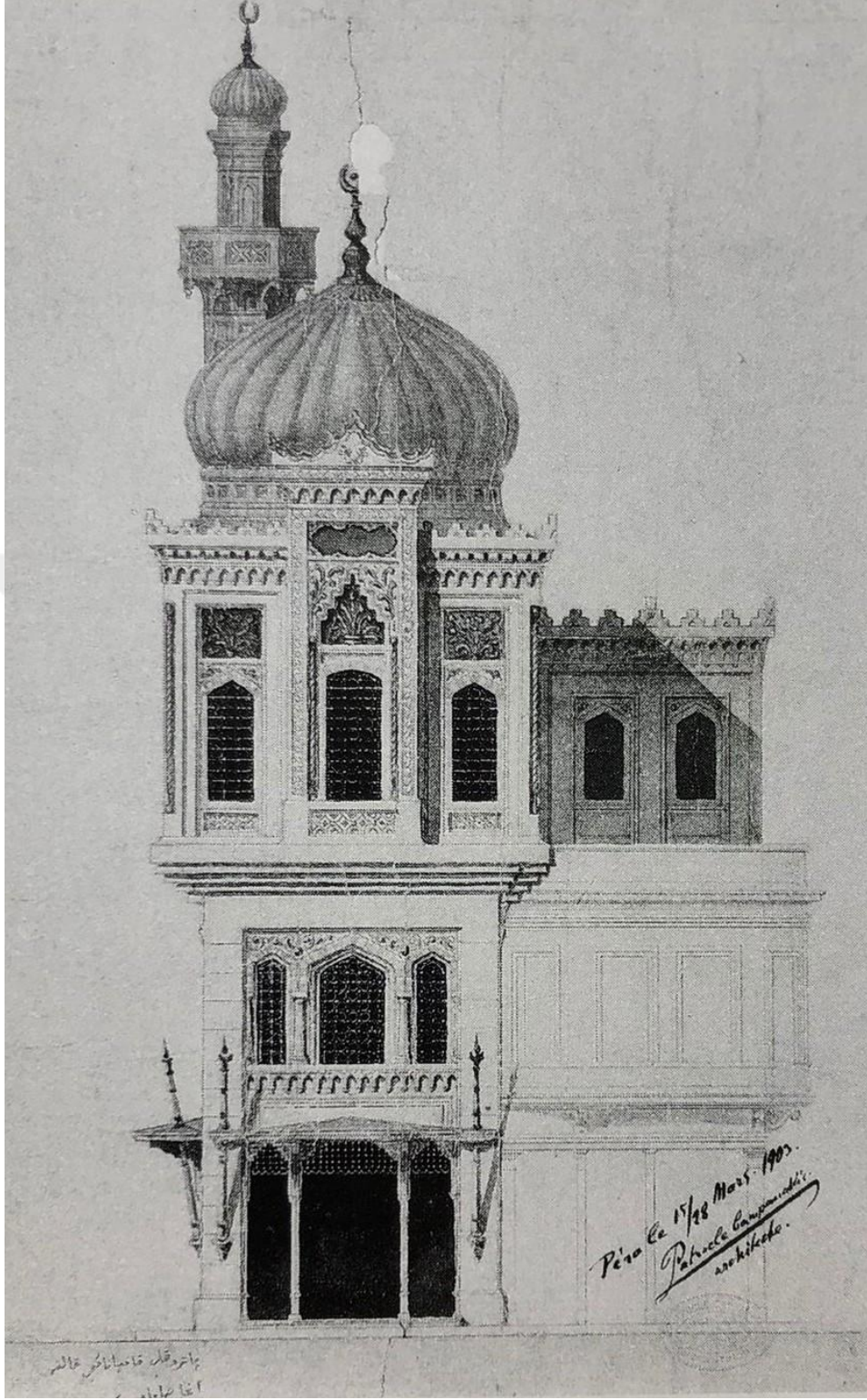
⁶¹ Tecdid, günümüzde restorasyona karşılık gelen ve ancak fermanla gerçekleştirilebilen bir işlemdir (Pantık, 2020:311). Yıkılan veya yanan bir vakıf taşınmazının yeniden inşa edilmesi "müceddeden" ifadesiyle tanımlanmaktadır. "Müceddeden inşa"dan maksat, bir yapının sıfırdan yapılmasıdır. Büyük çaplı onarımları ihtiva eden restorasyonlar için "tecdid" kelimesi kullanılmıştır. Küçük boyutlu bakım onarımlar ise genellikle "tamirat", "meremmet" kelimeleriyle ifade edilmiştir (Pantık, 2020:260).

sonundan 1909 yılına kadar cami kadrosu için herhangi bir maaş ödenmemişken, yüzyılın ilk yarısında camiye çok sayıda personel atanmış⁶² olmasına dayanarak ileri sürmüştür.

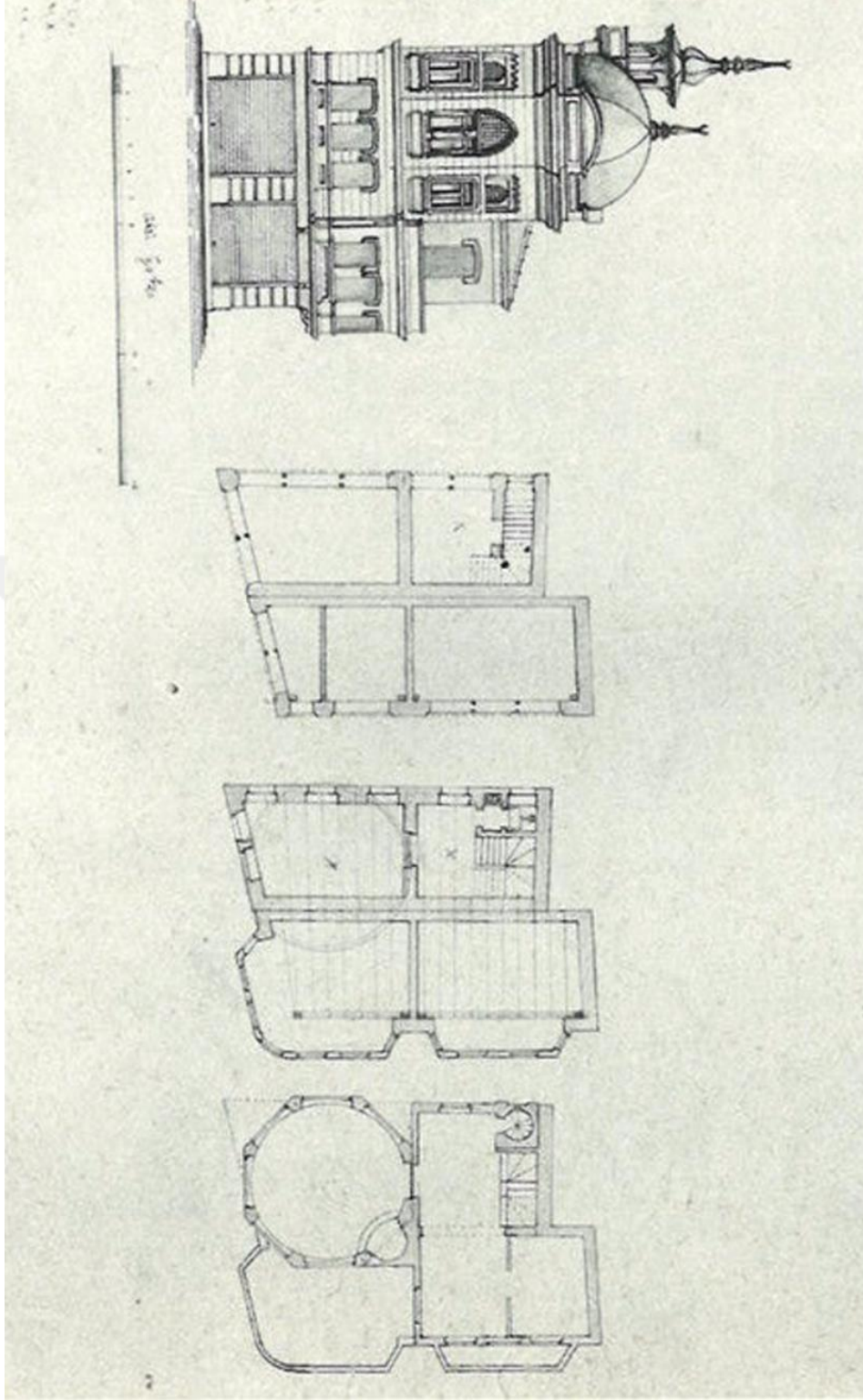
Batur (2003a;456-457) da yirminci yüzyıl başında, Merzifonlu vakfına ait cami harap olduğundan ve alt katında vakfa ait dükkanların onarımı gerektiğinden yapının yıkılıp on dokuzuncu yüzyıl sonunda yeniden inşasına karar verildiğini aktarır. Yeniden yapım için Sultan II. Abdülhamid (h.d. 1876-1909), Ziraat ve Sanayi Sergi-i Umumisi'nin projelerini hazırlamak üzere 1893 yılında İstanbul'a gelen ve kentte geçirdiği on beş yıl boyunca birçok tasarım ve uygulama ile İstanbul mimarlık üretimine katkıda bulunmuş İtalyan mimar Raimondo D'Aronco'yu (1857-1932) görevlendirmiştir.

Barillari (1997:107), Udine arşivinde Karaköy Camisi için hazırlanmış ve Udine arşivinde saklanan üç farklı proje önerisi daha olduğunu aktarmıştır. Bunlardan biri yapan Rum mimar Patrocle Campanakis'in projesidir (Şekil 4.2). Dükkân katlarının üzerinde yükselen proje soğan kubbeli ve oryantal seçmeciliğe bağlı bir cephe düzenine sahiptir. Diğer projenin (Şekil 4.3) üzerinde imza/isim bilgisi olmadığından kime ait olduğu tespit edilememiştir. Bu proje, sivri kemerli pencereleri ve bezemeleriyle seçmeci üsluptadır. Barillari'nin bahsettiği üçüncü öneri projeye ise bu araştırma kapsamında ulaşılamamıştır ancak Barillari, çüncü projeyi “...ojival ve basık sivri...” kemerli cephe düzenine sahip olarak betimlemiştir (Barillari,1997:106). Sonuçta Karaköy Camisi için uygulamaya geçen proje Raimondo D'Aronco'nun Art Nouveau üsluptaki önerisi olmuştur.

⁶² Örneğin caminin son hatibi Seyyid Hafız Hüseyin Efendi bin Mehmed Efendi 3 Ağustos 1816 tarihinde atanmıştır. Bu tarihten 7 Mart 1910 günü atanan Hafız Sami Efendi'ye kadar bir daha hatip ataması görülmemektedir (VGMA,d. 137, s. 324-25, sıra: 5050'den aktaran Pantık,2021:). Karaköy camisi'nin son Cuma vaizi Hafız Mehmed Efendi bin İbrahim Efendi 29 Haziran 1829 tarihinde atanmıştır (VGMA,d. 137, s. 326-27, sıra: 5066'dan aktaran Pantık,2021:312). Caminin son imamı Seyyid Hafız Ahmed Efendi 26 Temmuz 1821 tarihinde atanmıştır. Caminin ikinci imamının (imam-ı sani) sonuncusu Hüseyin Efendi bin İsmail de 20 Ağustos 1840 tarihinde atanmıştır (Pantık,2020:311).

Şekil 4.2 Patrocle Campanakis'in cami projesi, 1903-1904 (Barillari&Godoli, 1997: 102).

Şekil 4.3 Galata Karaköy Meydanı'nda küçük cami projesi, 1904 öncesi (Barillari, 1995: 87).

4.2 İlk Caminin Banisi: Merzifonlu Kara Mustafa Paşa

Karaköy Camisi'nin de bağılı olduğu Merzifonlu Kara Mustafa Paşa Vakfı⁶³, IV. Mehmed (h.d. 1648-1687) döneminde sadrazamlık yapmış Merzifonlu Kara Mustafa Paşa (s.d.1661-1683) tarafından 1670'li yıllarda kurulmuştur. İstanbul, Bursa, Edirne, İzmir, Çorum, Kayseri, Halep, Cidde, Kamanice olmak üzere toplam on ilde vakıf kuran Mustafa Paşa, vakıfların bütçe dengeleri ve ekonomik etkinlikleri itibariyle on yedinci yüzyılın en büyük vakıf kurucusudur (Pantık, 2021:42). 1970 yılına dek kurucusunun soyundan gelenler tarafından yönetilen vakıf, 1970 yılından itibaren Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından emaneten yürütülmeye başlanmış, 1981 yılında ise mazbut vakıflar arasına alınmıştır. Merzifonlu Kara Mustafa Paşa Vakfı, 1981 senesinden bugüne dek Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından temsil ve edilmektedir (Pantık, 2021:86).

4.3 Caminin Mimarı: Raimondo D'Aronco

Raimondo Tommaso D'Aronco (Şekil 4.4), mimarlık kariyerinin bir dönemini (1893-1909) Osmanlı başkenti İstanbul'da geçirmiş ve saray mimarı sıfatıyla pek çok önemli yapının tasarım ve inşasını yürüterek on dokuzuncu yüzyıl İstanbul mimarlık üretimine önemli katkılarda bulunmuş İtalyan bir mimardır.

4.3.1 Eğitimi

İnşaatçı bir aileden gelen D'Aronco, 1857 yılında Friuli'ye bağlı Gemoni'de doğmuştur (Can, 2020, s. 152). Müteahhit Girolamo ve Santa Venturi'nin yedi çocuğunun en büyüğüdür. İlkokuldan sonra sadece iki yıl Gemoni Sanat Okulu'na devam eder. Aile içinde Attila lakabı takılacak kadar hareketli ve asi bir karaktere sahiptir. Belki de bir ceza olarak babası tarafından, on dört yaşında Gemoni inşaat ustaları ve zanaatkarlardan oluşan bir koloninin yanına gönderilir. Burada üç yıl (Can, 2020;152) bir zanaat okuluna giden D'Aronco 1874 yılında Gemoni'ye döndükten sonra askerlik hizmetini (1875-76) gönüllü olarak Torino'da yapar. Babasının Udine'de Loggia del Lionelli'nin restorasyonu (1876) gibi önemli bir görevi üstlenmesinin üzerine aile aynı yıl içerisinde Udine'ye taşınır (Barillari, t.y.).

⁶³ Merzifonlu Kara Mustafa Paşa Vakfı hakkında detaylı bir çalışma için bkz: PANTIK, R. (2021). Merzifonlu Kara Mustafa Paşa Vakıfları: Yönetimi, Kentsel Gelişime Katkıları ve İktisadi Yapısı (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Genç yaşlarında muhtemelen mimar Andrea Scala (1820-1892)'nın yönettiği Loggia del Lionelli'nin restorasyonunu denetleme görevi verilen D'Aronco ilk deneyimlerini burada kazanır (Udine Musei, t.y). Venedik Güzel Sanatlar Akademisi'nde Camillo Boito'nun takipçisi Giacomo Franco'nun mimarlık ve süsleme derslerine kaydolan (1877) D'Aronco eğitimini başarılı bir şekilde tamamlayarak (Barillari, b.t.) 1880 yılında mimarlık ve ortaokullar için resim öğretmenliği belgesi alır (Can, 2020;152) Akademide geçirdiği günlerden “Her devir ve ülkeden binlerce çizim, öğrencilerin gözlerinin önüne seriliyor, yapısal ve dekoratif özellikleri ile inanılmaz bir zenginlikte izah ediliyordu” (Can, 2020;152) diyerek bahsetmesi aldığı eğitimden duyduğu heyecanı gösterir.

Şekil 4.4 Raimondo D'Aronco'nun fotoğrafı (Udine Belediyesi Müzeleri Fotoğraf Bölümü, Pignat Arşivi).

4.3.2 İstanbul Öncesi İtalya'daki Mimarlık Etkinlikleri (1857-1908)

Mezuniyetinin ardından hem bir tasarımcı hem bir akademisyen/öğretmen olarak çalışan D'Aronco, mimarlık profesörü olarak Massa Carrara Enstitüsü (1881-1882)'de ve 1885 yılında Cuneo'ya transfer olana kadar Palermo Teknik Enstitüsü (1883-1885) çizim kürsüsünde geçirdiği yılların ardından Messina Üniversitesi (1886)'nde görev alır. Burada mimarlık ve süsleme hocası olarak olağanüstü profesörlük unvanına layık görülür (Barillari, t.y).

Üstlendiği akademik görevlerin yanı sıra, yapı üretimi piyasasında da oldukça yoğun bir etkinlik gösterir. Çeşitli proje yarışmalarına katılan D'Aronco birçok ödül alır ve sınırlı yarışmalara davet edilir. Milano'daki Vittadini yarışmalarına (1881-1884) katılarak Milano Tenaglia Kapısı (1882) için mansiyon (Şekil 4.5) ve Vittorio Emanuele II Anıtı (1884) için gümüş liyakat madalyası alır. Roma'daki Palazzo di Giustizia yarışmasında (1884) mühendis Giacomo Quaglia ile birlikte çalışır. Saati e Dogali kahramanları için yapılacak bir anıt için Memorie di un Architetto dergisinin duyurduğu yarışmada (1887) "Rita" adlı projesiyle üçüncü olur. Venedik Güzel Sanatlar Sergisi'nin saray süslemeleri için açılan yarışmada (1887) mühendis Trevisanato (Can, 2020;152) ile birlikte birinci olur ve hazırladığı cephe projesi uygulanır (Can,2020;152). Venedik Güzel Sanatlar Akademisi'nde onur akademisyeni olarak aday (1888) gösterilir. Napoli'de Venedik Şehitler Anıtı (1881), Roma Adalet Sarayı (1882) (Şekil 4.6), Conrado Projesi, Roma Parlamento Sarayı (1889) (Şekil 4.7) hazırladığı diğer önemli projelerdendir. Büyük bir heyecan ve hevesin eşlik ettiği anlaşılan yoğun çalışma temposu kısa zamanda meyvesini verir. Katıldığı yarışmaların ulusal ve uluslararası yayınlarda duyurulmasıyla mimarın işlerine olan ilgi giderek artar.

Udine Belediye Meclisi onu Belediye binasının rehabilitasyonunu incelemesi için görevlendirirken, Cividale yönetimi onu babasının şirketiyle birlikte yeni mezarlığı tasarlaması için görevlendirir (Barillari 1995:18'den aktaran Didem Gültaş 2008:25).

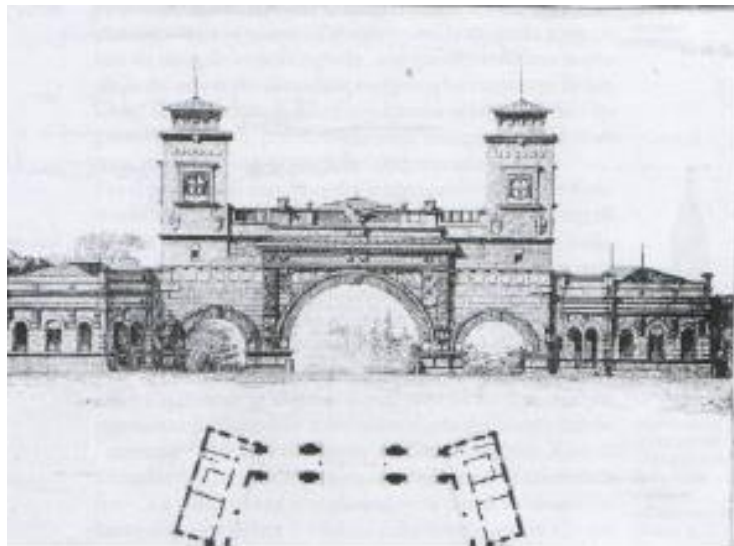
Uygulanan ilk önemli projesi Cividale Mezarlığı (1889) (Şekil 4.8) dır (Can,2020:152). Yapı kompozisyonu içerisinde seçmiş olduğu Gotik kiliseleri hatırlatan kule ve sivri çatısıyla orta çağ etkisi görülür (Şekil 4.9). D'Aronco'nun buradaki tasarım yaklaşımı birçok neogotik kilise inşa eden babasına ve Venedik Akademisi'ndeki hocası Giacomo Franco'nun öğretilerine atfedilir.

Ona asıl ün kazandıran projesi ise çalışmalarından bir seçkinin sergilendiği Torino I. Mimarlık Sergisi (1890) için tasarladığı cephe olur (Şekil 4.9). Birincilik ödülüne layık görülen betonarme ve çelik kullandığı projesi jüri tarafından “Hararetli ve huzursuz bir yaratıcılık” olarak değerlendirilir (Can, 2020:152).

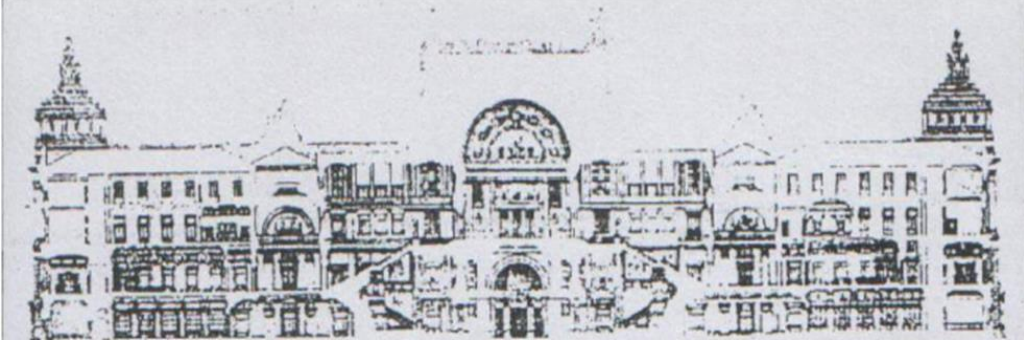
Poffabro Termal Tesisi (1892-1893) (Şekil 4.11), babasının Udine’deki yapay mermer fabrikasının pavyonu ve Tolmezzo’daki yeni tiyatronun cephesi (1893), İstanbul kariyeri başlamadan önce D’Aronco’nun Friuli’de tasarladığı son yapılarındandır (Barillari, b.t.)

Afife Batur (1994b:550), D’Aronco’nun İstanbul yaşamının öncesinde mimarlık etkinliğini genellikle eski üslupları canlandıran, yarışmaların geleneklerine bağlı olarak neogotik, neobarok izler taşıyan yapıya sahip olduğunu söyler. Cengiz Can (2020:152) da benzer izlenimleri paylaşır; D’Aronco’nun İstanbul öncesi projelerini Gotik, Rönesans, Barok biçimlerin kullanıldığı seçmeci yapılar olarak değerlendirir.

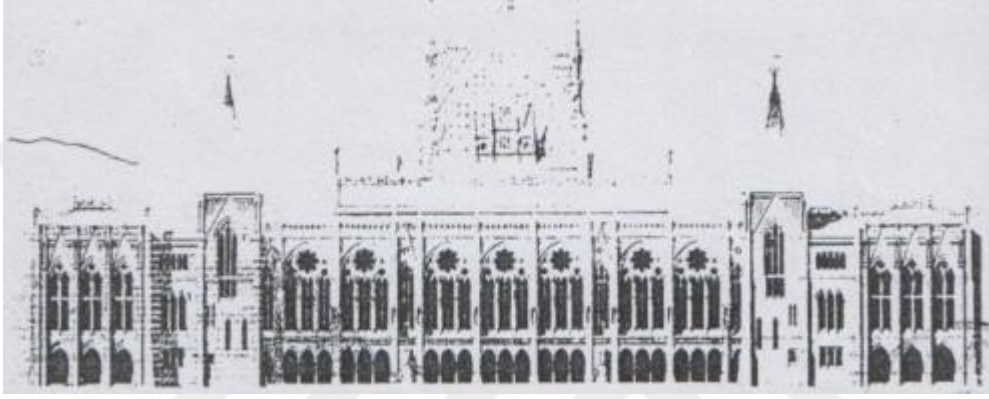
Babası inşaat sektöründe etkinlik gösteren D’Aronco küçük yaşlarından itibaren mimarlık disipliniyle yakın bir ilişki kurarak büyümüştür. Görsel anlatım tekniklerine duyduğu ilgi ve aldığı eğitimlerle bilgisini derinleştiren D’Aronco’nun beslendiği pek çok kaynak kendi çizgisini bulma yolunda ona ışık tutmuştur. Katıldığı proje yarışmaları sürekli tasarım pratikleri yapmasına olanak tanır. Mezuniyetinin ardından sadece piyasada işler yapmakla kalmayıp akademiden de kendisini uzak tutmaması mimarlık okumak ve anlatmaktan ne kadar keyif aldığını gösterir.

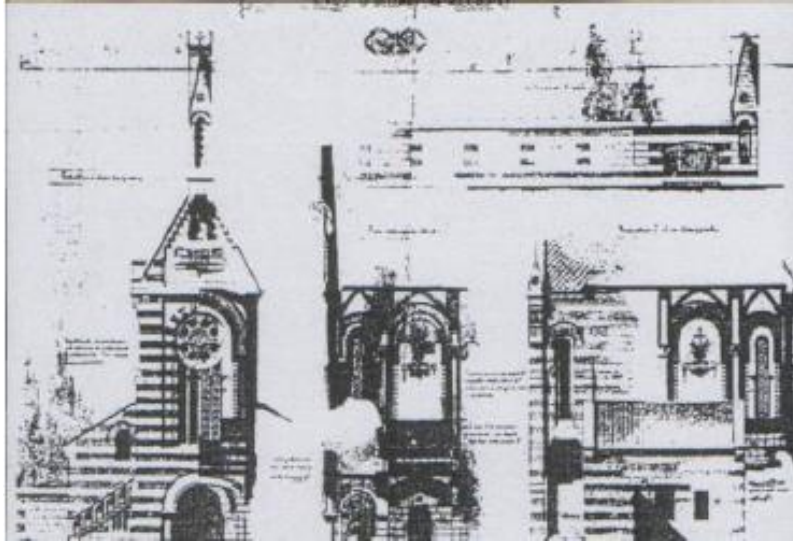
Şekil 4.5 Milano Tenaglia Kapısı, 1882 (Barillari, 1995: s.8)

Şekil 4.6 Roma Adalet Sarayı, 1882 (Pozetto-Quargnal, 1982: s.31).

Şekil 4.7 Roma Parlamento Binası, 1882 (Pozetto-Quargnal, 1982: s.31).

Şekil 4.8 Cividale Mezarlığı, 1889 (Can, 1993:262).

Şekil 4.9 Cividale Mezarlığı, 1889 (Un Architetto Cosmopolita in Patria. Raimondo D'Aronco in Friuli Sergisi Kataloğu; s.12, 2022, Civici Musei Udine (Udine Kent Müzesi Comune di Udine).

4.3.3 İstanbul'daki Mimari Etkinlikleri (1893-1908)

On dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısında ülkelerin kendi kültürlerini, coğrafyalarını, sanat ve zanaat ürünlerini, sanayi ve teknoloji alanlarındaki yenilikleri tanıtılabildikleri uluslararası organizasyonlar olarak ortaya çıkan bir yenilik olan dünya sergileri yapılmaktadır. Bu sergilerden birçoğuna katılan⁶⁴ Osmanlı İmparatorluğu 1863 senesinde bunlardan birine ev sahipliği yapar ve 1893 yılında ikinci bir sergi için hazırlıklara başlar. Sultan II. Abdülhamit sergi binalarını tasarlama işini Kont Ernesto di Sambuy'un aracılık etmesiyle D'Aronco'ya verir. Osmanlılar tarafından bu iş için D'Aronco'nun seçilmesinde Can (2020:153)'a göre Torino ve Venedik sergileri etkili olmuştur. Osmanlıların

⁶⁴ Osmanlı İmparatorluğu ilk olarak gerçekleştirilen 1851 Londra Fuarı'na, ardından 1867 Paris, 1873 Viyana, 1878 ve 1889 Paris, 1893 Chikago, 1900 Paris sergilerine katılmıştır (Yeşim Duygu Ergüney, 2015).

sergi binalarını tasarlama işi için yapılan anlaşmanın duyurulduğu 11 Temmuz 1893 tarihli dönemin gazetesi Le Montier Oriental’de yer alan bir haberde (Şekil 4.10) D’Aronco’dan ismiyle değil “...Venedik’te Evrensel Sergi binalarının yapımından sorumlu olacak bir mimar...” olarak bahsedilmesi tercih edilme sebebi hakkında ipucu verir.

Şekil 4.10 Haberin detayı: “İmparatorluk hükümeti, Venedik’te Evrensel Sergi binalarının yapımından sorumlu olacak bir mimarı iki yıllık bir süre için tuttu” (Le Moniteur Orientale, Salt Araştırma, Envanter no.1176-PFMOR893)

D’Aronco tarafında ise bu yer değişikliğinin en önemli sebebi Alpago Novello ’ya göre, Vittorio Emanuele II Anıtı ile ilgili gelişmeler ve sonucun yarattığı hayal kırıklığıdır. Roma’da Vittorio Emanuele II Anıtı’nın mimarı Sacconi’nin ölümü üzerine D’Aronco daha önceden kendisine teklif edilmiş olan yapının tamamlanma işini ister. Bu sırada Roma’da değişen yönetimin yeni bakanının, işin tamamlanması için mimar Koch ve ekibini çağırdığını öğrenen D’Aronco bundan hoşnutsuzluk duyar ve İstanbul’un daveti üzerine ülkesinden ayrılır.

1893 senesinin ağustos ayında başlayan sergi hazırlıkları kış boyunca sürmüştür (Batur,1992b;550). Serginin, Torino Güzel Sanatlar Derneği’nin organize ettiği 1896 I. Mimarlık Trienali’nde sergilendiği bilinen sergi binası projesi kayıptır, yalnızca yabancı mimarlık dergilerinde yayınlanan sergi binasına ait bir perspektif çizim bulunmaktadır (Batur, 1994a:42’den aktaran Didem Gültaş, 2008:33). Perspektifte ön plana çıkan köşe pavyonu (Şekil 4. 11) bir araya getirilmiş farklı yapı elemanlarıyla oldukça gösterişlidir. Uzun bir pavyonun bitiminde yer alan iki katlı çokgen kütle geniş bir açık çıkmayla olduğundan da büyük bir hacim kaplıyor olarak algılanır. Yapı kompozisyonu üst kattaki geniş pencereler, pencerelerin üzerinde yer alan dilimli dairesel saçak ve aslan heykelleriyle

zenginleştirilmiştir. Perspektifin sağ tarafında silik bir şekilde çizilmiş iki yüksek kule giriş izlenimi uyandırmaktadır.

Bu perspektife ek olarak sergiyle ilgili Dolmabahçe Sarayı Arşivi'nde başka görsel materyaller yer almaktadır. Muhtemelen Sultana sunulmak üzere hazırlanmış 29 Ağustos 1893 tarihli ve imzalı 15cmx76cm boyutlarındaki suluboya paftalarda (Şekil 4.12) (Şekil 4.13) sergi yapıları kuşbakışı görülür (Batur, 1994a:44). Şekil 4.14, Şekil 4.15 ve Şekil 4.16'da sergi binalarının maketi görülmektedir.

Süreç planlandığı şekilde ilerlemez ve tüm hazırlıkları tamamlanan sergi 1894 yılında İstanbul'da gerçekleşen deprem sebebiyle iptal edilir. Sergi için ayrılan bütçenin, depremin meydana getirdiği maddi hasarı gidermek için kullanılması kararlaştırılır. Bunun üzerine Osmanlı Hükümeti D'Aronco'yu depremde hasar gören binaların restorasyonu (Tablo 4.1) için görevlendirir. Tarihi yarımada'daki anıtların onarım çalışmalarına katılmak için Evkaf Nezareti'nce görevlendirilir ve Ziraat Bakanlığı ile dört yıllık bir anlaşma imzalar (Batur, 1994b:550). Böylece planlandığı şekilde olmasa da D'Aronco'nun İstanbul kariyeri başlar

Şekil 4.11 Dersaadet Ziraat ve Sanayi Sergi-i Umumisi projesi, İngiliz pavyonu, 1894 (Barillari&Godoli, 1997:53).

Şekil 4.12 Dersaadet Ziraat ve Sanayi Sergi-i Umumisi projesi, İngiliz pavyonu, 1894 (Barillari&Godoli, 1997:53).

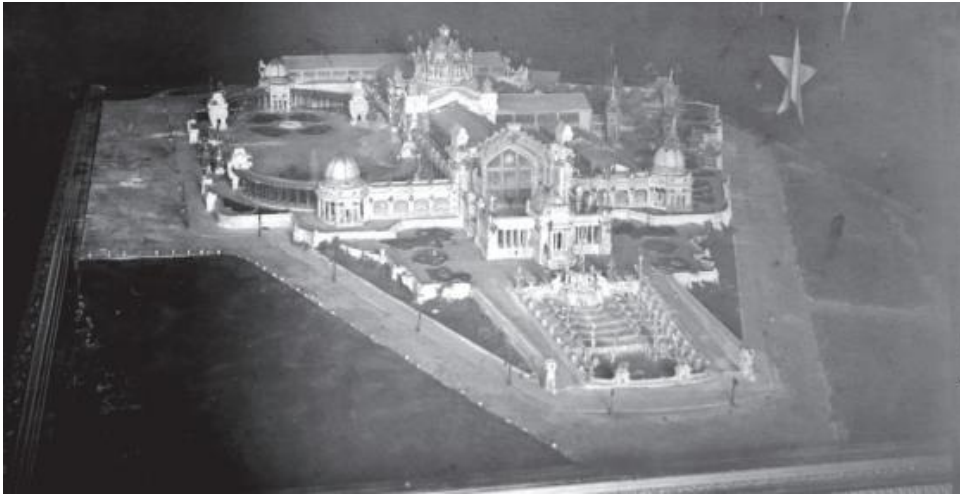
Şekil 4.13 Dersaadet Ziraat ve Sanayi Sergi-i Umumisi Projesi, perpektif, Raimondo D'Aronco, 29 Ağustos 1893 (Dolmabahçe Sarayı Tablo Koleksiyonu, env. no:12/2557).

Şekil 4.14 Dersaadet Ziraat ve Sanayi Sergi-i Umumisi maketi, Annibale Rigotti, 1894 (Studio Rigotti Arşivi, Torino).

Şekil 4.15 Dersaadet Ziraat ve Sanayi Sergi-i Umumisi maketi, Annibale Rigotti, 1894 (Studio Rigotti Arşivi, Torino).

Şekil 4.16 Dersaadet Ziraat ve Sanayi Sergi-i Umumisi maketi, Annibale Rigotti, 1894 (Studio Rigotti Arşivi, Torino).

Depremden yaklaşık bir hafta sonra resmi daireleri, önemli yapıları ve anıtları incelemek için uzman bir kadro görevlendirilir. Kadroda Sarkis Balyan (Devlet Mimarı), M. Berthier (Saray Başmühendisi), Raimondo D'Aronco (İstanbul sergisi mimarı), Alexandre Vallauray (Sanayi-i Nefise mimarlık hocası) ve bazı şehremaneti mühendisler yer alıyordu. Bu komisyona daha sonra mühendis mektebi hocası Jasmund ve Nafia Nezareti Teknik Danışmanı M. Galland ile Fransız Hastanesi mimarı M. Carre katılır. Komisyon üyeleri raporlar hazırlamış ve ardından çeşitli onarımlarda görev almışlardır (Batur, 2000:71'den aktaran Gültaş,2008:36).

D'Aronco'nun İtalya Büyükelçisine gönderdiği 24 Aralık 1894 tarihli mektupta “...kentteki devlet binalarının (Kapalı Çarşı, bakanlıklar, okullar, gümrükler vb.) tamir ve denetimi için kurulan İmparatorluklar Komisyonu üyeliği, kışla, askeri hastanelerin onarımı için kurulan Askeri Komisyon'daki üyeliği ve bütün camilerin ve imparatorluk saraylarının onarımında genel müfettiş olarak atanması...” ifadelerini kullanan D'Aronco'ya hangi görevlerin verildiği öğrenilmektedir (Barillari & Godoli, 1997:54).

D'Aronco, kendi el yazısıyla yaptığı bir listede restorasyonunu yaptığı camileri sıralar. Bunlar; Ayasofya Camisi, Sultan Bayezid Camisi, Sultan Ahmed Camisi, Sultan Selim Camisi, Mihrimah Sultan Camisi, Valide Sultan Camisi, Kariye Camisi ve İstanbul yakasıyla Üsküdar'ın diğer ikincil camileridir (Roberto Albanese, 1987:140'den aktaran Barillari, 2006:38). Cengiz Can (2020:156), 1894-1900 yılları arasında restorasyonunu yaptığı Ayasofya, Sultan Ahmed, Sultan Bayezid, Mihrimah Sultan camilerinin yanı sıra restorasyonunu yaptığı diğer binalar arasına Küçük Ayasofya Camisini (1894-1900), Harbiye Nezaretini (1894-1900), Kapalı Çarşayı (1894), Hazneli Çeşme örtüsünü (1896), Ayasofya Şadırvanını (1896), Bab-ı Ali restorasyonunu (1894-1900), Elvanzade Camisini (1901-1907) de ekler. Gültaş (2008:36), D'Aronco'nun çizimlerle belgelenmiş tek restorasyon müdahalesinin Mihrimah Sultan Camisi olduğunu aktarır. D'Aronco'nun restorasyonunu yürüttüğü projeler Tablo 4.1'de gösterilmiştir.

Tablo 4.1 Restorasyon rojeleri⁶⁵

Yapı Adı	Restorasyon Yılı
1. Valide Sultan Camisi	1894-1900
2. Sultan Ahmet Camisi	1894-1900
3. Sultan Selim Camisi	1894-1900
4. Mihrimah Sultan Camisi	1894-1900
5. Beyazıt Camisi	1894-1900
6. Ayasofya Camileri	1894-1900
7. Harbiye Nezareti	1894-1900
8. Kapalı Çarşı	1894
9. Hazneli Çeşme Örtüsü	1896
10. Ayasofya Şadırvanı	1896
11. Bab-ı Ali Binası	1894-1900
12. Elvanzade Camisi	1901-1907

⁶⁵ D'Aronco'nun restorasyon projeleri tablosunun hazırlanmasında kaynakçada belirtilen ilgili diğer çalışmaların yanı sıra Cengiz Can (2020:156)'ın İstanbul'un Yabancı ve Levanten Mimarları kitabı temel alınmıştır.

Batur (1994a:45'dan aktaran Gültaş, 2008:35) Dolmabahçe Sarayı Arşivi'ndeki belgelerden D'Aronco'nun saray ikinci mimarı olarak çalışmasını 1894 yılının sonlarında olduğunu tespit eder. Aynı defterde, aynı tarihle (Haziran 1895) kaydedilmiş yazılardan ilki görevlendirilmesine ikincisi ise yedi, sekiz aydır çalıştığı belirtilerek yapılan ödemeye ilişkindir (Batur,1994a:45'dan aktaran Gültaş, 2008:36).

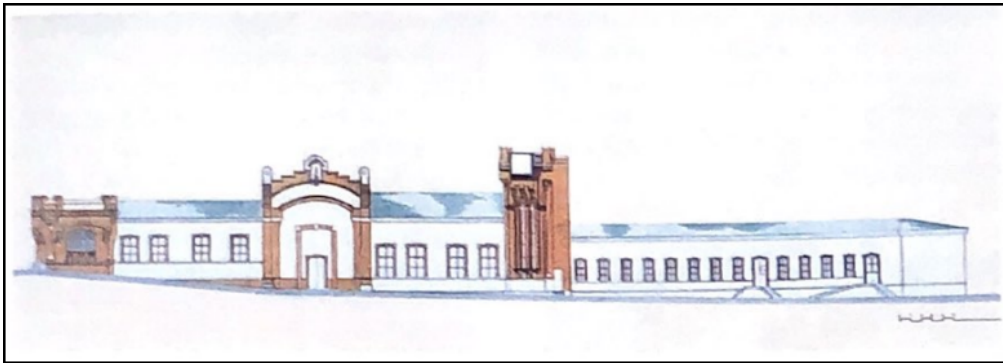
D'Aronco İstanbul'da geçirdiği yıllarda İtalya mimarlık ortamından da kopmaz, İtalya'da projeler hazırlamaya ve oradaki yarışmalara katılmaya devam eder (Can,2020:153). D'Aronco, şahsi üretkenliğinin yanı sıra bir yandan da Sultan için Yıldız Sarayı'nda bir dizi bina tasarımı yapar. Zanini Sultan II. Abdülhamit'in D'Aronco'yu her gün saraya çağırdığını ve Boğaziçi yakınlarında yaptırmak istediği villa için birbirinden farklı projeler hazırlamasını istediğini ve bundan keyif aldığını söyler. Mühendis Bonelli'ye yazdığı mektuplarda II. Abdülhamit'in kendisinden istediği işlerden bahseder. Torino Sergisi hazırlıkları için 2 Mart 1902 tarihinde kaleme aldığı mektupta: *“Sultan'dan aldığım izne göre bir aylığına, dün veya bugün yola çıkacaktım. Ancak, sonra aynı Sultan tarafından, Torino sergisine göndermek isteyebileceği bir odanın döşemesi için acilen başka çizimler yapmakla görevlendirildim, sergiye katılımın mümkün olabileceğini sanmıyorum. Yarın çizimleri teslim edeceğim ve Çarşamba veya Perşembe yola çıkmayı umuyorum”* demektedir. Buradan yola çıkarak Sultan II. Abdülhamit'in Torino sergisine katılmak istediği de öğrenilmektedir (Can, 2020). Yine 14 Ağustos 1904 tarihli mektubunda Sultanın verdiği işlerden dolayı Torino'da kendisi için tasarladığı evinin inşaatını bitirememesi endişesi anlaşılmaktadır: *“Tahminlerime göre bu saatte yola çıkmış olmalıydım, halbuki sıkıntılar ve aksilikler bunu önledi ve beni bu rada on beş gün daha alıkoyacak. Tam, yola çıkmak için Sultandan izin isteyeceğim gün, o, benden acilen bir müze projesi yapmamı istedi, bu beşinci veya altıncı kez başıma geliyor. Ne yapabilirim? Tanrı bilir, buna karşı çıksam, evin (Torino'da inşaatı süren kendi evi) uygulaması daha da gecikecek”*

D'Aronco Yıldız Sarayı'na ait bir dizi yapı tasarımı veya var olan mevcut yapıları yenileme- genişletme işleriyle görevlendirilir. D'Aronco'nun Yıldız Sarayı için hazırladığı projeler Tablo 4.2'de gösterilmiştir. Saraya bağlı bir kurum olarak kurulan **Yıldız Çini ve Porselen Fabrikası** (Önder Küçükerman, 1994:516) 1894

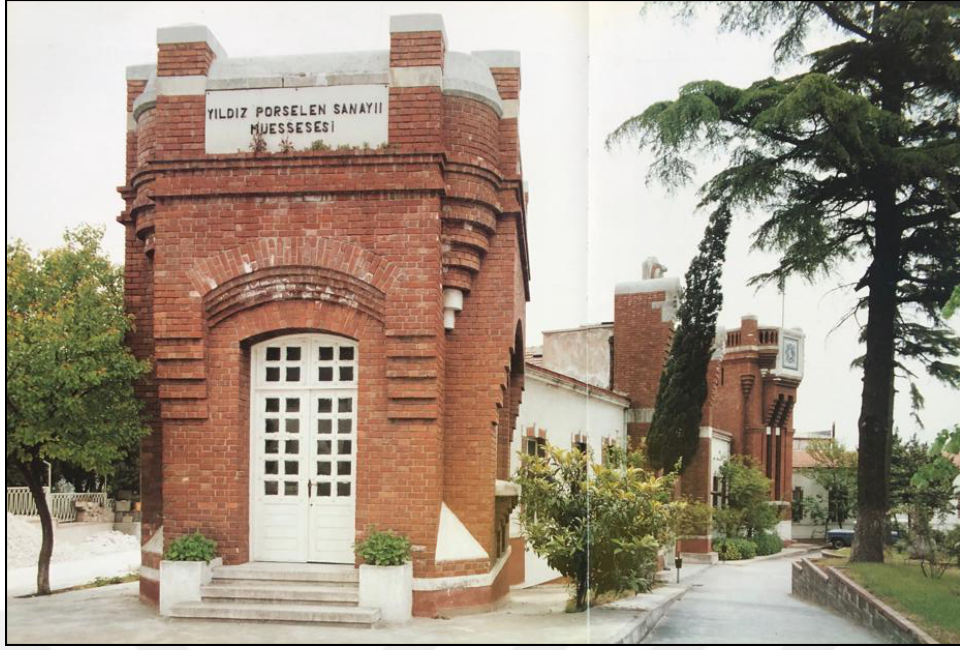
depreminde hasar gördüğünden D'Aronco'ya tamir ettirilmiş ve neredeyse yeniden yaptırılmıştır (Şekil 4.17). Fabrika (Şekil 4.18), Yıldız Sarayı dış bahçesinin doğusunda Yıldız Parkı içinde yer alır.

(Can,2020:159). Yönetim, fırın ve torna ile bunlara eklenen dikdörtgen biçimli resim ve hazırlık atölyeleri olmak üzere üç bölümden oluşmaktadır. Fabrikanın yalın geometrisine tezat yönetim ve fırın-torna birimlerinin kırmızı tuğlalı anıtsal giriş kapıları güçlü bir plastiğe sahiptir. Bu anıtsallıktandır ki Can (2020:158), bu kapılar ile 1882 Milano Tenaglia Kapısı arasında bir ortaklığa işaret eder. Küçük Mabeyn'in karşısında Harem duvarına bitişik yapılan Limonluk Serası ve Küçük Pavyon Projesi (Şekil 4.19), on dokuzuncu yüzyılda demir strüktürün camla birlikte kullanımından doğan seraların küçük bir prototipidir (Şekil 4.20). Taş bir kaide üzerine oturan L planlı yapıda demirden eğrisel bezemeler yer alır. D'Aronco'nun Yıldız Sarayı için yaptığı ve geleneksel Türk konaklarının hamamlarından esinlendiği anlaşılan (Can, 2020:164) hamama ait çizimlerden D'Aronco'nun cephelerde kullandığı zarif motiflere sahip pencereler yer almaktadır. Yıldız Sarayı harem hamamı uzun zaman kullanılmadığından zamanla ihtiyacı olan bakımı görememiş, birlikte yandığı köşk yanınca da Sultan Vahdettin döneminde inşa edilen Hususi Daire içinde kalmıştır. İstabl-ı Amire Ferhan (Manej ve Ahırlar) (Şekil 4.21) ve Yıldız Sarayı iç bahçesinin doğusunda yer alan ve günümüzde İslam Araştırma Merkezi (IRCICA) tarafından kullanılan Şale Köşkü'ne (Şekil 4.22) eklemeler yapmıştır (Can, 2020:164).

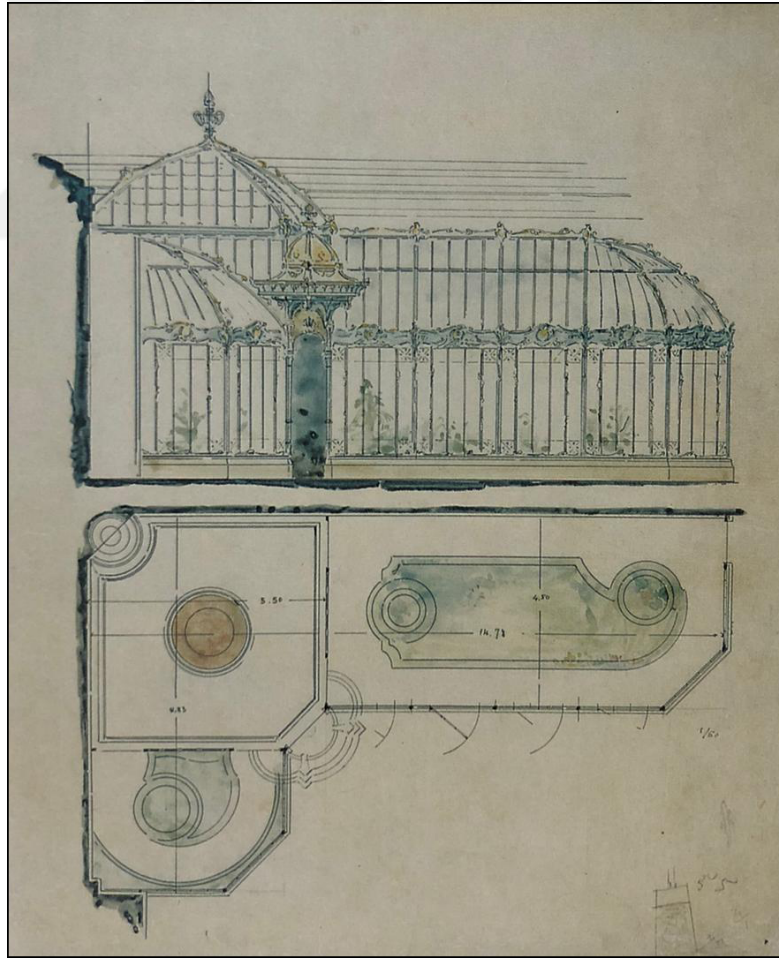
D'Aronco'nun Yıldız Sarayı'ndaki diğer işleri; yaverler binasının büyütülmesi (Şekil 4.23), harem anıtsal kapısının duvarı, Yıldız tiyatrosu, Küçük Mabeyn'in düzenlenmesi, Sultanın tuvalet ve banyolarının düzenlenmesidir (Barillari, 2006:52)

Şekil 4.17 Yıldız Çini ve Porselen Fabrikası'nın çizimi (Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, 1994, C.7, s.516).

Şekil 4.18 Yıldız Çini ve Porselen Fabrikası (Barillari&Godoli, 1997).

Şekil 4.19 Yıldız Sarayı sera projesi, plan ve perspektif, aydınlar üzerine karakalem, çini mürekkebi ve suluboya (Barillari, 2006).

Şekil 4.20 Yıldız Sarayı sera (Barillari&Godoli, 1997).

Tablo 4.2 Yıldız Sarayı projeleri⁶⁶

Yapı Adı	Yapım-Proje Tarihi	Günümüzdeki Durumu
1.Yıldız Çini Fabrikası	1894	Mevcut
2.Teşrifat Nazırı Konutu	1894	İnşa edilmedi
3.Bağlantı Galerisi	1894-1900	İnşa edilmedi
4.Limonluk Serası ve Küçük Pavyon	1895	Mevcut
5.Sultan için Tiyatro	1894-1900	Mevcut
6.Kabul ve Merasim Köşkü	1894-1900	Mevcut

⁶⁶ D'Aronco'nun Yıldız Projeleri tablosunun hazırlanmasında kaynakçada belirtilen ilgili diğer çalışmaların yanı sıra Cengiz Can (2020:156)'ın *İstanbul'un Yabancı ve Levanten Mimarları* kitabı temel alınmıştır.

Tablo 4.2 Yıldız Sarayı projeleri (devamı)

7.Kış Bahçesi	1895	İnşa edilmedi
8.Saray Bahçesinde Arşiv	1896	İnşa edilmedi
9.Yaveran, Bendegan Dairesi ve Nöbetçi Pavyonu	1896-1897	Mevcut
10.Şükran Kermesi Girişi	1897	İnşa edilmedi
11.Şale Köşkü (Merasim Köşkü)	1898	Mevcut
12.Yıldız-Yenimahalle Köprüsü/Geçidi	1902-03	İnşa edilmedi
13.Seyir Köşkü	1901-1907	İnşa edilmedi
14.Harem Hamamı	1901-1907	Mevcut
15.Kış Bahçesi	1907	İnşa edilmedi
16.İstabl-ı Amire-i Ferhan	Bilinmiyor	Mevcut

D'Aronco'nun İstanbul'da geçirdiği süre içinde (1893-1909) hazırladığı konut projeleri Tablo 4.3'te; eğitim yapıları projeleri Tablo 4.4'te; hastane ve yurt projeleri Tablo 4.5'te; dinsel yapılar ve çeşme projeleri Tablo 4.6'da; karakol projeleri Tablo 4.7'de ve diğer projeleri Tablo 4.8'de gösterilmiştir.

D'Aronco'nun tasarladığı konut projelerinden Kireçburnu'nda Cemil Bey Evi (1903) Şekil 4.23 ve Şekil 4. 24'te; Tarabya'da yeni İtalyan Sefareti (1905) Şekil 4. 25 ve Şekil 4. 26'da; Büyükkada'da Mizzi Köşkü (1894) Şekil 4.27'de gösterilmiştir.

Şekil 4.21 Yıldız Sarayı İstabl-ı Amire-i Ferhan (Barillari&Godoli, 1997:92)

Şekil 4.22 Şale Köşkü (Barillari&Godoli, 1997:75)

Şekil 4.23 Yaveran, Bendegan Dairesi ve Nöbetçi Pavyonu (Barillari&Godoli, 1997:68)

Tablo 4.3 Konut projeleri⁶⁷

Yapı Adı	Yapım-Proje Tarihi	Günümüzdeki Durumu
1.Kuruçeşme Nazime Sultan Yalısı	1901-1902	Yıkıldı
2.Mizzi Köşkü ⁶⁸	1894	Mevcut
3.Yeniköy Yelim Paşa (?)Evi Dekorasyonu	1894-1900	Tespit edilemedi
4.Halid Paşa Konağı	1894-1900	Tespit edilemedi
5.Küçük Kolonlu Ev	1896	İnşa edilmedi
6.Sabah Gazetesi için bina projesi	1896	İnşa edilmedi.
7. Beylerbeyi'nde Harem Köşkü	1896	İnşa edilmedi
8. Kireçburnu'nda Şeyhülislam Evi	1896	İnşa edilmedi
9. Pera'da Bir Ev	1898	İnşa edilmedi.
10.Yeniköy Ethem Bey Evi	1900	Yıkıldı
11.Pera'da Botter Evi	1900	Mevcut
12. Mantero ve Çocukları Evi	1902	İnşa edilmedi

⁶⁷ D'Aronco'nun Konut Projeleri tablosunun hazırlanmasında temel alınan eserler için bkzn: CAN, C. (2020). *İstanbul'un Yabancı ve Levanten Mimarları* İstanbul:Arketon; BARILLARI, D. (2006). *"Osmanlı Mimarı" D'Aronco 1893-1909 İstanbul Projeleri*. İstanbul:İAE; BARILLARI, D. & GODOLI, E. (1997). *İstanbul 1900 Art Nouveau Mimarisi ve İç Mekanları* İstanbul:YEM kitapları temel alınmıştır.

⁶⁸ ERGUT, E.A. & ERKMEN, A. (2011). *Mizzi Köşkü Kulesi ve Ekleri*, Hasan Kuruyazıcı (Ed.), Adalar Binalar Mimarlar (s. 15) içinde. İstanbul:Portakal Basım.

Tablo 4.3 Konut Projeleri (devamı)

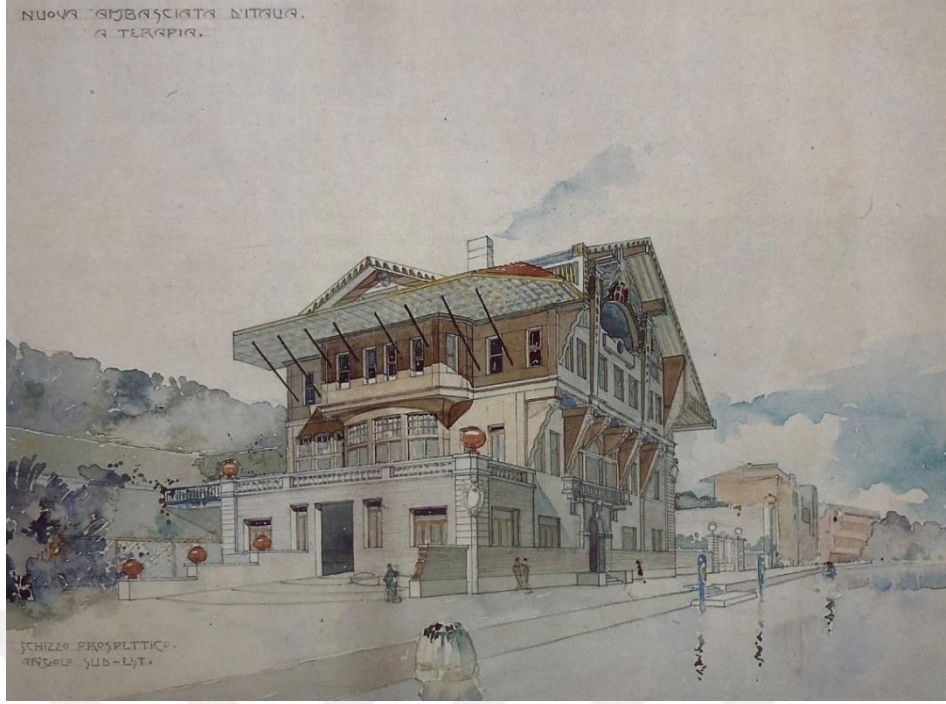
13.Anadolu Hisarı’nda Fahri Bey Evi	1904	İnşa edilmedi.
14.Kireçburnu Cemil Bey Evi	1903	Mevcut
15.Şükrü Bey Evi	1903	İnşa edilmedi
16. Erenköy Cemil Bey Evi genişletme ve düzenlemesi	1904	İnşa edilmedi.
17. Feneryolu Mehmed Sadık Efendi Evi	1904	Yıkıldı
18. Arnavutköy Memduh Paşa Kitaplık ve Koleksiyon Binası	1904	Mevcut
19. Tarabya İtalyan Sefareti Yazlığı	1905	Mevcut
20. Erenköy Yeni Cemil Bey Evi	1905	İnşa edilmedi
21. Fenerbahçe Botter Evi	1906	Yıkıldı
22. Tarabya Huber Evi	1906	Mevcut
23. Tarabya tepedeki şale	1905-06	İnşa edilmedi
24. Çamlıca Rıza Paşa Köşkü	1906	İnşa edilmedi
25. Kent için bina	1907	İnşa edilmedi
26. Anadolu Sokak’ta Ev	1907	İnşa edilmedi
27. Pera Santoro Evi Rekonstrüksiyonu	1907	İnşa edilmedi.
28. Yeniköy’de Edhem Bey Evi	1909	İnşa edilmedi

Şekil 4.24 Kireçburnu'nda Cemil Bey Evi, karton üstüne karakalem ve suluboya, plan ve perspektif (Barillari&Godoli, 1997:114)

Şekil 4.25 Kireçburnu'nda Cemil Bey Evi [Turan Akıncı'nın fotoğrafı]. (t.y.).

Şekil 4.26 Tarabya'da Yeni İtalya Sefaret Binası, kağıt üstüne karakalem ve suluboya (Barillari&Godoli, 1997:117).

Şekil 4.27 Tarabya'da Yeni İtalya Sefaret Binası, ([Fotoğrafçı bilinmiyor]. (t.y).
Reddit.

Şekil 4.28 Büyükada’da Mizzi Köşkü (Barillari&Godoli, 1997:78).

Tablo 4.4 Eğitim yapıları projeleri⁶⁹

Yapı Adı	Yapım-Proje Tarihi	Günümüzdeki Durumu
1.Veteriner Okulu	1894	Mevcut
2. Yeşilköy Tarım Mektebi	1894-1900	Tespit edilemedi
3. Sanat ve Zenaat Mektebi	1894	İnşa edilmedi
4. Mekteb-i Tıbbiye (Vallaury ile birlikte)	1894-1903	Mevcut
5. Pera İtalyan Okulları	1901-1907	Tespit edilemedi

⁶⁹ D’Aronco’nun Eğitim Yapıları Projeleri tablosunun hazırlanmasında temel alınan eserler için bkz: CAN, C. (2020). *İstanbul’un Yabancı ve Levanten Mimarları* İstanbul:Arketon; BARILLARI, D. (2006). *’Osmanlı Mimarı’ D’Aronco 1893-1909 İstanbul Projeleri*. İstanbul:İAE; BARILLARI, D. & GODOLI, E. (1997). *İstanbul 1900 Art Nouveau Mimarisi ve İç Mekanları* İstanbul:YEM kitapları temel alınmıştır.

Tablo 4.5 Hastane ve yurt projeleri⁷⁰

Yapı Adı	Yapım-Proje Tarihi	Günümüzdeki Durumu
1.Acıbadem Yetimler Yurdu	1894-1900	İnşa edilmedi
2.Pera Hastanesi Doğumevi	1901-1907	Mevcut
3.Ağahamam Yetimler Yurdu	1906	Mevcut
4.Şişli Etfal Hastanesi Nekahet Pavyonu, Saat Kulesi	1906	İnşa edilmedi

Tablo 4.6 Dinsel yapılar ve çeşme projeleri⁷¹

Yapı Adı	Yapım-Proje Tarihi	Günümüzdeki Durumu
1.Tophane II. Abdülhamit Çeşmesi	1896	Mevcut
2.Yenimahalle Camisi	1899	İnşa edilöedi
3.Altı Küçük Çeşme	1902	İnşa edilmedi.
4.Karaköy Camisi	1903-1908	Yıkıldı.

⁷⁰ D'Aronco'nun Eğitim Yapıları Projeleri tablosunun hazırlanmasında temel alınan eserler için bknz: CAN, C. (2020). *İstanbul'un Yabancı ve Levanten Mimarları* İstanbul:Arketon; BARILLARI, D. (2006). "Osmanlı Mimari" D'Aronco 1893-1909 İstanbul Projeleri. İstanbul:İAE; BARILLARI, D. & GODOLI, E. (1997). *İstanbul 1900 Art Nouveau Mimarisi ve İç Mekanları* İstanbul:YEM kitapları temel alınmıştır.

⁷¹ D'Aronco'nun Eğitim Yapıları Projeleri tablosunun hazırlanmasında temel alınan eserler için bknz: CAN, C. (2020). *İstanbul'un Yabancı ve Levanten Mimarları* İstanbul:Arketon; BARILLARI, D. (2006). "Osmanlı Mimari" D'Aronco 1893-1909 İstanbul Projeleri. İstanbul:İAE; BARILLARI, D. & GODOLI, E. (1997). *İstanbul 1900 Art Nouveau Mimarisi ve İç Mekanları* İstanbul:YEM kitapları temel alınmıştır.

Tablo 4.6 Dinsel yapılar ve çeşme projeleri (devamı)

5.Cami	1903-1904	İnşa edilmedi
6.Şeyh Zafir Türbe, Kitaplık ve Çeşmesi	1903-04	Mevcut
7.Galata'da Çeşme	1904	Mevcut
8.Fatih Şakir Paşa Türbesi	1905	İnşa edilmedi
9.Yeniköy İvrera Rahibeleri Mezarı	1906	İnşa edilmedi

Raimondo D'Aronco'nun tasarladığı çeşmelerden II. Abdülhamit Çeşmesi (1896) Şekil 4.29'de, Şeyh Zafir Külliyesi'ndeki çeşme (1903-04) ve Galata'daki çeşme (1904) Şekil 4.30'de gösterilmiştir.

Şekil 4.29 II. Abdülhamit Çeşmesi, 1. Fotoğraf: Kağıt üzerine suluboya (Barillari&Godoli,1997:62; 2. Fotoğraf: Çeşmen ilk inşa edilidği yer olan Nusretiye Camisi önünde [İsmail Demir'in fotoğrafı]. (t.y.). Salt Araştırma, Kod:TASUH2818). ; 3. Fotoğraf: Tophane Çeşmesi 1958-60 yıllarında yol genişletme çalışmaları sırasında bugünkü yeri Maçka'ya taşınmıştır [Fotoğrafçı bilinmiyor]. (2021).

Şekil 4.30 Şeyh Zafir Külliyesindeki çeşme ve Galata'daki çeşme [Yazarın fotoğrafları]. (2023).

Tablo 4.7 Karakol projeleri⁷²

Yapı Adı	Yapım-Proje Tarihi	Günümüzdeki Durumu
1.Galata Karakolu	1897	İnşa edilmedi
2.Eyüp Karakolu	1900	İnşa edilmedi
3.Nişantaşı Karakolu	1908	İnşa edilmedi

⁷² D'Aronco'nun Eğitim Yapıları Projeleri tablosunun hazırlanmasında temel alınan eserler için bkz: CAN, C. (2020). *İstanbul'un Yabancı ve Levanten Mimarları* İstanbul:Arketon; BARILLARI, D. (2006). *"Osmanlı Mimarı" D'Aronco 1893-1909 İstanbul Projeleri*. İstanbul:İAE; BARILLARI, D. & GODOLI, E. (1997). *İstanbul 1900 Art Nouveau Mimarisi ve İç Mekanları* İstanbul:YEM kitapları temel alınmıştır.

Tablo 4.8 Diğer projeler⁷³

Yapı Adı	Yapım-Proje Tarihi	Günümüzdeki Durumu
1.Osmanlı Tarım ve Sanayi Sergisi	1893-1894	İnşa edilmedi
2.Büyükada Grand Otel	1894-1900	Tespit edilemedi
3.Rus Gemicilik Şirketi/Moda’da Bina	1897	İnşa edilmedi.
5.Yeniçeri Müzesi ve Tarım Bakanlığı (Alexandre Vallauray ile birlikte)	1895-99	Mevcut
6.Harem İskelesinde Mezbaha	1900	İnşa edilmedi
7.Şişli Bakteriyoloji Enstitüsü	1900	İnşa edilmedi
8.Bazar d’Orient Girişi	1901-1907	Tespit edilemedi
9.Sismik ve Astronomik Gözlemevi	1901-1907	Tespit edilemedi
10.Nişantaşı Silah Müzesi ve Müzeler	1904	İnşa edilmedi
11.Pera Hamallar Kışlası ve Makinistler Lojmanı	1908	İnşa edilmedi

⁷³ D’Aronco’nun Eğitim Yapıları Projeleri tablosunun hazırlanmasında temel alınan eserler için bkzn: CAN, C. (2020). *İstanbul’un Yabancı ve Levanten Mimarları* İstanbul:Arketon; BARILLARI, D. (2006). *”Osmanlı Mimari” D’Aronco1893-1909 İstanbul Projeleri*. İstanbul:İAE; BARILLARI, D. &GODOLI, E. (1997). *İstanbul 1900 Art Nouveau Mimarisi ve İç Mekanları* İstanbul:YEM kitapları temel alınmıştır.

Tez kapsamında İstanbul'daki D'Aronco tasarımları binaların ve uygulamaya geçmemiş projelerin belirlenmesinde kaynakçada yer alan ilgili diğer çalışmaların yanında Nicoletti, Afife Batur, Cengiz Can, Diana Barillari, Ezio Godoli ve Udine Kent Müzesi'nden edinilen bilgi ve belgeler ile Can (2020)'ın aktardığı D'Aronco'nun yazdığı mektuplar temel alınmıştır.

Cezar (1971:212'dan aktaran Can, 2020:158)'ın D'Aronco tasarımı olduğunu söylediği Çini Fabrikası D'Aronco Architetto katalogunda (1982:57) da yer almıştır. Nicoletti (1982:67), Batur'u referans göstererek Çini Fabrikası'nı D'Aronco ürünü olarak tanıtsa da Batur (1985b:93) yapının inşa tarihi ve üslubu arasındaki bağının tereddüt oluşturduğunu söyler. Can (1993:276) da Çini Fabrikası'nın Udine arşivinde çizimlerinin olmadığını aktarır (D'Aronco, 1982:57-69).

Yukarıda listelenen projelerden Mekteb-i Tıbbiye'nin Udine Arşivi'nde çizimlerinin olmadığı aktaran Can (2020:157), Nicoletti'nin (1982:68-70) D'Aronco'nun inşaatı devam eden ve Vallauri ile birlikte çalıştıkları bu yapının projelerini Viyana'ya götürdüğünü söyler. Tahsin Paşa (1990:215'dan aktaran Can,2020:157) ise hatıralarında, Mekteb-i Tıbbiye için mimarların hazırladığı planlardan bahsederek birden fazla mimarın çalıştığını belirtmiştir. Nicoletti (1982'den aktaran Can, 2020)'nin, Vallauri ile birlikte ortak bir çalışma olduğunu bildirdiği Düyun-u Umumiye Binası'nın, Can (2020:158) D'Aronco'nun katılımının belirsiz olduğunu söyler.

Batur (1985b:92-94-95'dan aktaran Can,2020:158), Kabul ve Merasim Köşkü olarak isimlendirilen çizimin Şale Köşkü kuzey bölümü olabileceğini ve Udine Arşivi'nde, Büyük Mabeyn için dışarıdan bağlantıyı da sağlayan bir genişletme projesi olduğunu bildirmektedir. Yine Yıldız Sarayı Harem Giriş Kapısı kuzey duvarının, bu duvar üzerindeki anıtsal çeşme ile Valide Sultan Köşkü önündeki meydancıkta bulunan çeşmenin D'Aronco tasarımları olduğunu söyler (Batur,1985b:92-95).

Can (2020:158), Yeniköy Yelime Paşa Evi dekorasyonu, Halid Paşa Konağı, Veteriner Okulu, Yeşilköy Tarım Mektebi, Büyükkada Otel, Beylerbeyi Hareminde Köşk, Bazar d'Orient Girişi, Yıldız Seyir Köşkü (Palazzina-Belvedere), Sismik ve Astronomik Rasathane, Pera Hastanesi Doğum Evi Pavyonu, Pera'da İtalyan Okulları projeleri hakkında bilgi saptanamadığını

belirttiği projelerin ise D'Aronco çalışması olduğunu Nicoletti söyler (1982:242-243-245).

D'Aronco'nun inşa edildiği bilinen fakat günümüze ulaşmayan projeleri; Merzifonlu Kara Mustafa Paşa Camisi, Kuruçeşme Nazime Sultan Yalısı ve Fenerbahçe Botter Evi'dir⁷⁴.

Günümüze ulaşan D'Aronco projeleri: Yıldız Sarayı'nda Limonluk Serası, Hamam, Yaveran-Bendegan Dairesi, İstabl-ı Amire-i Ferhan, Şale Köşkü, Haydarpaşa'da Mekteb-i Tıbbiye, Sultanahmet'te Yeniçeri Müzesi ve Tarım Bakanlığı, Tünel'de Botter Apartmanı, Maçka'ya taşınmış olan Tophane II. Abdülhamit Çeşmesi, Kireçburnu Cemil Bey Evi, Galata'da Çeşme, Şeyh Zafir Türbe, Kitaplık ve Çeşmesi, Arnavutköy Memduh Paşa Kitaplık ve Koleksiyon Binası, Tarabya İtalyan Sefareti, Fatih Şakır Paşa Türbesi, Huber Köşkü, Ağahamam Yetimler Yurdu yapılarıdır (Can,2020:158-59).

İstanbul'da on dokuzuncu yüzyıl sonu ve yirminci yüzyıl başında mimarlık üretimine büyük bir katkı sağlayan D'Aronco'nun, özgün yapıları kolaylıkla ayırt edilebilir. Geliştirdiği kendine has üslupta birçok başarılı proje gerçekleştirerek kentin çeşitli yerlerine şık bir imza bırakmıştır.

D'Aronco'nun İstanbul yıllarında Sultan II. Abdülhamit'in de desteğiyle canlanan İtalyan kolonisine ait bazı yapı projeleri varsa da kendi döneminin yayınlarında mimardan söz edildiğine rastlanmamıştır. Yazmayı sevmediği belirten mimar, mektuplarında Sultan II. Abdülhamit'ten, İstanbul'dan ve İstanbul'daki projelerinden nadiren bahseder. İstanbul'daki yaşamının detaylarına ait bilgilere henüz ulaşamamıştır (Can,2020:155).

İstanbul'da kaldığı yıllarda Sultan için tasarımını yaptığı işler dahil gerek İstanbul için ürettiği projeler gerekse de İtalya'daki projeleriyle yoğun bir iş gündemine sahip olduğu belli olan D'Aronco hakkında Can (2020:155), İstanbul'un sosyal ve kültürel yaşamına katılımının zor olduğu sonucuna varır. D'Aronco'nun, Sultan II. Abdülhamit'in tahttan indirilmesinin ardından işleri durdurulmuş, yeni yönetimin kendilerine bağlı olarak görev etme tekliflerini onur kırıcı bularak kabul etmemiş ve istifasını vermiştir Can (2020:155).

⁷⁴ Can (2020:225), Fenerbahçe Botter Evi'nin teşhisinde bazı sorunlar olduğunu söyler ve bunun için ilgili çalışmaları işaret eder: Bkz. Batur, "İstanbul Art Nouveau'su", s.1086; Batur, "Les oeuvres de Raimondo D'Aronco a İstanbul", s.121-123,130. Ekdal, s.104-106 ve D'Aronco Architetto, s.166-167.

4.3.4 İstanbul Sonrası İtalya Yılları (1908-1932)

İtalya'ya döndüğünde kendisine Udine Belediye Sarayı projelendirilmesi işi verilir. 1888, 1909 ve 1911 yıllarındaki çalışmalarıyla üç evrede hazırladığı Udine Belediye Sarayı, D'Aronco'nun mimari gelişiminde önemli bir yapı olarak kabul edilse de Can (2020:156), bu yapı da dahil olmak üzere, İtalya'da günümüze ulaşan yapılarında İstanbul'da ortaya koyduğu “çok yönlü arayışlar ve tasarımlar” ın olmadığını söyler. İstanbul sonrasında D'Aronco tasarımları yerleşik mimari çevreyle uyum içerisinde, kabul gören mimari geleneklerin dışına çok çıkmazlar (Can, 2020:156).

D'Aronco İtalya'ya döndükten sonra da projeler hazırlamaya, yarışmalara katılmaya devam etti. Kardeşi Quinto'nun Tarcento (1909) ve Udine (1911)'deki evlerinin tasarımını ve uygulamasını takip etti. Gemoni'deki Piazza del Ferro'nun üzeri kapalı çarşı ve kütüphaneyi yerleştirdiği pavilyon düzenlemesi (1909-10) ve Udine'deki Albergo Nazionale'nin büyütülmesi (1911) inşa edilmeyen projelerindendir. 1912 senesinde Rigotti ile Torino'daki eski geçit töreninin master planı için yarışmaya katıldı ve kısa listeye kaldı. Ertesi yıl, Giovanni Greppi ile birlikte Sofya'daki yeni kraliyet sarayı projesini hazırladı. 1913 senesi, Roma, Torino ve Udine arasında projelerini takip ederek geçti. Çalışmaları Lombar Mimarlar Derneği tarafından Milano'daki Palazzo della Permanente'de düzenlenen 1. Mimarlık Sergisi'nde büyük bir başarıyla sergilendi. 1917'de Napoli Güzel Sanatlar Enstitüsü'ne mimarlık profesörü olarak atandı. Rigotti ile beraber İtalyan tur Kulübü tarafından düzenlenen Udine ve Gorizia'da çiftlik evleri ve tarım endüstrisi için Marelli yarışmasına (1919) katıldı ve üç ödül aldı. 1920 senesinde San Michele'deki piyade anıtı yarışmasına (1920) katıldı. 1920 senesinde Roma'daki San Luca Akademisi'ne “liyakat sahibi akademisyen” olarak atandı. Sağlık sorunları sebebiyle 1923 senesinde uzun bir süre (Ocak 1923'ten Ekim 1924'e kadar) izne ayrılarak Udine'ye döndü. Bu süre içerisinde Gemoni Ribis'teki ruh sağlığı hastanesinin kilisesini, Zanuttini ve Tamburlini villalarını tasarladı. Monza'daki 1. Dekoratif Sanatlar Bienali'nde (1923) sergilediği çeşme projesiyle altın Madalya aldı. Napoli'de yeni kurulan Mimarlık Yüksek Okuluna fahri profesör olarak atandığında Emeklilik süresi, Eylül 1929 senesine dek uzatıldı. Giderek ağırlaşan sağlık sorunları için daha iyi bir iklim arayışıyla taşındığı Sanremo'da 1932 senesinde hayatını kaybetti. Vasiyeti üzerine

kitaplarını, Udine Belediyesi'ne, çizimlerinin bir kısmını kardeşi Quinto'ya ve bir kısmını da kızı Rita Matilde'ye bıraktı (Barillari, t.y⁷⁵).

4.4 Caminin Yapım Süreci

Bu çalışma kapsamında yürütülen araştırmalarda, D'Aronco'nun Karaköy Camisi'nin inşa emri niteliğindeki bir yazışmaya ulaşamamıştır. T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı'nda caminin inşası konusunda rastlanan en erken tarihli belge Evkaf-ı Hümayun Nezareti'nin, Şuray-ı Devlet'e yapmış olduğu 6 Haziran 1903 (h. 10 Rebiülevvel 1323) tarihli önergesine istinaden verilen 28 Aralık 1903 (h. 8 Şevval 1321) tarihli cevaptır (Şekil 4. 31). Bu belgeye dayanarak, caminin inşasına 1903 yılı ortasında başlanıldığı varsayılabilir. Aynı belgede (COA/İ.EV.35/35) caminin inşası için gerekli maliyetin belirlenmesinde izlenecek yol anlatılmış ve inşa izni verilmiştir. Buna göre Merzifonlu Kara Mustafa Paşa Vakfı'na bağlı Galata'da Karaköy'de “... *harab olan fevkani cami'-i şerifinin tahtında (altında yer alan) ashabı uhdelelerinde bulunub (sahiplerinin sorumluluğunda bulunan) eskisi ta'mir ve diğer biri müceddeden (yeni baştan) inşa olunacak olan dükkanlar üzerine yeniden inşası*” dolayısıyla mecdi on dokuz kuruştan yüz bin kuruşu müteahhidinin yükümlülüğünde karar kılınmış olsa da bahsi geçen inşaatın “...*maktuan ihalesinden bir komisyon marifetiyle emaneten icrası hayırlı olacağı anlaşılmış...*”tır. (COA/İ.EV.35/35) Adı geçen harcamalardan, dükkanlardan ikisinin tamirine ait 12 bin 411 kuruşla beraber caminin inşası için bağış yapılacak 16 bin kuruş ödemeyi bu dükkanların sahipleri üstlenmiş ve yeniden inşa edilecek diğer dükkan sahibinin maddi gücü olmaması sebebiyle inşaatın sonra kira bedelinden alınmak üzere söz konusu dükkanın inşa masrafı olan 40 bin 164 kuruşun da vakıftan karşılanması dükkan sahibinin muvafakatıyla kararlaştırılmıştır. Özetle inşaatın keşfinde Hazine-i Evkaf-ı Hümayun'dan iki memurun marifeti ve “mühendis Mösyö D'Aronco'nun nezaretiyle” emaneten icrası dolayısıyla gerçekleştirilecek olan inşaatın toplam masrafı olan 100 bin kuruşun 28 bin 411 kuruşu iki dükkan sahiplerinden, geri kalan 71 bin 589 kuruşun da 1901 (h. 1319) senesi vakıf bütçesinden harcanmasına karar verilerek,

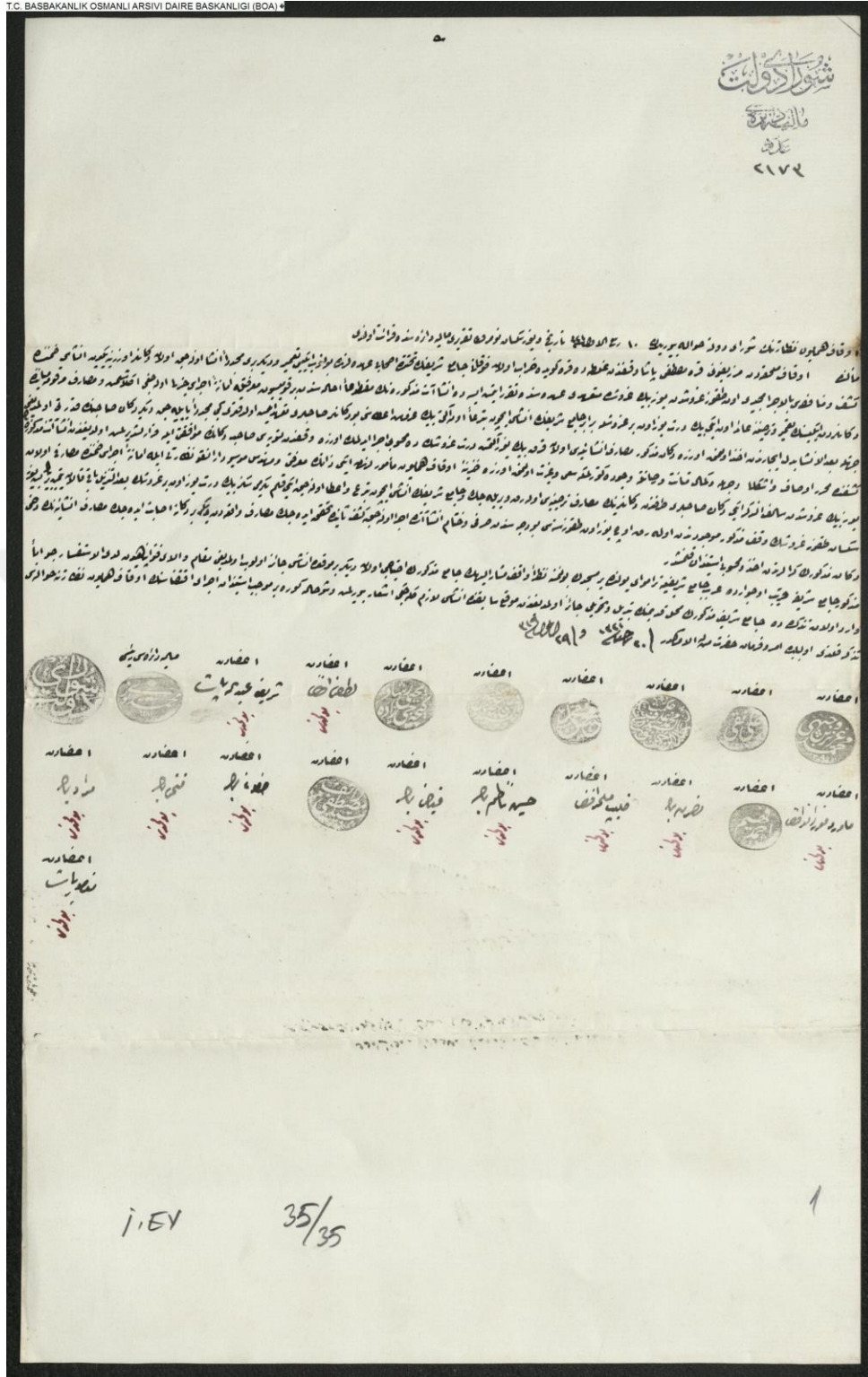
⁷⁵ Diana Barillari'nin Raimondo D'Aronco'nun biyografisini yazdığı metni için bkz: <https://www.dizionariobiograficodefriulani.it/daronco-raimondo/>

inşaat bitiminde yapılacak keşiften doğacak masraflar diğer dükkana ait olsa bile söz konusu dükkanların kiralardan karşılanacağına izin verilmiştir.

Yine aynı belgeden (COA/İ.EV.35/35) caminin yeniden inşası sırasında konumunun değiştirilmesinin de gündeme geldiği öğrenilmektedir. Karaköy sahilinde, Arap cami ve tramvay yolu üzerinde bir mescid (belgede adı geçmese de muhtemelen Yeraltı Camisi) olduğundan caminin ihtiyaç duyulan başka bir yerde inşa edilmesinin caiz olup olmadığı sorusu üzerine, caminin yerinin değiştirilmesinin caiz olmadığı ve bu nedenle yeni yapının eski yerinde inşasının lazım geleceği hükmü verilmiştir. Arşivde söz konusu fetva da (Şekil 4.32) yer almaktadır (COA/Ş.D.162/43). Daire-i Meşihat-ı İslamiye'den (şeyhülislamlık makamı) kaleme alınan Şeyhülislam Muhammed Cemaleddin mühürlü/imzalı fetvada; “...cami-i şerifin etrafında ve kısmen ecanib uhdesinde bulunan (yabancıların sorumluluğunda olan) mahallerde müskirat furuht edilmekte olduğu cihetle (sarhoş edici şeyler/içki satışı olduğu için)...” o bölgede bu ürünlerin satışının camiye yakın olduğundan kanunen yasaklanmasının şikayete sebep vereceğinden ve o civarda Arap Cami ile tramvay yolunda bir mescidin bulunması dikkate alınarak caminin ihtiyaç duyulan diğer bir mevkide inşasının caiz olup olmadığı sorusunu içeren 25 Haziran 1903 (h. 29 Rebiülahir 1321) tarihli evrak ile sorulmasına karşın verilen karar; bahsi geçen caminin yakınlarında kanuna aykırı olarak içki satılmasından dolayı eski yerinin değiştirilmesinin uygun olmadığından eski yerinde inşasının lazım geleceği bildirilmiştir (COA/Ş.D.162/43).

İnşaat başladıktan sonra zeminin çürük olduğu anlaşılmış ve inşaatın ilk olarak hesaplanan toplam 100 bin kuruş masraf yerine 350 bin 812 kuruşla yapılabileceği anlaşılmıştır⁷⁶ ve inşa masraf hesabını düzeltmek için 3 Temmuz 1905 (h. 29 Rebiülahir 1323) tarihinde izin (Şekil 4.33) istenmiştir. (COA/Ş.D.172/5).

⁷⁶ Yeniden inşa edilecek iki dükkân ile tamir edilecek diğer iki dükkânın ikinci keşfinde otaya çıkacak masraf daha sonra bahsi geçen dükkânların sahiplerinden tahsil edilmek üzere, 71 bin 589 kuruş vakıf bütçesinden, 16 bin kuruş dükkân sahiplerinin bağışıyla ve keşif sonrası hesaplanan toplam 350 bin 812 kuruş inşaat masrafını tamamlamak için gerekli olan 263 bin 223 kuruşun da 1903 senesi (h.1321) vakıf bütçesinden karşılanacak şekilde düzenlenen yeni hesaplama için izin istenmiştir (BOA/Ş.D.172/5).

İ.EV.00035.00035.001

Şekil 4.31 Karaköy Camisi'nin yeniden inşa kararı (COA, İ.EV., No.35-35, H-08-10-1321 (M.28 Aralık 1903))⁷⁷.

⁷⁷ Şekil 4.31, Şekil 4.32, Şekil 4.33 ve Şekil 4.34'teki Osmanlı Türkçesi belgeleri tercüme eden: Murat Polat.

Fetva da dahil bu tarihe kadar rastlanan arşiv belgelerinde dükkan sayısının üç olduğu anlaşılmaktayken bu belgede dört dükkandan bahsedilmektedir. Aradan geçen yaklaşık iki sene sonra devam eden inşaat bu kez de D'Aronco tarafından "...fenn-i mi'marinin terakkiyat-ı ahiresi nazar-ı dikkate alınarak ana göre (yapının bitmek üzere olması da göz önünde bulundurularak) ..." bazı tadilat ve ilaveler gerektiğinden yeniden keşif yapılarak defter (Ek A) hazırlanmış ve inşaatın tamamlanabilmesi için 591 bin 783 kuruş harcanması gerektiği belirlenmiştir. Bahsi geçen inşaat devam ettiğinden sebeple şimdi şu haliyle bırakılamayacağı uygun olduğundan inşaatın tamamlanması için gerekli olan 240 bin 971 kuruşun vakfın 1323 senesi bütçesinden karşılanması için izin (Şekil 4.34) istenmiştir (COA/Ş.D.183/74).

Şekil 4.35'de Karaköy Camisi'nin levha/panolar arkasında devam ettiği anlaşılmaktadır. Minarenin etrafına iskeleler kurulduğu görülmektedir. Şekil 4.36'da caminin etrafındaki levha/panolar ve iskelelerden inşaatın sürdüğü görülmektedir. Şekil 4.37'da iskeleler kaldırılmaya başlanmış, caminin çokgen gövdesi ortaya çıkmıştır. T pencerelerin camlarının henüz takılmadığı anlaşılmaktadır. Her üç şekilde de solda Aziziye Karakolu görülmektedir.

T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı'nda bahsi geçen bu belgeden (COA/Ş.D.183/74) sonra yapının inşasıyla ilgili başka bir belgeye rastlanılmamıştır.

Karaköy Camisi'nin inşaat başlangıç tarihinin, arşiv kayıtlarından kesin olarak tespit edilemediği gibi inşaatının bittiği ve/veya kullanılmaya başlandığı tarihi bildiren bir arşiv belgesine de rastlanılamamıştır. Yapının kullanımına dair en somut veriler vakıf kayıtlarıdır. Vakıf kayıtlarına göre camiye ilk imam, hatip, müezzin ve bevrap atamaları⁷⁸ 1909 yılının ağustos ayında yapılmıştır. Bu bilgidен yola çıkılarak caminin 1909 senesinde kullanılmaya başlandığı sonucuna varmak mümkündür. Ulaşılabilen arşiv belgeleri arasında, caminin inşasına ilişkin en erken tarihli belgenin 1903 yılına tarihlendiği (COA/İ.EV.35/35) dikkate alındığında, Karaköy Camisi'nin 6 senelik bir yapım sürecinin ürünü olarak 1909'da kullanıma girdiği söylenebilir.

⁷⁸ VGMA, d. 1828, s. 60-61. Camiye ilk imam, hatip, müezzin ve bevrap atamalarının 1909 yılının ağustos ayında yapıldığı görülmektedir ((VGMA, 1828/60-61'dan aktaran, Pantık,2021:314).

خطه فرقه کوبه دایم الیوب مصارف قطعی می اوله یوز بیه خورنده اوله اتی بیه خورنی تحقق که دکاه صما حدی فرقه تبرع ایستاده
نموده ایست و دکانک مصارفی فرقه می اوله یک بدین یوز اوله بر خورنده ایست و دکانک کفایت تبرع مخصوصه اوله
مصارف مقداری ایستاده و غیره ایستاده اوله یک بدین یوز اوله بر خورنده ایست و دکانک کفایت تبرع مخصوصه اوله
فرقه می اوله اتی ایستاده و غیره ایستاده اوله یک بدین یوز اوله بر خورنده ایست و دکانک کفایت تبرع مخصوصه اوله
و عارضه اوله اتی ایستاده و غیره ایستاده اوله یک بدین یوز اوله بر خورنده ایست و دکانک کفایت تبرع مخصوصه اوله
اوله ایستاده و غیره ایستاده اوله یک بدین یوز اوله بر خورنده ایست و دکانک کفایت تبرع مخصوصه اوله
مخصوصه ایستاده و غیره ایستاده اوله یک بدین یوز اوله بر خورنده ایست و دکانک کفایت تبرع مخصوصه اوله
دکانک ایستاده و غیره ایستاده اوله یک بدین یوز اوله بر خورنده ایست و دکانک کفایت تبرع مخصوصه اوله
ایستاده و غیره ایستاده اوله یک بدین یوز اوله بر خورنده ایست و دکانک کفایت تبرع مخصوصه اوله
چنانچه همه اینها را در بعضی مصارفه اداره شده اند

طه و فاحمه

و فرزند حضرت و لا لا سردار
 ایا که در میان و با جمله

OSMANLI ARŞİVİ		
ŞD		
172	5	

Şekil 4.33 Karaköy Camisi’nin inşaat masrafının düzeltilmesi için istenilen izin, 9 Ağustos 1905 (h. 7 Cemaziyelahir 1323) (COA, ŞD., No.172-5, H-07-06-1323 (M.9 Ağustos 1905)).

Şekil 4.35 Karaköy Camisi'nin inşaatı sürerken, caminin cephesinde ve minarenin çevresinde iskeleler kurulmuş [Fotoğrafçı bilinmiyor]. (t.y.). Koç Üniversitesi Dijital Koleksiyonu.

Şekil 4.36 Karaköy Camisi'nin inşaatı sürerken, caminin cephesinde iskeleler kurulu. Sol tarafta Aziziye Karakolu görülmektedir [Fotoğrafçı bilinmiyor]. (t.y.). A6_Kutu_004 (Demirbaş no. FKA_004699), İAE, İstanbul.

Şekil 4.37 Karaköy Camisi'nin inşaatı sürerken, [Fotoğrafçı bilinmiyor]. (t.y.). Eski İstanbul Fotoğrafları Arşivi.

Öte yandan, Merzifonlu Vakfı'nın muhasebe defterine göre yapının 1903-1908 yılları arasında inşa edildiği ve yapım masrafının 573 bin 334 kuruş olduğu belirtilmektedir. (VGMA, 1828/60-61'den aktaran Pantık, 2021:313). 1910 tarihli başka bir belgeye göre, cami tezyinatı için yapılan harcamalarla birlikte bu miktar 600.000 kuruşa çıkmıştır (COA/EV.MKT. 3365/176'dan aktaran Pantık, 2021:314).

Yalın mimari programı ve küçük ölçeğine karşın Karaköy Camisi uzun bir yapım süreci sonunda inşa edilmiştir. Arşiv kayıtlarını inceleyen Batur (2003a:457) inşaatla ilgili eklemeler ve değişiklikleri içeren 19 Recep 1326/ 18 Ağustos 1908 tarihli sadaret yazısını işaret ederek bu durumun finansal sebeplerden kaynaklandığını ileri sürmüştür.

4.5 Caminin Mimari Özellikleri

Karaköy Camisi, İstanbul'da yaya ve araç trafiğinin yoğun olduğu meydanlardan biri olan Karaköy Meydanı'nın doğusunda konumlanmaktaydı. Karaköy Meydanı'na bakan ayrıcalıklı konumunun yanı sıra Halil Ağa sokak ve Kemankeş sokağı da cepheliydi. Bulunduğu yapı adasının ucunda yer alan cami bir taraftan da bitişik nizamdı.

Borsa binaları, iş hanları ve ticarethanelerle sınırlanan Karaköy Meydanı'na bakan tek dini yapı olması ona sembolik bir anlam katmaktaydı. Fonksiyonu onu diğer binalardan tür olarak ayırdığı gibi, Karaköy'de yer alan binaların çoğunluğunda olduğu gibi meydanın sınırlarını belirleyen neoklasik üsluba sahip binalardan farklı bir mimari tarzı sergiliyor oluşu da onu diğer yapılardan biçim olarak ayırmaktaydı.

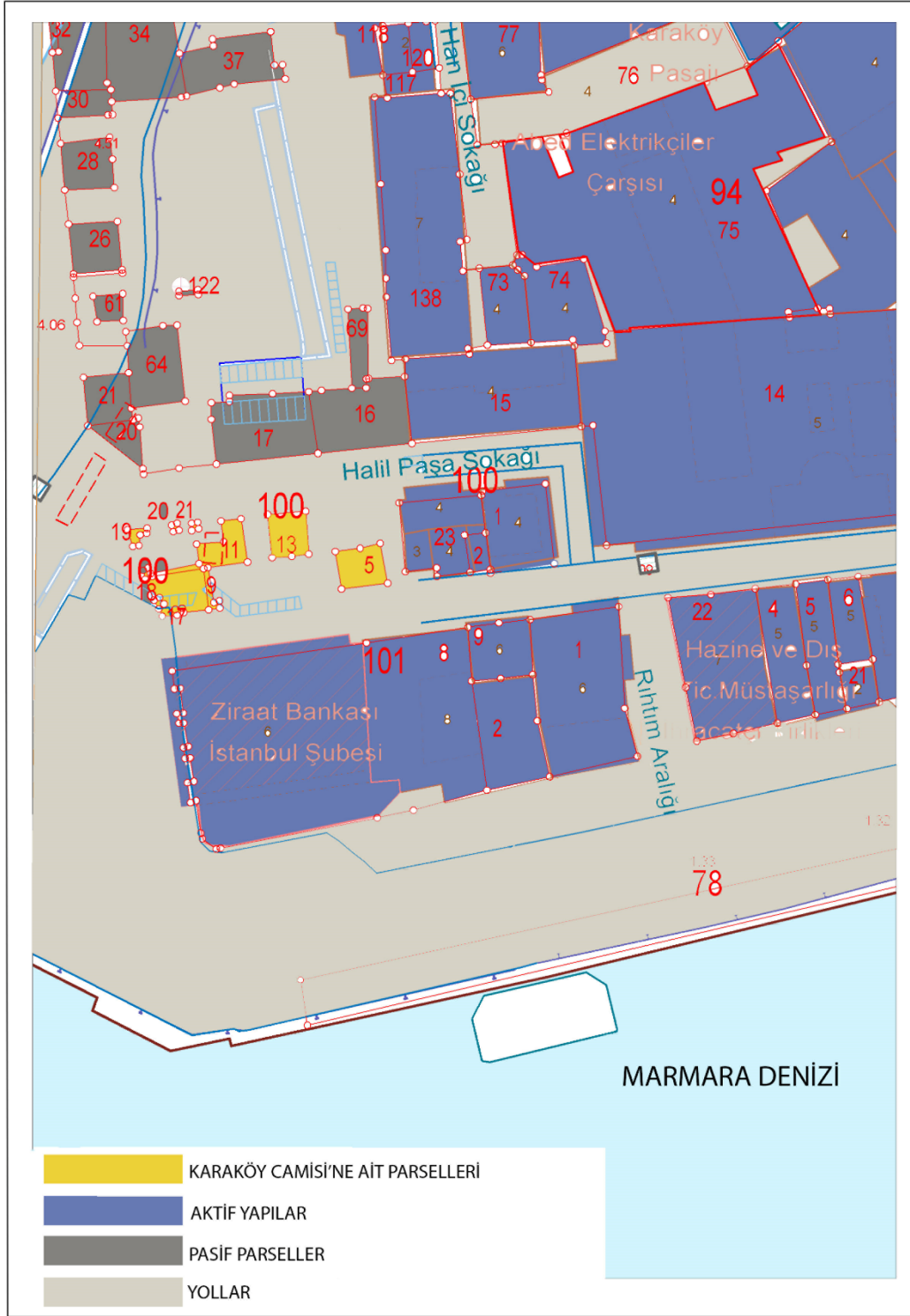
Üç farklı ulaşım aksına cephe veren konumu yapıyı birçok açıdan görülebilir ve ulaşılabilir kılmaktaydı. Dönemin çeşitli fotoğraf ve kartpostallarında görünen cami Karaköy Meydanı'nın karakteristik bir figürüydü. Köşe başında yer alan yapının alt katlarında semtin ticaret ruhuna ayak uyduran dükkanların bulunması ve kolay ulaşılabilir bir dini yapı olması gibi sebeplerle muhtemeldir ki döneminde sıklıkla kullanılmaktaydı. Sahip olduğu özellikler göz önünde bulundurulduğunda semtin sosyal yaşamında önemli bir role sahip olan Karaköy Camisi'nin kente olan katkısı sembolik, işlevsel ve görseldi.

Yapı aynı zamanda ilginç bir parselasyona sahiptir. Batur (2003a:457), Vakıflar Genel Müdürlüğü arşivindeki dosyasında cami girişinin yer aldığı 11 numaralı parsel dışında sadece yapının taşıyıcı sisteminin oturduğu birer kolon ölçüsünde beş küçük parselin de camiye ait olduğunu aktarır. Çalışma kapsamında Batur'un bahsettiği dosyaya ulaşılmasa da Beyoğlu ilçesinin günümüzdeki parselasyon durumunu gösteren dijital tabanlı verilerden (Harita 4.4) camiye ait parseller tespit edilmiştir.

Havyar Han ve Komisyon Han'ın yıkılıp yeni binalarının yapılmasından önceye ait bir fotoğrafta (Şekil 4.38) Karaköy Camisi'nin altındaki iki katlı dükkanlar görülmektedir. Karaköy Camisi, dükkân katlarının üzerine üçüncü bir kat olarak inşa edilmiştir (Şekil 4.39). Zemin kat planında yazan "edificio esistente" (mevcut bina) ifadeden bu bölümün halihazırda olduğu ve cami girişini de içine alan diğer bölümdeki "nuova costruzione" (yeni inşaat) ifadesinden de bu bölümün yeni yapılacağı anlaşılmaktadır. Bu durum "...eskisi ta'mir ve diğer biri müceddeden (yeni baştan) inşa olunacak olan dükkanlar üzerine yeniden inşası..." ifadesinin yer aldığı arşiv belgesiyle (COA/İ.EV.35/35) de tutarlılık sağlar.

Yapıya ait perspektiflerde (Şekil 4.39) mevcut bina ile yeniden inşa edilecek olan yapının nerede başlayıp nerede bittiğinin anlaşıldığı bir çizim tekniği kullanılmıştır (Şekil 4.40). Cami ve yeniden yapılacak dükkanlar detaylı bir şekilde çizilmesine karşın mevcut yapı ancak gabarisi ve açıklıkları hakkında bilgi verecek kadar silik bir şekilde çizilmiştir.

Zemin kat planında mevcut binada Kemankeş sokağa bakan iki adet kagir dükkânın olduğu okunabilmektedir (Şekil 4. 41). Her bir dükkân içeriden merdivenle bir üst kata devam eder. Mevcut binanın bitişiğine inşa edilen yeni kısımda ise kiralık depoların olduğu okunmaktadır. Planda yeni inşa edilecek olan yapının duvar taraması belirginleştirilerek mevcut binadan ayrılmıştır. Birinci normal kat (Şekil 4.42), mevcut binada Karaköy Meydanı ve Kemankeş sokak yönündeki, yeni yapı ise Halil Ağa sokak yönündeki kapalı çıkmalarla daha geniş bir alana sahiptir (Şekil 4. 43). Çizimlerde çıkma genişliklerinin ölçüsü verilmese de Karaköy Meydanı ve Kemankeş sokaktaki kapalı çıkmalar görece daha geniştir.

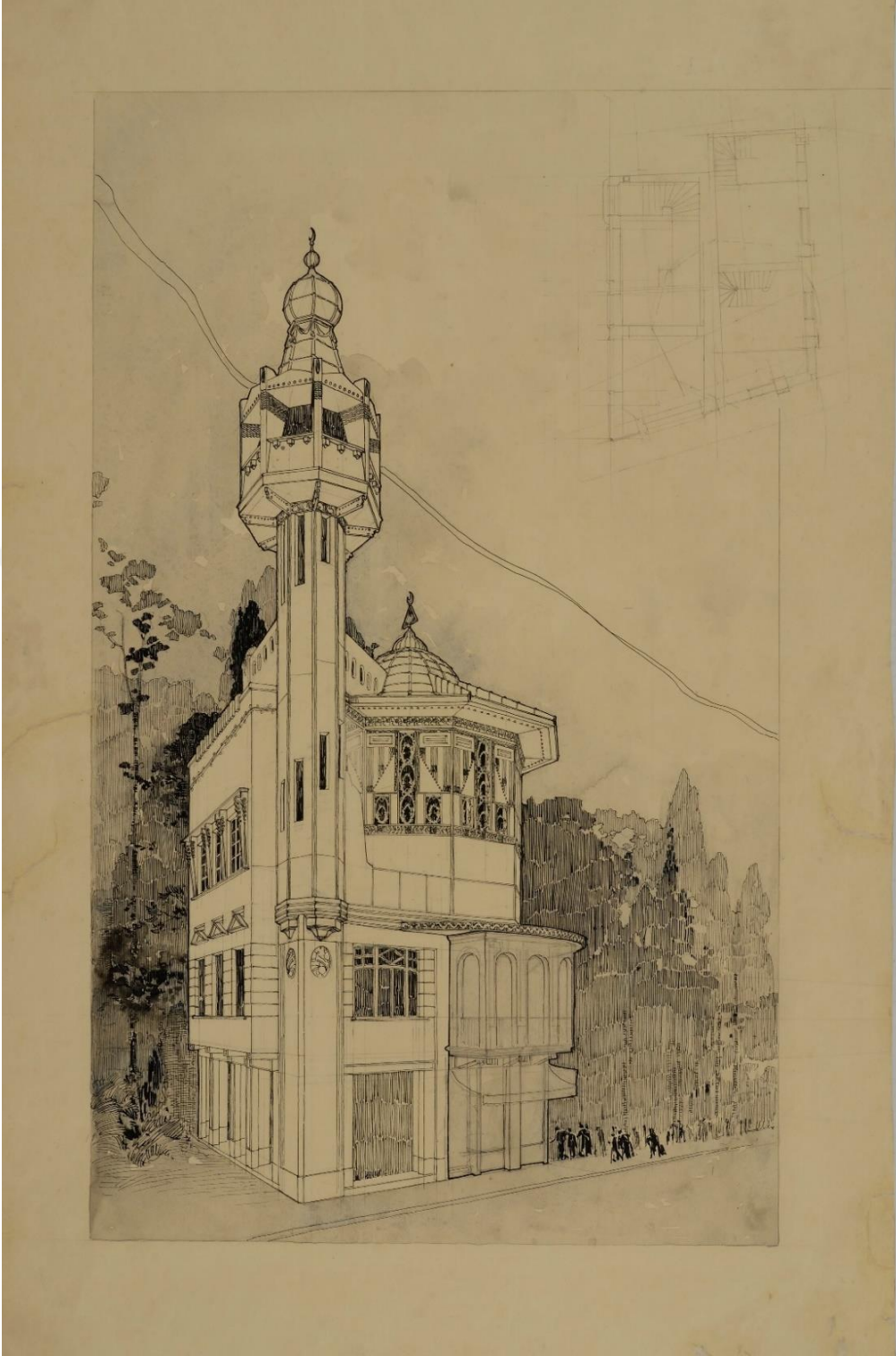
Harita 4.4 (Kartograf). (2022). Karaköy Camisi parselasyonu [Harita]. (Netcad çizim programından edinilen ekran görüntüsü).

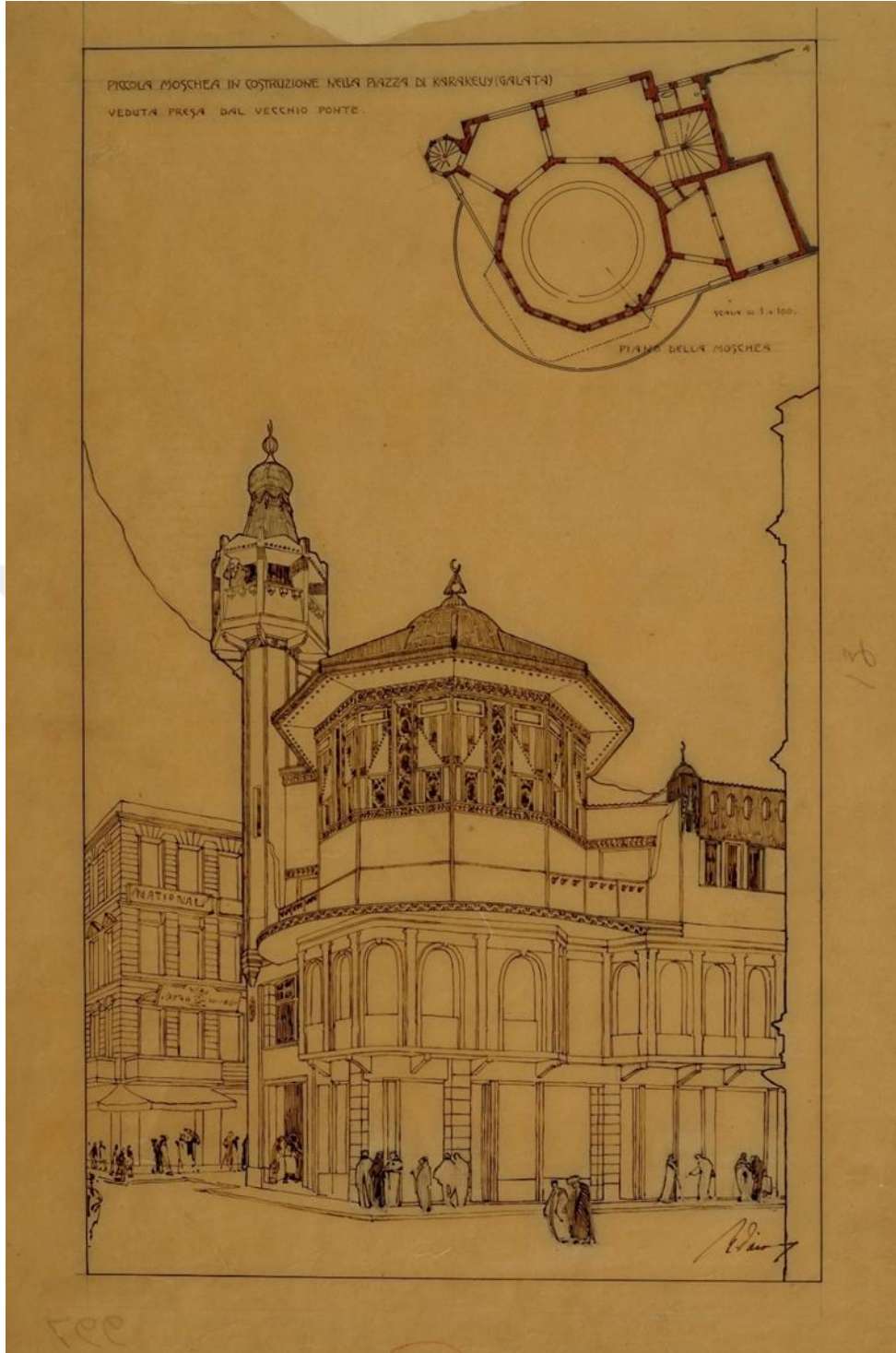
Şekil 4.38 Karaköy Camisi'nin alt katındaki dükkanlar sağda, arkasında Havyar Han ve solunda Komisyon Han'ın ilk binası [Sebah&Joillier'in fotoğrafı]. (t.y.). A3_Kutu_004 (Demirbaş no. FKA_003692), İAE, İstanbul.

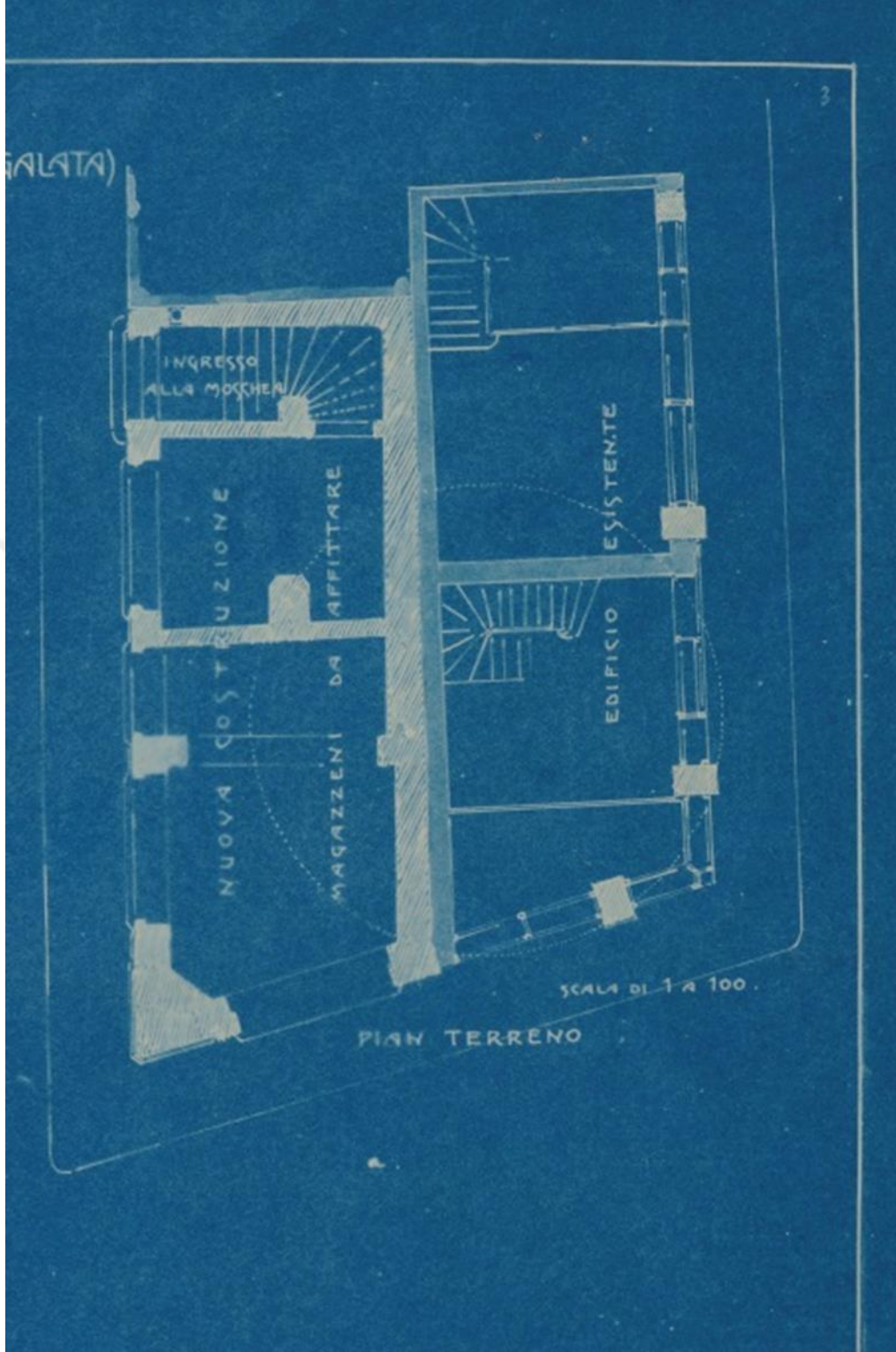
Şekil 4.39 Karaköy Camisi, solda Havyar Han ve sağda Ziraat Bankası [Fotoğrafçı bilinmiyor]. (t.y.). AAE, Seri No:3899919.

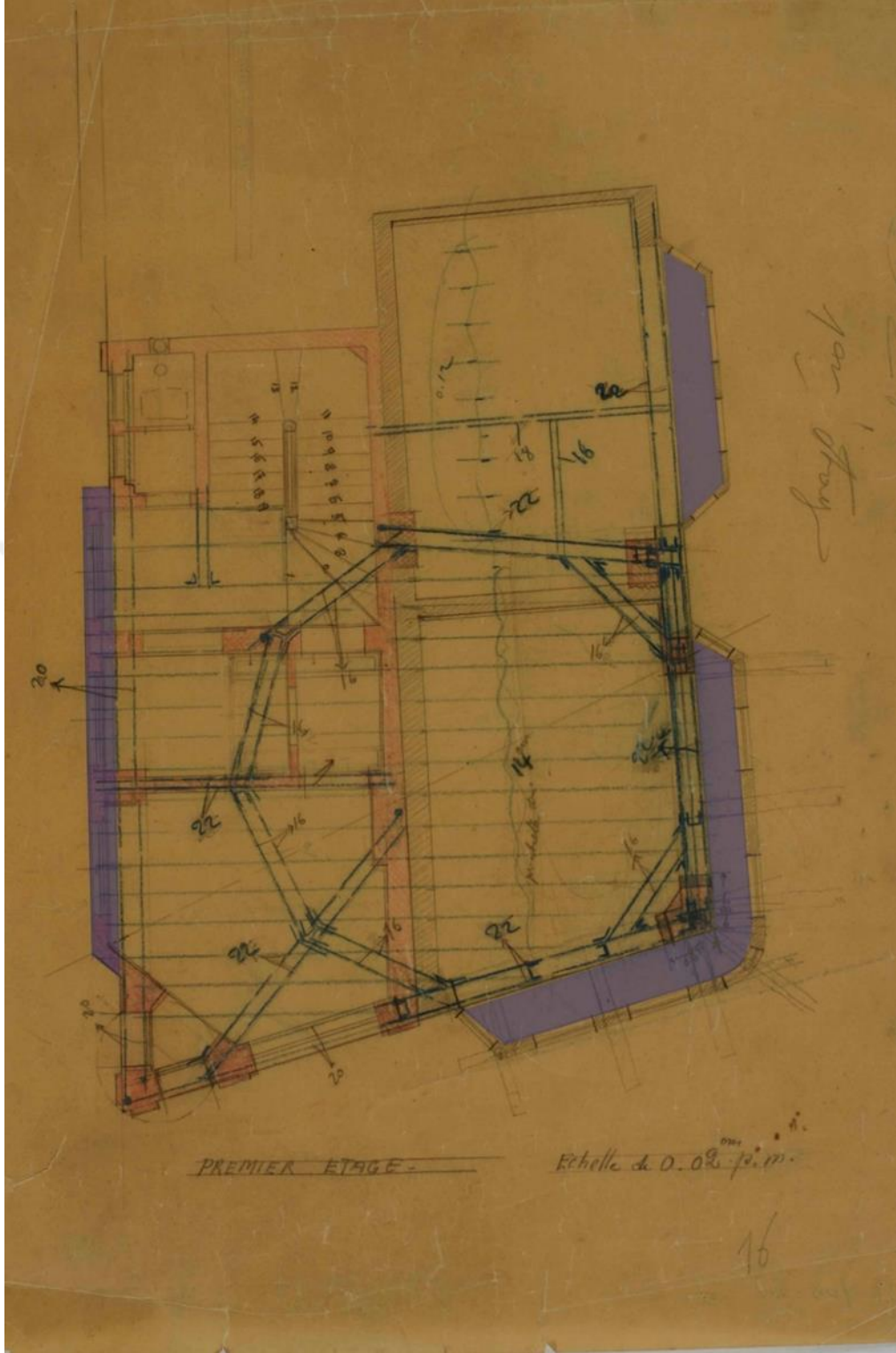
Şekil 4.40 Karaköy Camisi perspektifi. (Udine Kent Müzesi Arşivi).

Şekil 4.41 Karaköy Camisi perspektifi. (Udine Kent Müzesi Arşivi).

Şekil 4.42 Zemin kat (dükkan katı) planı. Solda yeni yapıda camiye çıkan merdiven ve kiralık depolar, sağdaki mevcut yapıda dükkanlar yer almaktadır (Udine Kent Müzesi Arşivi).

Şekil 4.43 Birinci normal (dükân katı) kat planı. Karaköy Meydanı, Kemankeş ve Halil Ağa Sokak yönündeki kapalı çıkmalar (Udine Kent Müzesi Arşivi).

4.5.1 İbadet Mekânı

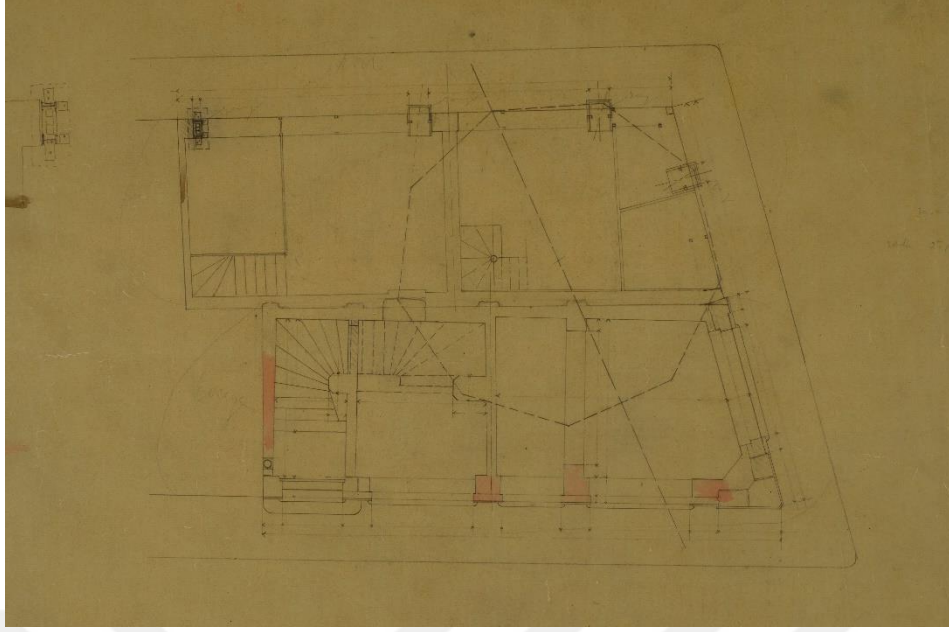
Karaköy Camisi'ne Halil Ağa Sokak'tan girilmekte ve L formunda bir merdivenle ulaşılmaktaydı. Cami yapının üçüncü katında yaklaşık on metreye on üç metre bir alana oturmakta idi (Batur, 2004a:457).

Cami geniş kapsamlı olmayan programı dolayısıyla basit bir plan kurgusuna sahiptir. Cami katına (Şekil 4.44) çıkıldığında ibadet mekânı ve diğer birimler arasında ayırıcı görev üstlenen bir kat holüne ulaşılır. Bu holden, ibadet mekânıyla bağlantısı olmayan muhtemelen camiye hizmet eden odalara, tuvalete ve ana ibadet mekanına girmeden evvel bir nevi son cemaat yeri işlevi de görebilecek olan ikinci bir hole ulaşılır. İbadet alanını daha özel kılan bu ikinci holden aynı zamanda minareye de geçilir. Kat holü ve ikinci hol alt katlardaki dükkanlarla aynı ritme sahip toplamda üç pencere ile aydınlatılmaktadır.

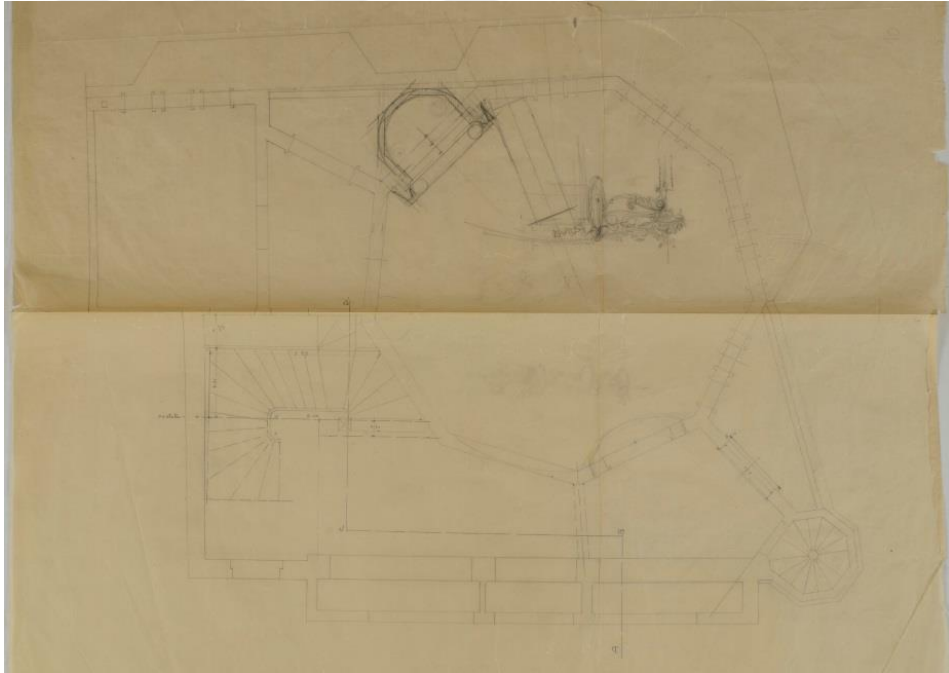
Batur (2003a:457) cami kitlesini sekizgen olarak tasvir etse de camiye ait çizimlerde ibadet mekânı dokuzgendir. Çizimlerden çokgene ait her bir kenar uzunluğunun 255cm (Şekil 4.44) olduğu öğrenilen ibadet mekânı yaklaşık 40metrekaredir. Çokgen kütlenin dükkân katlarının üzerine yerleştirilmesinde kible yönünün dikkate alındığını gösteren planda (Şekil 4.45) kible aksını gösteren bir çizgi çokgenin tam ortasından geçmektedir. Çizimler arasında çokgenin yerleşiminin değiştirilmediği ancak mihrabın eskisine göre biraz kaydırıldığı bir plan (Şekil 4.46) daha yer almaktadır. Çizimlerin hangi sıralamayla yapıldığına dair bir veri yer almasa da mihrap duvarının görülebildiği döneme ait bir fotoğraftan (Şekil 4.53) anlaşılmaktadır ki uygulamada bu ikinci plan (Şekil 4.50) esas alınmıştır. Ölçülerin detaylıca verildiği ve tamamlanmış bir çizim olduğu izlenimi veren ilk planda (Şekil 4.49) bu kadar az bir ölçü farklılığıyla değişiklik yapılması kritik bir sebebin olabileceğini düşündürmektedir. Bir camide bu da ancak yanlış hesaplanmış kible açısı olabilir. Söz konusu planlar arasında bir hesap yapıldığında kiblenin en başta yaklaşık 20 derece yanlış hesaplanmış olabileceği anlaşılmaktadır. İkinci eskizde minberin de yeri değiştirilerek mihraba daha yakın bir yerde konumlandırılmıştır ancak minberin yerinin kesin olarak tespit edilebileceği iç mekâna ait bir fotoğrafa ulaşamamıştır. Yine iç mekâna ait herhangi bir fotoğrafa ulaşamadığından ve çizimler arasında iç mekâna ait görünüşler olmadığından duvar yüzeylerinde bir bezeme programının uygulanıp uygulanmadığı da bilinmemektedir.

Şekil 4.44 Cami kat planı (Udine Kent Müzesi Arşivi).

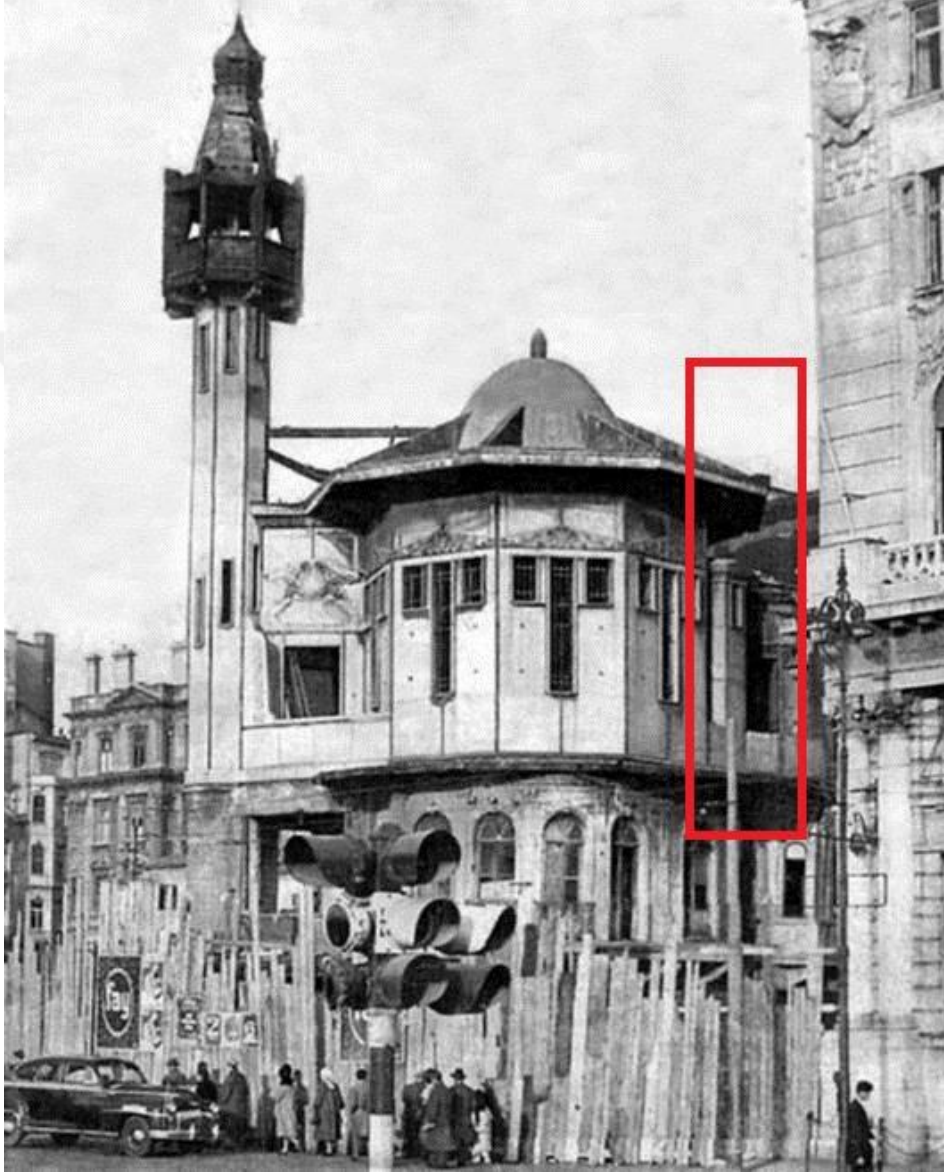
Şekil 4.45 Mihrap yönü aksı (Udine Kent Müzesi Arşivi).

Şekil 4.46 Konumu değiştirilen mihrap nişi (Udine Kent Müzesi Arşivi).

Cami katında, ibadet mekânı ve minare arasında kapalı alana dahil edilmeyip balkon olarak kullanılabilecek bir açık alan yer almaktadır. Mihrap nişinin konumunun değiştirildiği ikinci planda (Şekil 4.46) ve fotoğrafta (Şekil 4.47) sonradan bir açık alanın da burada oluşturulmasına karar verildiği anlaşılmaktadır. Döneme ait fotoğraflardan bu açık alanların çokgen cami gövdesini daha belirgin hale getirdiğinden bu maksatla yapıldığı düşünülebilir. Böylece ilk planda

caminin çokgen gövdesinin dört kenarı açığa çıkıyorken, uygulamanın ikinci plana göre yapılmasıyla toplam beş kenar açığa çıkmaktadır. Kenarlardan dördü Karaköy Meydanı'na, mihrabın yer aldığı bir kenar da Kemankeş sokağına bakmaktadır. Dışarıya bakan her bir kenarın yüzeyinde açılan pencereler aracılığıyla ibadet mekânı aydınlanmaktadır.

Şekil 4.47 Karaköy Camisi mihrap duvarı ([Fotoğrafçı bilinmiyor]. (1958).
Levent Civelekoğlu blog sayfası.

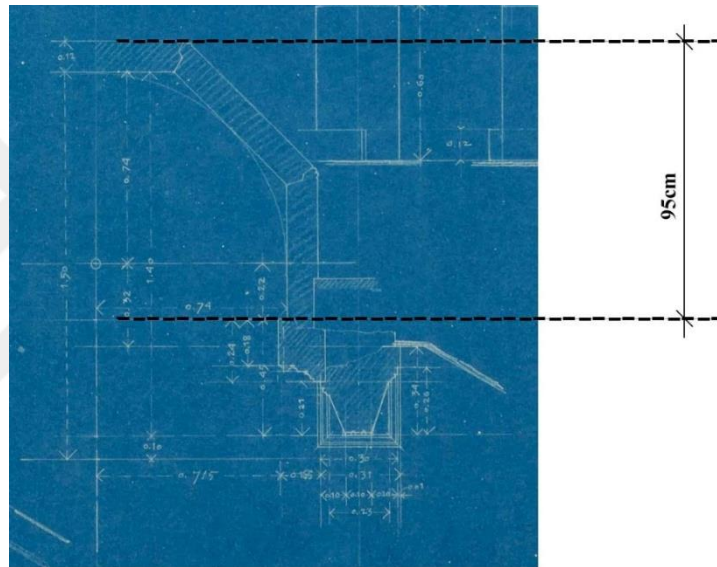
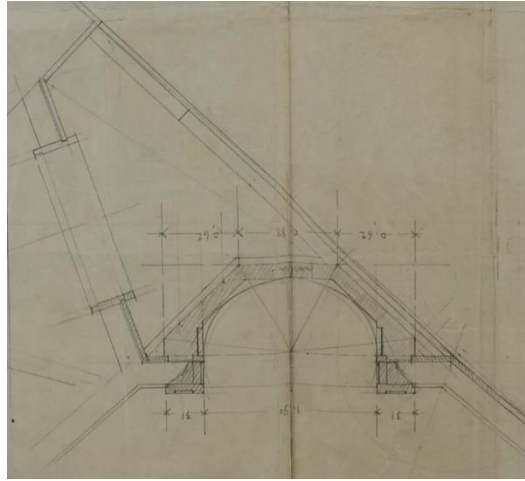
4.5.2 Mihrap

Caminin içerisine ait bir fotoğrafa ulaşılamadığından mihrap biçimine dair kesin bir sonuca varılamamaktadır. Bununla birlikte camiye ait çizimler arasında mihrap ve minber çizimleri vardır ve en azından tasarım yaklaşımlarına dair bir fikre sahip olunabilmektedir.

Şekil 4.48 Cami katında mihrap konumu (Udine Kent Müzesi Arşivi).

Planda (Şekil 4.48) genişliği 150cm olan (Şekil 4.49) mihrap nişinin her iki yanında onu belirginleştiren duvar çıkıntıları görülmektedir. Mihrap görünüş ve kesit çizimlerine bakıldığında bu çıkıntıların (Şekil 4.50) her birinde floreal bezemelerle detaylandırılmış sütunlar yer almaktadır (Şekil 4. 52). Bulunduğu kottan 12cm yükseklikte bir basamakla belirginleştirilen mihrabın yüksekliği, üst alınlık hariç 350cm olarak okunmaktadır. Çokgen bina kütesinden dışarıya 95cm taşan mihrap beş kenarlı bir dış yüzeye sahiptir. Kenarlardan üçünün üzerine birer pencere açılarak mihrabın iç atmosferinde aydınlık alan meydana getirilmiştir (Şekil 4.51). Mihrap çıkıntısının üzeri biçimiyle uyum sağlayan dalgalı bir saçakla örtülmüştür (Şekil 4.52). Döneme ait bir fotoğrafta (Şekil 4.54) saçak ve pencere detaylarının aynı şekilde uygulandığı görülmektedir.

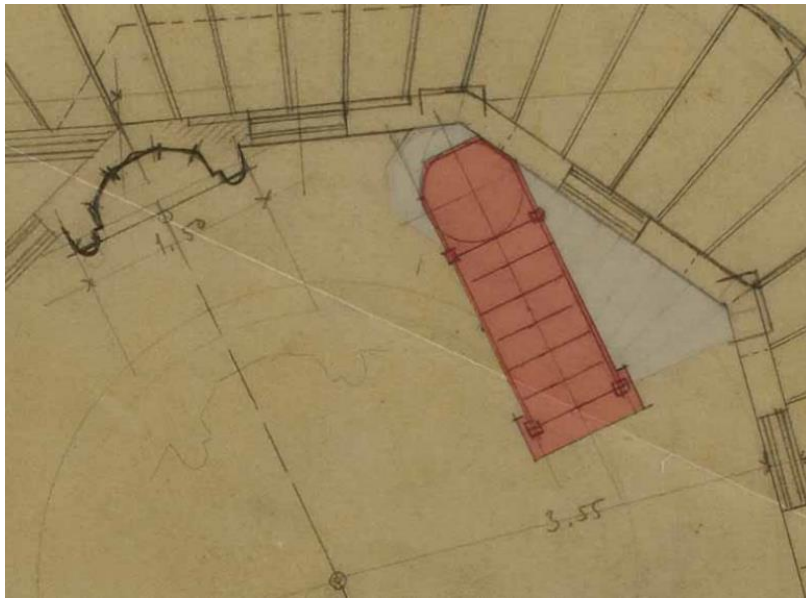

Şekil 4.54 Galata Köprüsü'nden Karaköy Camisi'ne bakış [Fotoğrafçı bilinmiyor]. (1938) (Eski İstanbul Fotoğrafları Arşivi).

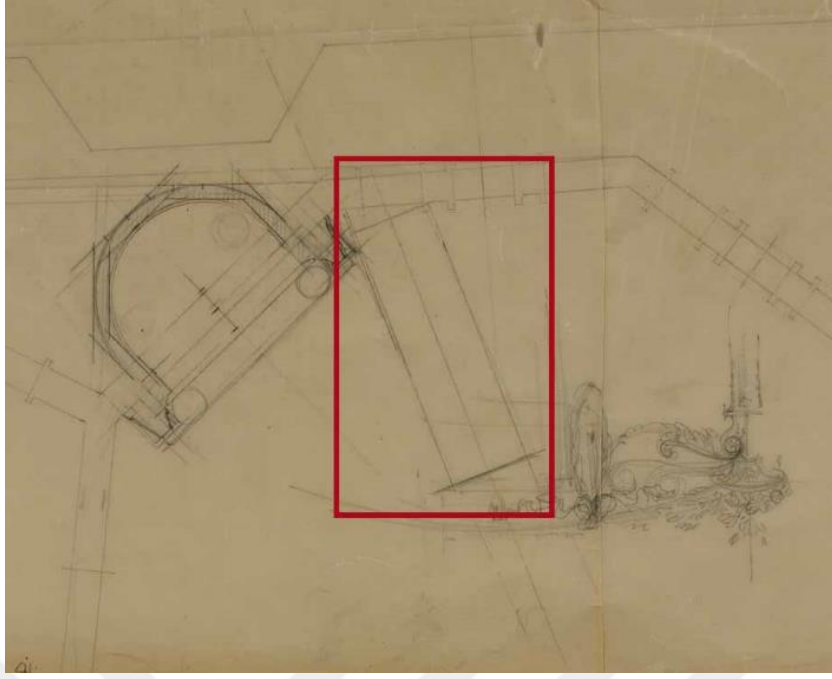
4.5.3 Minber

Cami iç mekanına ait herhangi bir fotoğrafa ulaşılamadığından tıpkı mihrap gibi minberin de biçim özelliklerine ilişkin kesin bir sonuca varılamadığı gibi ibadet mekânı içinde tam olarak konumlandığı yer de tespit edilememiştir. Konumuna ilişkin bilgi edinilebilecek ilk planda minber çokgen mekânın Karaköy Meydanı'na bakan dış duvarına yakın bir yerde konumlandırılmıştır (Şekil 4.55). Plana göre minber yedi basamaklıdır. Yine aynı planda silik bir şekilde merdivenlerinin çizildiği minberin dış duvara bitişik konumlandırılabilceğinin de düşünüldüğü anlaşılmaktadır (Şekil 4.56). Mihrap konumunun değiştirildiği ikinci planda ise mihraba yakın minberin konturlarını belirleyebilecek bir dikdörtgen leke yer almaktadır. Ancak bu yerleşimin mihrabın önünü kapatacağından uygulanmış olması pek olası değildir.

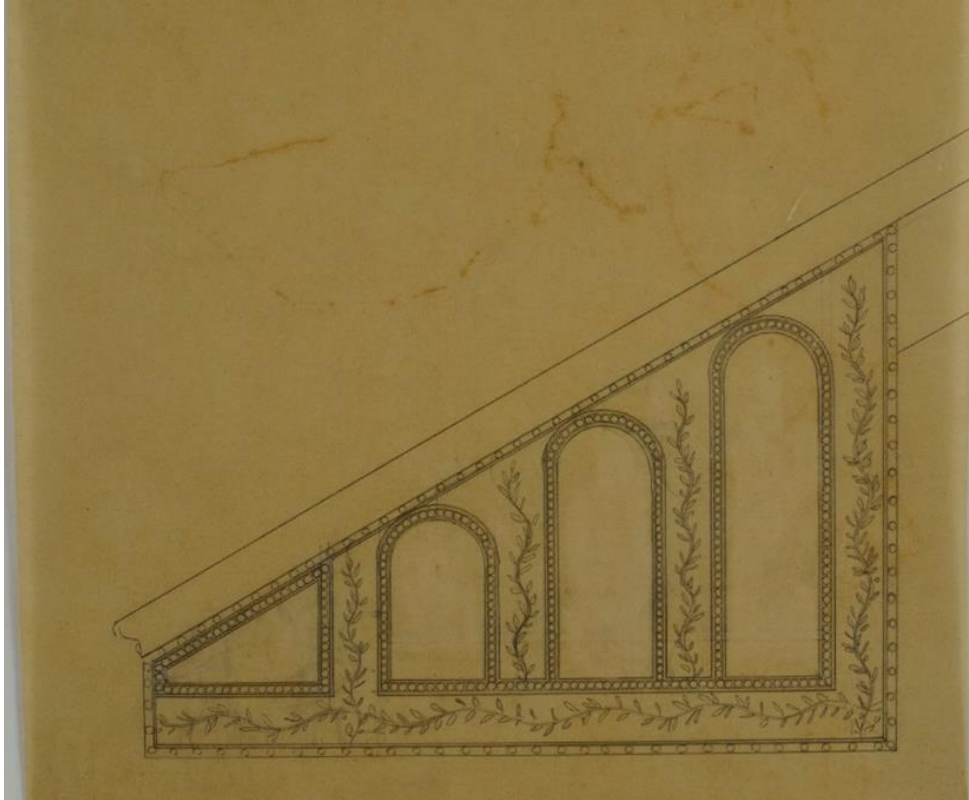
Udine Kent Müzesi'nden edinilen çizimler arasında doğrudan minbere yer verilen yalnızca bir adet çizim paftası vardır. Ölçü, malzeme bilgilerine dair detayların büyük bir titizlikle işlendiği diğer çizimlerle kıyaslandığında söz konusu pafta bir resimden ibaret sayılır (Şekil 4.57). Ölçü ve kot bilgilerinin eksik olduğu çizim kesin olarak uygulanmayıp bir fikir olarak hazırlanmış olabileceğini akla getirmektedir. Herhangi bir teknik detay ya da ölçü verilmeyen bu görünüşe göre minberin yan aynalığında ardışık üç kemer yer almaktadır. Çizimden kemerlerin içlerinin boşluk bırakıldığı izlenimi uyanmaktadır. Yan aynalık stilize yaprak bezemeleriyle süslenmiştir.

Şekil 4.55 Cami kat planında minber konumu (Udine Kent Müzesi Arşivi).

Şekil 4.56 Mihrabın yerinin değiştirildiği planda minber izi olabilecek dikdörtgen çizim (Udine Kent Müzesi Arşivi).

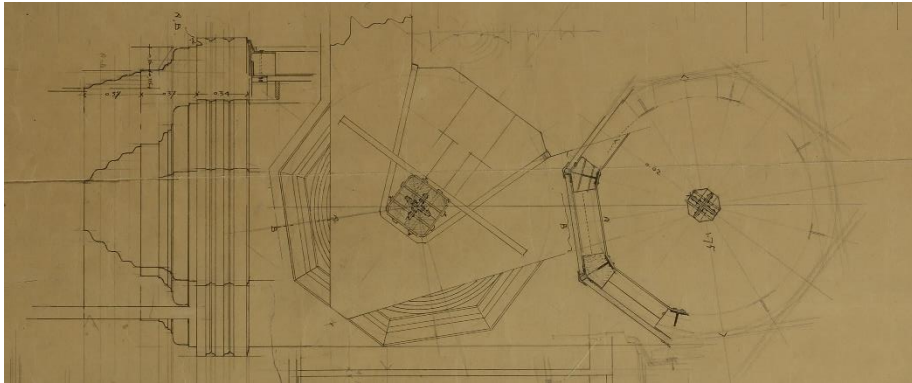

Şekil 4.57 Minber yan görünüşü (Udine Kent Müzesi Arşivi).

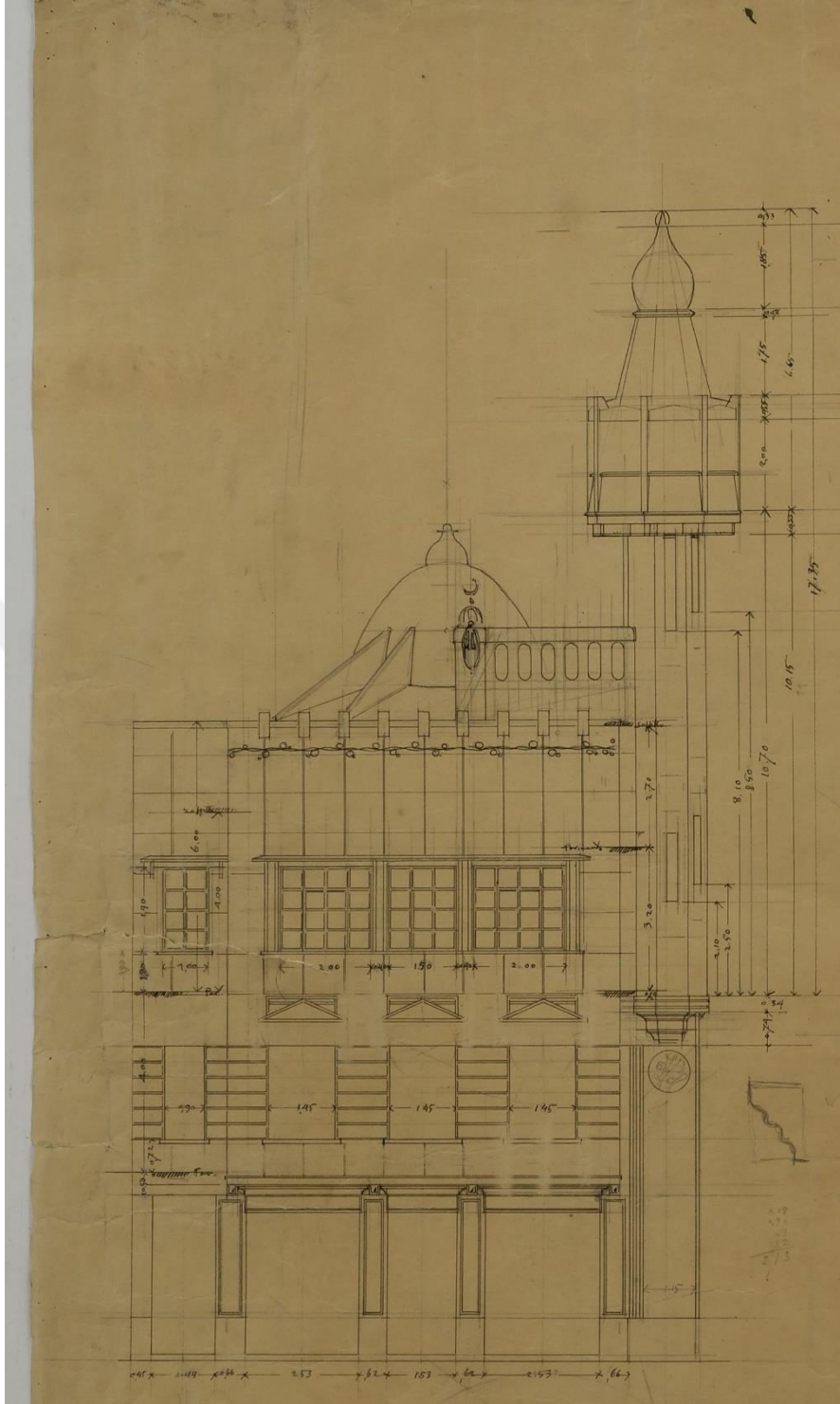
4.5.4 Minare

Minare de tıpkı ibadet mekânı gibi çokgen bir plana (Şekil 4.58) sahiptir. Sekizgen gövdesi dükkân katları bittikten sonra yükselmeye başlar (Şekil 4.59). Zemin kotundan şerefenin altına kadar 1015cm yüksekliğe sahiptir. Şerefe ise alem hariç 720cm yüksekliğindedir. Çizimlerden sekizgen minarenin iç teğet çemberinin çapının 175cm olduğu okunmaktadır (Şekil 4.59) Çizimlerden minarenin ahşap konstrüksiyondan inşa edildiği anlaşılmaktadır. Bununla beraber minarenin merkezinde şerefeye ulaşan sarmal merdivenin mesnetlendiği 20cm-21cm kesitli ahşap ve metal malzemeden bir araya getirilmiş kompozit bir düşey yapı elemanı yer almaktadır (Şekil 4.58). Sarmal bir merdivenle şerefeye çıkılan minarenin 72cm genişliğindeki her bir ayırıtının üzerinde sarmal merdivene uyum sağlayacak şekilde kademeli olarak uzun ince pencereler açılmıştır (Şekil 4.60). Prefabrik yapım tekniğiyle inşa edilen ahşap minarenin gövdesi mermer kaplamadır. Çizimlerde ve fotoğraflarda her bir ayırıtın birleşim noktasının minare boyunca, tıpkı ana ibadet mekânında olduğu gibi bronz ile kaplandığı görülmektedir. Şekil 4. 61’de ve şekil 4.62’de ahşap konstrüksiyon minare gövdesi üzerine çivi aracılığıyla mermer kaplama detayı görülmektedir.

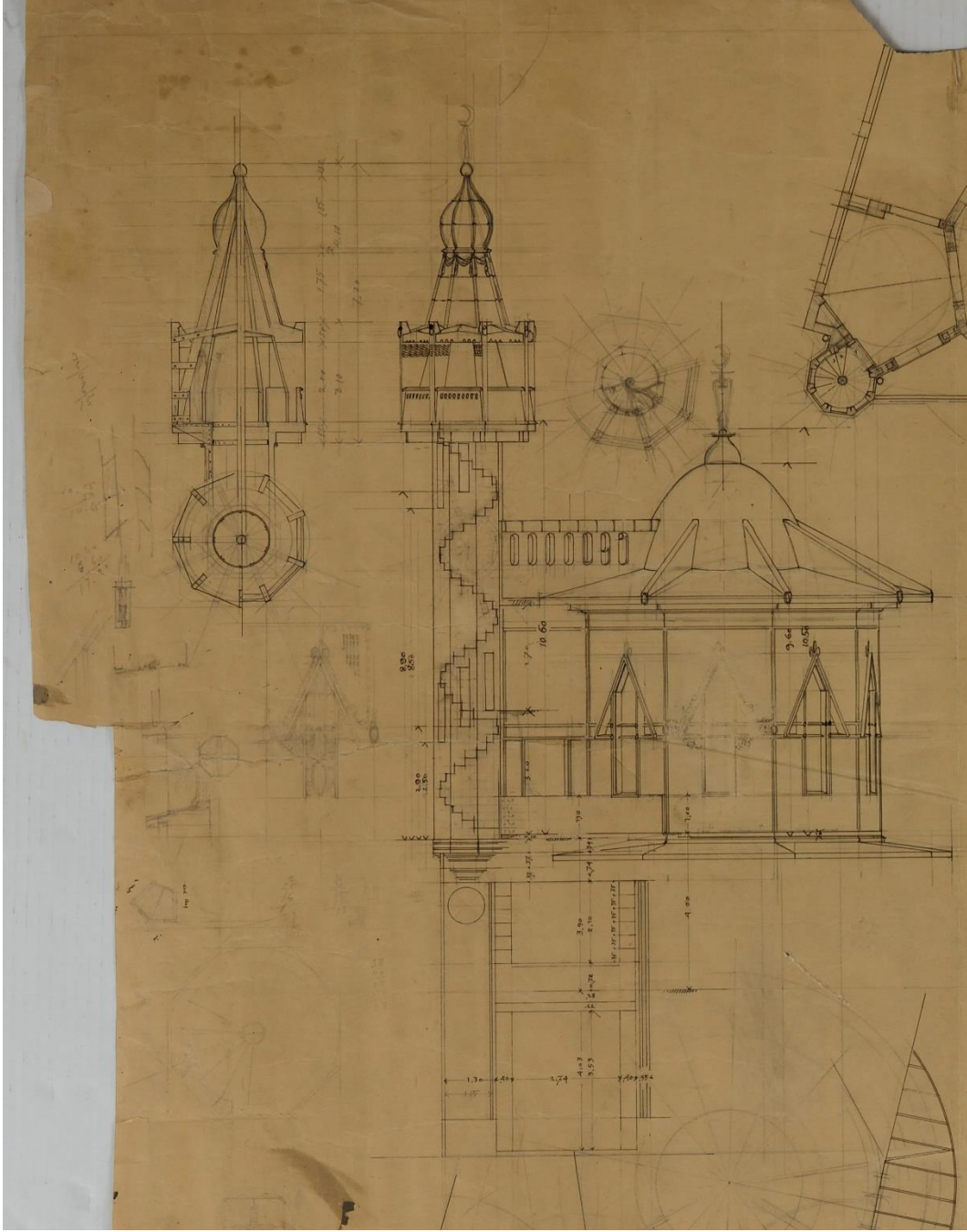
Ahşap konstrüksiyon şerefesi de tıpkı minare gibi sekizgendir ve üzeri sekizgen bir saçakla örtülmüştür. Saçağın merkezinden minarenin sekizgen külâhı yükselir (Şekil 4.63). Şerefeye ait bir kesitten külâhın da ahşap konstrüksiyon olduğu anlaşılmaktadır. Külâhın her bir diliminin üzerinde girland bezemeler vardır (Şekil 4.64). Külâh, 270cm uzunluğunda en üstünde hilal olan eğrisel formda bir alemle biter. Caminin kullanıldığı döneme ait fotoğraflar ile kıyaslandığında minare için alınan tasarım kararlarının aynı şekilde uygulandığı görülmektedir (Şekil 4. 65).

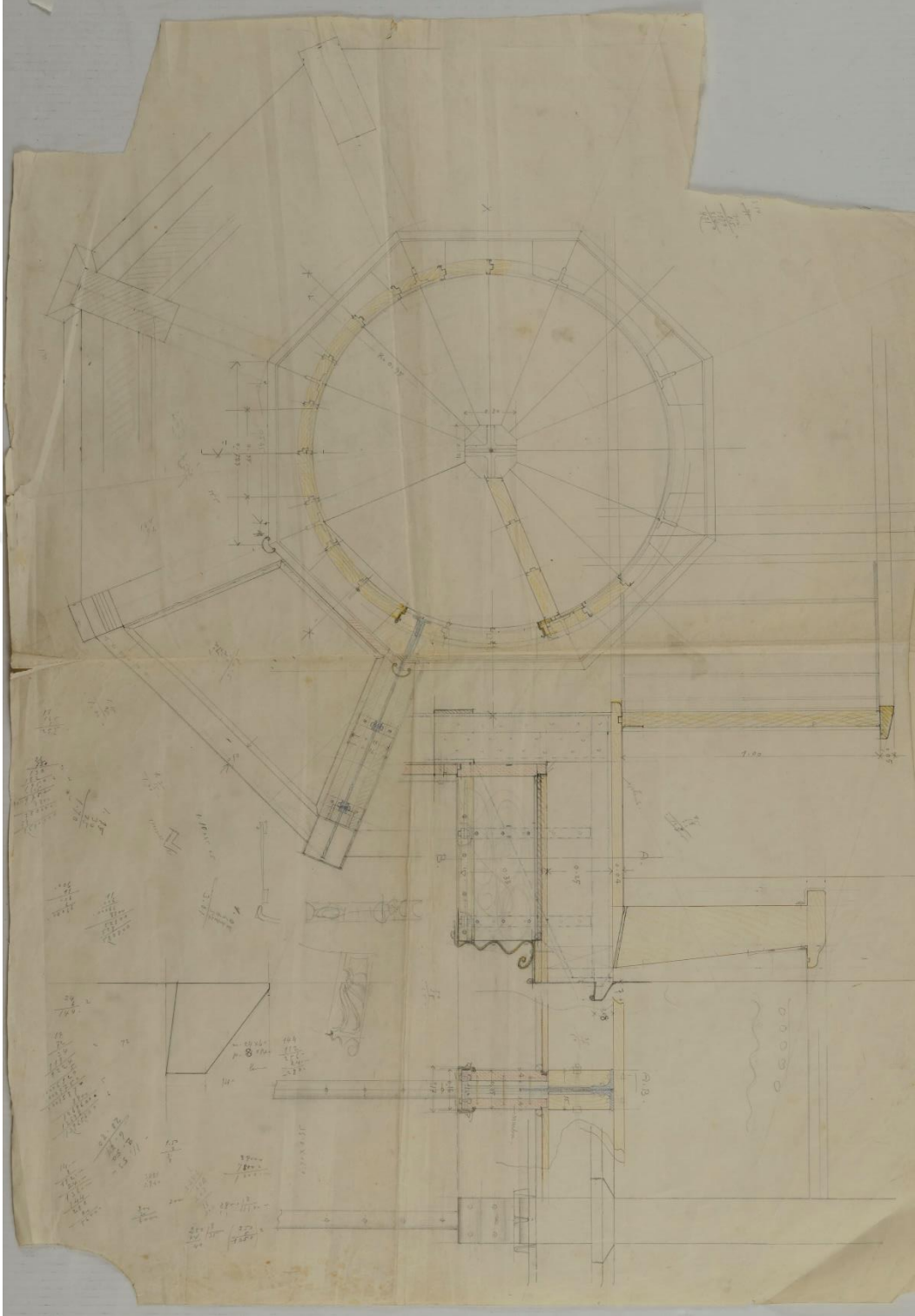
Şekil 4.58 Minare planı (Udine Kent Müzesi Arşivi).

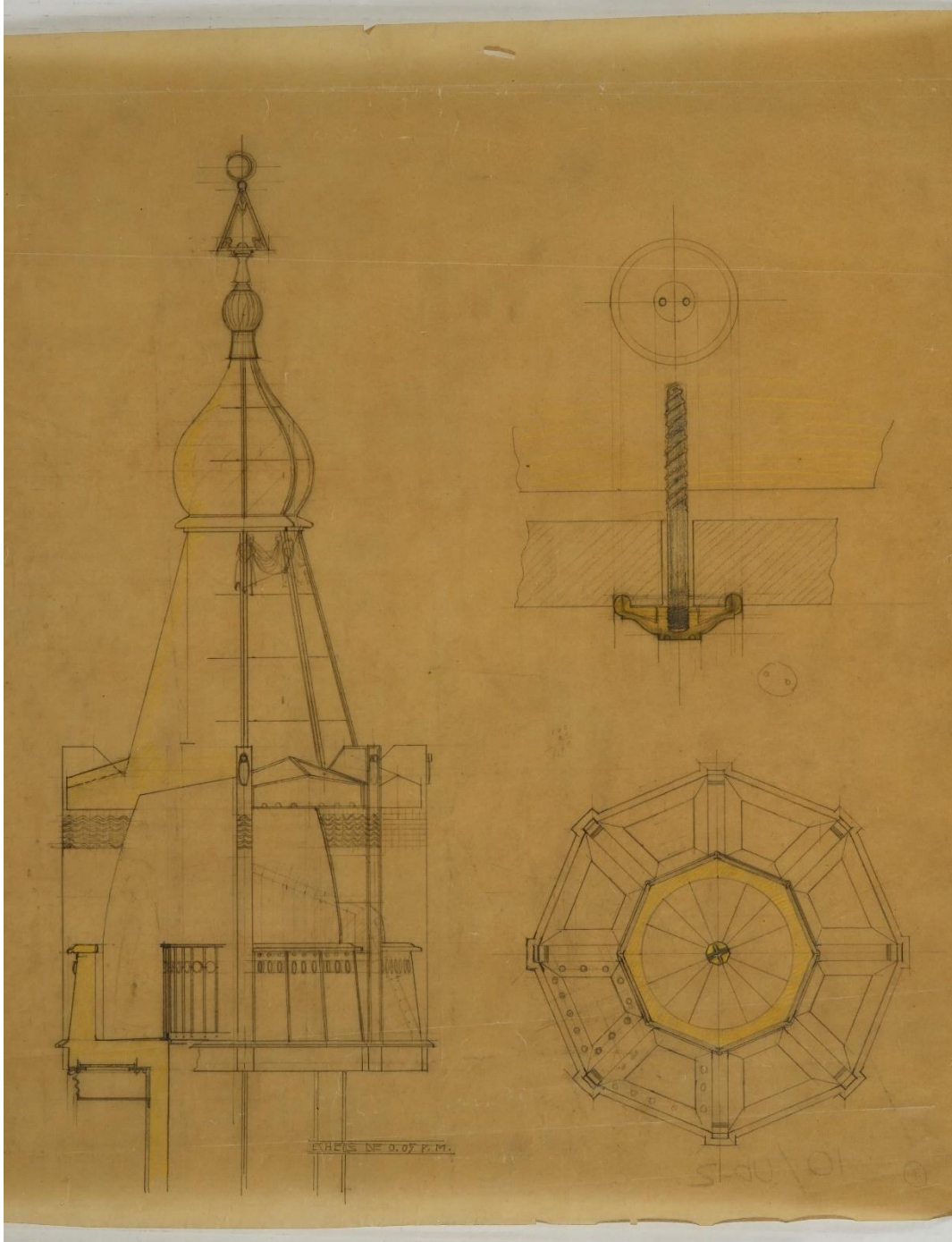
Şekil 4.59 Caminin kuzey cephe görünüşünde minare ölçüleri (Udine Kent Müzesi Arşivi).

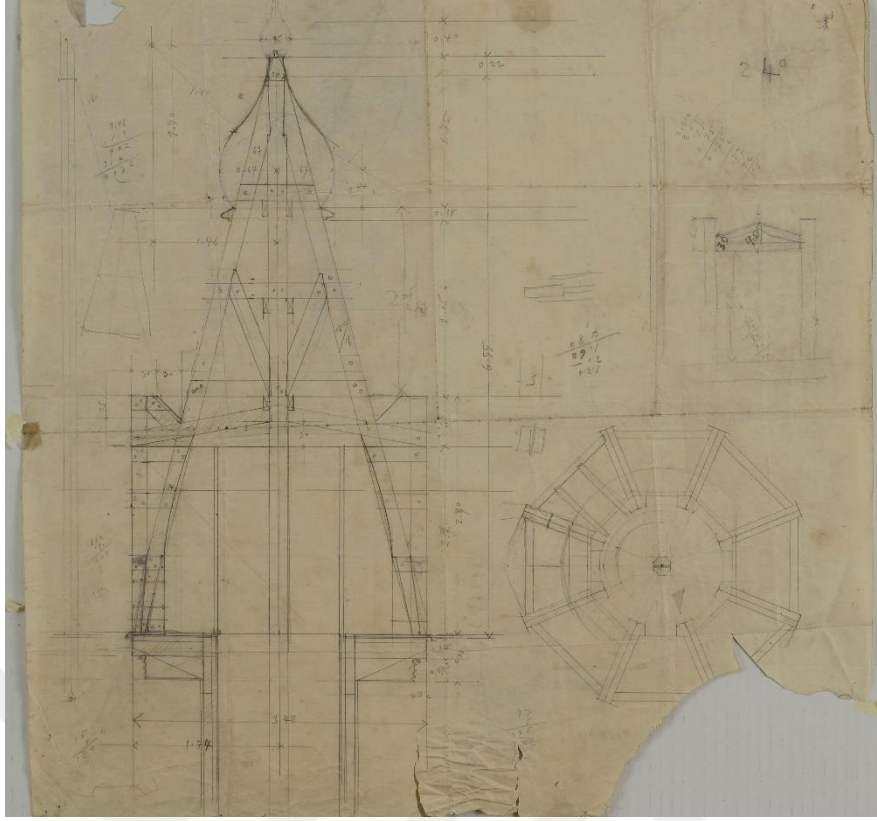
Şekil 4.60 Minare kesiti, şerefeye çıkan sarmal merdiven ve uzun ince pencereler görülmektedir. Bu kesitte aynı zamanda, D'Aronco'nun cami için T pencere yerine farklı bir form denediği görülmektedir (Udine Kent Müzesi Arşivi).

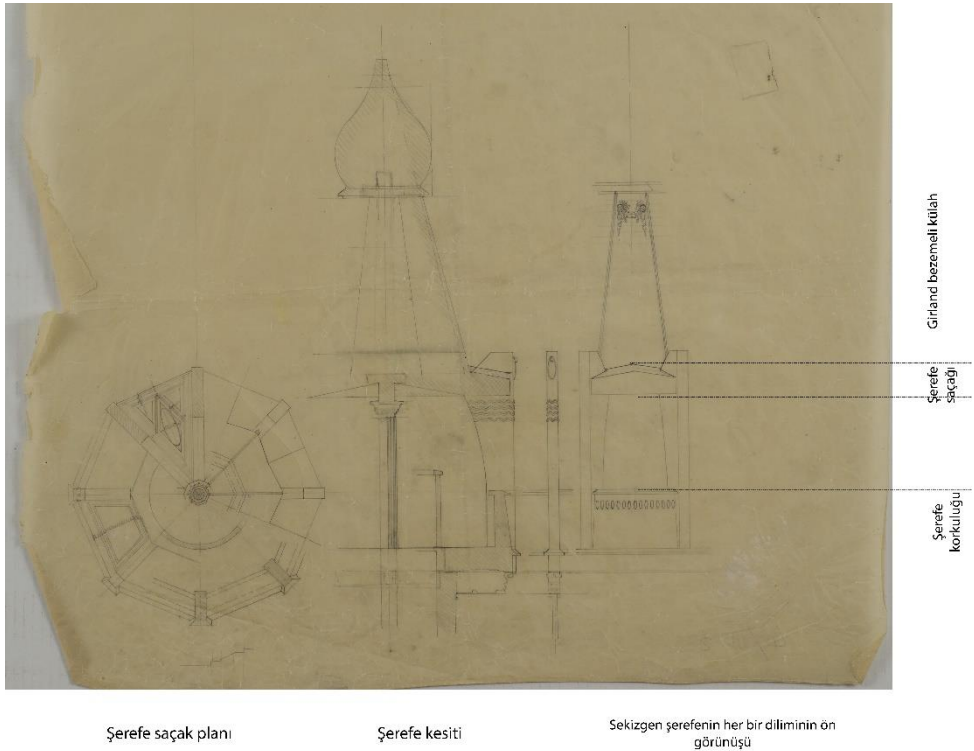
Şekil 4.61 Minare planı ve şerefe korkuluk kesiti. Mimar, ahşap malzemeyi sarı renkle; mermer malzemeyi kırmızı renkle ve metal malzemeyi mavi renkle göstermiştir. Minare planında çokgen ayırıtların dışındaki düşey bronz kaplama gösterilmiştir. (Udine Kent Müzesi Arşivi).

Şekil 4.62 Şerefe kesit perspektifi, sağda şerefe saçak planı görülmektedir. En üstte ahşap mermer birleşim detayı çizilmiştir. (Udine Kent Müzesi Arşivi).

Şekil 4.63 Minare kûlahının kesiti (Udine Kent Müzesi Arşivi).

Şekil 4.64 Şerefe detayları, sırasıyla; şerefe saçak planı, kûlah kesiti ve sekizgenin her bir ayrıntının ön görünüşü (Udine Kent Müzesi Arşivi).

Şekil 4.65 Karaköy Camisi [Fotoğrafçı bilinmiyor]. (1958). Arakne Kimliği:2023628, AAE, İstanbul.

4.5.5 Kubbe

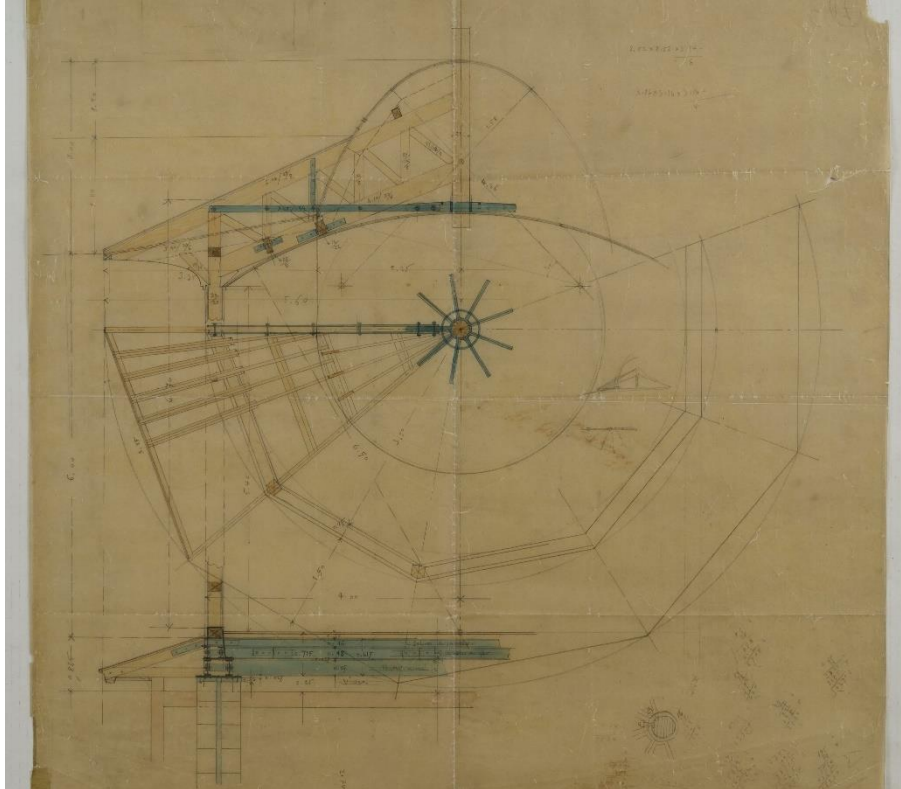
Karaköy Camisi'nin üst örtüsü merkezi küçük bir kubbedir. Çizimlerden kubbe iskeletinin ahşap konstrüksiyon olduğu anlaşılmaktadır (Şekil 4.66). Çapı 490cm, yüksekliği 350cm olan kubbe, çokgen ana ibadet mekanının merkezinde yer alır (Şekil 4.67). Çokgenin geri kalanı kubbe eteğinden saçak ucuna dek tek yöne

eğimli çatılarla örtülmüştür. Bu dokuz dilimli çatı örtüsü 150cm uzunluğunda bir saçakla daha da genişler. Her bir çatı diliminin arasındaki ahşap makaslar, kubbenin merkezindeki düşey yapı elemanına saplanır (Şekil 4.68). Kubbenin üzerinde, minarede olduğu gibi üzerinde hilal olan eğrisel biçimli 275cm uzunluğunda bir alem (Şekil 4.72) yer alır.

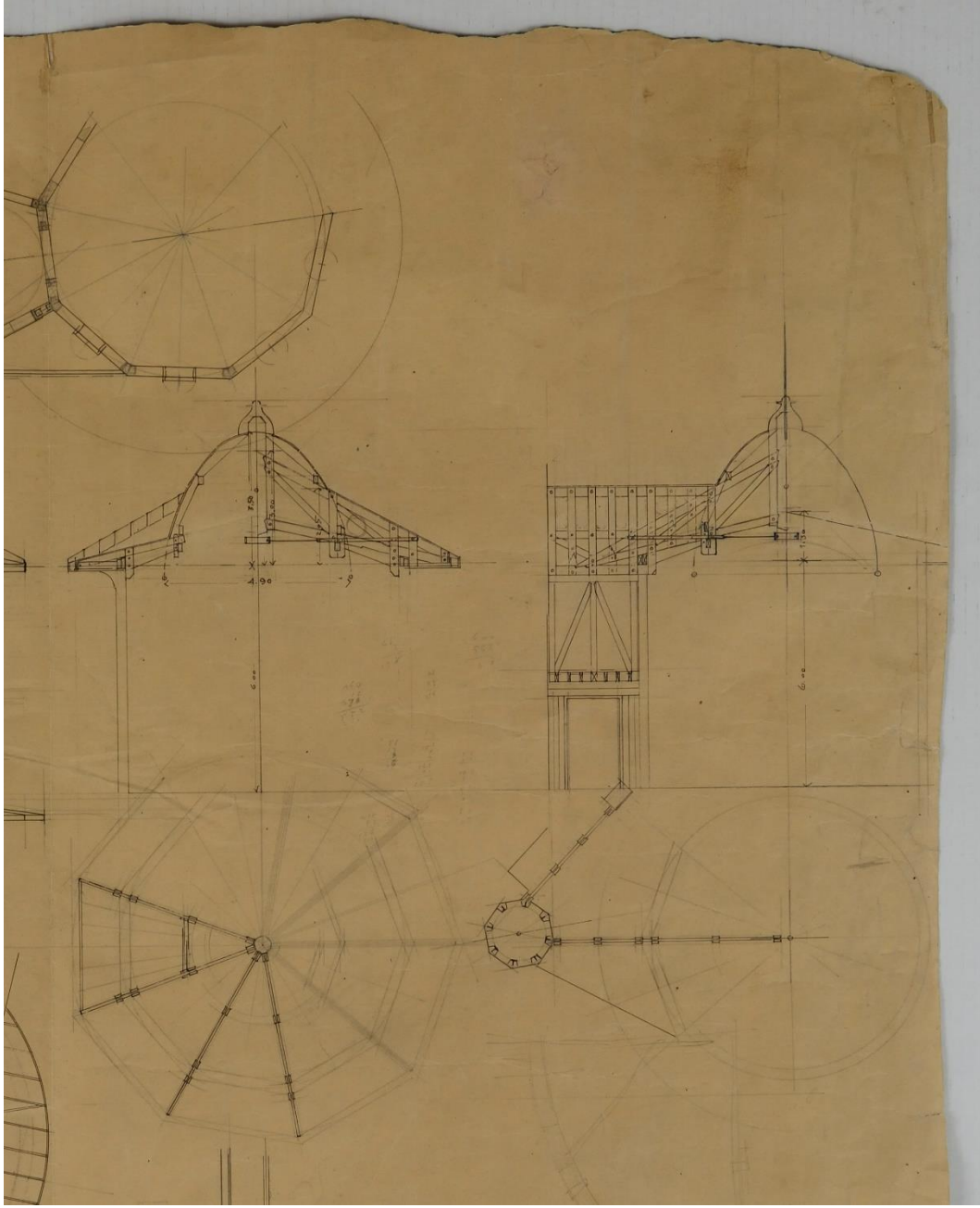
D'Aronco'nun çizimleri arasında kubbenin ve dilimli çatı örtüsünün iç yüzeyine benzer bir çizim (Şekil 4.71) bulunmaktadır. Bu paftada Art Nouveau üslubu bezemelerde en çok tercih edilen gül ve yapraklardan oluşan bir süsleme görülmektedir. Ancak caminin iç mekanına ait herhangi bir fotoğrafa ulaşamadığından üst örtüde bir bezeme olup olmadığı bilinmemektedir.

Kat yüksekliği 6 metre olan çokgen ibadet mekânı haricinde daha alçak kotta biten birimle kırma çatıyla örtülmüştür.

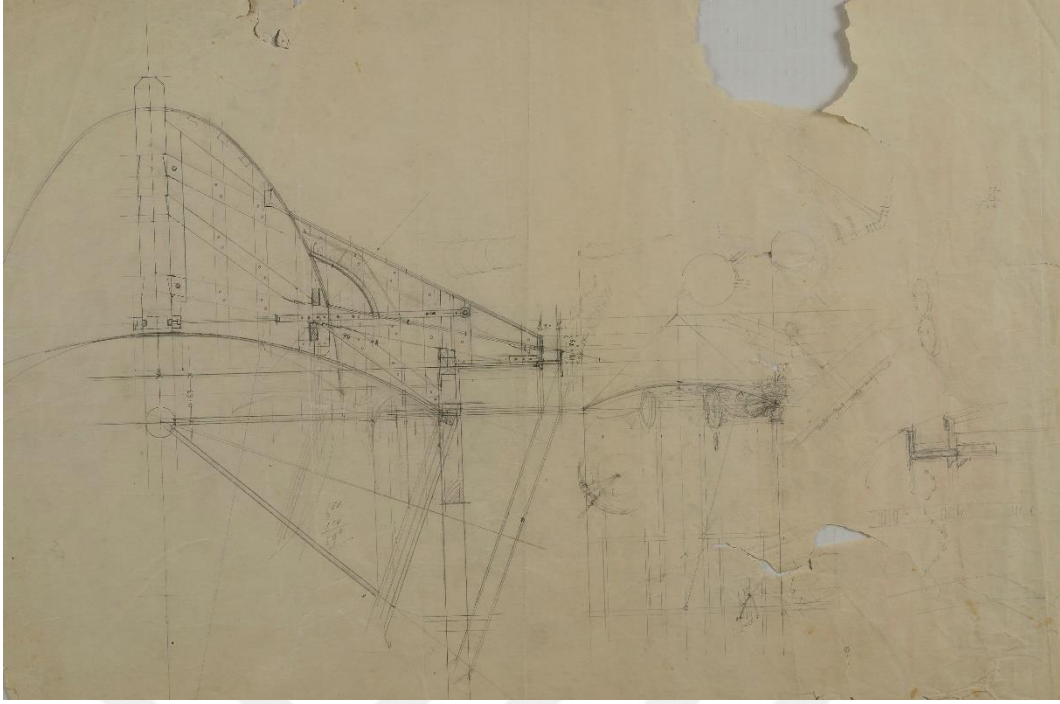
Bunlara ek olarak kubbe ve minare arasında iki tane kiriş yer almaktadır. Şekil 4.74'te bu kirişin kesiti ve Şekil 4.75 'te kesiti görülmektedir.

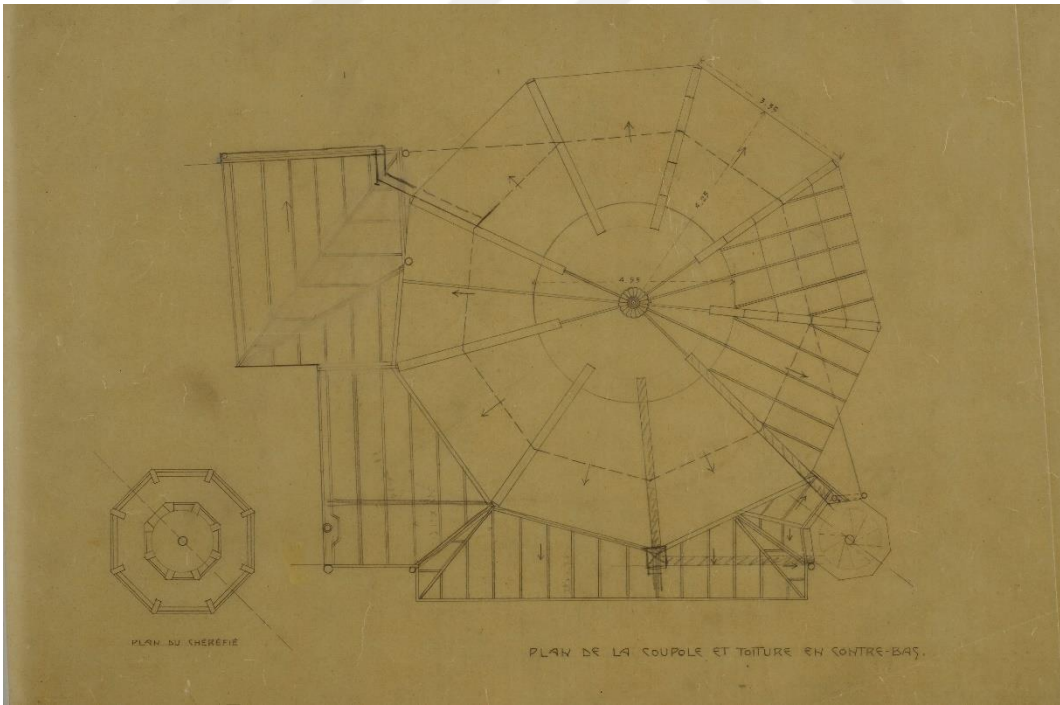
Şekil 4.66 Kubbe ve dokuzgen çatı detayı (Udine Kent Müzesi Arşivi).

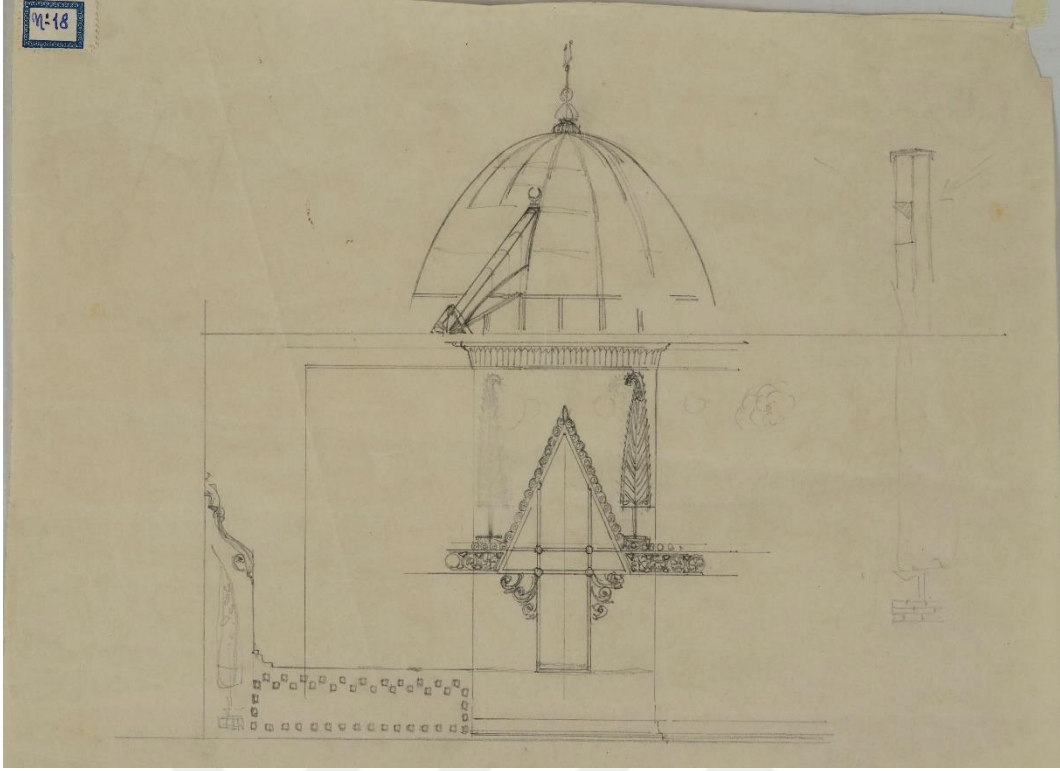
Şekil 4.67 Kubbe kesiti ve planı (Udine Kent Müzesi Arşivi).

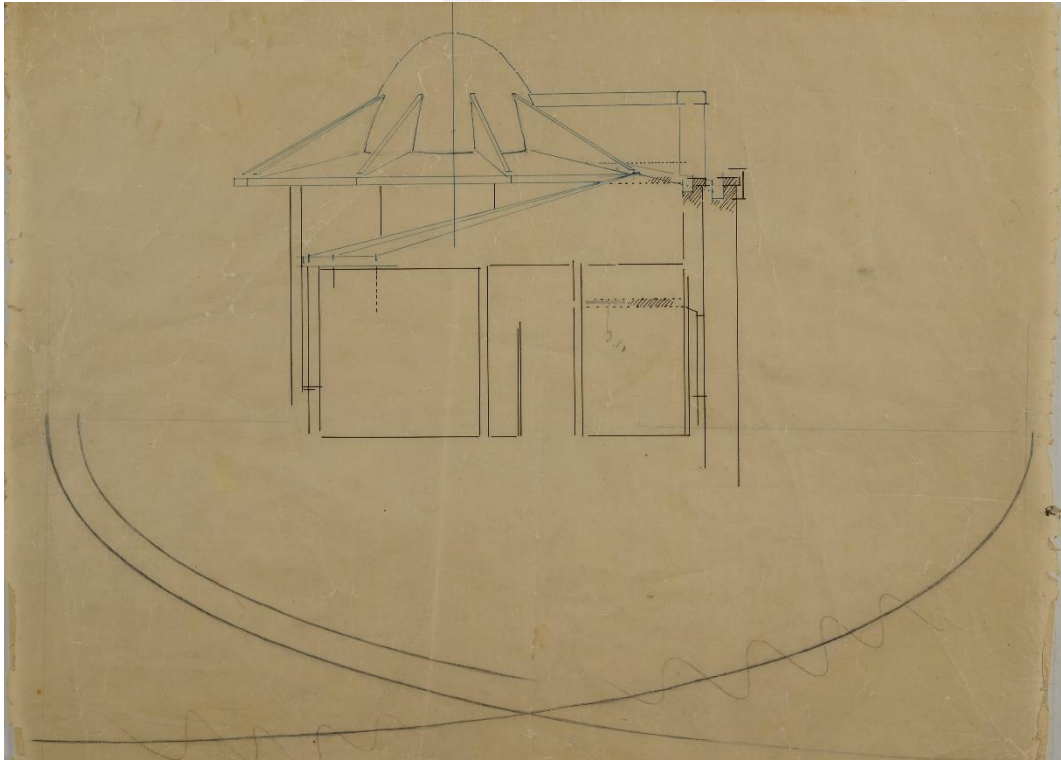
Şekil 4.68 Kubbe iskelet detayı (Udine Kent Müzesi Arşivi).

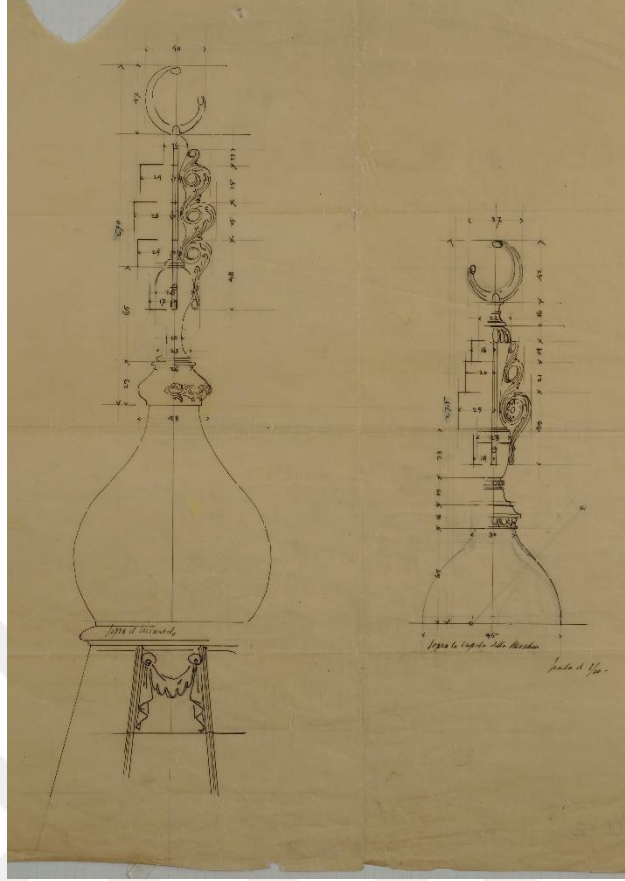
Şekil 4.69 Ana ibadet mekânı ve diğer birimlerin üst örtü planı (Udine Kent Müzesi Arşivi).

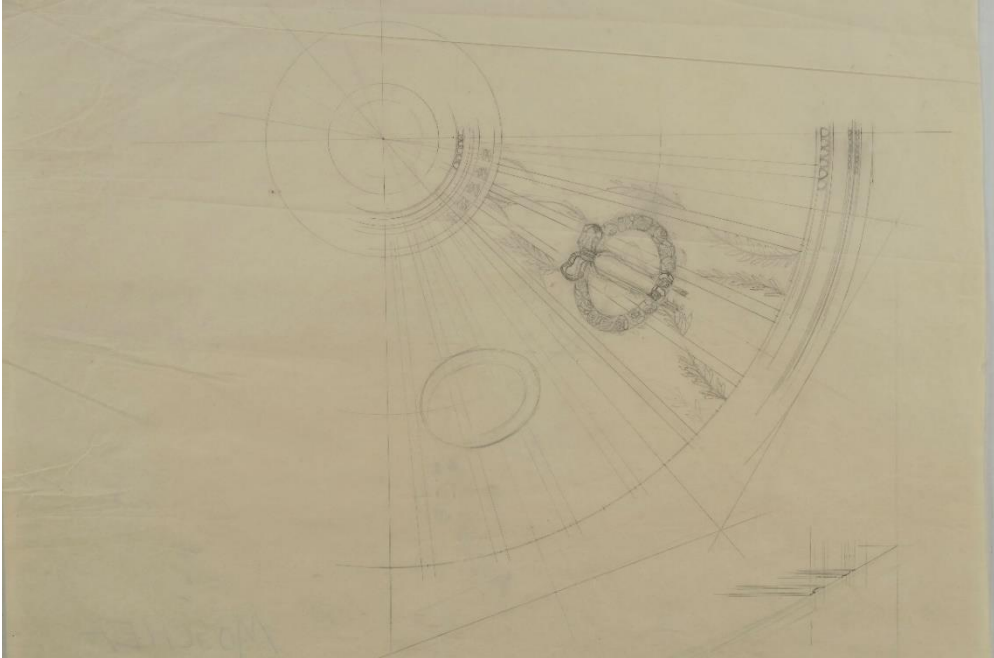
Şekil 4.70 Kubbenin merkezine saplanan çatı makası perspektifi (Udine Kent Müzesi Arşivi).

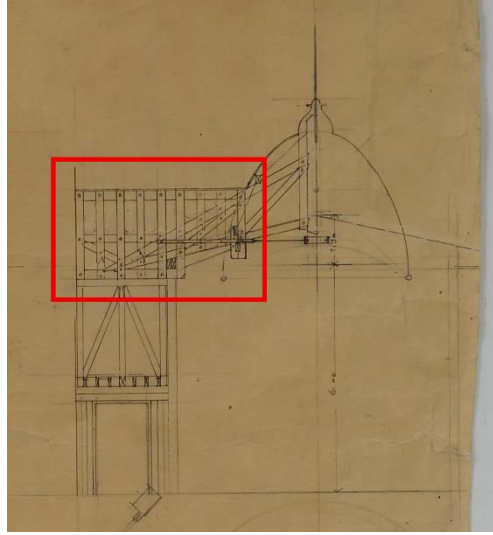
Şekil 4.71 Kubbenin merkezine saplanan çatı makasları (Udine Kent Müzesi Arşivi).

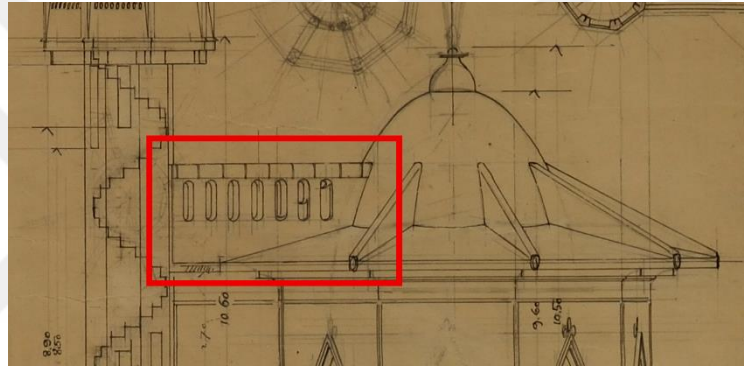
Şekil 4.72 Kubbenin alemi (sağda) ve minarenin alemi (solda) (Udine Kent Müzesi Arşivi)

Şekil 4.73 Çokgen mekânın üst örtü yüzeyine uygulandığı düşünülen bezeme (Udine Kent Müzesi Arşivi).

Şekil 4.74 Minare ve kubbe arasındaki kirişin kesiti (Udine Kent Müzesi Arşivi).

Şekil 4.75 Minare ve kubbe arasındaki kirişin görünüşü (Udine Kent Müzesi Arşivi).

4.5.6 Cepheler ve Bezme Programı

Caminin çokgen gövdesi çizimlerden kalınlığı 4cm olduğu anlaşılan mermerle kaplıdır (Şekil 4.77). Çokgen cami kütesinin her bir kenarında iki parça mermer kullanılmıştır ve her bir kenar ayrıtı metalle kaplanmıştır. Dedeoğlu (1994:68'den aktaran Gültaş 2008:52-53), cephedeki mermerlerin cilalı olduğunu ve mermerlerin kenarlarındaki metal malzemenin yaldızlı bronz olduğunu aktarır. Mermerler duvar yüzeyine çiviler aracılığıyla tutturulmuştur (Şekil 4.76).

Caminin kullanıldığı dönemde çekilen fotoğraflar ve Şekil 4.40 ve Şekil 4.41'deki perspektif çizimler kıyaslandığında uygulanması planlanan yoğun bezeme programının sonradan değiştirilip daha sade bir şekilde uygulandığı anlaşılmaktadır (Şekil 4.78).

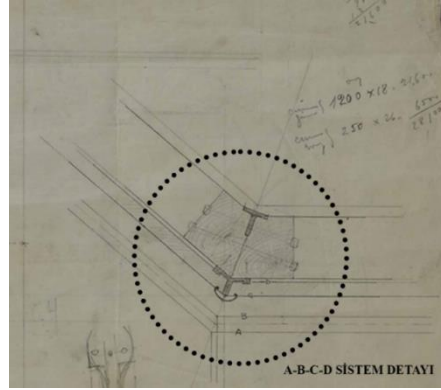
Çokgen ibadet mekanının meydana bakan kenar yüzeylerinde üçlü pencere grupları yer alır (Şekil 4.79). Şekil 4.40 ve Şekil 4.41'deki perspektiflerde ters T

olarak görülen pencereler düz T biçiminde uygulanmıştır. Bununla birlikte D'Aronco'ya ait çizimler arasında farklı biçimde pencere açıklıklarının olduğu paftalar da bulunmaktadır (Şekil 4.81). Bunların arasında bazı Osmanlı camilerinin duvarlarındaki kuş evlerine benzer bir detay da yer almaktadır ancak caminin fotoğraflarında böyle bir kuş evi görülmemektedir (Şekil 4.80).

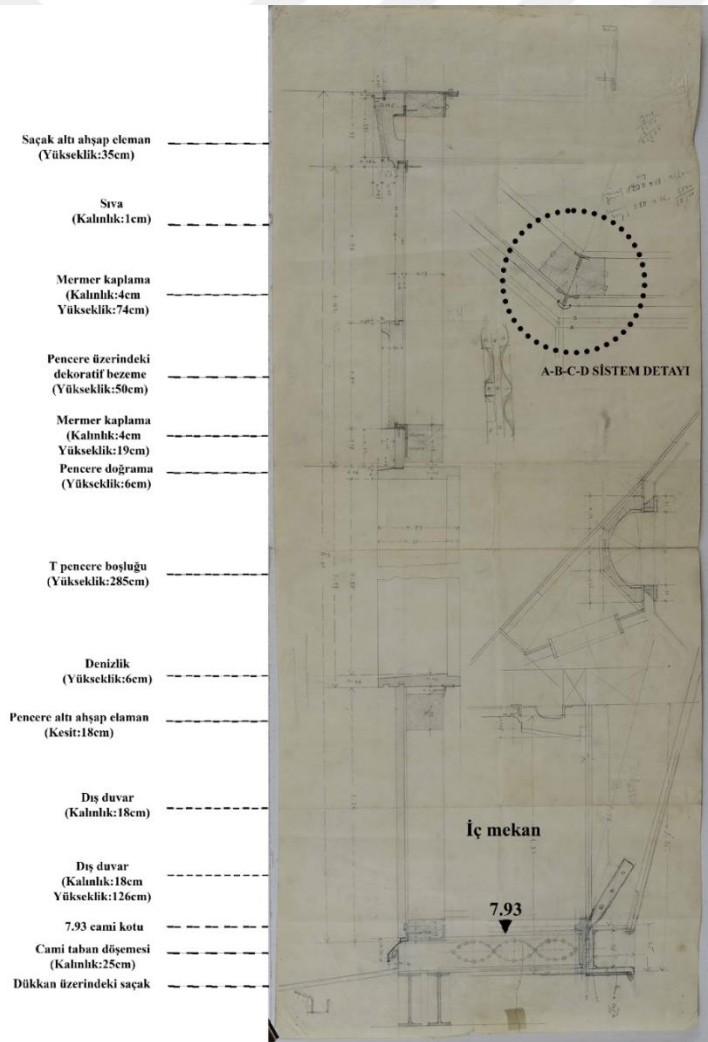
Pencerelerin üzerinde ve cephedeki birkaç yerde kıvrımlı Art Nouveau bezemeler yer alır. T pencerelerin üzerinde floreal bezemeli üçgen alınlıklar bulunmaktadır (Şekil 4. 82). Minare ve balkon kesişiminde, minare duvarına bitişik yaklaşık 256cm yüksekliğinde ve tabanı 96cm genişliğinde saksı içinde küçük bir ağaç motifinin olduğu yapı elemanı vardır. (Şekil 4. 83). Şekil 4.40 ve Şekil 4.41'deki perspektiflerde minarenin bitişişindeki yapı elemanının üzerinde görünmemesi saksı içindeki bitki deseninin sonradan karar verildiğini düşündürmektedir. Bir diğer bezeme ise meydana açılan balkonun kapısının üzerinde yer alır. Kelebeği anımsatan bu simetrik bezemenin yanlara açılan iki kolu bir kitabe yeri olduğu düşünülen alanı sarmaktadır, ancak kitabenin okunabildiği hiçbir fotoğrafa rastlanmamıştır.

Art Nouveau üslubuyla inşa edilen caminin girişinin de yer aldığı kuzey cephesi hem Art Nouveau hem de neoklasik üslup özellikleri taşır (Şekil 4. 82). Zemin katta dükkanların geniş giriş kapıları yer aldığından, bu katta sadece taşıyıcı duvar/kolonların üzerinde Art Nouveau üslupta küçük bezemeler yer alır. Fotoğraflarda bu kat net bir şekilde görülemediğinden bu bezeme motifinin uygulanıp uygulanmadığı tespit edilememiştir. Birinci normal kat (dükkân katı) ise neoklasik üsluba uygun kesme taş duvar örgüsü ile kaplanmıştır. Klasik düzende açılan üç pencerenin her birinin üzerinde üçgen alınlıklar yer alır. Cami katında ise pencere genişlikleri değişmiştir. Demir ızgaralı üç pencerelerin üzerinde üç saçak yer alır. Bu saçaklar stilize bitki motifleriyle süslenmiş duvara bitişik payandalar aracılığıyla taşınır (Şekil 4.83). Bu duvar, çokgen caminin saçak ucu hizasına kadar yükseltilmiştir. Bu yüzden dışarıdan kırma çatı görülmez. Duvarın bitişi küçük dikdörtgen prizmalardan oluşan bir bezemeyle vurgulanmıştır. D'Aronco'nun çizimleri arasında Art Nouveau üslubuyla inşa edilen birçok yapıda görülen eğrisel bir kapının çizildiği görünüş paftası vardır (Şekil 4.84). Bu kapı cami katında da kullanılan ızgaralı pencerelerin içine

açılmıştır. Cami giriş cephesinin görülebildiği bir fotoğraf olmadığından bu kapının neresi için yapıldığı veya yerinde yapılıp yapılmadığı tespit edilememiştir.

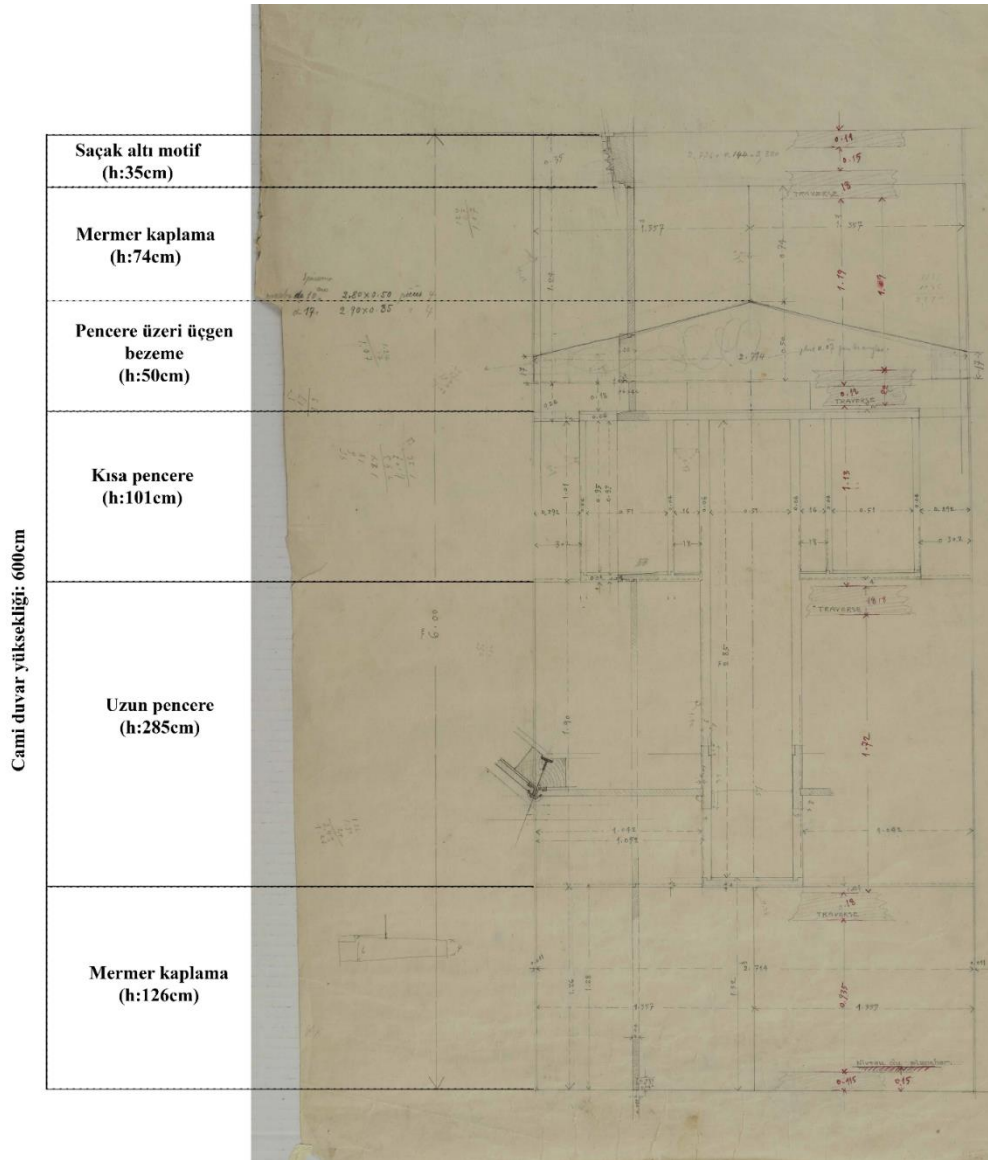
Şekil 4.76 Cami dış duvar detayı (Udine Kent Müzesi Arşivi).

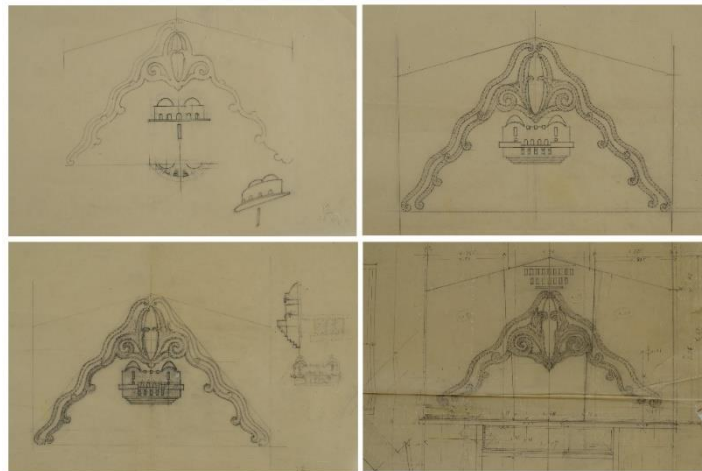
Şekil 4.77 A-B-C-D sistem detayı (Udine Kent Müzesi Arşivi).

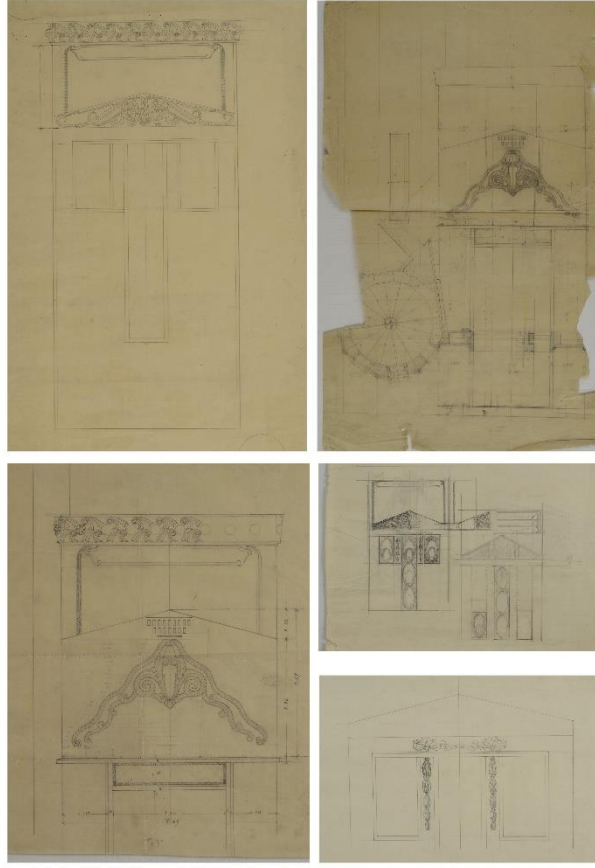
Şekil 4.78 Karaköy Camisi, 1950'ler [Fotoğrafçı bilinmiyor]. (t.y.). KOD: TSOH014, Söylemezoğlu Ailesi Arşivi, Salt Araştırma, İstanbul.

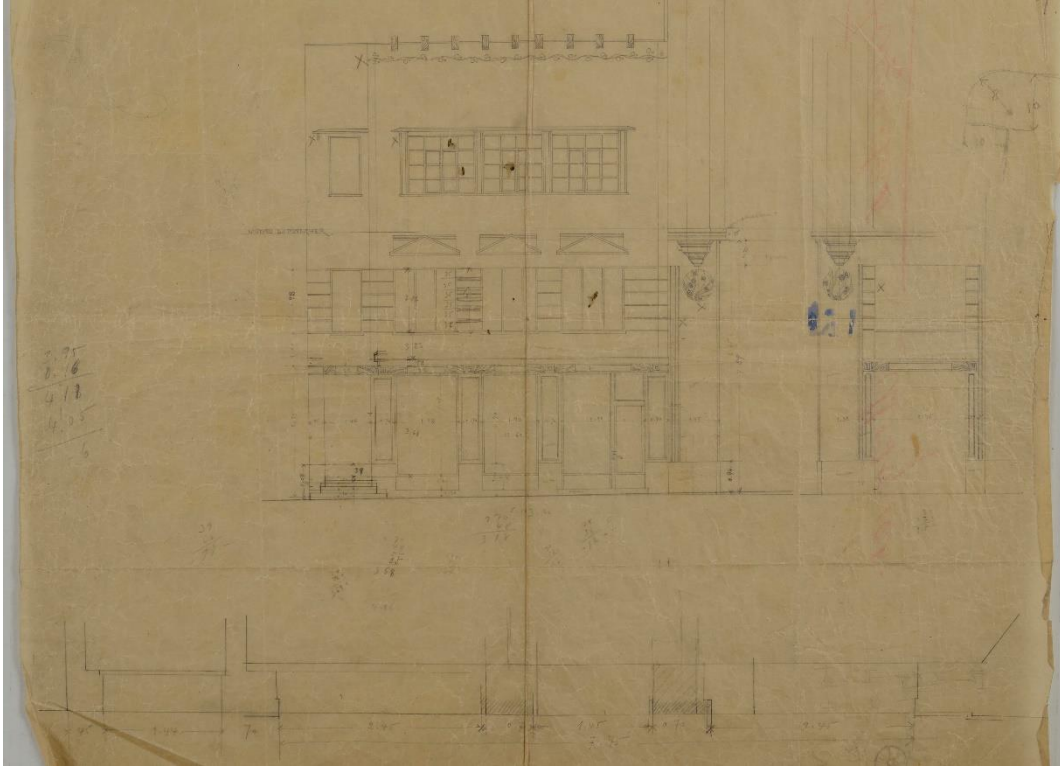
Şekil 4.79 T pencere görünüşü (Udine Kent Müzesi Arşivi).

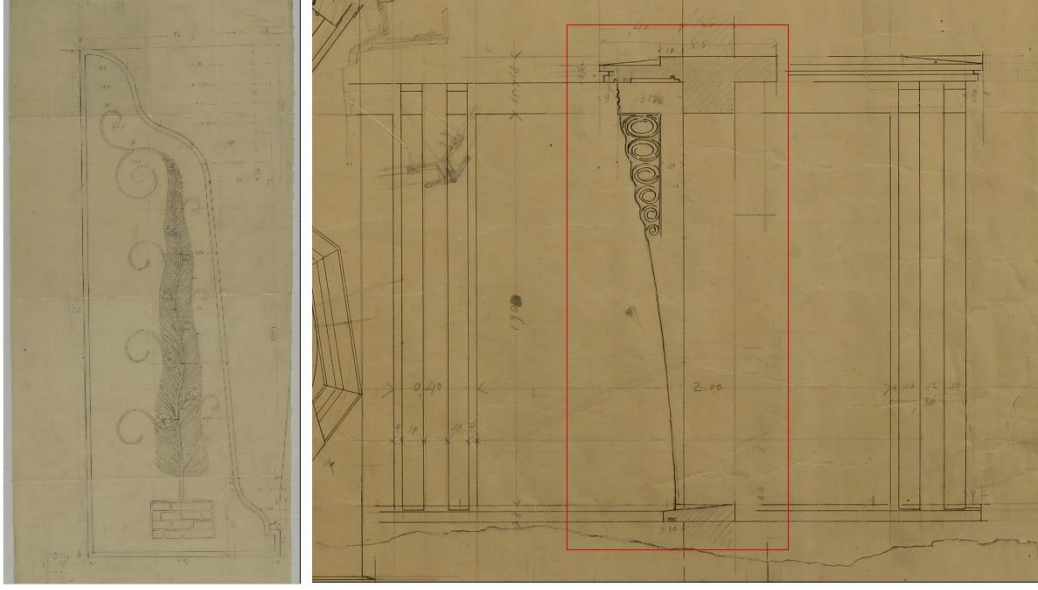
Şekil 4.80 Kuş evleri çizimleri (Udine Kent Müzesi Arşivi).

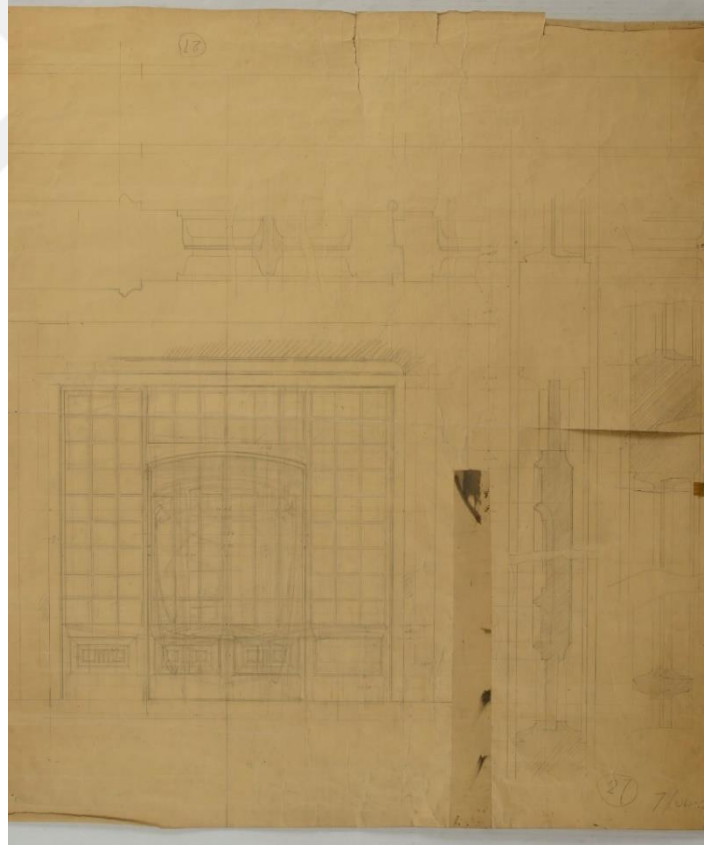
Şekil 4.81 Diğer pencere çizimleri (Udine Kent Müzesi Arşivi).

Şekil 4.82 Kuzey (cami giriş) cephesi (Udine Kent Müzesi Arşivi)

Şekil 4.83 Minare bitişiğindeki bitki motifi (solda), cami katındaki pencere üzerindeki saçakların yan görünüşü (sağda) (Udine Kent Müzesi Arşivi).

Şekil 4.84 Kapı görünüşü (Udine Kent Müzesi Arşivi).

4.6 Caminin Mimarlık Tarihindeki Yeri ve Önemi

1903-1908 yılları arasında inşa edilen Karaköy Camisi özgün mimarisiyle İstanbul camileri arasında önemli bir yere sahipti. Çokgen gövdesi, heykelsi minaresi, onu İstanbul'un en karakteristik camilerinden biri yapıyordu. Art Nouveau üslubuyla inşa edilen Karaköy Camisi, semtin hareketli silüetine etkili bir görsel katkı sunuyordu.

D'Aronco'nun detaylı çizimlerinden de anlaşılacağı üzere, yapı, farklı malzeme ve elemanları zengin sistem detaylarıyla bir araya getiren zanaatkarca bir yaklaşımla üretilmiştir. Karaköy Camisi aynı zamanda mimarın uygulanmış tek cami projesidir. Çağdaş bir dinsel yapı olmasının yanı sıra tarihsel referanslara da sahipti. D'Aronco'nun mimarlık etkinliği boyunca, tasarımlarında kendini tekrar etmeyen deneysel ve özgün bir yaklaşıma sahip olduğu anlaşılmaktadır.

Afife Batur (2003a:457), Karaköy Camisi'ni Art Nouveau mimarlığının daha çok *Jugendstil* ekolünün tasarımlarına yakın bulur. Sade cepheleri, geometrik aksamı, dar ve yüksek pencereleri, üçlü yerleşiminin İskoçyalı mimar Mackintosh'un çizgilerini anımsattığını da ekler. Batur, Karaköy Camisi'nin hem yerel ve geleneksel şemaların kullanıldığı hem de geniş referansları olan bir tasarım olarak "*İstanbul mimarlığını zenginleştiren bir uygulama*" olduğunu belirtir. D'Aronco'nun arazi kullanımını da son derece başarılı bulur. İstanbul'un en işlek meydanlarına açılan bu köşeyi, seçtiği cami modelinin etkili plastiğiyle değerlendirdiğini söyler. Yapı adasının meydana açılan ucunun çokgen kütle ile bitirilmesini, yine çokgen gövdeli minarenin en öne getirilişini, ikinci kattaki dükkanların konsollarla öne çıkışını ustalıkla çözümler olarak değerlendirir. Caminin meydana bakışını o kadar başarılı bulur ki bu cami bu sayede o dönemde çekilen pek çok fotoğrafta kadraja girmiştir. Küçük boyutlarına rağmen güçlü bir plastik etkiye sahip camiyi, D'Aronco'nun İstanbul'daki en başarılı ve çok tanınmış çalışmalarından biri olarak görür.

Diana Barillari (1997), D'Aronco'nun mimari tavrının yıllara göre değiştiğini söyler ve bu savını birkaç örnekle açıklar. Örneğin D'Aronco'nun katıldığı proje yarışmalarından biri olan Mantova'daki mezarlık yarışması için "B" şapeli projesinin cephesine hâkim olan basık profilli geniş penceresi ile mimarın aynı yıllarda tasarladığı kır evinin 1902 Torino ve 1903 Udine sergileri için gerçekleştirilen tasarımları anımsatan cephe düzenini, D'Aronco'nun, Viyana

ekolünün geometrik şemalarını benimsemesini ve eğrisel çizgileri yavaş yavaş terk edişini açıkça ortaya koyduğu örnekler olarak gösterir. Karaköy Camisi de mimarın tasarım yaklaşımının bu yönde olduğu yıllara denk gelen projelerindendir. Bu yaklaşım, caminin geometrik formunu, cephe düzenini açıklar ve caminin Art Nouveau çerçevesi içinde nasıl bir yerde durduğu hakkında bilgi verir.

Barillari (1997:106), Karaköy Camisi için farklı mimarlara yaptırılan üç tasarım (bknz:Bölüm 4.1) ile kıyaslandığında Campanakis'in soğan kubbesi ve bezemeleriyle oryantalist bir dili olan tasarıma karşın D'Aronco'nun modern anlayışa uygun önerisini oldukça çarpıcı bulur.

Barillari'ye göre (1997:106) Karaköy Camisi'nde bronz çerçeveli mermer levhaların kullanılması yapıyı Orta Avrupa atmosferine taşır. Ayrıca bu uygulama tekniğinden yola çıkarak mimarın üretim yaptığı kentteki kültürel ortamla arasındaki bağı irdeler. Barillari, Karaköy Camisi'nin duvarlarındaki kaplama mermer levhaların bronz derz örtücülerle çerçevelenmesiyle, İstanbul'daki Bizans ve Osmanlı mirası arasında bağlantı kurar. Bir yüzeyi mermerle kaplamanın en güzel örneklerinin Ayasofya'nın içinde olduğunu ve bu örneği iç ve dış yüzeylerinin mermer ve somakiyle kaplanmış Osmanlı camilerinin takip ettiğini belirtir. 1894 İstanbul depreminin anıtsal yapılara verdiği hasarın tamir edilmesi için görevlendirilen D'Aronco'nun, bu örnekleri yakından inceleme fırsatı olmuştur. Böylece mermer ve metali eşleştirme fikrinin mimara, cami kolonlarındaki pirinç kuşaklardan gelmiş ve sonrasında minare ve ibadet mekanını oluşturan çokgen kütlelerin dış yüzeylerini çevrelemek için yaldızlı bronz bir çerçevenin keşfiyle sonuçlanmış olabileceğini ileri sürer.

Semavi Eyice (1953:257),on dokuzuncu yüzyıl İstanbul camilerinin minarelerinde İran minarelerinde olduğu gibi şerefeyi daha korunaklı yapmak için bir sakıfla (saçak) örtme geleneğinin ortaya çıktığını söyler. Karaköy camisi'nin minaresini de bu minare tipine bir örnek olarak gösterir.

Cengiz Can (2020:182), Karaköy Camisi'ni Viyana kaynaklı *Secessionist* akımın nitelikli bir örneği olarak değerlendirir. Caminin duvarlarındaki mermer levhalarla kaplama uygulamasının daha sonra Otto Wagner ve Joseph Hoffman yapılarında yaygın olarak kullanıldığını söyler. Böylece caminin Viyana karakterinde yapılarla olan ortaklığına da dikkat çeker. Fakat Can, D'Aronco'nun Karaköy

Camisi'ne önemli bir ilham kaynağı olarak İtalyan mimar Barborini'nin tasarımı Mercan'daki Ali Paşa Camisi'ni işaret eder.

Sivil mimarlık öğelerinin cami mimarisine girdiği on dokuzuncu yüzyılın son çeyreğinde inşa edilen Pertevniyal Valide Sultan Cami (1867-71) ve Hamidiye Cami (1885-86) yüzyıllardır uygulanmış büyük bir kubbenin tasarıma hâkim olduğu kurgusunun dışına çıkıldığı ilk örneklerdir. Osmanlı mimarlığında görülen bu yenilik, mimarların cami gibi biçim ve geleneğin iç içe geçtiği türde yapı tasarımlarında bile mimari dil belirlerken belli kurallar içerisinde değil de daha liberal seçimler yapabildiklerini gösterir. Böyle bir bağlamda Karaköy Camisi, Mercan'daki Ali Paşa Camisi gibi on dokuzuncu yüzyıl sonunda ve yirminci yüzyıl başında inşa edilen dinsel yapılar küçük boyutlarına rağmen modernleşen Osmanlı mimarlığının geleneksel yapı türündeki temsilcileridir.

Bugüne dek mimarlık ve sanat tarihçileri Karaköy Camisi'nin bağlantısının kurulduğu birçok yapı ve akıma dikkat çekmiştir. Esasında yukarıda bahsi geçen görüşlerin yanı sıra üzerinde durulması gereken nokta şudur ki; Karaköy Camisi, yüzyıl dönümünde kendine özgü mimari bir dil geliştiren ünlü mimar Raimondo D'Aronco'nun özgün çağdaş bir yapısıdır ve mimarlık tarihinde önemli bir yere sahiptir.

Udine'de Karaköy Camisi'nin ve Raimondo D'Aronco'nun önemini halen korunduğunu gösteren bir sergi düzenlenmiştir (Şekil 4.82). Udine Kent Müzesi, 23 Temmuz 2022 – 8 Ocak 2023 tarihleri arasında “*Un architetto cosmopolita in patria Raimondo D'Aronco in Friuli*” isimli bir sergi (Şekil). Karaköy Camisi ve mimarın İstanbul'daki projelerinden bazıları sergide yer almıştır. Sergi yapının mimarının ve kendisinin önemini halen koruduğunu göstermektedir.

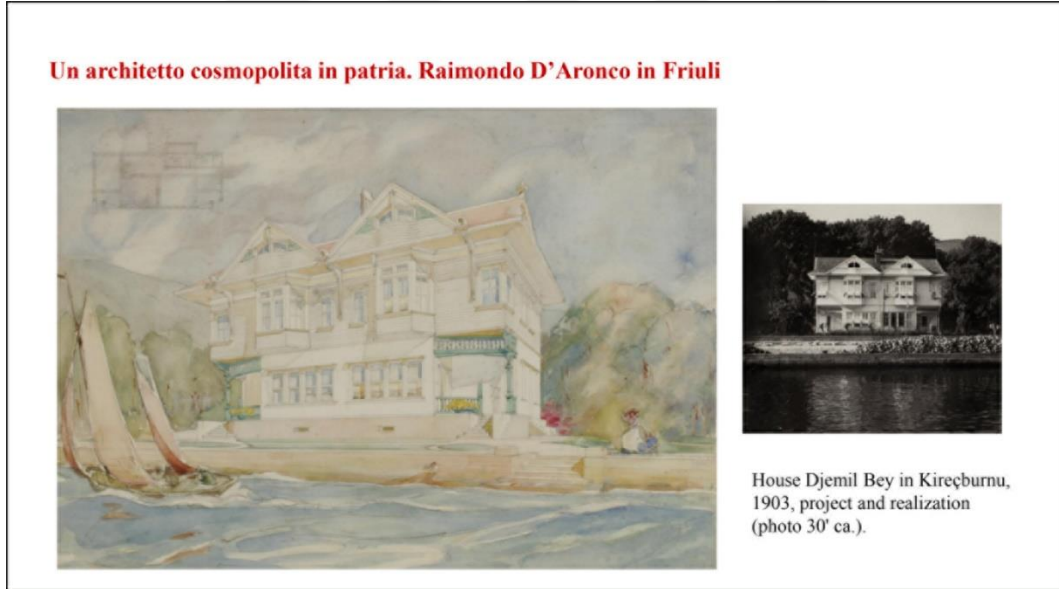
Şekil 4.85 Sergi kataloğu kapak sayfası (Udine Kent Müzesi Arşivi).

Şekil 4.86 Sergilenen Karaköy Camisi maketi, maketin arkasında D'Aronco'nun sergilenen İstanbul projelerinden bazıları görülmektedir (Udine Kent Müzesi Arşivi).

Şekil 4.87 Sergi kataloğunda Karaköy Camisi perspektifi, solda D'Aronco'nun sergilenen İstanbul projelerinden bazıları görülmektedir (Udine Kent Müzesi Arşivi).

Şekil 4.88 Sergi kataloğunda D'Aronco'nun Kireçburnu'ndaki Cemil Bey Evi projesi (Udine Kent Müzesi Arşivi).

4.7 Caminin Tarihçesinden Görsel Belgeler

Bu bölümde, caminin kullanımda olduğu yıllarda (1909-1958) çekilen fotoğraflardan bazıları Şekil 4.89, Şekil 4.90, Şekil 4.91, Şekil 4.92, Şekil 4.9093 Şekil 4.94, Şekil 4.95, Şekil 4.96, Şekil 4.97, Şekil 4.98 ve Şekil 4.99 gösterilmiştir.

Şekil 4.89 Karaköy Camisi ve altındaki restoranlar [Fotoğrafçı bilinmiyor]. (t.y.).
A7_Kutu_001 (Demirbaş no. FKA_003813). İAE Kitaplığı)

Şekil 4.90 Karaköy Meydanı'nda kalabalık, Karaköy Camisi'nin altındaki dükkân saçağının üzerinde insanlar [Fotoğrafçı bilinmiyor]. (t.y.). Levent Civelekoğlu blog sayfası.

Şekil 4.91 Galata Köprüsü'nden Karaköy Camisi'ne bakış. İran Şah'ının İstanbul'u ziyareti dolayısıyla Galata Köprüsü'ne kurulan takının arkasında görülen Karaköy Camisi [Fotoğrafçı bilinmiyor]. (1926-1929). İBB Atatürk Kitaplığı, Zaman Makinesi Web Uygulaması.

Şekil 4.92 Karaköy Meydanı. Komsiyon Han ve Havyar Han kullanılmaya başlanmış. Sağda işgal kuvvetleri askerilerinden birisi yaya, diğeri at üzerinde görülmektedir [Fotoğrafçı bilinmiyor]. (1910'lar). A5_Kutu_001 (Demirbaş no. FKA_002421), İAE Kitaplığı.

Şekil 4.93 Karaköy Meydanı'nda bisiklet turu, arkada Karaköy Camisi kısmen kadrāja girmiştir ([Fotoğrafçı bilinmiyor]. (t.y.). Eski İstanbul Fotoğrafları Arşivi.

Şekil 4.94 Karaköy-Eminönü tramvay hattı açılışı [Fotoğrafçı bilinmiyor]. (1914).
Eski İstanbul Fotoğrafları Arşivi.

Şekil 4.95 Galata Köprüsü'nden geçen tören alayı [Fotoğrafçı bilinmiyor]. (t.y.).
Eski İstanbul Fotoğrafları Arşivi.

Şekil 4.96 Haliç'ten Karaköy'e bakış [Fotoğrafçı bilinmiyor]. (t.y.). İstanbul'u Seyret, Beyoğlu Albümü, İBB.

Şekil 4.97 Karaköy Meydanı. Atatürk'ün naaşı geçerken sağda Karaköy Camisi ([Fotoğrafçı bilinmiyor]. (1938). Levent Civelekoğlu blog sayfası.

Şekil 4.98 Haliç'ten Karaköy'e bakış ([Fotoğrafçı bilinmiyor]. (1958). İstanbul'u Seyret, Beyoğlu Albümü, İBB.

Şekil 4.99 Haliç'ten Karaköy'e bakış [Sebah&Joillier'in fotoğrafı]. (1958). Eski İstanbul Fotoğrafları Arşivi.

5.1 "1956-1960 İmar Hamlesi" ve Beşiktaş-Karaköy Aksındaki Yıkımlar

Cumhuriyet Türkiye'si, İstanbul'u modern bir kente dönüştürmek için çalışmalara başlamıştır. İstanbul'u planlamak üzere 1937 senesinde Türkiye'ye davet edilen Fransız şehir plancı ve mimar Henri Prost'un ilk master planı on beş yıl boyunca uygulanmış, kontratı 1950 yılına kadar devam etmiş, genel seçimlerin ardından yerel seçimleri de kazanan Demokrat Parti tarafından 1936 senesinden beri İstanbul'da yaşayan Prost'un görevine son verilmiştir (İpek Akpınar, 2015:86). Prost planı tarihi yarımadanın çehresini değiştirmiş ve büyük yıkımlar yaşanmıştır.

Demokrat Parti'nin iktidara gelmesiyle birlikte İstanbul'un imarında ikinci dönem başlamış Prost Planı⁷⁹ revize edilerek İstanbul'un planlanması işinde Müşavirler Heyeti⁸⁰ görevlendirilmiştir (Tekeli, t.y.:99). 1950-1956 yılları arasında Prost Planı'nın revizyonu Türk uzmanlarca devam ettirilmiş, ardından 1956 senesinde Başbakan Adnan Menderes kentin imarını, İmar Müdürlüğü'nün Prost Planı'ndaki bulvarları genişletmesiyle şahsen yönlendirmeye başlamıştır (Akpınar, 2015:86). İstimlak yasalarının⁸¹ meclisten geçmesinin ardından Adnan Menderes'in 23 Eylül 1956 tarihinde düzenlediği bir basın toplantısında İstanbul'un imarı geniş bir siyasal söylemin konusu olmuştur (Akpınar, 2010: 169).

Menderes'in "...Camilerimizi ve çeşmelerimizi geniş yollar boyunca göstermeliyiz... Trafik su gibi akmalı..."⁸² hedefi, yapılacak çalışmaların kapsamını belirler. Takip eden dört sene içinde kentin genelinde geniş yollar,

⁷⁹ Buna göre ilki Galata Köprüsü'nden başlayarak Büyükdere ve Sarıyer'deki konut bölgelerine kadar uzanan Karaköy Limanı üzerindeki aksı araç trafiğine açmak hedeflenmiştir. Prost, Haliç'ten Taksim'e kadar uzanan aks boyunca yapıların kademeli olarak yıkılması ve yeniden planlanması, bazı alanların kamulaştırılması gerektiğini ve Galata'daki sokakların genişletilmesi gerektiğini belirtmiştir. (Bilsel,2010)

⁸⁰ Müşavirler Heyeti'ni oluşturan grup içerisinde yer alan Mimar Kemal Ahmet Aru, Mimar Mühendis Mukbil Gökdoğan, Mimar Cevat Erbel, Mimar Emin Onat Belediye İmar Müdürlüğü'nde belediye çalışmalarını yürütmekle görevlendirilmişlerdir. İstanbul'un imarı konusunda 1952-1956 yılları arası "Müşavirler Heyeti" dönemi olarak adlandırılır (Tekeli, 2013).

⁸¹ 6830 sayılı İstimlak Kanunu'nun metni için bkz: T.C. Resmi Gazete, 8 Eylül 1956, sayı:9402. Erişim adresi: <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/9402.pdf>

⁸² 23 Eylül 1956 Hürriyet ve Cumhuriyet Gazeteleri.

meydanlar açılmış, yeni yapılar inşa edilirken eskileri yıkılmaya devam edilmiştir. Prost olmasa da kentteki imar uygulamaları 1937 planına göre devam etmiştir (Akpınar, 2015:86).

Akpınar (2010:170)'a göre, Demokrat Parti, Prost Planı'na göre, İstanbul'u modernleştirmek amacıyla, yeni mimari dil, Yüksek Modernizm ya da Uluslararası Stil'le kuşatılmış yolların ağ oluşturduğu Amerikan kent imgesini "baş tacı" ediyordu. Prost'un planları görünürde 1950'den sonra aşılmış olsa da yirmi yıldan uzun bir süre kentsel modernizasyon sürecinin temelini oluşturmuştur. Karayolu ve deniz ulaşımı üzerinden modern bir kent meydana getirme tasarısı sürmüştür ⁸³(Akpınar, 2010:170). Bu dönemde, yol ağı inşası mimari ve kentsel platformlarda Türk modernleşmesinin başarısı olarak sunulur (Akpınar, 2015:86).

Zeki Sayar (1956a:49-51), dönemin mimarlık platformlarından Arkitekt'teki "İstanbul'un İmarı Münasebetiyle" başlıklı yazısında⁸⁴ yapılan imar faaliyetlerini değerlendirmiştir. Sayar, Cemil Paşa (Topuzlu)'nın şehreminliğinden bu yana İstanbul caddeleri bu derecede seri genişleme ve yıkma faaliyetinin görmediğini belirtmiştir. Bu durumu İstanbul Belediyesi'nin anlayışında yıkmadan imar yapılamayacağı fikrinin doğuşuna bir delil olarak görmüştür. Sayar, eski bürokrasi ve formalite anlayışında meydana gelen değişikliği "kabil" karşılamamanın mümkün olmadığını belirtmiştir. Sayar, bir ay gibi kısa bir zamanda meydana gelen "*kesif yıkma faaliyetini*" görmeyi memnuniyeti ve hayreti gerektiren bir durum olarak görmüştür. Hayretinin sebebini ise bugüne dek imar programlarının uygulamasına hâkim olan yavaşlığın yerini enerjik bir tavrın almasıyla

⁸³ 1960'taki askeri darbenin ardından tutuklanan Adnan Menderes ve ekibinin duruşmalarda suçlandığı ana konu istimlak davasıydı. Duruşmada İstanbul'da gerçekleştirilen imar faaliyetlerinin master planı olmadığı iddia edildi. Menderes ise master plan olarak Prost planının kullanıldığını, 1951-1956 yılları arasında Türk mimarlar ve planlama uzmanları tarafından revize edildiğini ve yapılaşma düzene girdiğinde Belediyedeki yabancı ve Türk uzmanların kısmi inşaat plan ve projeler geliştirdiğini belirtti. Menderes plan olmadığı iddiasını her zaman reddetti ve Prost'un söylemiyle planı açıkladı. Duruşmaların önemli sonuçlarından biri İstanbul'un imarının plansız ve ihtiyaca göre gününbirlik belirlenen bir süreç olduğu, Prost planının da Menderes tarafından kentsel yapılanmanın temeli olarak sunulduğunun anlaşılması oldu. Duruşmalardaki tartışmalar, İstanbul'un imarının uzun bir süreye yayılmış iddialı bir proje olduğunu, amacının da modern bir kent ve Türkiye'nin gelişmesinde bölgesel bir güç meydana getirmek olduğunu ortaya koydu. Prost'un 1957 senesinin mart ayında yeniden davet edilmesi hükümet ve belediye tarafından kentsel yıkımların açıklaması olarak kullanıldı. Prost'un ziyaretinin, yapılan çalışmalara saygısını göstermek amacıyla gerçekleştiği yansıtıldı (Akpınar, 2010:173-174).

⁸⁴ SAYAR, Z. (1956). İstanbul'un İmarı Münasebetiyle, Arkitekt,284 (2), 49-51. Erişim adresi: <http://dergi.mo.org.tr/dergiler/2/221/3013.pdf>

açıklamıştır. Bunun sebebini ise hükümetin İstanbul'un imarıyla yakından ilgilenmesi olduğunu söylemiştir.

Hükümet ve Belediye iş birliği, istimlakler için gerekli yasal işlemleri kolaylaştırmış, İstanbul'un çehresi hızla değişmeye başlamıştır. Sayar (1956:49) da yazısında buna değinmiştir. Başvekilin (Adnan Menderes'in) İstanbul'un imarına gösterdiği yakın ilgiyle devlet-belediye koordinasyonunun meydana geldiğini; bunun da hükümetin belediyeye büyük yardımlar yapabileceğini ortaya koyduğunu söylemiştir. Meydana gelen bu durumdan duyduğu memnuniyetini *“Bu yeni zihniyet yerleştikten, Hükümet-Belediye koordinasyonu teessüs ettikten sonra, imar programlarının gerçekleşmesi kolaylaşmış olacak ve bundan da yalnız büyük şehirlerimizin halkı değil, bütün memleket müstefit olacaktır”* ifadeleriyle dile getirmiştir.

İstanbul Belediyesi, 1956 senesinde İstanbul genelinde başlattığı imar faaliyetlerinden iki sene sonra, o güne dek yaptığı çalışmaları tanıtan bir kitap yayınlamıştır. 1958 senesinde basılan “İstanbul'un Kitabı”nda yapılan ve bundan sonra yapılması planlanan imar faaliyetleri tanıtılmıştır. Kitapta yapılan çalışmalar anlatılırken, geniş yolların ve meydanların açılması bir başarı olarak sunulmuştur. Uygulamalar, İkinci Dünya Savaşı sonrası Avrupa'sındaki karayolları ve motorlu ulaşımın bütün dünyada modernizasyonu temsil etmesiyle örtüşür. Akpınar'a (2015:86) göre imar hamlesinin karakteristikleri; yıkım, hız ve para akışıdır. Görünür kılmak, genişlik, büyüklük ve çokluk en çok vurgulanan kavramlardır. Bu dönem imar hamlesinin söylemleri “İstanbul'u abad etmek, Osmanlı geçmişini yüceltmek” tir. Evrensel modernleşme sürecinin hızlı ve yıkıcı dinamikleri döneme hâkim olur. Geçmiş değerlere sahip çıkma söylemine rağmen, yapılanlar geleneksel dokunun, ahşap mimarinin aleyhine sonuçlanır. Yerel olan mimari “köhnelikleri” sebebiyle modernleşmenin karşısında duran engeller olarak görülürler. İmar hareketi kentin hemen her yerinde aynı anda başlamış ve kent büyük bir şantiye alanına dönüşmüştür. 1956-60 yılları arasında Menderes'in öncülük ettiği ekip kentin kültürel ve fiziksel özelliklerini dikkate almadan yapılan uygulamalarla yaklaşık 7300 istimlak gerçekleştirmiştir (Akpınar, 2015:86-87).

Tarihi Yarımada'daki Vatan, Millet caddeleri ile sahil yolu uygulamaları Haliç'in kuzeyindeki Karaköy-Beşiktaş yol çalışmalarıyla entegre edilmiştir. Karaköy-

Fındıklı aksında yol genişletme çalışmaları sırasında yapılan istimlaklerle Karaköy Meydanı düzenlenmiş, Kemeraltı caddesi ile Tophane-Beşiktaş arasındaki yol genişletilmiştir (Harita 5.1). Yolların genişletilmesinin ardından yol kenarları da ele alınmış ve tanınan yeni imar haklarına göre inşa edilen binalar bugünün dokusunu oluşturmuştur (Ahunbay, 2012:51).

Adnan Menderes 1956 senesinde yaptığı basın toplantısında⁸⁵ Karaköy ve Beşiktaş'ta yapılacak meydanları:

“Güzel ve büyük meydanları olmayan şehir tasavvur edilemeyeceğine göre, İstanbul’un bütün meydanları şanına layık bir hale getirilecek ve etrafı büyük binalarla çevrelenecektir. Mesela Karaköy, Eminönü Meydanları böyle olacaktır...Karaköy’den sahil boyunca boğaza gidecek yol üzerinde Beşiktaş Meydanı, hakiki bir meydan haline getirilecek, buraya ya Preveze ya da Barbaros ismi verilecektir. Yıldız’dan gelen büyük yol da bu meydanın mihverine inecektir” ifadeleriyle tasvir etmiştir.

Kemeraltı, Meclis-i Mebusan ve Dolmabahçe caddelerinin açılması için yapılan müdahaleler sonucunda Karaköy –Beşiktaş sahil aksında birçok tarihsel yapı kısmen ya da tamamen yıkılmış ve başka bir yere taşınmıştır⁸⁶ (Şekil 5. 1). Yol çalışmaları sırasında yıktırıldığı bilinen yapılar arasında; Beşiktaş’ta Sinan Paşa Hamamı⁸⁷, Dolmabahçe İstabl-ı Amire ve Dolmabahçe Tiyatrosu⁸⁸, Kabataş Seddi sonundaki Hazire⁸⁹, Sadettin Efendi Çeşmesi (17. yy), Esad Mehmed Efendi Çeşmesi (17. yy), Kabataş Limanı⁹⁰, Fındıklı’da Mustafa Ağa Çeşmesi, Koca Yusuf Paşa Sebili, Fındıklı Camisi avlusu ve meşrutası, Arap Ahmet Paşa Türbesi ve Kütüphanesi, Arap Ahmet Paşa hazire duvarındaki çeşme ve sebil (16.yy),

⁸⁵ 23 Eylül 1956 tarihli Cumhuriyet Gazetesi.

⁸⁶ Behçet Ünsal’ın yol genişletme çalışmaları sırasında yıkılan veya taşınan tarihsel yapılarla ilgili yaptığı tespitlerini açıkladığı yayın için bkz: ÜNSAL, B. (1969), İstanbul’un İmarı ve Eski Eser Kaybı, Türk Sanatı Tarihi Araştırma ve İncelemeleri II. İstanbul, kroki D, s.6-61.

⁸⁷ Ünsal (1969:60), 1957’deki yıkım kararının Anıtlar Yüksek Kurulu’nda uzun tartışmalara yol açtığını aktarmıştır. Celal Esad Arseven, Kemali Söylemezoğlu, Saim Ülgen, Sadi Faik İzer ve kendisinin yıkılmamasını savunduklarını, Başkan Tahsin Öz’ün ise eserin değersizliğinde ısrar ettiğini ve bir oy fazlasıyla yıkılma kararının çıktığını söylemiştir. Ünsal, bu olayın hukuk ve mimari tarihimizin bir yarası olarak kalacağını dile getirmiştir (Ünsal, 1969:60).

⁸⁸ 1937 tarihli Henry Prost planına göre düzenlenen Dolmabahçe Meydanı düzenlemesi sırasında stad yapmak için 1937 senesinde yıktırılmıştır (Ünsal, 1969:57), Bezm-i Alem Valide Sultan (Dolmabahçe) Camisi muvakkithanesi cadde tarafından deniz kıyısına taşınmıştır (Polat, 2001’den aktaran Akyürek, 2017:343).

⁸⁹ 1938 yılında Prost mezar taşlarını kaldırıp burayı yeşil bir şerit halinde muhafaza etmiştir. 1957 senesinde sed duvarı iki defa yıktırılarak yol hizası tutturulmuş ve bu köşe yok olmuştur (Ünsal, 1969:57).

⁹⁰ Kabataş iskelesinin yanında küçük liman 1957 senesinde otopark yapılmak için doldurulmuştur (Ünsal, 1969:54).

Hatuniye Mescidi, Süheyl Bey Cami, Fındıklı Molla Çelebi Hamamı⁹¹ (16.yy), Çivici Limanı Mescidi⁹² (18. yy), Sanayi Kışlası ve Müşirlik Dairesi (19. yy), Karabaş Cami, Karabaş Hamamı⁹³, Azapkapı Valide Mektebi⁹⁴ yer alır (Ünsal, 1969:42-61). Patrikiadis Han, Noradunkyan Han, Kevork Bey Hanı, Manukoğlu Hanı, Surp Krikor Lusavoriç Ermeni Kilisesi (kısmen) (Gülce Güleycan Okyay, 2015:113), Christos Rum-Ortodoks Kilisesi (Sezgi Giray Küçük, 2012:17), Bektaş Efendi Mescidi, Tünel'in önündeki yapı adası yer alır.

1956-1960 yılları arasında imar faaliyetlerinden etkilenen yapılar arasında; Nusretiye Camisi ve Sebili⁹⁵, Mecidiye Kasrı⁹⁶, Kılıç Ali Paşa Camisi⁹⁷, Galata Suru Burcu⁹⁸, Galata Yeni Cami⁹⁹, Azapkapı Camisi¹⁰⁰, Azapkapı Çeşmesi (Valide Sultan Sebili)¹⁰¹ da yer alır (Ünsal, 1969:49).

⁹¹ Ünsal (1969:51), mercilere haber vermeden hemen yıkıldığını aktarmıştır. Ekrem Hakkı Ayverdi, Ünsal'a yapının kitabe ve bazı parçalarını yıkıcıdan satın alıp evinin bahçesinde sakladığını söylediğini belirtmiştir.

⁹² Ünsal (1969:50)'ın aktardığına göre, mescid, Anıtlar Yüksek Kurulu'nun koruma kararı olmasına rağmen yeni liman binalarının otoparkı için 1957 senesinde yıktırılmıştır.

⁹³ Ünsal (1969:46), hamamla birlikte bir de kütüphane olduğunu ve her ikisinin de Gayri Menkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu'nun koruma kararına rağmen yıktırıldığını aktarmıştır.

⁹⁴ Ünsal (1969:42), yapının 1958 senesindeki yıkımını mimarlık tarihi için bir ziyan olarak değerlendirmiştir. Ayrıca Ünsal, o yıllarda binanın restorasyon hazırlığını yaptıklarını ve Belediyeye teklif ettiklerini de aktarır. Ancak "o zaman esen imar ve trafik rüzgârı" bu yapıyı da hemen ortadan kaldırmıştır.

⁹⁵ 1958 senesinde Salıpazarı yol seviyesi indirildiğinden, caminin ve sebilin önüne basamak ilave edilmiş, cami avlusu daraltılmış, şadırvan avlusundaki musluklar ve tuvalet kaldırılmış, anıt alçak bir parapetle çevrelenmiş, yol hizası camiye teğet geçirilmiştir. Bunlar dışında liman yapıları, caminin silüetine zarar vermiştir.; antrepo binalarının yüksekliği Salıpazarı'ndan perspektif olarak caminin kubbesini geçmektedir (Ünsal, 1969:49).

⁹⁶ Tophane yolu inşaatında 0.50m toprağa gömülmüştür (Ünsal, 1969:49).

⁹⁷ Ana cadde üzerinde som bir cephe duvarı ortaya çıkartılmış ve ihata duvarları yıktırılmıştır. Vakıflar idaresince duvarlar yeniden yaptırılırken etütsüz işe başlanmış ve yükseklik ve seviyeleri tutturulamamıştır (Ünsal, 1969:46).

⁹⁸ Zamanla ve 1958 senesindeki çalışmalarda tahribata uğramıştır (Ünsal, 1969:46).

⁹⁹ 1912 yılından itibaren giderek yıkılmaya başlayan yapının 1954 yılında çeşmelerinden ve minare kaidesinin bir parçasından başka bir şeyi kalmadığını aktarmıştır. Bir de Galata'nın tek medresesi olan medrese binası vardır. Evkaf İdaresi elli yıl önce bir kısmını Yahudi cemaatine bir kısmını da şahıslara satmıştır. Caminin arsasında bugün Hırdavatçılar Çarşısı kurulmuş ve bir köşesinde 1958 senesinde genişletilmiş olan Evren Caddesi üzerinde Kuthan binası yerini almıştır (Ünsal, 1969:45).

¹⁰⁰ Ünsal (1969:45) köprü inşaatı (1938) sırasında orijinal durumunu gözetmeyen Fransız mühendislerin hatası yüzünden çukurda kaldığını söylemiştir. Ayrık sistemde inşa edilen minaresi, devrinin özelliklerini göstermemesi sebebiyle yıkılarak Sokollu'nun İstanbul'daki diğer camisinden örnek alınarak minaresinin 1958 senesinde yeniden inşa edildiğini aktarmıştır.

¹⁰¹ Ünsal (1969:44-45), yol nivosu giderek yükseldiğinden etrafına bir parapet çekildiğini aktarmış ve istimlakler sebebiyle şimdi izole bir durumda olduğunu söylemiştir. Bir meydan çeşmesi olmadığının sadece ön cephesi işlenmiş ve diğer cepheleri sadece mermer kaplanmış. Bu özelliğinin, mahalle içinde etrafının bina ve yollarla çevrili olmasından ileri geldiğini söylemiştir. Bu haliyle, bu değerli anıtın anlamını kaybettiğini ifade etmiştir (Ünsal, 1969:45).

Karaköy-Beşiktaş aksında yol çalışmaları sırasında taşınan yapılar arasında; Sinan Paşa Çeşmesi¹⁰², Dolmabahçe Cami Avlusu ve Muvakkithanesi, Kabataş Ali Paşa Çeşmesi, D'Aronco'nun tasarımı II. Abdülhamid Çeşmesi¹⁰³, Mehmed Emin Ağa Sebili¹⁰⁴, Silahdar Yahya Efendi Çeşmesi¹⁰⁵, Hekimoğlu Ali Paşa Çeşmesi, Koca Yusuf Paşa Sebili yer almaktadır.

Yıkılan yapılar arasında bugüne dek yeniden inşa edilen yapılar arasında ise; Süheyl Bey Camisi, Kılıç Ali Paşa Camisi duvarları ve Karabaş Camisi yer alır (Aktürk, 2017:343).

Beşiktaş- Karaköy aksında 1956 yılında başlayan imar faaliyetleri, Karaköy Meydanı ile Karaköy Camisi'ni etkileyen bir dizi karara dönüşmüştür. 1956-1960 İstanbul İmar Hareketi kapsamında Karaköy'de, meydanın genişletilmesi, çevrenin sağlıklılaştırılması, kent içi ulaşımın rahatlaması amaçlanmıştır. (Kafesçioğlu, 2016:184). Karaköy Meydanı'nı genişletmek maksadıyla da Karaköy Camisi, Havyar Han, Komisyon (Borsa) Han, Vedat Tek'in tasarladığı Seyri Sefain Acentası (Vagon Li) Binası, Galata Bonmarşesinin olduğu yapı adası yıkılmıştır. Bu dönemde Ziraat Bankası'nın da istimlaki gündeme gelmiş ancak bu karar uygulamaya geçmemiş yapı günümüze ulaşmıştır.

¹⁰² 1957 senesinde yerinden sökülün sebil, 1964 senesinde daha geride yeniden yerleştirilmiştir (1969:57), Ünsal, yeni kavşak yapılırken bu taşınmanın önlenebileceğini belirtmiş ve varyantın bir etüdü olsaydı buradaki anıtların kurtulabileceğini söylemiştir. Mermer çeşme, açık hava tiyatrosunun karşısına yeni bir taş duvar içinde monte edilmiş ve diğer yüzleri duvar içinde kalmıştır (Ünsal, 1969:57).

¹⁰³ Ünsal (1969:49), çeşmenin plansız imar yüzünden gereksiz yere taşındığını belirtmiştir. İlk önce stad karşısında Dolmabahçe parkının köşesine yerleştirilen çeşme, buradan sökülerek şimdiki yerine yerleştirildiğini aktarmıştır.

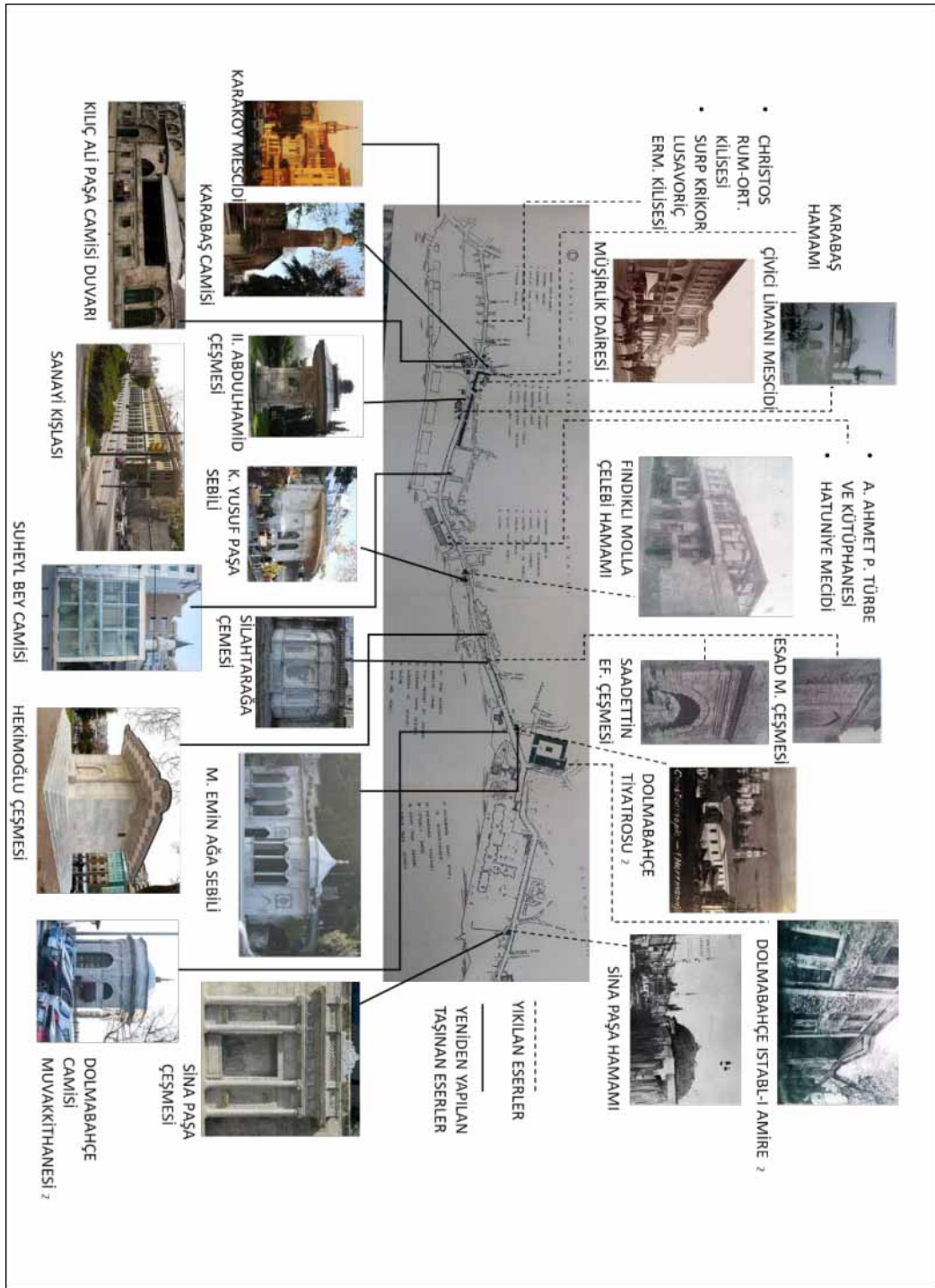
¹⁰⁴ Ünsal (1969:57) Yüksek Kurul'dan nakil karrının çok zor çıktığını aktarmıştır. Mermer çeşme, açık hava tiyatrosunun karşısına yeni bir taş duvar içinde monte edilmiş ve diğer yüzleri duvar içinde kalmıştır (Ünsal, 1969:57).

¹⁰⁵ Ünsal (1969:57) çeşmenin sökülün parçalarının Feriköy Sular İdaresi atölyelerinde muhafaza edildiğini öğrendiğini aktarmış ve ihyasının mimarlık tarihi için bir kazanç olacağını belirtmiştir.

Harita 5.1 C. E. Goad. (Kartograf). (1905). 1956-1960 yılları arasında genişletilen yollar 1905 Goad haritası üzerinde gösterilmiştir [Harita]. Erişim adresi:

http://www.mimarlikdergisi.com/dsp_imageNavigasyon.cfm?YaziID=3324&ResimID=70844

Şekil 5.1 1956-1960 yılları arasında Karaköy-Tophane aksında yıkılan, taşınan veya yeniden inşa edilen yapılar (Engin Aktürk, 2017:344).

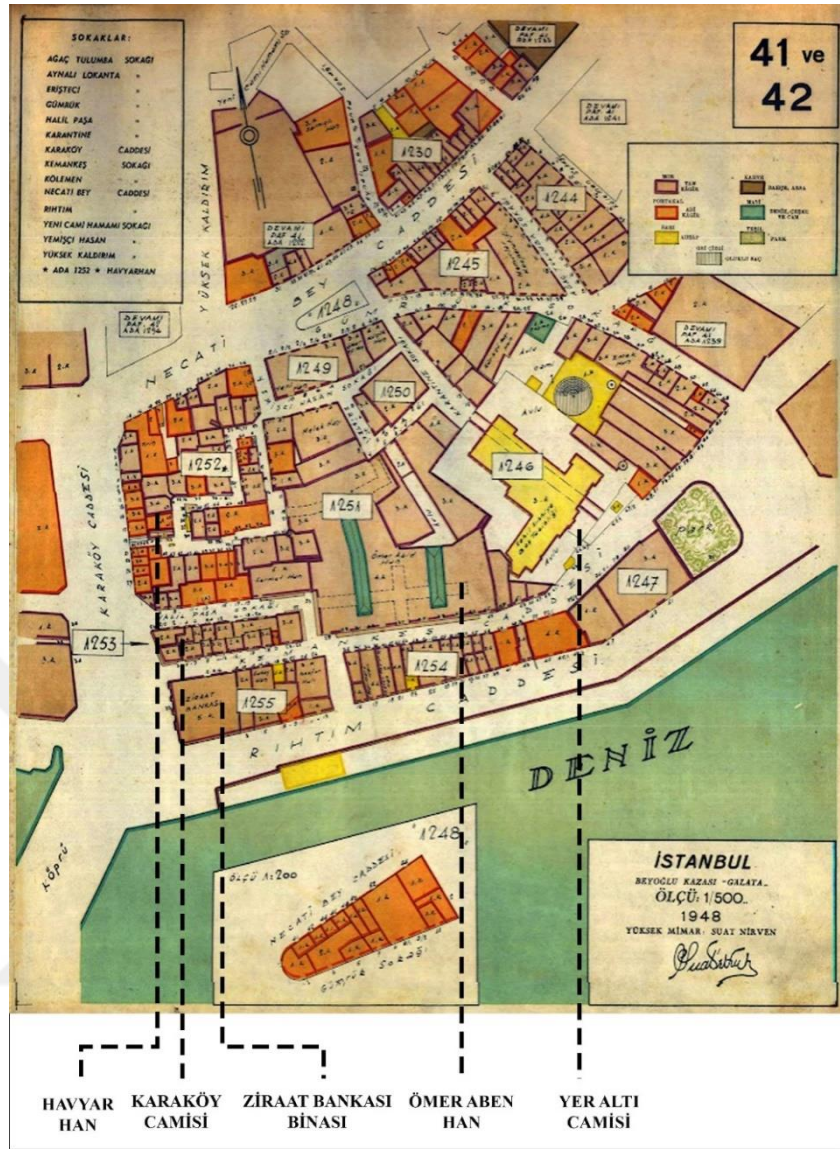
5.2 Caminin Yıkım Kararı ve Yıkım Süreci

İstanbul Belediyesi, 1956 senesinde Galata Köprüsü'nün Karaköy'e açıldığı noktada sıkışık trafik problemini çözmek ve Karaköy-Tophane aksında yeni açılacak Kemeraltı Caddesi'nin bu meydanla bağlantısını sağlamak maksadıyla Karaköy Meydanı'nı (Şekil 5.2) genişletme çalışmalarına başlamıştır. Meydanı genişletmek için yapılan istimlaklerden hemen öncesindeki meydan ve meydanın sınırlarını çevreleyen yapıların son durumu Harita 5.2 ve Harita 5.3'teki 1948 tarihli Suat Nirven haritalarında görülmektedir.

Şekil 5.2 Yıkımlardan önce Karaköy Meydanı [Fotoğrafçı bilinmiyor]. (1947). Eski İstanbul Fotoğrafları Arşivi).

Karaköy Meydanı'nın genişletilmesini öngören ilk çalışma Henri Prost'un hazırladığı Beyoğlu – Galata – Karaköy – Tophane, 1/500 ölçekli imar planıdır (Harita 5.4). Prost'un 29 Haziran 1940 tarihli imzasının olduğu imar planının üzerinde 3 Aralık 1940 tarihli İstanbul Belediyesi Umumi Meclis onayı ve 18 Mart 1942 tarihli Yapı ve İmar İşleri Reisi'nin onayı da bulunmaktadır. Planda Karaköy Camisi ve Havyar Han'ın bulunduğu yapı adaları genişletilen yola katılmış (Harita 5.5), Komisyon (Borsa) Han'ın yapı adası yoldan geri çekilmiş, Seyr-i Sefain (Vagon Li) Binası'nın bulunduğu yapı adası 1 nolu otomobil durak yeri olarak gösterilmiştir. Ziraat Bankası Binası üzerinde “*Tahakkuk edecek. Mubrem bir luzum üzerine kaldırılacak*” ibaresi, Yeraltı Camisi'nin üzerinde de “*üst kısmı açılacak ve yeşil teras halinde Tanzim edilecek*” ibaresi yer almaktadır.

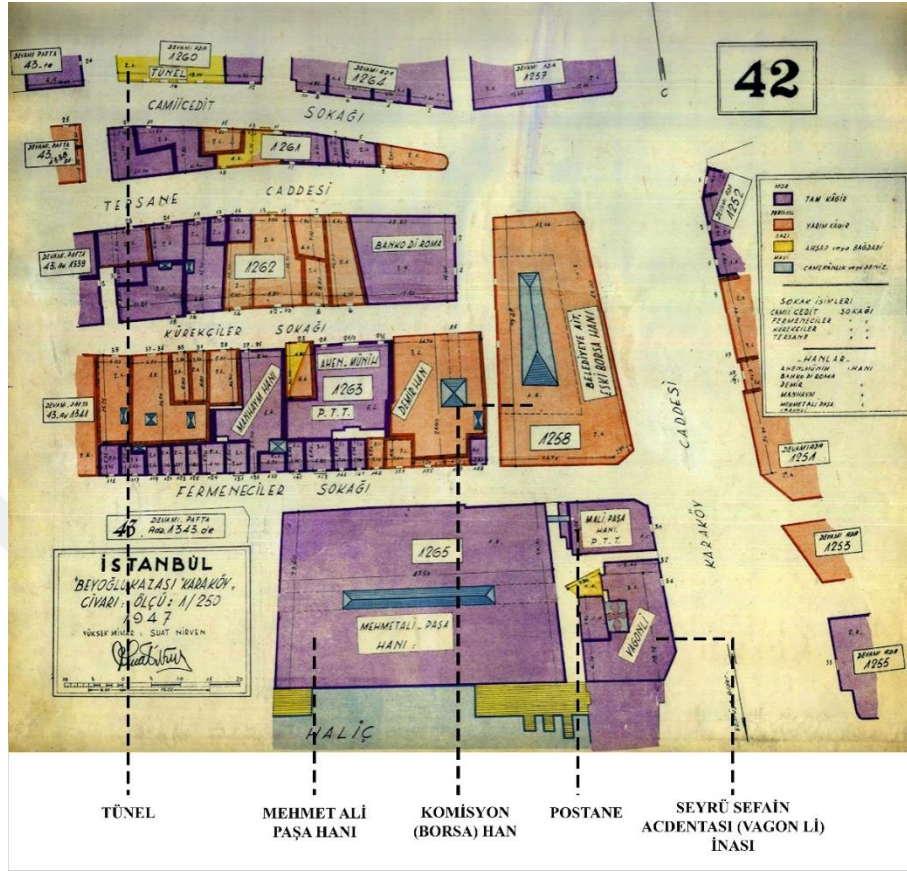
Harita 5.2 Nirven, S. (Kartograf). (1948) Suat Nirven Haritası'nda Karaköy Meydanı'nın doğusu [Harita]. Erişim adresi:

https://photos.google.com/share/AF1QipNQHR8QZiHWdVi_ULmpx2x0x0D3wehmTAWgfRNQAeGyKRAP1NOImigus46W_oBMRQ/photo/AF1QipOmAoTyc38lG2fPqWSVhZoplDcCdInqqCw0W1k?key=cDhpb1ByWEx3eGNLYXlrbUp0bTlNiejcyVHpJbmNB.

Karaköy Tophane arasını gösteren tarihsiz ve onaysız 1/500 ölçekli bir başka imar planındaki (Harita 5.6) yapı adaları ve yollar Prost planıyla örtüşmektedir. Bu planda mevcut yapı adaları kesikli çizgilerle gösterildiğinden Prost'un bölge için önerileri anlaşılabilir (Harita 5.7).

Müşavirler Heyeti 16 Temmuz 1952 tarihinde Belediyeye İstanbul'un imarı için hazırladıkları çalışmayı sunmuştur. Bu çalışmada, şehir haritalarının yenilenmesi, yürürlükteki imar planlarının 1/2000 ölçekli plana geçirilmesi, ilgili kurum ve kuruluşlarla koordinasyonun sağlanması, sınırları Çekmece'den Tuzla'ya kadar

uzanan alanda 1/10000 ölçekli nazım planının yapılması için nüfus, trafik, sanayi, ticaret ve konut konularında bilgi toplanması isteniyordu (Tekeli, t.y.:100).

Harita 5.3 Nirven, S. (Kartograf). (1948) Suat Nirven Haritası'nda Karaköy Meydanı'nın batısı [Harita]. Erişim adresi:

https://photos.google.com/share/AF1QipNQHR8QZiHWdVi_ULmpx2x0x0D3wehmTAwgfRNQAeGyKRp1NOImigus46W_oBMRQ/photo/AF1QipP6fC8KNjL1HrHX_7ZYH5wOArn64-dMDjFmwE?key=cDhpb1ByWEx3eGNLYXlrUp0bTNiejcyVHpJbmNB

Ancak Müşavirler Heyeti, bu programı gerçekleştirme olanağı bulamamış, yeni bir harita alınmamış 1/2000 ölçeklilerden küçültülerek elde edilen 1/5000 ölçekli bir haritada çalışmışlardır. Bakanlıklar ve bazı kurum temsilcilerinin katılımıyla kentin sanayi ve imar sorunlarıyla ilgili kararlar alınmıştır. Müşavirler heyeti yaptığı çalışmaları sonuçlandırarak 1/10000 ölçekli bir nazım planı hazırlayamamıştır. Hızla büyüyen kentin gereksinimleri baskısı altında kalan heyet araştırma faaliyetine son vererek 1/5000 ölçekli nazım planını Prost Panı) revize etmek zorunda kalmıştır (Tekeli, t.y.:100).

Bu revize planlardan biri olan “Beyoğlu Ciheti Nazım Planı”16 Ekim 1953 tarihinde Genel Meclis tarafından kabul edilmiş ve 17 Şubat 1954 tarihinde

Bakanlıkça onaylanarak yürürlüğe girmiştir (Harita 5.8). Bu plan Prost Planı'nı tamamen değiştirmemiş, başlıca iki değişiklik yapılmıştır. İlki Prost Planı'nda uygulamaya geçmesinin imkânsız olduğu açığa çıkan yerlerin değiştirilmesi, ikincisi ise planlama sahasının büyütülmesi olmuştur. Plan alanı 3400 hektara çıkartılarak iki kat büyütülmüştür. Bu planda Prost'un öngördüğü Taksim ve Karaköy'ü direkt bağlayan tünelli viyadüklü yola yer verilmemiştir. Kağıthane deresini izleyen belediye sınırı, Sütlüce, Halıcıoğlu, Hasköy, Kasımpaşa, Karaköy, Beşiktaş, Ortaköy, Kuruçeşme, Bebek, Etiler, Levent, Mecidiyeköy ve kuzeyde belediye sınırları içerisinde olan alanlar planlamaya dahil edilmiştir. Salıpazarı'nda yapılması tasarlanan limanın planları Bayındırlık Bakanlığı'ndan alınarak plana aynı şekilde işlenmiştir.

Bu planla birlikte 1/500 ve 1/1000 ölçekli on dört ayrıntılı (tafsilat planı) plan hazırlanıp yürürlüğe konmuştur. Yeni planların yürürlüğe girmesiyle on altı plan yürürlükten kaldırılmıştır (Tekeli, t.y.:100).

Azapkapı-Tophane Tafsilat Planı'nda (Harita 5. 9) Karaköy Meydanı yeniden düzenlenmiştir. Bu alanda inşa edilecek çok katlı binaların parsel genişliğinin en az 12metre olma koşulu getirildiğinden tevhid işlemlerinin gerçekleşmesini gerekecektir. Komisyon, Karaköy Meydanı düzenlemesi için Belediyenin Borsa Han'ı satarak kaynak sağlanmasını da önermiştir. Tünel Caddesi ile Tersane Caddesi arasındaki ada kaldırılarak Karaköy-Azapkapı aksında 25-30 metrelik bir yol açılmıştır. Plana göre, Karaköy'den Tophane'ye gidecekler Karaköy Palas'ın önünden geçerek Kemeraltı Caddesi'ni; Tophane'den Karaköy'e gelecekler ise Domuz Sokağı'nı izleyecektir (Tekeli, t.y.:101).

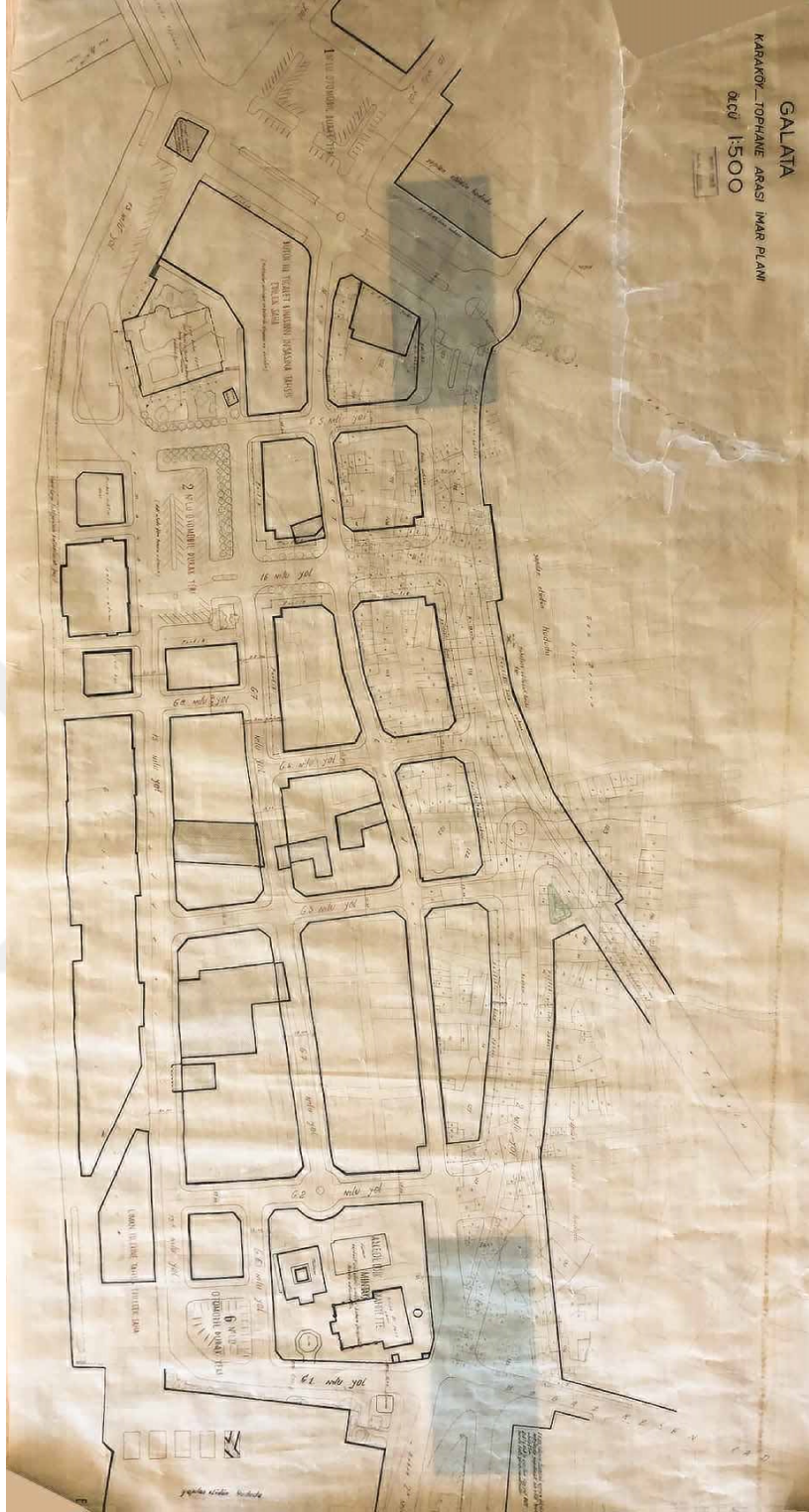
Harita 5.9'da gösterilen 10 Ocak 1954 tarihli 1/500 ölçekli Beyoğlu Ciheti planına ulaşılmıştır. Bu planda alınan ulaşım kararları İlhan Tekeli'nin Azapkapı-Tophane Tafsilat Planı betimlemesiyle örtüştüğünden Harita 5.9'un Azapkapı-Tophane Tafsilat Planı olduğu anlaşılmıştır. Planda yüksek katlı binalar dikkat çeker. Prost Panı'nda Karaköy Camisi ve Havyar Han'ın bulunduğu yapı adaları yola dahil edilmiştir. Bu planda (Harita 5.9) ise bu yapı adaların yerine 21.50m yüksekliğinde bir bina önerilmiştir. Ziraat Bankası yerinde bırakılmış; Seyri Sefain ile postane binalarının bulunduğu yapı adaları yola dahil edilmiştir. Komisyon (Borsa) Han'ın yerine de yüksekliğinin yapılacak etüde göre belirleneceği yeni bir bina önerilmiştir.

Harita 5.4 Prost, H. (Kartograf). (1940). Beyoğlu-Galata-Karaköy-Tophane 1/500 ölçekli Henri Prost Nazım Planı (İBB Atatürk Kitaplığı, Demirbaş: Hrt_009415).

Harita 5.5 Prost, H. (Kartograf). (1940). 1/500 ölçekli H. Prost imzalı Nazım Planındada Karaköy Meydanı [Harita]. (İBB Atatürk Kitaplığı, Demirbaş: Hrt_009415).

Harita 5.6 (Kartograf). Karaköy – Tophane arası 1/500 ölçekli Nazım Planı, tarihsiz ve onaysız [Harita]. (İBB Atatürk Kitaplığı, Demirbaş: Hrt_009415).

Harita 5.7 (Kartograf). Karaköy – Tophane arası 1/500 ölçekli Nazım Planında Karaköy Meydanı, tarihsiz ve onaysız [Harita]. (İBB Atatürk Kitaplığı, Demirbaş: Hrt_009415).

Harita 5.8 (Kartograf). (1954). 17 Şubat 1954 tarihli Beyoğlu Ciheti Nazım Planı, bu plan 16 Ekim 1953 tarihinde genel meclis tarafından kabul edilmiştir [Harita]. (Erişim adresi: https://www.researchgate.net/figure/1-5000-scale-Beyoglu-master-plan-with-17-02-1954-as-the-approval-date-10_fig15_322595360).

Harita 5.9 (Kartograf). (1954) Tophane-Azapkapı 1/500 ölçekli Tafsilat Planı, planın üzerinde sağ alt köşede 10 Ocak 1954 tarihi okunmaktadır (Salt Araştırma, Kod:AHANBPL005).

Zeki Sayar (1956a:49), Karaköy sokağının¹⁰⁶ Prost Planı'na göre açılması için ilk girişimin 1946 senesinde, ikincisinin de 1952 senesinde yapıldığını söylemiştir. Bu girişim 1952'de olduğu gibi İç İşleri Bakanlığı tarafından yirmi-otuz dükkânın yıkılması buhran yaratacağı düşüncesiyle geri bırakılmıştır. Sayar, Belediyenin bölgedeki dükkanları tahliye etme girişimlerinin hep boşa gittiğini aktarmıştır. Esnaf dükkanları yıkıldığı zaman, iktisadi buhran içinde olan piyasanın bundan olumsuz etkileneceği bahanesiyle Vekaletlere başvurmuşlar ve sonuçta başarılı olmuşlardır. Buna örnek olarak Denizcilik Bankası (Vedat Tek'in tasarımı Seyri Sefain Acentası) binasını, imar planına ve Belediyenin engellerine rağmen binayı tadil ettiklerini söylemiştir (Sayar, 1956:49).

Karaköy Meydanı'nı genişletme çalışmalarıyla ilgili ulaşılan en eski tarihli belge 8 Temmuz 1948 tarihli İstanbul Genel Meclisi Daimi Komisyonu'nun 6118 sayılı yazısıdır¹⁰⁷. Yazıda (Şekil 5.3) İmar Müdürlüğü'nün Karaköy Meydanı'ndaki sıkışan trafiğe çözüm olması için bir tezkere hazırladığı öğrenilmektedir. Bu tezkerede mevcut imar planına göre meydanı düzenleme işinin çok masraflı olduğundan sıkışık durumun giderilmesi için en azından Belediyenin malı olan Borsa Han (Komisyon Han'ın)'ın otopark yapılması için 24 Mart 1948 tarih ve 3259 sayılı planı Yüksek Riyaset Makamına bir teklif sunmuştur. İstanbul Genel Meclisi Daimi Komisyonu, İmar Müdürlüğü'nün teklifini uygun görmüş:

“Karaköy meydanının seyrüsefer bakımından gösterdiği sıkışık vaz'iyetin bertaraf edilebilmesi ve meydanın mevcut imar planı veçhiyle tevsii büyük masrafları mucip olacağı göz'önüne alınarak bu meydanda mevcut bulunan ve kısmı mühimmi belediye hizmetlerinde kullanılan eski borsa hanı adile maruf Belediye malı binanın, meydanın tevsii ve yeni bir Otopark vücade getirilmesi için meydana kalbini istihdaf eden İmar Müdürlüğü teklifi uygun görülmüştür”

Plan Daimi Komisyonca onaylanarak 3710 sayılı Belediyeler İstimlak Kanunu'nun 7. Maddesine istinaden 29 Haziran 1948 gün ve 6118/3140 sayılı

¹⁰⁶ Zeki Sayar (1956a:50), sokak ifadesinin kullanmasının nedenini 1948 senesinde İstanbul Belediyesi'nde geçen bir müzakereyle açıklamıştır: “Bu tarihte Karaköy'ün açılması için, Mecliste yapılan müzakereler sırasında, Karaköy meydanı diye bahsedilirken, bir üye, burasının meydan değil, bulvar bile olmadığını, ancak sokak ile adlandırılabilceğini söylemiş ve Meclis de Karaköy'ün açılmasına karar vermişti”.

¹⁰⁷ Erişim adresi: <https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/192159>

encümen kararıyla¹⁰⁸ Borsa Han'ın yıkım mazbatası¹⁰⁹ düzenlenmiş ve İmar Müdürlüğü'ne iletilmiştir.

İmar Müdürlüğü'nün planına ulaşılammış ancak İstimlak Müdürlüğü'nün 5 Ekim 1948 tarihli yazısında¹¹⁰ Seyrû Sefain Binası ve Postanenin de istimlak edilmesi gerektiğine değinilmiştir (Şekil 5.4):

“Karaköy meydanının gelecek durumunu gösteren bu planda (Borsa Hanı);bir taraftan köprü başında bir çıkıntı halinde bulunan kısmen (Yataklı Vagonlar) idaresile (Devlet Hava Yolları)nın işgali altında olup (Devlet Deniz yolları)na ait bulunan bina ile bunun sırasında (Postahane) ve bunların arkasında (Mehmed Ali paşa Hanı) ve Borsa Hanının arkasında (Demir Han) ve (Banka Diroma Galata Şubesi)nin işgalindeki büyük bina ve bunun yanında diğer bir ufak ada ile çevrili bulunmaktadır. Bu meydanın açılmasını sağlamak için de bunların aynı plan gereğince kamulaştırılmalarının lazım geleceği anlaşılmaktadır”

Meydanın açılmasını öneren plandaki binalardan yalnızca Borsa Han'ın yıktırılmasıyla meydanın açılmasının mümkün olamayacağı söylenmiştir. Yazıda isimleri anılmasa da “Bu hanın karşı tarafında bulunan binaların bu günkü durumları esasen bir çıkıntı halindedir...” ifadesi Havyar Han, Karaköy Camisi, Ziraat Bankası binasının kastedildiğini düşündürse de bu ifadenin devamında “(Yataklı Vagonlar) binasile (Postahane binası)nın ve (Mehmed Ali Paşa Hanı)nın da şimdiki durumunu muhafaza etmeleri halinde köprüye ve rıhtıma uzanan yol adeta dar bir boğaz gibi kapalı kalacaktır” denilmesi adı geçen binalar için de söylenmiş olabileceğini akla getirmektedir. “...Karaköy meydanının hiç olmazsa bu kısmının İmar Planına uygun olarak düzenlenmesi...”¹¹¹ istenen alan için bahsi geçen İmar Planına ulaşılammıştır.

Yapılan yazışmalar arasında İmar Müdürlüğü'nün, 24 Şubat 1949 tarihli dilekçesinin¹¹² ekinde İstimlak Müdürlüğü'ne gönderdiği Karaköy Meydanı ve çevresinin 1/500 ölçekli onaylı planına da ulaşılammıştır.

İstanbul Genel Meclisi'nin 4 Temmuz 1950 tarihli yazısında (Şekil 5.5), Galata Köprüsü'nün Karaköy başında oluşan sıkışık traifik problemini çözmek için bazı

¹⁰⁸ Erişim adresi: <https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/191461>

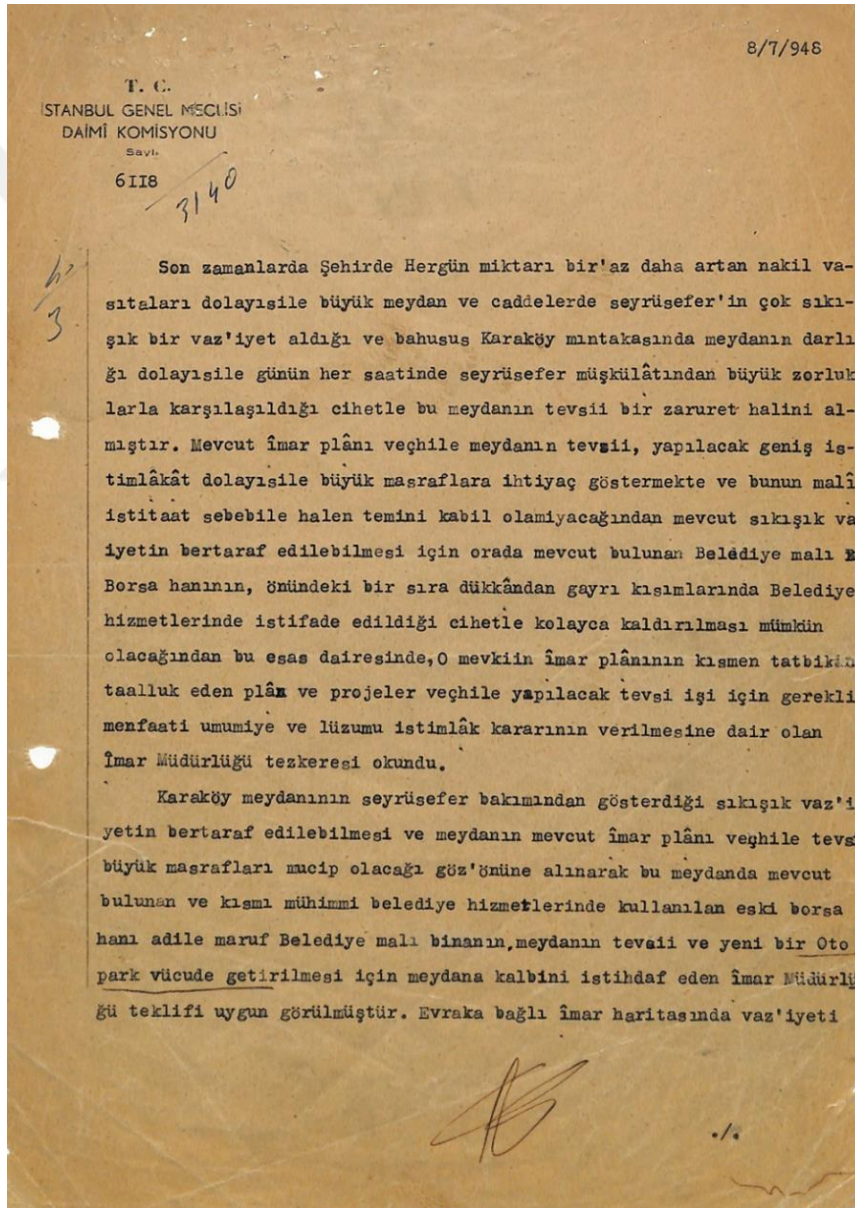
¹⁰⁹ Erişim adresi: <https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/191461>

¹¹⁰ Erişim adresi: <https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/191312>

¹¹¹ Erişim adresi: <https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/192184>

¹¹² Erişim adresi. <https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/191320>

kararlar alınmıştır. Tramvay ve otobüslerin rahat geçebilmeleri için “Ziraat Bankası-Puğaçacı arasındaki blokların kesilerek yolun plan mucibince genişletilmesi” kararı alınmıştır. Ancak hem plana ulaşamadığından hem de bahsi geçen dükkânın (poğaçacı) neresi olduğu tespit edilemediğinden bu kararın Karaköy Camisi’nin yıkımını öngörüp öngörmediği anlaşılamamaktadır. Yine aynı yazıda “Gümrük caddesinin Karaköy meydanına çıktığı yerde bu yol ile Tophane caddesi arasındaki üçgenin kaldırılması” kararıyla 1956-60 yılları arasında yıkılarak günümüze ulaşmayan Bektaş Efendi Mescidi’nin istimlaki/yıkılması öngörülmektedir.

Şekil 5.3 Meclis Kararı, 8 Temmuz 1948 tarihli (Salt Araştırma, Kod:AHANBDOC012).

T. C.
İSTANBUL GENEL MECLİSİ
DAİMİ KOMİSYONU
Savır
6118

Sarı boya ile ve a-b-c-d harflerile gösterilen ve bir tarafı Fermenteciler Caddesi ve Ziya Beyin bakkal dükkânı, ve Ahmet Beyin ve hissedarlarının tasarruflarında olan Demirhane ve Kürekçiler ve Mahmudiye ve Karaköy Caddeleri ile muhat, eski 1-11, 2-26, 161-175, 2-10 numaralı yirmi yedi bab dekâkin ve altmış yedi oda ve üç kapıyı müstemil Borsa Hanı demekle arif bir bab han ve mezkûr hanın tahtında Topçular caddesinde âharın uhdesinde bulunan 8 numaralı dükkân havasının ve kürekçiler Caddesinde 5 numara ile murakkam, gediği âharın uhdesinde bulunan dükkânın havasının, 3710 sayılı kanunun yedinci maddesine göre istimlâki lüzumlu görülmüştür. İcâbeden mazbatanın tanzimine Daimî Komisyonun 29/6/948 tarihli toplantısında karar verildi.

Uye Uye Uye Uye
Asım Engin B. Başoğlu C. Aslanlıray E. Tar
Uye Uye Uye Uye
E. Amas M. Ali Gökten M. Avni Sözen M. N. Akdoğan

*İmar bakımından ileri -
sürdürülen teklif
keze konulmamasından
muhalefetim*

10575
22.8.48

B.E.

İmar M. 3212
Harita ve İmar Ş.
No. 3212
28.8.48

İmar müdürlüğüne takdim

U. M. Zabıt ve Muamele Müdürü
NESE. IOLGAY

21/8/1948

Harita *mevki*
28/8 *Kalem*
2. IX. 48

Şekil 5.3 Meclis Kararı, 8 Temmuz 1948 tarihli (Salt Araştırma, Kod:AHANBDOC012).

T.C.
İSTANBUL BELEDİYESİ
İstimlak Müdürlüğü
sayı:
S.3068

Suret

5/10/948

Kıyasat Yüksek Makamına

Şehrimizdeki nakil vasıtalarının gün geçtikçe çoğalmakta olması dolayısıyla Taksimden Karaköye kadar uzanan yolun köprü başını teşkil eden sahanın pek dar olmasına ve Otomobil durak mahallinin de bulunmamasına binaen seyir ve sefer bakımından tehlike ve büyük müşkilâtla karşılaşıldığından köprü-nün Karaköy kısmının gerek imar plânının tatbiki gerekse seyir ve sefere bir genişlik temini düşüncesiyle şimdilik burada bulunan Belediye malı (Borsa Hanı) nın yıktırılarak arsasının meydana kalbi için gereken menfaati umumiye kararı-nın alınması hakkında imar Müdürlüğünün 24/3/948 tarih ve 3259 sayılı mütalea-sile yüksek makamınıza sunulan plân; Daimi Komisyonca incelenmiş ve mezkûr tek-lif uygun görülerek 3710 No'lu Belediyeler istimlak kanununun 7 inci maddesi mucibince Komisyonun 29/6/948 gün ve 6118/3140 sayılı kararı ile istimlak mazbatasını tanzim kılınarak evrak imar Müdürlüğüne tevdi edilmiştir .

Bunun üzerine mezkûr Müdürlüğün gerekli istimlak işinin yapılması özelindeki 9/9/948 gün ve 10475/9212 sayılı yazısıyla bu dosya Müdürlüğümüze havale buyrulmuştur .

Bu suretle Müdürlüğümüze aksettirilen bu işe ait harita da A harfi-le ve sarı renkle işaretlendirilen (Borsa Hanı)nın durumu incelenmiştir .

Karaköy meydanının gelecek durumunu gösteren bu plânda (Borsa Hanı); diğer taraftan köprü başında bir çıkıntı hâlinde bulunan kısmen (Yataklı Vagon-lar) idaresile (Devlet Hava Yolları)nın işgali altında olup (Devlet Deniz yolla-rı)na ait bulunan bina ile bunun sırasında (Postahane) ve bunların arkasında; (Mehmed Ali paşa Hanı) ve Borsa Hanının arkasında (Demir Han) ve (Banka Diroma-Galata Şubesi)nin işgalindeki büyük bina ve bunun yanında diğer bir ufak ada ile çevrili bulunmaktadır . Bu meydanın açılmasını sağlamak için de bunların aynı plân gereğince kamulaştırılmalarının lâzım geleceği anlaşılmaktadır .

Şu hâle nazaran Meydanının açılmasını istihdaf eden bu plândaki bi-nalardan yalnız (Borsa Hanı)nın yıktırılması ile meydanının açılmasının mümkün olacağı açıktır .

Bu hanın karşı tarafında bulunan binaların bu günkü durumları esa-sen bir çıkıntı halindedir . (Yataklı Vagonlar) binası ile (Postahane binası)nın ve (Mehmed Ali paşa Hanı)nın da şimdiki durumlarını muhafaza etmeleri halinde köprüye ve rıhtıma uzanan yol adeta dar bir bogaz gibi kapalı kalacaktır . Bu hâl denizden gelen ve karadan geçen en kesif halk kütlesi ile, Motörlü vasıtala-rın serbestce geçmelerine engel teşkil ettikçe bu (Borsa Hanı)nın yıkılması bir faide sağlamıyacak bilakis hanın arkasına düşen büyük binaların önleri açıl-makla meydana çıkmalarından daha fazla geref ve kıymet kesbedip ileride yapıla-cak istimlaklardan Ötürü Belediye beyhude yere fazla istimlak bedeli ödemek mecburiyetinde kalacağı gibi hanın yıkılması kıymet ve gerefleri artan bu bi-neler; esasen plân gereğince istimlak sahasında bulunduklarından ve meydanın genişletilmesi plânının da ele alınmış bulunmasından bir şerefiye resmî tahak-kuk ve tahsili de mümkün olamıyacaktır .

Bu durumlar muvacehesinde Beledîye menfaatinin vikayesi bakımın-dan haritada görüleceği üzere Karaköy meydanının açılmasına matuf olan bu imar plânının tatbikinde (Borsa Hanı) yıktırılma evvel arkasında bulunan büyük binaların meydana cephe alarak geref ve kıymetlendirilmemeleri için haritada B harfile işaretlendirilmiş yeni inşaat adasına kadar uzanan X işaretli gayri-menkullerin kamulaştırılmalarının ele alınarak bu binaların istimlak işleri ta-mamladıktan sonra Belediye malı hanın kaldırılmasının her bakımdan ihtiyaca ve realiteye uygun olacağı düşünülmektedir .

Kayfiyet Yüksek makamınızca da tasvip buyrulduğu takdirde Karaköy meydanının hiç olmazsa bu kısmının imar plânına uygun olarak düzenlenmesi sağ-lanmak üzere gerekli teklifin yapılması için İmar Müdürlüğüne tevdi hususunda bir karar ittihaz buyrulmak üzere evrakın Daimi Komisyonca sunulmasına müsaade-lerini saygı ile arz ederim .

İstimlak Müdürü
Kamil Pekiner
İmza

Takdim .
Yolun genişletilmesi için bu
ameliye ve kat'î ihtiyaç olduğu emir
buyrulmuştur . İstimlak f. Md. ne
19/10/948 N.Arda:İmza
aslı gibidir.

Şekil 5.4 İstimlak Müdürlüğü'nün 5 Ekim 1948 tarihli dilekçesi, (Salt Araştırma, Kod:AHANBDOC012).

İst:Genel Meclisinin 4/7/950 Tarih ve
291/949 sayılı yazı suretidir.

Genel Meclis Kararı

Galata Köprüsünün Beyoğlu cihatindeki başında münakale müşkülünün halli için köprü altından bir geçit açılması ve köprüünün Haliç tarafına dubalar vaz'ı suretile Haydarpasa Kadıköy ve Adalar vapur iskelesinden çıkan yolluların buradan geçerek Vagon-li binasının önünden geçirilmesi suretile köprü başındaki izdihamın önlenmesi hakkında azadan Feridun Dirimtekin tarafından verilen takrir tetkik edilerek,

Köprü mühendisleri, Devlet Deniz Yolları, Fen Hey'eti, tramvay idaresi müessilleri, Teknik Üniversite seyrüsefer kürsüsü d'ocenti Faruk ve havuzlar ve dubalar idaresi mütehasıs mühendisleri ile, temas olunduktan bu mütehasıslarla uzun derin incelemeler yapıldıktan sonra;

1 - Köprüünün Haydarpasa iskelesi karşısına gelen dubası üzerinde yapılacak tadilatla burada bir geçit yapılması ve bunun mukabiline konacak bir duba ile vapurlardan çıkacak halkın Vagon-li binası önüne geçirilmesi, buna mukabil Haydarpasa iskelesini köprü başına bağlayan eski dubanın kaldırılması,

2 - Belediyeye ait Borsa hanının yıkılarak ve arkada birsıra dükkân yapılması suretile yolun genişletilmesi ve yolun sark tarafındaki tr'otuvayı genişletmek imkânına temin suretile Hacıbekir mağazası önündeki çivili yolun altından 2.60 metre yüksekliğinde bir geçit temini suretile Tophane istikametinde gideceklerin kargıya geçirilmesi suretile münakale müşkülünün giderilmesi,

3 - Tramvay ve otobüslerin serbestce geçebilmesi için:

a - Projede mevcut olduğu ve hile Ziraat Bankası-Puğaçacı arasındaki blokların kesilerek yolun plan muicibince genişletilmesi,

b - Çumrük caddesinin Karaköy meydanına çıktığı yerde bu yol ile Tophane caddesi arasındaki üggenin kaldırılması.

c - Gündüzleri 8-10-17-19 aralarında atlı nakil vasıtaları ile el arabalarının köprüden geçirilmesi,

Uygun görüldüğüne dair İmar Kama Komisyonunun tasdikli örneği bağı tutanağı Genel Meclisin 23/6/950 tarihli toplantısında okunarak ceryan eden müzakerelerden sonra yazıldığı gibi kabul edilmiştir.

Aslı gibidir.

Şekil 5.5 Genel Meclis Kararı, 4 Temmuz 1950 tarihli (Salt Araştırma, Kod:AHANBDOC026).

İstanbul Belediyesi Borsa Han'ın yıkımı için alınan kararı tasdik etmek maksadıyla İç İşleri Bakanlığı'na da danışmıştır¹¹³. Bakanlık 5 Eylül 1949 tarihli cevabında¹¹⁴ belediyenin kendi mülkünü istediği gibi kullanabileceğini bildirmiştir. Bu cevap, 26 Ocak 1950 tarihli Genel Meclis Kararı'nda¹¹⁵ da açıklanmıştır. Genel Meclis Borsa Han'ın yıkımına karar vermişse de tahliyesinde çıkan aksaklıktan¹¹⁶ dolayı 1953 yılında halen yıkılamadığı anlaşılmaktadır.

Zeki Sayar (1956a:50), Belediyenin yollar ve meydanlar açmak için karşılaştığı en büyük engeli ve zorluğu halktan değil resmi dairelerden gördüğünü söylemiştir. Hazinesin, devlete ait olup istimlak edilecek binaların değerlerine daime itiraz ettiğini ve Belediyenin karşılayamayacağı meblağlar istediğini aktarmıştır. Sayar, çok yakın bir zamana kadar Devletin, Belediyeyi yabancı bir müessese olarak gördüğünü ve şehrin imarı için gösterilen çabaya bugünkü gibi anlayış göstermediğini belirtmiştir.

1956 senesine gelindiğinde, Borsa Han'ın yıkılmasının önünde duran yasal engellerin kaldırılması için bir dizi yazışma¹¹⁷ yapılmıştır. İstanbul Belediyesi'nin 3 Ağustos 1956 tarihli 3130/5798 sayılı encümen kararında¹¹⁸ Borsa Han'ın tehlike arz ettiğinden¹¹⁹ yıktırılması kararı alınmıştır. İstanbul Belediyesi Beyoğlu Şube Müdürlüğü'nün Galata Komiserliği'ne yazdığı 4 Ağustos 1958 tarihli dilekçede¹²⁰, Borsa Han'daki dükkanların yirmi dört saat içinde tahliye edilmesi bildirilmiş; 22 Ağustos 1956 tarihinde yıkım mahallinde yapılan kontrolde¹²¹ binanın tamamen yıkıldığı tespit edilmiştir.

Yeni Sabah gazetesinin 8 Ağustos 1956 tarihli haberinde önceki gün Galata Köprüsü'nün başlangıcında, meydanın batısında yer alan dükkânların –

¹¹³ Erişim adresi: <https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/191340>

¹¹⁴ Erişim adresleri: <https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/191318> ve <https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/191323>

¹¹⁵ Erişim adresi: <https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/191337>

¹¹⁶ Erişim adresleri: <https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/191342>; <https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/191359>; <https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/191344>

¹¹⁷ Erişim adresleri: <https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/191377>; <https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/191417>; <https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/191416>; <https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/191415>; <https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/191369>; <https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/191414>;

¹¹⁸ Erişim adresi: <https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/191408>

¹¹⁹ Erişim adresi: <https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/192169>

¹²⁰ Erişim adresi: <https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/191413>

¹²¹ Erişim adresi: <https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/191387>

Cenyo'nun, Tokatlıyan'ın da yer aldığı Borsa Han'daki dükkanlar (Şekil 5.6)- istimlak edilip yıkılmasıyla (Şekil 5.7) Karaköy Meydanı'nı genişletme çalışmalarına başlandığı duyurulmuştur.

Belediyenin yayınladığı “İstanbul’un Kitabı”nda (İstanbul’un Kitabı, 1958:84) Karaköy Meydanı'nı genişletmek için yapılan çalışmalar da tanıtılmıştır. Kitaptan, Karaköy Meydanı'nın iki aşamada genişletildiği anlaşılmaktadır. 1958 senesinde meydanın ilk açılışına kadar yapılan istimlakler ve bundan sonra yapılması planlananlar açıklanmıştır:

“İstanbul’da trafiğin en kesif olduğu meydanlardan biri hiç şüphesiz Karaköy Meydanı’dır. Böyle olmasına rağmen Karaköyde bir meydan yoktu ve böyle bir meydan, ancak köprünün Karaköy başını boğan salaş dükkanların kaldırılmasından sonra açıldı”

“Karaköye son derece lüzumu olduğu halde yıllarca mevcut olmamış olan meydan, Karaköy’ü kapayan tek katlı, harap ve pis manzaralı dükkanların kaldırılarak sahanın açılıp ferahlatılmasıyla imkan dahiline girmiştir.” (İstanbul’un Kitabı, 1958:84). Komisyon Han'ın yıkımının ardından Vedat Tek'in tasarladığı Seyri Sefain Acentası Binası¹²² (Şekil 5.7), (Şekil 5.8)- İstanbul’un Kitabı’nda Şehir Hatları İşletmesi binası (Şekil 5.9) (Şekil 5.10) olarak geçiyor - ve Karaköy Postanesi binaları yıkılmıştır (Şekil 5.11) (Şekil 5.12). Yıkımlar devam ederken bir yandan yapılan yol yapım çalışmaları Şekil 5.13'te gösterilmiştir.

Meydan genişletme faaliyetleri sürerken ara sokaklarda da istimlakler yapılmaktadır. Örneğin Tünel girişinin önündeki yapı adası (Şekil 5.14) da yıkılarak bu yol genişletilmiştir (Şekil 5.15). 1 Kasım 1957 tarihli Yeni Sabah Gazetesi'nin haberinde Karaköy Caddesi ile Domuz Sokağı arasındaki ada; 22 Mayıs 1957 tarihli Yeni Sabah Gazetesi'nin haberinde ise Karaköy Meydanı ve Tünel çıkışı arasında kalan adanın yıkılmaya başlandığı yazılmıştır. Yaklaşık bir sene sonra 3 Temmuz 1958 tarihli Yeni Sabah Gazetesi'nin haberinden, Tünel kapısının karşısındaki yıkılan adanın tanziminin de tamamlanmak üzere olduğu öğrenilmektedir.

¹²² Karaköy Meydanı'yla Galata Köprüsü'nün batı ayağının kesişiminde kıyıda konumlanan Seyri Sefain Acentası Binası'nın konumlandığı yerde daha önceden Sultan Abdülaziz döneminde inşa edilmiş Aziziye Karakolu bulunmaktaydı. 1887 Huber Haritası ve 1905 Goad Haritası'nda okunan karakol binası daha sonra yıkılmış ve arsası küçültülerek Vedat Tek'in tasarladığı betonarme Seyri Sefain Acentası binası yaptırılmıştır (Kafesçioğlu, 2016:183).

Şekil 5.6 Komisyon Han, yıkımdan önce. [Fotoğrafçı bilinmiyor]. (t.y.). Salt Araştırma, Kod:AHISTKARA117.

Şekil 5.7 Komisyon Han'ın yıkılışı [Fotoğrafçı bilinmiyor]. (1956). (Salt Araştırma, Kod:AHISTKARA119.

Şekil 5.8 Karaköy Meydanı Aziziye Karakolu solda. Yıkılıp yerine Seyri Sefain Acentası Binası yapılmıştır. Sağda Karaköy Camisi ve Ziraat Bankası Binası. [Fotoğrafçı bilinmiyor]. (1905-1913). Eski İstanbul Fotoğrafları Arşivi.

Şekil 5.9 Karaköy Meydanı. Aziziye Karakolu yıkılmış yerine Seyri Sefain Acentası Binası yapılmıştır. Sağda Karaköy Camisi ve Ziraat Bankası Binası görülmektedir. [Fotoğrafçı bilinmiyor]. (t.y.). Eski İstanbul Fotoğrafları Arşivi.

Şekil 5.10 Seyri Sefain Acentası Binası yıkımdan önce. Hemen sağında Karaköy Postanesi. Komisyon Han yıkıldığı için en sağda Nordstern Han görülebilmektedir. [Foto Işın Stüdyo'nun fotoğrafı]. (1956-1958). Salt Araştırma, KOD: AHISTKARA130.

Şekil 5.11 Seyri Sefain Acentası (Vagon Li) Binası'nın yıkılışı, 1956. (İstanbul'un Kitabı, 1958:84).

Şekil 5.12 Karaköy Postanesi yıkılırken. Yanında Seyri Sefain Binası görülmektedir [Foto Işın Stüdyo'nun fotoğrafı]. (1956-1958). Salt Araştırma, Kod:AHISTKARA118.

Şekil 5.13 Yıkımlardan sonra parke taşları döşenirken. Arkada Mehmet Ali Paşa Han'ı görülmektedir. [Foto Işın-Cemal Işın'ın fotoğrafı]. (1956-1958). Salt Araştırma, Kod:AHISTKARA120.

Şekil 5.14 Yıkımlardan önce Tünel'in önü. Solda bugün halen ayakta olan Nordstern han görülmektedir. [Fotoğrafçı bilinmiyor]. (1951). Eski İstanbul Fotoğrafları Arşivi.

Şekil 5.15 Yıkımlardan sonra Tünel'in önü. Solda bugün halen ayakta olan Nordstern han görülmektedir. [Fotoğrafçı bilinmiyor]. (1961). Eski İstanbul Fotoğrafları Arşivi.

Bu yıkımların ardından yıkım sahası temizlenmiş Karaköy Meydanı kullanıma açılmıştır. Karaköy Meydanı'nın açılışının ilk aşamasını gösteren fotoğrafta (Şekil 5.16). Karaköy Camisi, Havyar Han ve Galata Bonmarşesi'nin halen ayakta olduğu görülmektedir. Kitapta Karaköy Meydanı'nın yeni halinin Karaköy'ün gün içindeki kullanımına halen yetmediğiyle ilgili bir betimlemeye yer verilmiştir:

“Karaköy meydanı günün her saatinde kalabalıktır. Günün her saatinde iğne atsanız yere düşmez. Şimdi bu meydan eskisine göre 5-6 misli büyüdü ama yine kalabalıktan dolup taşıyor. Şaşılacak nokta şudur: Bu kalabalık mu meydan açılmadan nereye sığıyormuş. Bu kadar insan seli bu dar huniden nasıl geçiyormuş? Öyle ya, şimdi eski Cenyö'nün, Tokatlının, postahanenin, pastahanenin, ayakkabıcı dükkanlarının, Mehmet Ali Paşa hanının, köşede Yataklı Vagonlar Şirketinin bulunduğu hanın yerleri de meydan oldu da yine bu kalabalığa dar geliyor. Şimdi Domuz sokağı ile Karaköy Palasın arasındaki adada istimlak edilecek, burası da, meydana ilave olunacaktır” (İstanbul'un Kitabı, 1958:85).

Şekil 5.16 Karaköy meydan açılışının ilk safhası, 1958 (İstanbul'un Kitabı, 1958:85).

İstanbul'un Kitabı'nda "...Bu meydan daha da genişletilecek ve Tanzim olunarak hem şehrin denizden giriş kapısında güzel bir süs, hem de Beyoğlu ve karşı yaka trafiğinin rahat akabilceği bir geçit olacaktır" denilmiş ve Domuz Sokağı ile Karaköy Palas arasındaki yapı adasının (Şekil 5.17) da istimlak edileceği bildirilmiştir (İstanbul'un Kitabı, 1958). Bu adadaki Galata Bonmarşesi'nin de olduğu binaların yıkılmadan önceki durumu Şekil 5.18'de gösterilmiştir.

Yapılacak istimlakler sonucunda genişleyen meydan hem semte denizden giriş yönünde bir süs olacak hem de Beyoğlu ve tarihi yarımada arasındaki trafiğin rahat akmasını sağlayan bir geçit olacağı söylenmiştir (İstanbul'un Kitabı, 1958:85). Galata Bonmarşesi yıkılmadığına göre Kemeraltı Caddesi açılma çalışmalarının halen devam ettiği anlaşılmaktadır. Kitapta meydanı genişletmek için istimlak edilecek yapılar haber verilse de Karaköy Camisi, Havyar Han ve Ziraat Bankası Binası'yla ilgili bir istimlak planından bahsedilmemiştir.

Şekil 5.17 Karaköy Caddesi ve Domuz Sokağı arasındaki yapı adası, istimlak edilecek binalar beyaz kesikli çizgilerle gösterilmiştir (İstanbul'un Kitabı,1958:85).

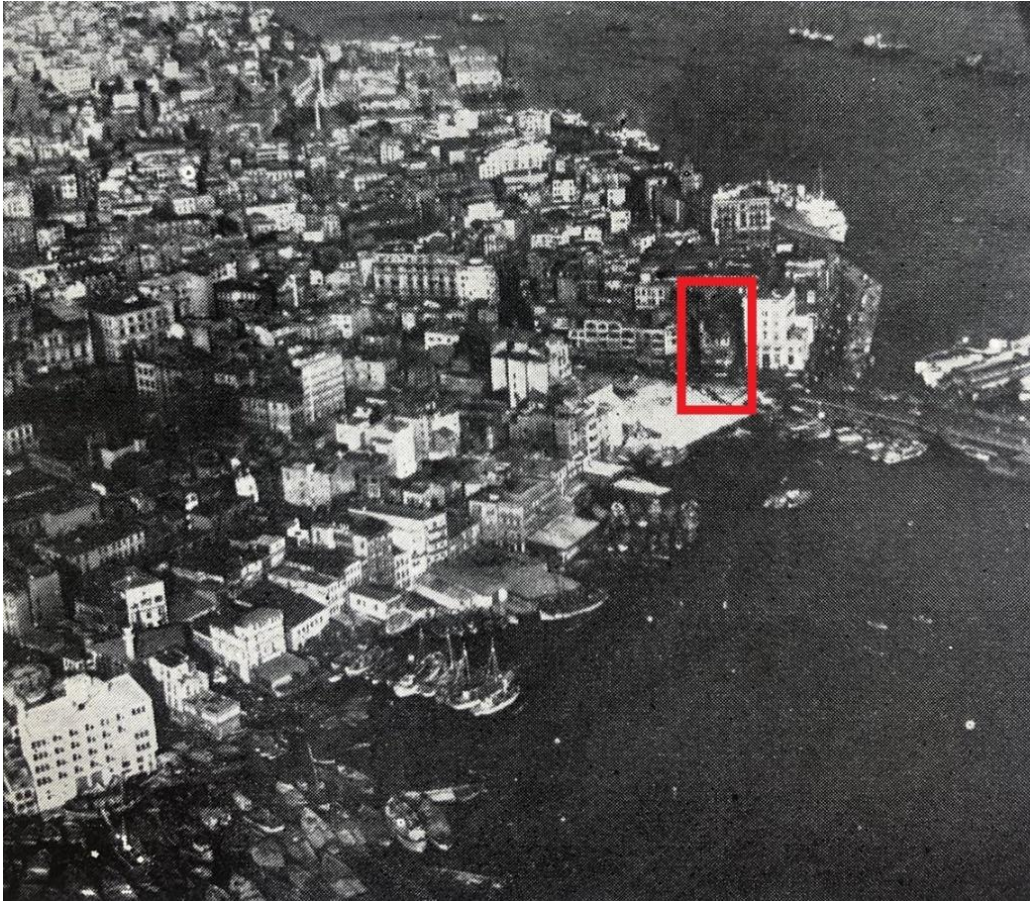

Şekil 5.18 Galata Bonmarşesi’ni de olduğu yapı adası yıkımdan önce [Fotoğrafçı bilinmiyor]. (t.y.). Eski İstanbul Fotoğrafları Arşivi.

Geniştirilecek meydanın “...trafiğin gerektirdiği imkana” ve “modern şehircilik” anlayışına uygun olacağı belirtilmiştir. Bu ifadeler ikinci dünya savaşı sonrasında modern şehirciliğin motorlu araçlara uygun yollar yapmak olduğu anlayışıyla örtüşmektedir. Bu dönemde Akpınar (2015:86)’ın da söylediği gibi, yol ağı inşası mimari ve kentsel platformlarda Türk modernleşmesinin başarısı olarak sunulur.

Ayrıca kitapta Galata Köprüsü’nün Karaköy ayağı sabit kalacak şekilde Eminönü ayağının Sirkeci’ye kaydırılması için etüt çalışmalarına başlandığı öğrenilmektedir. Bunun için gerekçelerden biri olarak; Galata Köprüsü’nün İstanbullular tarafından yoğun kullanımı gösterilmiştir. Kitaba göre, köprü yalnızca Haliç’in iki yakasını birbirine bağlamakla kalmaz. Burası Kadıköy, Üsküdar, boğazdaki diğer semtler ve Adalar için de bir odak noktasıdır. Anadolu yakasından, Adalar’dan kalkan vapurlar mutlaka Galata Köprüsü’ne de uğrarlar ve burası köprü dışında aynı zamanda bir iskele görevi de görür. Öte yandan köprünün darlığından ve köprünün Eminönü’nün harimine saplandığından köprünün üzerinde oluşan kalabalığın camiye boğduğu söylenir. Üstelik köprü

ortalarında kamburdur ve uzaktan bakıldığında – Yeni Cami’nin etrafında bir meydan yapılmış olsa dahi, kamburluk engel oluşturmaktadır- Yeni Cami’nin bütün heybetiyle görülemediğinden yakınılır. Hazırlıkları yapılan bu çalışmayla, hem boğazdan gelen yol Sirkeci-Florya sahil yoluna bağlanacak hem de Yeni Camii sakinliğe kavuşacaktır (İstanbul’un Kitabı, 1958:82-83). Ancak bu plan gerçekleşmemiş, köprü, aynı konumda 1992-94 yıllarında yeniden yapılmış olarak günümüzde halen kullanılmaktadır. Şekil 5. 19’da Borsa Han, Seyri Sefain Acentası (Vagon Li) Binası, Mehmet Ali Paşa Hanı’nın yıkımı sonrası açılan alan beyaz bir leke olarak görülmektedir.

Şekil 5.19 1958 tarihli hava fotoğrafında Karaköy Camisi. Komisyon Han, Seyri Sefain Acentası (Vagon Li) Binası, Mehmet Ali Paşa Hanı tamamen yıkıldıktan sonra açığa çıkan alan görülmektedir. Kırmızı çerçeve içine alınan Karaköy Camisi halen yerinde durmaktadır (İstanbul’un Kitabı, 1958:86).

Zeki Sayar (1956a:49), Karaköy sokağının bir meydan haline getirilmesini- Sayar bu yazıyı yazdığında henüz Komisyon (Borsa) Han, Seyri Sefain Acentası (Vagon Li) Binası, Mehmet Ali Paşa Han’ı yıkılmıştı – Karaköy, Bebek sahil yolunun genişletilip açılmasını her şehirliyi memnun edecek bir olay olarak

değerlendirmiştir. Karaköy-Beşiktaş aksında ana caddenin her iki tarafındaki ihata duvarlarının ve köhne binalardan yarısından fazlasının devlet malı olduğunu söylemiştir. Yine Karaköy Meydanı'nda yıkılan Komisyon (Borsa) Han'ın, Denizcilik Bankası (Seyri Sefain Acentası) binasının, Mehmet Ali Paşa Hanı'nın da devlete bağlı kuruluşlar olduğunu belirtmiştir. Bu yüzden Sayar, Karaköy Meydanı'nın genişletilmesinin Beyazıt istimlakı kadar bile masrafı olmamasının hükümetin gösterdiği anlayış ve kolaylığın bir sonucu olarak görmüştür. Hükümet eski anlayışa sahip olsaydı Belediyenin ne Karaköy Meydanı'nı ne de diğer yeni caddeleri açabileceğini; Hükümetin desteği olmasa belediye, karşısında Vekaletlerin ve Vakıfların engellemeleriyle karşılaşacağını iddia etmiştir.

Belediyenin son imar hareketinde Prost nazım planını esas aldığını söylemiştir. Bu planda bazı değişiklikler yapıldığını ve yapılan bu değişikliklerin de doğal olduğunu belirtmiştir, çünkü Prost nazım planı yapalı yirmi sene olmuştur ve o günden bugüne İstanbul'un nüfusu, trafiği tahmin edilemeyecek kadar artmıştır. Bu ihtiyaçlara cevap verebilmek için yapılan değişikliklerin gerekli olduğunu ileri sürmüştür. Bununla birlikte, İstanbul'daki genişletme faaliyetlerinden sonra yapılacak işlerde, teşebbüse geçilmeden önce nihai imar planlarının yapılmasını ve üzerinde iyice düşünülmesinin gerekliliğini vurgulamıştır. Gerçekleştirilen yıldırım istimlaklerine ve yıkımlarına ancak mevcut caddelerde cevap verilebileceğini, bunların dışında kalan yerlerde çok dikkatli olunması gerektiğini söylemiştir. Yeni açılan yolların güzergahındaki eski eserlerin layıkıyla korunmadığını aktarmış ve Şimkeşhane'nin yıkımını buna örnek olarak göstermiştir. Burası için gerekli bir etüd yapılmadığı ve aceleye getirildiğini söylemiştir. Aynı şekilde Karaköy Meydanı açılırken Belediyenin elinde bir plan olması gerektiğini söylemiş ve herkesin meydanın Prost planına göre yapılmadığını burada daha başka biçimler arandığını bildiğini aktarmıştır. Zeki Sayar'ın yazısı 1956 tarihli ve o güne dek Karaköy Meydanı'nda yıkılan binalar meydanın batısındaki Seyri Sefain Binası, Komisyon Han ve Mehmet Ali Paşa Hanı'dır. Prost ise, Komisyon (Borsa) Han'ın yapı adasını sadece geriye çekmiş, Karaköy Camisi ve Havyar Han'ın bulunduğu yapı adalarını yola katmıştır. Ziraat Bankası'nın üzerinde ise gerekli bir lüzum üzerine kaldırılacağı notu yazılmıştır.

Sayar bu aceleciliğe hayret ettiğini ve belediyenin elinde şimdiye dek sahip olmadığı genişlikte bir kadrolu imar bürosu ve genç müşavirleri olmasına rağmen plan işlerinde hazırlıklı olmadıklarını ve son faaliyetlerin temposuna ayak uyduramadıkları eleştirisinde bulunmuştur. Belediyenin bu büyük imar hamlesinde hatalara düşmemek, Şimkeşhane’de olduğu gibi ileride olumsuz eleştirilere maruz kalmamak için uygulamada daha iyisinin mümkün olamayacağını ispat etmek istiyorsa aceleciliği bırakıp proje işlerine önem vermesi gerektiğini belirtmiştir. Belediyenin şu anda henüz yıkmakta olduğunu ve bunun başlangıç olduğunu, asıl meselenin açılan yerlerin inşasını başarmak olduğunu söylemiştir.

Zeki Sayar (1956b:97) bir sonraki ay “*İstanbul’un İmarında Şehirci Mimarın Rolü*” yazısında¹²³ altı ay önce başlayan yıldırım yıkma hamlesinin, İmar Müdürlüğü’nü hazırlıksız bulduğunu belirtmiştir. Ayrıntılı planların olmaması yıkma işlemlerini programsız bir hale sokmuş, artık uygulamada inisiyatifin tamamen şehirciden idareciye geçtiğini, istimlak ve yıkmaların bir projeye göre yapılmadığını, yerinde ayak üstü yapılan yüzeysel incelemelere göre yapıldığını aktarmıştır. Şehircilikte acelenin ve plansızlığın hatalı sonuçlar doğurabileceğini vurgulamıştır. Yıkma işlemlerinden sonra Karaköy Meydanı ve çevresinin alacağı şeklin henüz uzmanlarca belli olmadığını gözlemlemiştir. Meydana gelen “şekilsizlik ve çirkinliğin” nasıl önleneceğini etütler olmadığından henüz belli olmadığını belirtmiştir. Karaköy Meydanı için plan etütlerine yeni başladığını, artık işlerin bir proje ve plana göre yapılacağına inanılabileceğini aktarmıştır. Sayar’a göre Belediye, Karaköy Meydanı’nda büyük bir şehircilik problemiyle karşı karşıya kaldığını ancak yıkımları yaptıktan sonra anlamıştır. Meydanın alacağı nihai şeklin çok daha önceden belirlenmesi gerektiğini belirtmiştir:

“Meydana verilecek genişlik ve derinlik, köprü ile meydanın münasebeti, bilhassa yayalar ile vasıtaların sirkülasyonunun tanzimi, yeraltı geçitleri, ve bütün bu davaların en iyi, en güzel, en ekonomik bir şekilde hallinin işe başlamadan önce, esaslı etüd ve proje tanzimi ile daha rasyonel netice vereceği muhakkak idi”

¹²³ SAYAR, Z. (1956). İstanbul’un İmarında Şehirci Mimarın Rolü, *Arkitekt*, 285 (3), 97-98. Erişim adresi: <http://dergi.mo.org.tr/dergiler/2/222/3027.pdf>

Geçen ayki imar hamleleriyle başlayan Devlet-Belediye iş birliğini övdüğünü ve bundan olumlu sonuçlar beklediğini hatırlatmış, ancak bu hamlenin Belediyeyi hazırlıksız bulduğunu yazmıştır. İmar Müdürlüğü'nü kesin uygulama planlarını hazırlayamamış olmasından ötürü bu hız temposuna ayak uyduramamalarını eleştirmiştir. İmardaki uzmanların rollerini idarecilere kaptırdıklarını belirtmiştir: *“İdareci imarı isteyen makam değil şehircinin rolünü tekabül eden tatbikatçı mevkiindedir”*.

Ayrıca, şehirciler Teknik ve estetik konularda idarecilerin her isteğini karşı gelmeden kabul etmişlerdir ve bu durum ortaya iyi sonuçlar çıkarmadığından eskiden olduğu gibi yine yabancı uzmanlara danışılmaya karar verilmiştir. Büyük caddelerdeki genişletmeler hariç kentin yoğun iş bölgelerindeki açma ve genişletme hareketlerinin sonuçları idarecileri de memnun etmemiş olacak ki şehrin imar projesini bir bütün olarak ele alınması gerektiğini anlamış ve Henri Prost'un davet edildiğini ve Hans Högg ile bir sözleşme imzalandığını aktarmıştır. Sayar bu sonucu, beş senedir İstanbul'un planına emek veren, Prost'un eski nazım planını tadil hatta tashih ederek yeni bölgeler ilave eden ve şehir sınırlarını genişleten Türk uzmanlarının aleyhinde bulmuştur. İstanbul Belediyesi çalışmalarında daha çok kent merkezinin dışına yoğunlaşmış, ancak imar hamlesi şehrin merkezine yoğunlaşınca İmar Müdürlüğü de uygulama planlarına hazırlıksız yakalanmıştır (Sayar 1956b:97-98).

Zeki Sayar (1957a:3), *“İstanbul'un İmarı Hakkında Düşünceler”* başlıklı bir başka yazısında¹²⁴ imarın bir zaman ve mali kaynak meselesi olduğuna değinmiştir. Yaşanan son tecrübeler de bunu göstermiştir. Yapılan birçok istimlak ve yıkıma rağmen kentte henüz düzenlenmiş toplu bir manzara yoktur. Her yıkılan sokağın veya meydanın arkasından öncekinden daha kötüsü ortaya çıkmakta, yeni bir şekilsizlik doğmaktadır. Genişleyen ve iki yanı boşalan caddelerin, meydanların imar planına uygun yeni binalarla bezenmesi için uzun seneler beklenilmesi gerektiği anlaşılmıştır (Sayar, 1957:3).

Sayar'ın İstanbul'un imarında eleştirdiği iki temel konu vardır. İlki Belediyenin imara çok dağınık başlanmış olmasıdır. Bu sebepten imar işi çok uzun sürecektir ve yıkılan yerlerin perişan görüntüsü de senelerce devam edebilir. Sayar'a göre

¹²⁴ SAYAR, Z. (1957a). İstanbulun İmarı Hakkında Düşünceler!, Arkitekt, 286 (1), 3,11. Erişim adresi: <http://dergi.mo.org.tr/dergiler/2/223/3038.pdf>

imar belli bölgelerde yoğunlaşmalı ve sonuç aldıktan sonra diğer tarafa geçilmeliydi. İkinci konu Belediye bir senedir yalnızca yıkım yapmakta, yeni yapılara ve tesislerin inşasına başlanmamaktadır. Bunun birçok sebebi olmakla beraber en önemlileri plansızlık ve gerekli mali kaynağın olmamasıdır (Sayar, 1957:11).

Şehirciliğin aynı zamanda bir finans meselesi olduğunu vurgulayan Sayar, imar planlarının yanı sıra bir de finans planlarının olması gerektiğini söyler. Böylece gereksiz masraflar önlenir ve işler başıboş tesadüflere bırakılmamış olur. Ancak imar tatbikat planları hazır olmayan bir belediyenin ayrıca maliyet etütlerinin olmasını pek olası bulmaz. Sayar’a (1957:3) göre Belediyenin İstanbul’un imarını gerçekleştirebilecek imkana sahip olup olmadığı belirsizdir ve muhtemelen de bu güce sahip değildir. Yine de geçen bu kısa zamanda yapılan istimlakleri ve inşaat işlerine devam etmesini memnuniyetle karşılar. Bu durumda ümit veren resmi ve mali iktisadi kurumların ve özellikle de hükümetin imara katılımıdır. Bu kurumlar arasında Emlak Kredi Bankası, Emekli Sandığı ve Vakıflar İdaresi ve daha birçok mali müessese vardır. Sayar’a göre İstanbul’da başlatılan imar faaliyetinin devlet yardımı olmadan gerçekleşmesi mümkün değildir.

Bahsi geçen kurumların gücü ne kadar zorlanırsa zorlansın bir şehrin imarı yine de önemli bir mali imkan meselesi olduğunu belirten Sayar, bu duruma örnekler verir. Örneğin imar faaliyetlerinde Vakıflara ait Fatih Sultan Mehmet döneminden kalma on cami yıkılmıştır. Sayar bunların hangi camiler olduğunu belirtmemiştir. Vakıflar İdaresi’nin yıkılanların yerine yenilerini kaç senede koyabileceğini sorgulamıştır. Aynı şekilde Emlak Kredi Bankası’nın ülkenin tamamına ait olan inşaat fonundan İstanbul için ne kadar miktar ayrılacağını belirsiz olduğunu söyler. Sayar, tüm bu gereklilikler – plan ve mali kaynak – mevcut olsa bile “*yeni bir şehrin doğabilmesi*” nin zaman meselesi olduğunun unutulmaması gerektiğini belirtmiştir.

Sayar’ın yazısından imar faaliyetlerine halkın katılımı hakkında da bilgi edinilmektedir. Halkın imara geniş bir katılım göstermediğini, dahası böyle bir isteğinin olmadığını aktarır. Bunun başlıca sebebi kuşkusuz inşaat malzemeleri yokluğudur ancak İmar Kanunu’nun bazı maddeleri de halkta imara katılım için bir çekince meydana getirmektedir. İmar Kanunu’nun on birinci maddesine göre kentin dört senelik imar programına girmeyen bölgelerinde ancak muvakkat

(geçici) inşaat yapılabilmektedir. Belediye de dört yıllık imar programını ilan etmediğinden halkın yapacağı inşaatlar hep bu statüde olacak ve Belediye de on sene içerisinde bunları bedelsiz yıkabilecektir. Bu tek taraflı hüküm kişinin tasarruf hakkını ihlal ettiği gibi kuşkusuz halkı da imara katılmasını engellemektedir (Sayar, 1957:11).

Ayrıca Sayar, imar faaliyetleri hakkında yapılan eleştirilere verilen cevapların teknik ve bilimsel temellere dayanması gerektiğine de dikkat çekmiştir. İstanbul'un imarının, döneminde gündeme gelen bir benzetmeyle, “*Kristof Kolomb'un yumurtası*” örneğiyle anlatılabilecek kadar basit olmadığını söylemiştir. Zamanın, yapılan hataların derin izlerini ortaya çıkaracağını aktarmıştır (Sayar, 1957:11).

Zeki Sayar bir sonraki ay “*İmar ve Eski Eserler*” başlıklı yazısında¹²⁵, imar faaliyetlerinin İstanbul'un tarihsel yapılarına verdiği zararı anlatmış ve yapılan uygulamaları eleştirmiştir. Yapılan imar faaliyetleri sonucunda şehrin geldiği durumu betimler:

“Kısa sürede bombalanmış bir şehir manzarasını alan İstanbul’da, yapılan işlerde, insan sür’at değil, lüzumsuz bir acelecilik ve hesapsızlık müşahade etmekte, bir yapılanın pek kısa bir zaman sonra bozulup yeniden yapılmasına hayret ve esef etmektedir”

Bu acelecilik yüzünden telafisi mümkün olmayan hatalar yapılmıştır. Son altı, yedi ay içerisinde yıktırılan eski eserleri örnek göstermiştir. Bu eserlerden geriye artık sadece bir fotoğraf ya da rölöve kalmıştır (Sayar, 1957b:49).

Taşınan eserlere gelince, Sayar onlar için aceleyle seçilen yerlerin de isabetli bir kara olmadığını düşünür. Örneğin Karaköy Camisi'nin mimarı Raimondo D'Aronco tasarımı çeşmenin ilk inşa edildiği Nusretiye Camisi önünden önce Dolmabahçe parkına taşınması için buraya temeli atılmış, daha sonra neden olduğu bilinmeyen bir sebepten buradan vazgeçilerek Maçka kışlasının karşısındaki parka nakledilmiştir. Çeşmenin yeni yerindeki halini (bknz: Bölüm 4.3) “...yalnız ve muhitsiz...” olarak değerlendirmiştir. Sayar, bir eserin bağlamından koparılıp, hiç ilgili olmayan bir yere nakledilmeyeceğini belediyeçiler ve idareciler bilemede de eski esercilerin bunu bilmesi gerektiğini

¹²⁵ SAYAR, Z. (1957b). İmar ve Eski Eserler, Arkitekt, 287 (2), 49-50. Erişim adresi: <http://dergi.mo.org.tr/dergiler/2/224/3054.pdf>

belirtmiştir. Sanat tarihi ile ilgili olanlar, eski eserlerin tek başına değil bir bütün olarak değerlendirilmesini, bir eserin yalnız yapıları ile değil muhiti ve yakın çevresiyle birlikte bir kıymeti olduğunu bildiklerini belirtmiştir. Bu halde Anıtlar Yüksek Kurulu bu çeşmenin taşınmasında nasıl bir değerlendirme yaptığını sorgulamış ve sorumluluğun yine idarecilerde aranması gerektiğini salık vermiştir. Çünkü eski Eski Eserleri Koruma Kanunu'yla kurulan, onların korunmasından, restorasyonundan sorumlu olan kişilerin böyle bir hataya düşmediklerine inanır. Zaten Şimkeşhane'nin yıkımında Belediye ve Kurul arasındaki tartışmaları bildiğinden bu naklin sorumluluğunun Belediyeye ve şehircilik uzmanların ait olduğunu tahmin etmektedir (Sayar, 1957b:50).

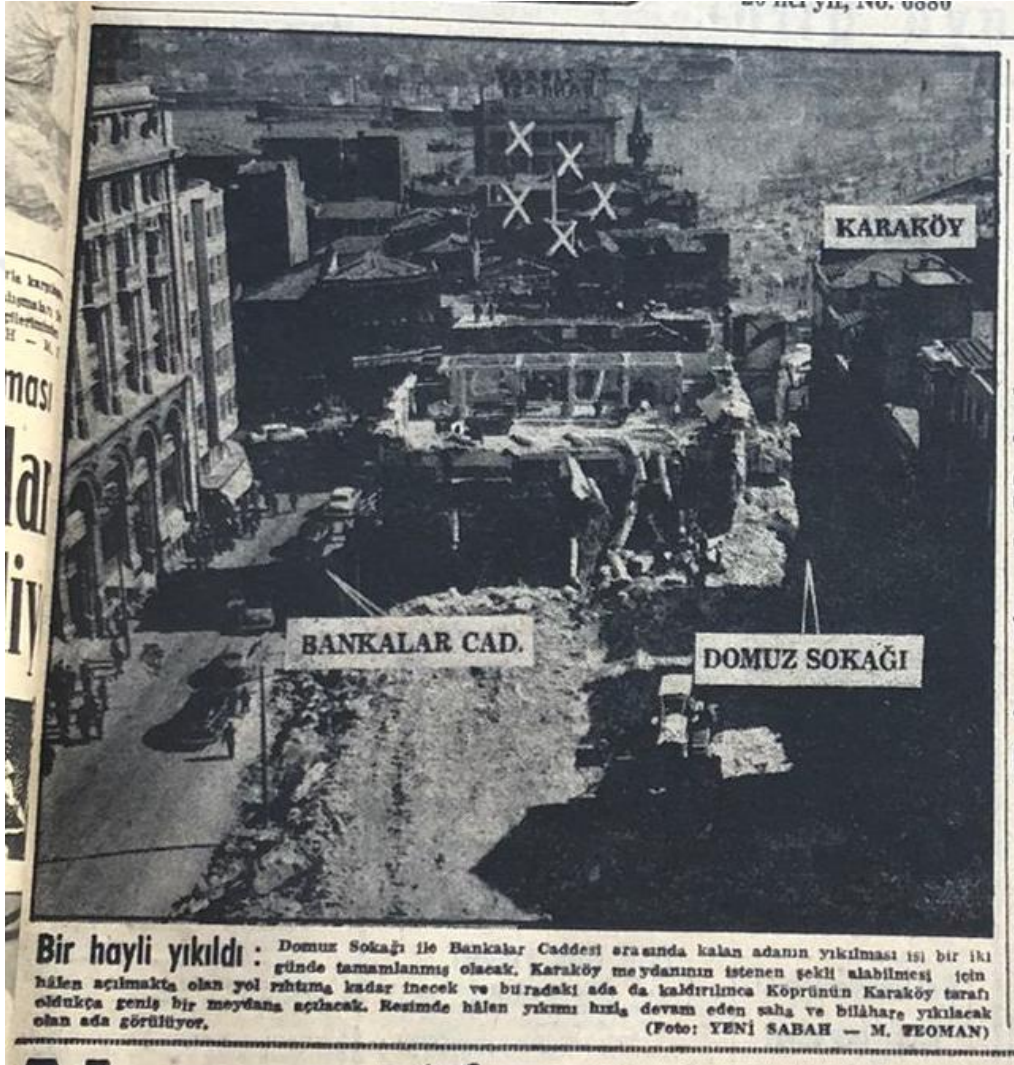
Benzer şekilde Beşiktaş'ta Mimar Sinan'ın yaptığı hamamın da aceleyle yıktırılmıştır (Sayar, 1957:50). Sayar, bu yıkımın önüne aslında nasıl geçilebileceğini anlatmıştır: *“Beşiktaş hamamı, o kısımda çok genişliyecek olan caddede bırakılabilir, sirkülasyon burada iki istikamette olabilirdi!”*

Tüm bunlar imar hamlesi başlarken eski eserlerin nasıl korunabileceğinin önceden düşünülmendiğinin ve Belediyecilerin eski eser uzmanlarıyla bir koordinasyon yapmadıklarını göstermektedir.

İmar uygulamaları yapılırken özellikle İstanbul tarafında tarihi özellikle üzerinde titizlikle durulmalı ve dikkatli hareket edilmelidir. Olanlarsa bunun tam tersini göstermektedir. *“Belediye İstanbul'u sanki tarih, arkeoloji ile alakası olmayan yeni bir şehir imiş gibi, pervasızca yıkmakta ve kazmaktadır”*. Sayar (1957:49), bu eserlerin ya da bir kısmının yıkılmadan İstanbul caddelerinin genişletilmesi için bir imkân aranmadığı sonucuna varmıştır. Sayar'a göre idarecinin imar uygulamalarına müdahale etmesi bu imkânı ortadan kaldırmıştır. Teknik konulardaki gereksiz müdahalenin zarardan başka bir şey getirmeyeceğini dile getirmiştir.

1958 senesinde Karaköy Meydanı'nın açılışının ardından İstanbul'un Kitabı'nda (1958:85) halen yetersiz olduğu söylenen meydanın daha da genişletilmesine devam edilmiştir.

Yeni Sabah Gazetesi'nin 30 Nisan 1958 tarihli haberinde (Şekil 5.20) İstanbul'un Kitabı'nda (1958:85) haber verilen istimlaklerin – Kemeraltı Caddesi ve Domuz Sokağı arasındaki yapı adası - tamamlanmak üzereyken çekilen fotoğrafta Havyar Han, Karaköy Camisi ve Ziraat Bankası'nın üzerine çarpı işaretleri çizilmiştir. İstanbul'un Kitabı'nda yer almasa da ilerleyen günlerde bu adaların istimlak edileceği ve yapıların yıkılacağı anlaşılmaktadır.

Şekil 5.20 Karaköy Camisi'nin de işaretlendiği haber (30 Nisan 1958, Yeni Sabah Gazetesi, İBB Atatürk Kitaplığı).

23 Temmuz 1958 tarihli Yeni Sabah Gazetesi'nin haberinde Karaköy'ü Azapkapı'ya bağlayacak otuz metre genişliğindeki yol için yüz kırk binanın daha istimlak edileceği bildirilmiştir. Tünel'in karşısındaki “kama biçimindeki adanın” devamı olan bu gayrimenkullerin istimlak işlemlerinin tamamlandığı yıkım

işlemlerinin de yakında başlayacağı haber verilmektedir. Galata Bonmarşesi'nin olduğu ada yıkılınca (Şekil 5.21) sıra Havyar Han'a gelmiştir (Şekil 5.22). Ziraat Bankası'nın da olduğu yapı adasındaki altmış üç gayrimenkulün istimlakine başlandığını bildiren 3 Temmuz 1958 tarihli Yeni Sabah Gazetesi'nin haberinde (Şekil 5.23) Ziraat Bankası'nın en son yıktırılacağı duyurulmuştur: *“Karaköy’de Ziraat Bankasının da bulunduğu adadaki 63 gayrimenkulün istimlakine dün başlanmıştır. Ziraat Bankası en son yıkılacaktır...”*

Şekil 5.21 Galata Bonmarşesi'nin olduğu ada tamamen yıkılmış, arkada Minerva Han görünüyor [Fotoğrafçı bilinmiyor]. (t.y.). Eski İstanbul Fotoğrafları Arşivi.

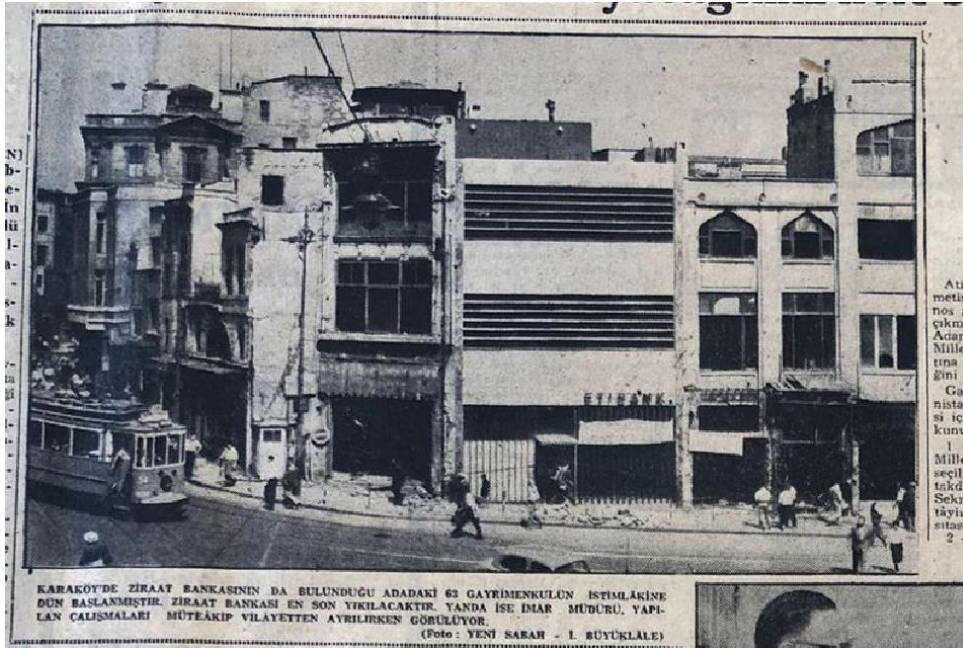
Temmuz ayında başlanan Havyar Han'ı yıkma çalışmaları ağustos ayında tamamlanmıştır. 22 Temmuz 1958 tarihli Yeni Sabah Gazetesi'nin haberinde (Şekil 5.24) bu yıkımlarla Karaköy Meydanı trafiği için *“şişe boynu”* olarak adlandırılan trafik karmaşasının ortadan kaldırılacağı söylenir:

İstanbul trafiğinin düğüm noktası olan Karaköy'deki istimlak faaliyeti iki koldan hızla devam etmektedir. Galata Bonmarşesinin bulunduğu köşe bir miktar daha geri alınmakta ve börekçiden denize kadar uzanan adanın da bir kısmı yıkılmış bulunmaktadır. Karaköy Meydanı yıkımın sona ermesi ile bir hayli genişleyecek ve “şişe boynu” olarak vasıflandırılan buradaki trafik keşmekeşi ortadan kalkmış olacaktır”

Yeni Sabah Gazetesi'nin 22 Temmuz 1958 tarihli haberinde (Şekil 5.24) Havyar Han'ın tamamen yıkıldığı bir fotoğraf yer almaktadır. Havyar Han yıkıldıktan sonra Karaköy Camisi'nin kuzey cephesi tamamen açığa çıkmıştır (Şekil 5.26). Karaköy Camisi yıkılmadan hemen önceki durumu Şekil 5.27'da görülmektedir.

Şekil 5.22 Havyar Han kullanımdayken [Foto Işın Stüdyo'nun fotoğrafı]. (t.y.).
Salt Araştırma, Kod: AHISTKARA127.

Şekil 5.23 Havyar Han tahliye edilmiş, 1958 (3 Temmuz 1958, Yeni Sabah Gazetesi).

Şekil 5.24 Havyar Han yıkılırken, arkasında Karaköy Camisi'nin minaresi görülmektedir (Yeni Sabah, 22 Temmuz 1958).

Şekil 5.25 Havyar Han yıkılmış. Sağda Karaköy Camisi ve onun da yanında Ziraat Bankası görülmektedir (19 Ağustos 1958, Yeni Sabah Gazetesi)

Şekil 5.26 Havvar Han yıkıldıktan sonra, caminin kuzey (giriş) cephesi tamamen görülebiliyor [Fotoğrafçı bilinmiyor]. (1958). Salt Araştırma, Ülgen Ailesi Koleksiyonu, Kod:TASUH0975.

Şekil 5.27 Karaköy Camisi yıkılmadan önce Galata Köprüsü'nden meydana bakış
[Fotoğrafçı bilinmiyor]. (1958). Salt Araştırma, Ülgen Ailesi Koleksiyonu,
Kod:TASUH0975.

Yeni Sabah Gazetesi'nin 19 Ağustos 1958 tarihli bir haberinde istimlak kararları için yapılan eleştirilere karşı "...*Bu mevzudaki bütün tenkidlere rağmen, yapılan işler, İstanbul'a modern bir çehre vermesi ve ayrıca bu asırdide şehrin tarihi abidelerini gün ışığına çıkarması bakımından büyük bir değer taşımaktadır*" ifadesi yer alır. Ancak yapılan imar faaliyetleriyle tarihsel anıtların ortaya çıkacağı söylenmişse de bu söylem Karaköy Camisi için karşılık bulamamıştır.

Araştırma kapsamında Karaköy Camisi'nin istimlak kararına ulaşılammıştır. İstanbul Büyükşehir Belediyesi'ne 6 Haziran 2023 tarihli bir dilekçeyle (Ek B) bizzat başvurularak Karaköy Camisi'nin yıkımına ilişkin bilgi ve belgeler talep edilmiştir. Kamulaştırma Şube Müdürlüğü'nün 19 Haziran 2023 tarihli cevabı (Ek C), Arşiv Şube Müdürlüğü'nün 15 Haziran 2023 tarihli cevabı (Ek D), Kültür Varlıkları Projeler Şube Müdürlüğü'nün 7 Temmuz 2023 tarihli cevabı (Ek E) ve Şehir Planlama Şube Müdürlüğü'nün 12 Temmuz 2023 tarihli cevabı (Ek F) ile bu cevabın eklerinden (Ek G) Karaköy Camisi'nin istimlakine ilişkin bir bilgi ve belgeye ulaşılammıştır.

Borsa Han'ın yıkılması için resmî kurumlar arasında yapılan yazışmalar, meydanın sınırlarını belirleyen diğer yapılar ve Karaköy Camisi istimlakine için de bunlara benzer nitelikte yazışmaların yapılması gerektiğini gösterir. Ancak yapılan araştırmalar kapsamında Karaköy Camisi'nin istimlakine ilişkin – meclis kararı, encümen kararı, yıkım mazbatası, Anıtlar Kurulu ya da Vakıflar Genel Müdürlüğü gibi diğer kurumlarla yapılan yazışma vb. – resmi bir yazıya ulaşılammıştır.

Karaköy Camisi'nin yıkım süreci dönemin gazete haberlerinden ve döneme ait fotoğraflardan takip edilerek aktarılmıştır. Bununla beraber mimar Behçet Ünsal'ın 1969 senesinde "*İstanbul'un İmarı ve Eski Eser Kaybı*" başlıklı bir yazısından¹²⁶ Karaköy Camisi'nin hükümet ya da belediye tarafından yıkılmasının teklif edildiği öğrenilmektedir. Ünsal (1969:7) metninde, kendisi de Gayri Menkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulunda bulunduğu 1958 sıralarında hazırlamış oldukları iki liste yayınlamıştır. İlki (Şekil 5.28), o zamanki hükümet ve belediyece yıkılması teklif olunup yıkılmasına veya nakline karar verilen yapılar; ikinci liste (Şekil 5.29) ise yıkılması istenip de Kurulca korunmasına karar verilen

¹²⁶ ÜNSAL, B. (1969). *İstanbul'un imarı ve eski eser kaybı*. Türk Sanatı Tarihi Araştırma ve İncelemeleri Dergisi, s.6-60. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.

yapılardır. Ünsal, “Bu liste dışında kalan yapıların akıbetinin ise kendi başına terkedilmiş” bulunduklarını söylemiştir. Karaköy Camisi ve yirmi dokuz yapı bu listelerden ilkinde yer alıp, ikincisinde yer almamıştır.

(LİSTE I)	
1	Abdi Efendi Mescidi — Üsküdar
2	Şeyh Nasuh Tekke ve Camii — Üsküdar.
3	Selçuk Hatun Camii — Aksaray, Taşkasap
4	Camcı Ali Camii — Vezneciler
5	Zeytuni Camii — Unkapanı, Yavuz Sinan Mahallesi
6	Nalçacı Camii — Üsküdar, Tabaklar Mahallesi
7	Tavaşi Süleyman Ağa Camii — Kumkapı
8	Baba Hasan Alemi Camii — Atatürk Bulvarı civarı
9	Çavuş Başı (Çivi Limanı) Camii — Tophane.
10	Süheyl Bey Camii — Salıpazarı
11	Perizat Hatun Camii — Fındıklı
12	Mimar Ayas Camii — Saraçhane Başı
13	Camcılar (Gureba Hüseyin Ağa) Camii — Aksaray
14	Ereğli Camii — Şehremini
15	Hacı Kadın (Hızı: Bey) Camii — Atatürk Bulvarı
16	Akbaba (Mehmet Efendi) Camii — Fatih
17	Çakır Ağa Camii — Namık Kemal Caddesi
18	Himmetzade (Kazasker Ahmet Efendi) Tekke Mescidi — Üsküdar
19	Zembilli Ali Efendi Mahdumu Fazıl Efendi Camii — Yeniköy
20	Osman Reis Camii — Tarabya, Boğaziçi
21	Selvili Mescid — Mahmut Paşa
22	Zembilli Ali Efendi Mescidi — Tersane Caddesi
23	Merzifonî Kara Mustafa Paşa Mescidi — Karaköy
24	Kavak İskeleyi Mescidi — Selimiye
25	Kabataş Çeşmesi — Kabataş
26	Emin Ağa Sebili — Dolmabahçe
27	Fındıklı Hamamı — Fındıklı
28	Fındıklı Camii Sebili — Fındıklı
29	Hamidiye Çeşmesi — Tophane
30	Sinan Paşa Hamamı — Beşiktaş

Şekil 5.28 Behçet Ünsal’ın yayınladığı birinci liste, 1958 sıralarında imar faaliyetleri için hükümet ve belediyece yıkılması ya da nakli istenilen yapıların listesi (Ünsal, 1969:7).

(LİSTE II)

- 1 Ağaç Kakan Camii — Koca Mustafa Paşa
- 2 Değirmendere Mescidi — Göksu Kasrı karşısı
- 3 Nakilbent Camii — Eminönü, İshak Paşa Mahallesi
- 4 Ramazan Efendi Camii — Samatya
- 5 Tarakçılar Camii — Vatan Caddesi
- 6 Çavuşzade Camii — Samatya
- 7 Sultan Selim Medrese Camii — Vatan Caddesi
- 8 Hoca Hayrettin (Üç Mihraplı) Camii — Unkapanı
- 9 Yavuz Er Sinan (Sağarcılar) Camii — Unkapanı
- 10 Dolmabahçe Camii Hünkâr Mahfeli — Dolmabahçe
- 11 Mustafa Çavuş Camii — Şehremini
- 12 Sirkeci Mustafa Ağa Mescidi — Siraselviler
- 13 Hidayet Camii — Eminönü
- 14 Ahi Çelebi Camii — Balık Pazarı, Eminönü
- 15 Arpacılar Mescidi — Eminönü
- 16 Mimar Sinan Camii — Fatih, Hoca Üveyz Mahallesi
- 17 Çukur Cuma Camii — Firuz Ağa, Beyoğlu
- 18 Kemankuş Mustafa Ağa Mescidi — Beyoğlu, Gümrük Sokağı
- 19 Bedrettin Camii — Bedrettin Mahallesi
- 20 Mahmut Çavuş Camii — İstinye
- 21 Kemal Paşa Camii — Genç Türk Mahallesi, Lâleli
- 22 Gümüş Suyu Camii — Eyüp
- 23 Çivizade Camii — Aksaray

Şekil 5.29 Behçet Ünsal'ın yayınladığı ikinci liste, 1958 sıralarında imar faaliyetleri için hükümet ve belediyece yıkılması istenilip Kurul tarafından korunmasına karar verilen yapıların listesi (Ünsal,1969:7).

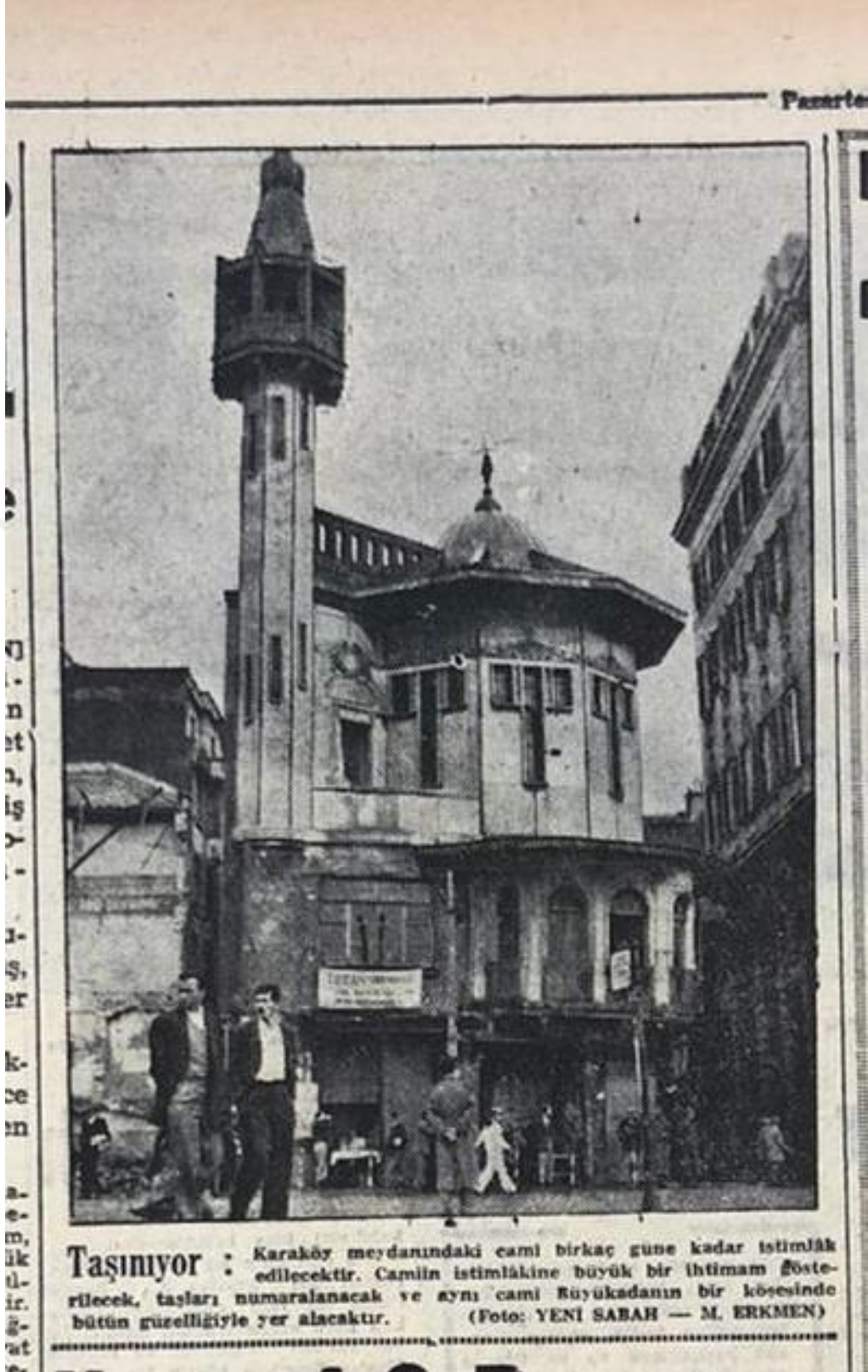
Yeni Sabah Gazetesi'nin 8 Eylül 1958 tarihli haberinde (Şekil 5.30) de Karaköy Camisi'nin istimlakıyla ilgili detaylar yer almaktadır: “*Karaköy meydanındaki cami birkaç güne kadar istimlak edilecektir. Camiin istimlakine büyük bir ihtimam gösterilecek, taşları numaralanacak ve aynı cami Büyükanın bir köşesinde bütün güzelliğiyle yer alacaktır*”. Caminin tescilli olmamasına (Batur, 2003a:457) karşın taşınması endişe yaratmış olacak ki başka bir yerde tekrardan inşa edilmesi için parçalarının numaralandırılmasına karar verilmiştir. Yine bir başka haberde: “*Tarihi cami, tarihi kıymeti düşünülerek mimari tarzı bozulmadan bahis mevzuu adaya taşınacaktır*” ifadesiyle caminin mimari değerine dikkat çekilmiş ve taşınma işleminin buna uygun olacağı belirtilmiştir.

Aradan yaklaşık beş ay geçmiş bu sürede Yeni Sabah Gazetesi'nin 5 Ocak 1959 tarihli haberinden öğrenildiği üzere Kemeraltı Caddesi kullanıma açılmış ancak Karaköy Camisi'nin parçaları halen adaya nakledilmemiştir. Yeni Sabah

gazetesinin 14 Şubat 1959 tarihli haberinde “*Kınalıadaya nakledilmesine karar verilen Karaköydeki Arap Camiinin sökülün parçalarına hırsızlar musallat olmuştur*” ifadesiyle nakledilecek lokasyonun Büyükkada yerine Kınalıada olarak değiştirildiği görülmektedir. Haberde Karaköy Camisi yerine Arap Camii adı geçer, ancak Arap Cami – yapım tekniğinin, parçalarının sökülerek nakledilmesine izin vermeyeceği de göz önünde bulundurularak – günümüzde halen yerinde durmaktadır. Karaköy Meydan’ını genişletmeye katkısı olmayacak mesafede bulunan Arap Camisi’nin yanlışlıkla adının geçtiği anlaşılmaktadır. Caminin istimlakinde ortaya çıkan endişe bu sürede de devam etmiş olacak ki “*Bildirildiğine göre, camiin çok kıymetli parçalarını Adaya nakletmekte biraz daha gecikildiği takdirde, bina kıymetinden çok kaybedilerek yerine konulmuş olacaktır*” denmiştir. Yine Yeni Sabah Gazetesi’nin 14 Şubat 1959 tarihli haberinde caminin Kınalıada’ya nakledilme masrafının 6-7 bin lira tutacağı bilgisi de verilir. Ayrıca haberde, Adaların tek belediye meclisi azası Ertuğrul Adalı’nın önceki gün Belediye Başkanından caminin bir an evvel nakli için ricada bulunduğu bilgisi de verilmektedir. Caminin sökülün parçalarının nakliyesine veya kime teslim edildiğine dair resmi bir belgeye ulaşılamamıştır.

Belediyenin istimlak kararı, 25.08.1958 tarihli yazıyla vakfın mütevellisi Nebil Merzifonluoğlu’na tebliğ edilmiştir. Vakıflar İdaresi veya müteveli tarafından caminin istimlak kararına itiraz edilip edilmediği bilinmemektedir. Vakıflar İdaresi yalnızca belirlenen istimlak bedeline itiraz etmiştir. Belediyenin cami ve altındaki dükkanlar için belirlediği istimlak bedeli 122.400 liradır, İdare’nin yaptığı hesaplara göre ise bu bedel 270.000 lira olmalıdır. Belediyenin belirlediği istimlak bedelini itiraz etmeden kabul eden vakıf mütevellisi hakkında fezleke hazırlanmıştır. Fezleke¹²⁷ sonucunda suçlu görülen müteveli Merkez Tevcih Komisyonu’nun 15.03.1960 tarih ve 8/5166 sayılı kararı uyarınca tevliyetten azledilmiştir (Pantık, 2021:314-315).

¹²⁷ İstimlak bedelini itiraz etmeden kabul eden müteveli için hazırlanan fezleke; mütevellinin 1954-1959 yıllarına ait hesapları tutmaması ve idareye teslim etmemesi, vakıf akar ve hayratıyla ilgilenmemesi gibi çeşitli gerekçelerle 2762 sayılı Vakıflar Yasası’nın 33. maddesine göre tevliyetten azledilmesi talep edilmiştir. Bunun üzerine Merkez Tevcih Komisyonu’nun 15.03.1960 tarih ve 8/5166 sayılı kararı uyarınca tevliyetten azledilmiş, yerine Merkez Tevcih Komisyonu’nun 21.01.1965 tarih ve 16 sayılı kararıyla oğlu Yılmaz Merzifonlu atanmıştır (Pantık, 2021:107-108).

Şekil 5.30 Karaköy Camisi'nin taşınma haberi, 8 Eylül 1958 tarihli Yeni Sabah Gazetesi Haberi (İBB Atatürk Kitaplığı, İstanbul, Yer bilgisi.134/73).

Vakıf mütevellisine istimlak kararının bildirildiği tebliğ yazısına ulaşmak için Ankara Vakıflar Genel Müdürlüğü'nden Ramazan Pantık'la 31 Mayıs 2023 tarihinde telefonla bizzat yapılan görüşmede, bu belgelerin 23/265 numaralı tevliyet kutusunda olduğu ancak bunların dijital erişime açık olmadığı öğrenilmiştir.

Karaköy Camisi yıkıldıktan sonra meydanın yeni halini gösteren fotoğrafta (Şekil 5.31) da görüldüğü üzere cami arsası, bekleme alanı, park yeri işlevleriyle düzenlenen kaldırıma dahil edilmiştir.

Şekil 5.31 Karaköy Meydanı istimlaklerden sonra [Fotoğrafçı bilinmiyor]. (1961). Eski İstanbul Fotoğrafları Arşivi.

5.3 Caminin Parçalarının Sökümü, Nakliyesi ve Günümüze Ulaşanlar

Karaköy Camisi için 2010 senesinde alınan rekonstrüksiyon kararı vesilesiyle mesleki ve popüler kamuoyunda yapının tarihçesiyle ilgili haberler yayınlanmaya başlamıştır. Caminin sökülen parçalarının nakledilmesiyle ilgili haberlerden, caminin parçalarının nakliyesinin hangi tarihte ve nasıl gerçekleştiğini bildiren bir belgeye ulaşılammıştır.

Afife Batur, Hürriyet haber sitesinde 27 Ocak 2003 tarihinde yayınlanan bir haberde¹²⁸ caminin yıkımına ilişkin bazı detaylardan bahsetmiştir. Batur, caminin yıkıldığı dönemde İstanbul Belediyesi'nin Tarihi Eserler Bürosu'nda çalışan arkadaşı Alpaslan Koyunlu'dan caminin yıkımı ve parçalarıyla ilgili bazı bilgiler edinmiştir. Koyunlu'nun verdiği bilgilere göre, siyasi baskılarla Anıtlar Kurulu'ndan caminin tarihi değeri olmadığına dair bir rapor alınmıştır. Caminin ertesi sabah yıkılacağını öğrenen Koyunlu, gece Karaköy Camisi'nin taşlarını numaralandırmış ve yerleşim planını çizmiştir. Koyunlu, bu çizimlerin Belediye arşivinde olduğunu söylese de Batur, belediye arşivinde böyle bir çizime rastlamamıştır. Bunun üzerine Vakıflar İdaresi'ne başvuran Batur caminin dosyasına ulaşmıştır. Dosyada caminin yıkımına karar verildiği, zarif bir işçiliğe sahip minberin ve mihrabın Mercan'daki Atik İbrahim Paşa camisine yerleştirildiği, avize ve halıların ise Teberükat Memurluğu'na gönderildiği, kalan parçaların ise Kınalıada'ya nakledileceği belirtilmiştir. Dosyadaki bilgiler üzerine, Atik İbrahim Paşa Camisi'ne giden Batur buradaki mihrap ve minberin Karaköy Camisi'ne ait olmadığını tespit etmiştir.

Tez kapsamında Vakıflar Genel Müdürlüğü yetkilileriyle 18 Ekim 2022 tarihinde bizzat yapılan görüşmelerde Karaköy Camisi'ne ait bir dosyanın olmadığı söylenmiştir. 18 Mayıs 2023 tarihinde bizzat yapılan bir diğer görüşmede Fatih'te Merzifonlu Vakfı'na bağlı Merzifonlu Kara Mustafa Paşa Camisi'nin dosyasının olduğu ancak Karaköy Camisi'nin dosyasının olmadığı öğrenilmiştir. Dolayısıyla Afife Batur'un dosyada olduğunu bildirdiği yıkım kararı ve camiye ait eşyaların taşındığı yerlerle ilgili bir belgeye ulaşılamamıştır.

Bir diğer haberde¹²⁹ caminin Kınalıada'da yeniden inşa edilmesi fikrinin caminin yıkıldığı dönemde Kınalıada muhtarlığı görevinde bulunan Nazif İlter'e ait olduğu bildirilmiştir. Nazif İlter, Karaköy Camisi'nin yerinden söküldüğünü öğrenince Vakıflar Genel Müdürlüğü'ne başvurmuş, cami parçalarını alıp Kınalıada'da kurma talebinde bulunmuştur. Vakıflar Genel Müdürlüğü bu teklifi kabul etmiş,

¹²⁸ KAPLAN, Sefa (2003). Karaköy Camisi'nin Kayıp İki Taşını Bulabildik, Hürriyet. Erişim adresi: <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/karakoy-camisi-nin-sadece-kayip-iki-tasini-bulabildik-124236>

¹²⁹ Haberler için bkz: 25 Haziran 2006, Elli Yıl Sonra Hayata Dönen Cami, Haber7, Erişim adresi: <https://ekonomi.haber7.com/ekonomi/haber/166273-50-yil-sonra-hayata-donen-cami>
26 Haziran 2006, Karaköy'e Yeni Cami, Yenişafak, Erişim adresi: <https://www.yeniasya.com.tr/2006/06/26/haber/h15.htm>
DEMİR, Seda Nur (26 Mayıs 2020). DenizinDibindeki Cami:Karaköy Camii, Dilhane, Erişim adresi: <https://dilhane.net/denizin-dibindeki-cami-karakoy-camii/>

İlter de kiraladığı tekneyle cami parçalarını Kınalıada'ya götürmüş ve rıhtıma indirmiştir. Ancak ertesi gün cami parçalarının rıhtımdan denize düştüğünü gören İlter, geriye kalan birkaç parçanın Kınalıada'da inşa edilecek camide kullanıldığını söylemiştir.

Kınalıada sakinlerinden Reşat Pala, adaya ulaşan cami parçalarının cami inşaatında kullanılamayacak nitelikte kırık ve biçimsiz olduğunu söylemiştir. Kıyıya indirilen parçalar adadaki Müslüman cemaat tarafından toplanmış ve kullanılabilecek durumda olanlar düzeltilerek 1962 yılında inşa edilen Kınalıada Camisi'nin temelinde ve duvarlarında kullanılmıştır (Civelekoğlu, 2018).

Caminin parçalarıyla ilgili çıkan bu haberlerin doğruluğunu teyit etmek için 6 Haziran 2023 tarihinde Kınalıada Camisi'ne (Şekil 5.32) gidilmiş ve bahçesinde Karaköy Camisi'ne ait parçaların olduğu tespit edilmiştir.

Minare duvarına asılmış caminin tarihçesinin yazdığı 29 Mayıs 2009 tarihli bilgilendirme panosunda cami parçalarıyla ilgili yukarıda bahsi geçen haberlerdekine benzer bir anlatı yer almaktadır. 1953 senesinde Kınalıada Cami Derneği, cami yapımı için hazırlık yapmaktayken 1958 senesinde Başbakan Adnan Menderes'ten cami yapımı için yardım talebinde bulunmuştur. Bunun üzerine Menderes de yıkılan Karaköy Camisi'nin parçalarının numaralandırılarak Kınalıada'ya taşınmasını emretmiştir. Bu kısa bilgilendirme panosunda parçaların nakliye esnasında ya da sonrasında kaybolduğuna dair bir bilgiye yer verilmemiştir. Deniz motorlarıyla adaya getirilen Karaköy Camisi'nin parçalarından sadece taş malzemelerin 1963 senesinde inşasına başlanan bugünkü Kınalıada Camisi'nin yapımında kullanıldığı belirtilmiştir. Bu parçaların; cami avlusundaki sütun direk, musalla taşı ve diğer tarihi taşlarla cami avlusu duvarındaki beyaz taşların olduğu yazmaktadır.

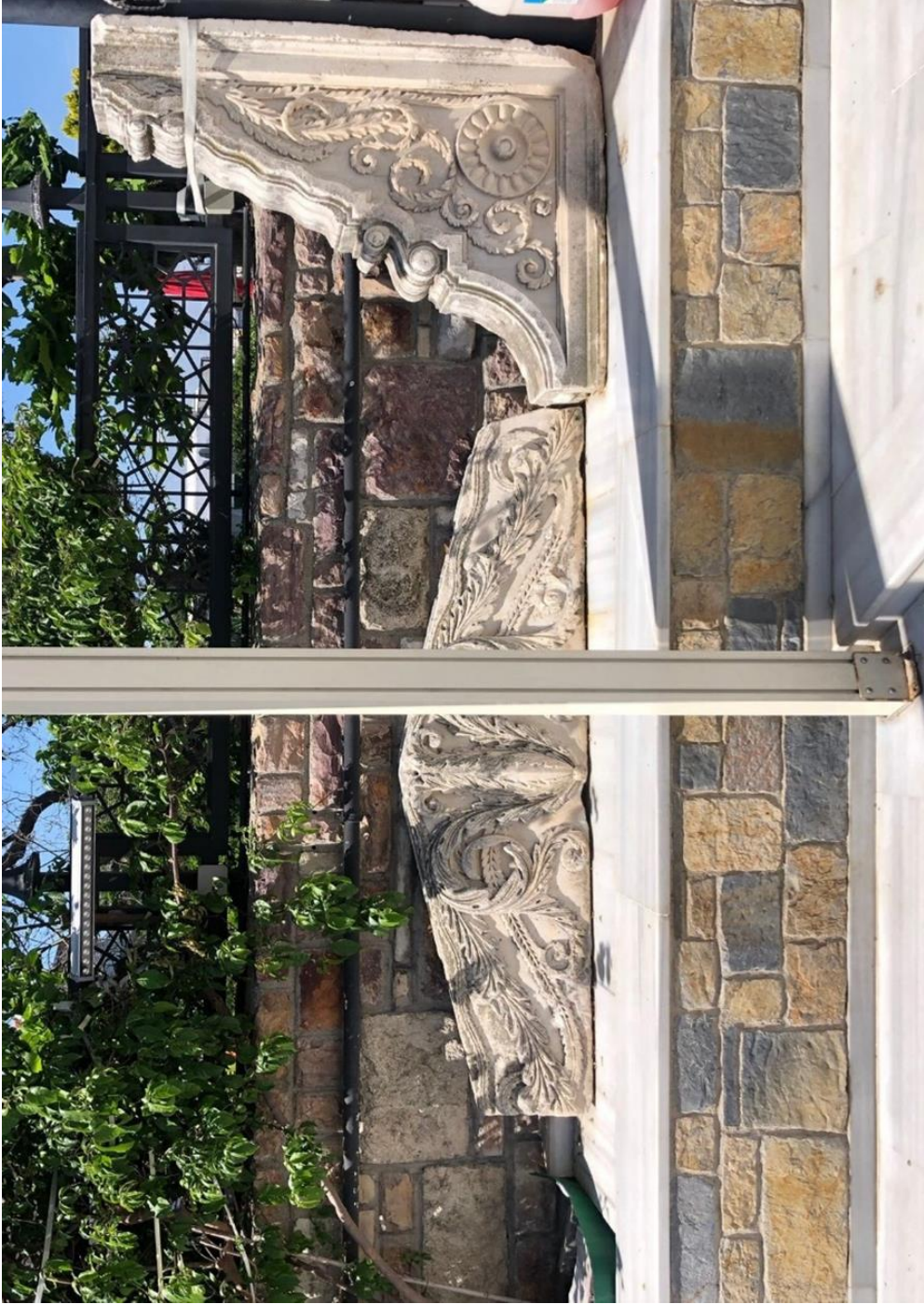
Avludaki taşlardan biri, Karaköy Camisi'nin kullanıldığı döneme ait fotoğraflarla kıyaslandığında T pencerelerin üzerindeki Art Nouveau üslupta alınlıklardan birisi olduğu anlaşılmıştır (Şekil 5.33). Camiye ait olduğu söylenen Art Nouveau bezemelerin olduğu diğer üçgen parça (Şekil 5.34) ile sütunun (Şekil 5.35) Karaköy Camisi'nin iç mekânında kullanıldığı tahmin edilse de herhangi bir iç mekân fotoğrafı olmadığından bu parçaların camiye ait olduğuna dair kesin bir sonuca varılamamıştır. Musalla taşının malzemesi Karaköy Camisi'nde kullanılan mermer malzemedendir (Şekil 5.36). Taşların üzerindeki yivler (Şekil 5.37) ve metal kalıntılar (Şekil 5.38) Karaköy Camisi'nin dış cephesindeki mermer levhalardan dönüştürülmüş olabileceğini düşündürmektedir.

Şekil 5.32 Kınalıada Camisi, 1963 senesinde Başar Acarlı ve Turhan Uyaroglu tarafından tasarlanmıştır [Yazarın fotoğrafı]. (2023).

Şekil 5.33 Karaköy Camisi'nden geriye kalan parça, T pencere üzerindeki Art Nouveau bezemeli alınlık [Yazarın fotoğrafı]. (2023).

Şekil 5.34 Alınlığın sağında üçgen mermer parça, minarenin üzerindeki bilgilendirme panosunda Karaköy Camisi'ne ait olduğu yazmaktadır [Yazarın fotoğrafı]. (2023).

Şekil 5.35 Cami avlusundaki mermer sütun, minarenin üzerindeki bilgilendirme panosunda Karaköy Camisi'ne ait olduğu yazmaktadır [Yazarın fotoğrafı]. (2023).

Şekil 5.36 Cami avlusundaki musalla taşı, minarenin üzerindeki bilgilendirme panosunda Karaköy Camisi'ne ait mermer parçalardan yapıldığı yazmaktadır [Yazarın fotoğrafı]. (2023).

Şekil 5.37 Musalla taşından detay, mermer levhanın alt yüzeyindeki yivler görülmektedir [Yazarın fotoğrafı]. (2023).

Şekil 5.38 Musalla taşından detay, musalla taşının ve soldaki mermer basamağın üzerinde metal parça kalıntıları bulunmaktadır [Yazarın fotoğrafı]. (2023).

5.4 Yıkımından Günümüze Cami Arazisinin Durumu ve Kullanımı

Karaköy Camisi yıkıldıktan sonra arsası boş kalmıştır (Şekil 5.41). Arsası, Harita 5.4 ve Harita 5.5'te gösterilen Prost Planı'ndaki gibi yola dahil edilmemiştir. Prost Planı'nın revize edilmesiyle onaylanan 17 Şubat 1954 tarihli Beyoğlu Ciheti Nazım Planının (Harita 5.8) detaylandırılmasıyla hazırlanan ve Harita 5.9'da gösterilen Topkapı-Azapkapı Tafsilat Planında cami arsası için öngörülen 21.50m yüksekliğindeki yapı inşa edilmemiştir. Cami arsası, durak yeri, otopark alanı, alt geçit giriş-çıkışı işlevleriyle düzenlenen kaldırıma dahil edilmiştir. (Şekil 5.42). Günümüzde Karaköy Camisi arazisi yol kotundan yüksekte (Şekil 5. 50), yakın çevresiyle bağlantısı kopmuş bir yeşil alana dönüşmüştür (Şekil 5.51). Şekil 5.39'da istimlaklerden önce Karaköy Meydanı görülmektedir. Şekil 5.40'ta istimlak edilen yapı adaları işaretlenmiştir. Şekil 5.43'te Karaköy Meydanı'nda yıkılan yapı adalarının günümüzdeki konumları gösterilmiştir.

Mimarlık tarihinde önemli bir yere sahip bu değerli yapının bir meydan genişletme çalışması için yıkılması dahi hayli tartışmalı bir karar iken yıkıma gerekçe gösterilen kentsel müdahalenin gerçekleşmemesiyle Karaköy Camisi'nin yıkımı mesleki çevrelerde önemli bir kayıp olarak değerlendirilmiştir.

Zeki Sayar (1957b:49;50), İstanbul'da yapılan imar faaliyetleri kapsamında yolları ve meydanları genişletmek için yıkılmasını veya taşınmasını “*İmar ve Eski Eserler*” yazısında eleştirmiştir. Yazının yayımlandığı tarihte henüz Karaköy Camisi yıkılmamıştır ancak Sayar'ın yazısı imar faaliyetleri sırasında tarihsel yapıların yıkımı veya başka bir yere nakledilmesine ilişkin dönemin yaklaşımını anlaşılır kılar.

Behçet Ünsal (1969:6), İstanbul'u “anıtları ve doğal güzellikleriyle “*mutlu bir şehirken*” imar faaliyetleri sebebiyle bu varlıkları yüzünden “*bahtsız bir belde*”ye dönüştüğünü söylemiştir. Yahya Kemal'in yıkıcı imara “*Kör Kazma*” adını koyduğunu; Falih Rıfkı Atay'ın “*Zavallı İstanbul*” diye yazdığını aktarmıştır. Bu talihsizliğin elli yıl önce şiddetlenmeye başladığını belirtmiştir buna karşın Mimar Kemaleddin'in “*İstanbul ve İmarı-Belde belası*” başlıklı yazısı benzeri bir sürü makale¹³⁰ yazdığını söylemiştir. Bir yazıya¹³¹ “*Eski Eserler İstanbul'un İmarına*

¹³⁰ Ünsal (1969:6) Eski Türk Yurdu Mecmuasının ilk sayılarında Mimar Kemaleddin'in belli makaleleri olduğunu aktarmıştır.

Mâni Değildir” diye başlık koymak mecburiyetinde kalınmasını zamanın bir ayıbı olarak değerlendirmiştir. Bu durumun böylece sürerek “son ameliyata” kadar geldiğini ve endişe verici sonuçlar doğurduğunu belirtmiştir. Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu “ıstırap verici” direnmelerde bulunduğunu aktarmıştır. Ünsal (1969:49), Karaköy Camisi’nin yerinin bugün dolmuş durağı olarak kullanıldığını aktarmış ve meydan açılırken yıkılışının sebepsiz yere olduğunun anlaşıldığını söylemiştir.

Afife Batur (2003a:457), mimarlık tarihi içerisinde önemli bir yeri olan Karaköy Camisi’nin özen gösterilmeden yıkılışını, yerinin meydan düzenlemesinde kullanılmayışını dahası kullanılmasının gerekmeişini ve boşa gitmiş bir aceleciliğe kurban oluşunu gerçek bir şanssızlık olarak değerlendirmiştir. İstimlak için 1958 senesinde yapılan yazışmaları inceleyen Batur, yıkımın, caminin o dönemde birçok yapı gibi tescilli olmayışından, mimari özelliklerinin yeterince anlaşılmamasından ve koruma kurullarının işlevsizleştirilmiş olmasından kaynaklandığını belirtmiştir. Batur’a göre mescidin parçalarının iki tanesi dışında tamamen kaybolması ilgisizliğin yıkımdan sonra da devam ettiğini göstermiştir.

Diana Barillari (2006:78), Karaköy Camisi’nin yola katılmak için 1958 senesindeki yıkımını “*Art Nouveau’nun bir başyapıtı geri döndürülemez biçimde yitirilmiştir*” ifadesiyle eleştirmiştir.

Şekil 5.44, Şekil 5.45, Şekil 5.46, Şekil 5.47, Şekil 5.48, Şekil 5.49, Şekil 5.50 ve Şekil 5.51’de Karaköy Camisi’nin yıkımından günümüze geçen sürede arazisinin durumu görülmektedir.

¹³¹ İstanbul Belediye Mecmuası, Sayı.196, C. İlkıray

Şekil 5.39 İstimlaklerinden önce Karaköy Meydanı (Arkitekt Dergisi, 1937/10-11:283).

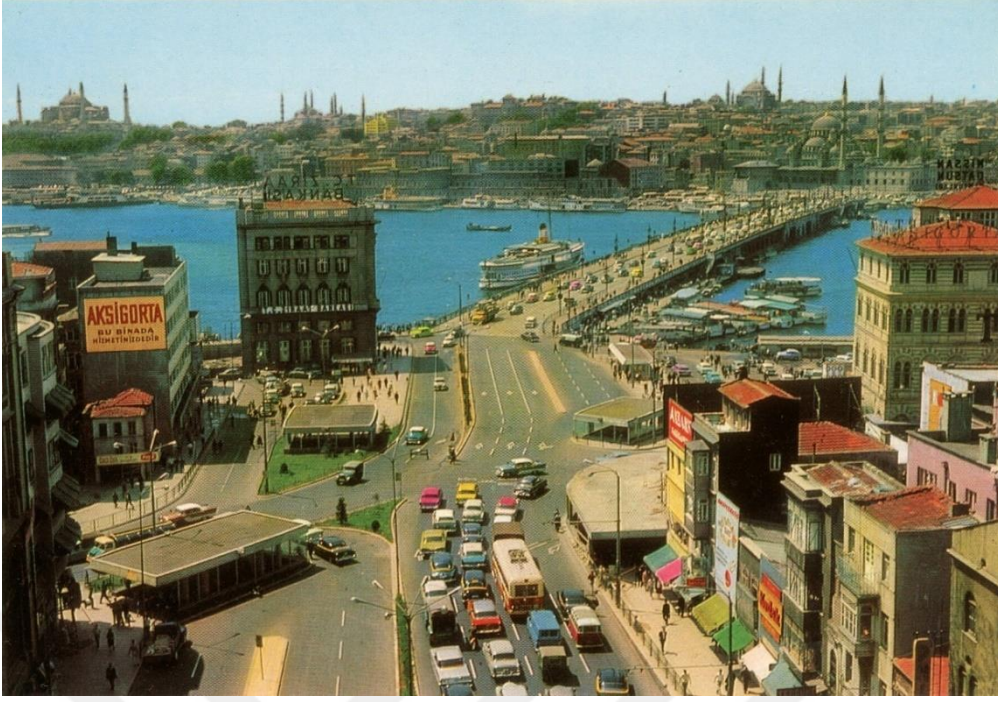
Şekil 5.40 İstimlak edilen yapı adaları. Karaköy Camisi kırmızı, diğerleri mavi renkle gösterilmiştir (Arkitekt Dergisi, 1937/10-11:283).

Şekil 5.41 İstimlaklerden sonra Karaköy Meydanı, 1964 sonrasındaki şapkalı altgeçitlerle. [Fotoğrafçı bilinmiyor]. Eski İstanbul Fotoğrafları Arşivi.

Şekil 5.42 İstimlaklerden sonra Karaköy Meydanı, 1964 sonrasındaki şapkalı altgeçitlerle [Fotoğrafçı bilinmiyor]. (t.y.). Eski İstanbul Fotoğrafları Arşivi.

Şekil 5.44 Karaköy Meydanı [Fotoğrafçı bilinmiyor]. (t.y.). Kemali Söylemezoğlu
Kartpostal Arşivi, Salt Araştırma, Kod:AHISTKARA257.

Şekil 5.45 Karaköy Meydanı [Fotoğrafçı bilinmiyor]. (t.y.). Kemali Söylemezoğlu
Kartpostal Arşivi, Salt Araştırma, Kod:AHISTKARA259.

Şekil 5.46 Karaköy Camisi arazisine bakış [Nezih Eldem'in fotoğrafı]. (t.y.). (Salt Araştırma, Kod: TNEPKRKH001).

Şekil 5.47 Karaköy Meydanı hava fotoğrafı [M. Erem Çalikoğlu'nun fotoğrafı]. (t.y.). (Salt Araştırma, Kod:CALIST0960).

Şekil 5.48 Karaköy Meydanı'ndan caminin arazisine bakış [Yazarın fotoğrafı].
(2022).

Şekil 5.49 Karaköy Meydanı'ndan caminin arazisine bakış [Yazarın fotoğrafı].
(2023).

Şekil 5.50 Karaköy Camisi arazisinin günümüzdeki durumu [Yazarın fotoğrafı].
(2023).

Şekil 5.51 Karaköy Camisi arazisinin günümüzdeki durumu [Yazarın fotoğrafı].
(2023).

6

KARAKÖY CAMİSİ'NİN REKONSTRÜKSİYONU

6.1 Caminin Rekonstrüksiyon Kararı ve Yasal Süreç

İstanbul Büyük Şehir Belediyesi'nin onayladığı 21 Aralık 2010 tarihli Beyoğlu İlçesi Kentsel Sit Alanı 1/1000 Ölçekli Koruma Amaçlı Uygulama İmar Planı (Ek H), aralarında Karaköy Camisi'nin de olduğu birçok tarihsel yapının rekonstrüksiyonunu önermiştir. Planda günümüze ulaşmamış ancak dini tesis alanı olarak işaretlenmiş yerler; Perşembepazarı'nda Yeni Valide Cami, Karaköy'de Bektaş Efendi Mescidi, Fındıklı'da Süheyl Bey Cami (rekonstrüksiyon uygulaması tamamlandı), Tophane'de Dayezade Yusuf Efendi Camisi, Gümüşsuyu'nda Kadı Cami (Selime Hatun Cami), Katip Mustafa Çelebi'de Katip Mustafa Çelebi Mescidi, Cihangir'de Cihangir Tekkesi, Cihangir'de Pürtelaş Hasan Efendi Cami ve Çeşmesi, Cihangir'de Hacı Recep Cami'dir.

İstanbul Büyükşehir Belediyesi'ne yazılan 6 Haziran 2023 tarihli dilekçe (EK B) için, Kültür Varlıkları Dairesi Başkanlığı Kültür Varlıkları Projeler Şube Müdürlüğü'nün verdiği 7 Temmuz 2023 tarihli cevabının (Ek E) ekinde rekonstrüksiyonu önerilen tarihsel yapılar için alınan Kurul kararları iletilmiştir. İstanbul II Numaralı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu'nun 17 Haziran 2010 tarihli ve 3571 sayılı kararında (Şekil 6.1), İstanbul İli, Beyoğlu İlçesi, Ömer Avni Mahallesi, 1486 ada 60-61-62 parseldeki Kadı Cami; Katip Mustafa Çelebi Mahallesi, 465 ada 35 parseldeki Katip Mustafa Çelebi Mescidi; Pürtelaş Mahallesi, 1486-21 ada arası, kadastral boşluktaki Molla Çelebi Mektebi ve Molla Çelebi Hamamı, Pürtelaş Mahallesi, 34 ada 7 parseldeki Cihangir Tekkesi için yeterli bilgi, belge ve fotoğraf bulunmadığından korunması gerekli kültür varlığı olarak tescil edilemeyeceğine ve bu aşamada ihyasının mümkün olmadığına;

Pürtelaş Mahallesi, 40 ada 26-29 parseldeki Süheylbey Cami, Ömer Avni Mahallesi, 3 ada 17-18 parseldeki Çakır Dede Tekkesi ve Çakır Dede Mektebi, Ömer Avni Mahallesi 1 ada 9 parseldeki Dolmabahçe Cami Meşrutası, Arap

Camii Mahallesi 1109 ada 9-10 parseldeki Galata Yeni Valide Cami, için tescillerinin devamına, restitüsyon ve restorasyon projelerinin Kurula iletilmesine; Kemankeş Mahallesi, 97 ada 13 parseldeki Bektaş Efendi Camii, Kemankeş Mahallesi, 100 ada 5-9-11-13-17-18-19-20 parseldeki Merzifonlu Kara Mustafa Paşa Cami (Karaköy Camisi), Ömer Avni Mahallesi, 3 ada 15 parseldeki Çakır Dede Tekkesi ve Çakır Dede Mektebi, Arap Camii Mahallesi, 1109 ada 36 parsellerdeki Galata Yeni Valide Cami, için iletilen fotoğraf, bilgi ve belgelerden yapıların 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu'nun 6. maddesinde¹³² belirtilen nitelikleri taşıdığı anlaşıldığından korunması gerekli kültür varlığı olarak tescil edilmesine; anılan yapıların restitüsyon ve rekonstrüksiyon projelerinin Kurula iletilmesine karar verilmiştir.

Bunun üzerine 19 Haziran 2012 tarihinde rekonstrüksiyon projesinin hazırlanması için açılan ihaleyi AGS Mimarlık Ofisi kazandı (Tarihi Çevre Koruma Müdürlüğü, 2013.128-137). İstanbul II Numaralı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu tarafından 03 Nisan 2013 tarihli ve 109/1232 sayılı “... *Beyoğlu ilçesi, Kemankeş mahallesi, 100 ada, 5-9-11-13-18-19 ve 20 parsellerde yer alan Merzifonlu Kara Mustafa Paşa Camii'ne ilişkin yapının iki dönemini gösteren restitüsyon projesinin ve rekonstrüksiyon projesinin uygun olduğuna, ayrıca yapının 1. dönemini gösteren restitüsyon projesinin de belge olarak korumak üzere Kurulumuza iletilmesi...*” kararıyla (Şekil 6.2) kurula iletilen AGS Mimarlık Ofisi yetkilisi Mimar Sebahattin Değirmen-tepe'nin müellifi olduğu restitüsyon ve rekonstrüksiyon projeleri¹³³ onaylanmış ve 1. Dönem (erken dönem) restitüsyon projesinin bir örneği kurula iletilmiştir (Şekil 6.3).

¹³² ¹³² “Madde 6 – Korunması gerekli taşınmaz kültür ve tabiat varlıkları şunlardır:

a) Korunması gerekli tabiat varlıkları ile 19 uncu yüzyıl sonuna kadar yapılmış taşınmazlar,
b) Belirlenen tarihten sonra yapılmış olup önem ve özellikleri bakımından Kültür ve Turizm Bakanlığınca korunmalarında gerek görülen taşınmazlar” denilmekte olup devamında “...camiler, mescitler, ... taşınmaz kültür varlığı örneklerindendir” denilmektedir (Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu, 1983, Erişim adresi: <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.2863.pdf>).

¹³³ Rekonstrüksiyon projesi için bkz: OSMANOĞLU, Ö. (ed.), (2013), Tarihi Çevre Koruma Müdürlüğü Projeleri 2004-2013, İstanbul: Kültür A.Ş., s. (128-137).

T.C
KÜLTÜR VE TURİZM BAKANLIĞI
İstanbul II Numaralı Kültür ve Tabiat Varlıklarını
Koruma Bölge Kurulu

Toplantı Tarihi ve No : 17.06.2010 - 247
Karar Tarihi ve No : 17.06.2010 - 3571

Toplantı Yeri
İSTANBUL

KARAR

İstanbul ili, Beyoğlu İlçesi, İstanbul I Numaralı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulunun 07.07.1993 tarih ve 4720 sayılı kararı ile belirlenen Kentsel Sit Alanı içerisinde yer alan, İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanlığı Etüd ve Projeler Daire Başkanlığı, Tarihî Çevre Koruma Müdürlüğü'nün, orijinal adı, yeri, mülkiyeti, plandaki işlevi ve kaynakları belirlenmiş olan muhtelif parsellere ilişkin "1/5000 Ölçekli Beyoğlu Kentsel Sit Alanı Koruma Amaçlı Nazım İmar Planı" doğrultusunda yapılan araştırmalar sonucunda daha önce var olduğu tespit edilen ancak günümüze ulaşamayan taşınmaz kültür varlıklarının, restitüsyonu ve özgün yerlerinde restorasyonlarının yapılması kapsamında değerlendirilerek korunması gerekli taşınmaz kültür varlığı olarak tescillerinin yapılması ve ihya edilmesi istenen 12.01.2010 gün ve M.34.0.İBB.0.31.63.938/2363329 TN=2456908 (69) sayılı yazısı, Müdürlük raportörlerinin 14.05.2010 gün ve 368 kayıt numaralı raporu ve 24.05.2010 gün ve 404 kayıt numaralı raporu okundu, dosyaları incelendi, yapılan görüşme sonucunda;

İstanbul İli, Beyoğlu İlçesi, Ömer Avni Mahallesi, 1486 ada 60-61-62 parsel, Kadı Cami, Katip Mustafa Çelebi Mahallesi, 465 ada 35 parsel, Katip Mustafa Çelebi Mescidi, Pürteleş Mahallesi, 1486-21 ada arası, kadastral boşluk, Molla Çelebi Mektebi ve Molla Çelebi Hamamı, Pürteleş Mahallesi, 34 ada 7 parsel, Cihangir Tekkesi için yeterli bilgi-belge ve fotoğraf bulunmadığından korunması gerekli kültür varlığı olarak tescil edilemeyeceğine ve bu aşamada ihyasının mümkün olmadığına;

Pürteleş Mahallesi, 40 ada 26-29 parsel, Süheylbey Cami, Ömer Avni Mahallesi, 3 ada 17-18 parsel, Çakır Dede Tekkesi ve Çakır Dede Mektebi, Ömer Avni Mahallesi 1 ada 9 parsel, Dolmabahçe Cami Meşrutası, Arap Camii Mahallesi 1109 ada 9-10 parsel, Galata Yeni Valide Cami, için tescillerinin devamını, restitüsyon ve restorasyon projelerinin Kurulumuza iletilmesine;

Kemankeş Mahallesi, 97 ada 13 parsel, Bektaş Efendi Camii, Kemankeş Mahallesi, 100 ada 5-9-11-13-17-18-19-20 parsel, Merzifonlu Kara Mustafa Paşa Cami, Ömer Avni Mahallesi, 3 ada 15 parsel, Çakır Dede Tekkesi ve Çakır Dede Mektebi, Arap Camii Mahallesi, 1109 ada 36 parsellerde Galata Yeni Valide Cami, için iletilen fotoğraf ve bilgi-belgelerden yapıların 2863 sayılı yasanın 6. maddesinde belirtilen niteliklere haiz olduğu anlaşıldığından korunması gerekli kültür varlığı olarak tescil edilmesine; anılan yapıların restitüsyon ve rekonstrüksiyon projelerinin Kurulumuza iletilmesine;

Asmalı Mescit Mahallesi, 312 ada, 26 parsel, Asmalı Mescid Cami için; bu parsel üzerinde Kurulumuzun 26.03.2008 gün ve 1671 sayılı kararı ile korunması gerekli kültür varlığı olarak tescilli yapı bulunduğu, ayrıca planda ihyası önerilen Asmalı Mescit Camiine ait yeterli bilgi-belge bulunmadığı, iletilen belgeden Caminin bu parselde olduğuna ilişkin herhangi bir veri bulunmadığı anlaşıldığından korunması gerekli kültür varlığı olarak tescil edilemeyeceğine, Kurulumuzun 26.03.2008 gün ve 1671 sayılı kararı tescilli yapının rölöve, restitüsyon ve restorasyon projesinin Kurulumuza iletilmesine, ayrıca söz konusu parselin otoparktan arındırılmasına karar verildi.

ASLI GİBİDİR
Vildan SARIOĞLU
MÜDÜR V.

BAŞKAN
Mete TAPAN
İMZA

ÜYE
Sait KARABULUT
İMZA

ÜYE
Ömer KORMAN
İMZA

ÜYE
Erol ÇALIŞKAN
İst. Büy. Bld. Tem.
İMZA

BAŞKAN YARDIMCISI
Yaşar ÇORUHLU
İMZA

ÜYE
Hasibe SİLAHTAR
İMZA

ÜYE
Münevver DAĞGÜLÜ
İMZA

ÜYE
İlhan TURAN
Beyoğlu Bld.Tem.
İMZA

24.06.2010 G.A

Şekil 6.1 17 Haziran 2010 tarihli ve 3571 sayılı kurul kararı. Karaköy Camisi'nin korunması gerekli kültür varlığı olarak tescil edilmesine karar verilmiştir. (İBB Kültür Varlıkları Projeler Şube Müdürlüğü'nün 7 Temmuz 2023 tarihli cevabının (EK E) ekidir).

T.C.
KÜLTÜR VE TURİZM BAKANLIĞI
İstanbul II Numaralı Kültür Varlıklarını
Koruma Bölge Kurulu

Toplantı Tarihi ve No : 03.04.2013 - 109

Toplantı Yeri

Karar Tarihi ve No : 03.04.2013 - 1232

İSTANBUL

KARAR

İstanbul İli, Beyoğlu İlçesi, Kemankeş Mahallesi, 123 pafta, 100 ada, 5-9-11-13-18-19 ve 20 parsellerde yer alan, mülkiyeti Merzifonlu Kara Mustafa Paşa Vakfı (11-17-18-19-20 parseller) ile özel mülkiyete (5-9-13 parseller) ait, İstanbul I Numaralı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu'nun 07.07.1993 tarih 4720 sayılı kararıyla belirlenen "Kentsel Sit Alanında" ve İstanbul II Numaralı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu'nun 22.09.2010 tarih 3791 sayılı kararı ile onaylı 1/1000 ölçekli "Beyoğlu Kentsel Sit Alanı Koruma Amaçlı Uygulama İmar Planı"nda, "Cami Alanı" lejandında yer alan, İstanbul II Numaralı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu'nun 17.06.2010 tarih 3571 sayılı kararı ile taşınmaz kültür varlığı olarak tescil edilen taşınmaza ilişkin restitüsyon ve rekonstrüksiyon projelerinin değerlendirilmesinin talep edildiği İstanbul Büyükşehir Belediyesi Etüd ve Projeler Daire Başkanlığı Tarihi Çevre Koruma Müdürlüğü'nün 04.01.2013 tarih M.340.İBB.0.31.63.938 / 6772 İBB:2223 sayılı yazısı ve Müdürlük uzmanlarının 25.02.2013 tarihli raporu C-50 numaralı işlem dosyası eşliğinde okundu, ekleri incelendi, yapılan görüşmeler sonucunda;

İstanbul İli, Beyoğlu İlçesi, Kemankeş Mahallesi, 123 pafta, 100 ada, 5-9-11-13-18-19 ve 20 parsellerde yer alan Merzifonlu Kara Mustafa Paşa Camii'ne ilişkin yapının iki dönemini gösteren restitüsyon projesinin ve rekonstrüksiyon projesinin uygun olduğuna, ayrıca yapının 1.dönemini gösteren restitüsyon projesinin de belge olarak korumak üzere Kurulumuza iletilmesine, Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Yüksek Kurulunun 22.03.2001 tarih 680 sayılı ilke kararı gereğince uygulamanın koruma alanına uygun yapılabilmesi için, mesleki denetim sorumluluğunun müellif mimar tarafından yerine getirilmesine karar verildi.

ASLI GİBİDİR

Yener ÇAVDAR
MÜDÜR

BAŞKAN
M.Cengiz CAN
İMZA

BAŞKAN YARDIMCISI
Sait KARABULUT
İMZA

ÜYE
M.Çingiz SALMAN
İMZA

ÜYE
Selim OĞUR
İMZA

ÜYE
Nurettin POLATTAŞ
İMZA

ÜYE
Ufuk KOCABAŞ
İMZA

ÜYE
Emine ALTINTAŞ
İMZA

TEMS. ÜYE
Şule SAVAS
İst.B.Şehir Bld.Tems.
İMZA

TEMS. ÜYE
İlhan TURAN
Beyoğlu Bld.Tems.
İMZA

ÜYE
İsmail YÜCEL
İst.B.Şehir Bld.Tems.
İMZA

Şekil 6.2 3 Nisan 2013 tarihli ve 1232 sayılı kurul kararı. Bu kararda Karaköy Camisi'nin restitüsyon ve rekonstrüksiyon projeleri onaylandığı bildirilmiştir. (İBB Kültür Varlıkları Projeler Şube Müdürlüğü'nün 7 Temmuz 2023 tarihli cevabının (EK E) ekidir).

T.C.
KÜLTÜR VE TURİZM BAKANLIĞI
İstanbul II Numaralı Kültür Varlıklarını
Koruma Bölge Kurulu

Toplantı Tarihi ve No : 04.07.2013 - 129

Toplantı Yeri

Karar Tarihi ve No : 04.07.2013 - 1511

İSTANBUL

KARAR

İstanbul İli, Beyoğlu İlçesi, Kemankuş Mahallesi, 123 pafta, 100 ada, 5-9-11-13-18-19 ve 20 parsellerde yer alan, mülkiyeti Merzifonlu Kara Mustafa Paşa Vakfı (11-17-18-19-20 parseller) ile özel mülkiyete (5-9-13 parseller) ait, İstanbul I Numaralı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu'nun 07.07.1993 tarih 4720 sayılı kararıyla belirlenen "Kentsel Sit Alanında" ve İstanbul II Numaralı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu'nun 22.09.2010 tarih 3791 sayılı kararı ile onaylı 1/1000 ölçekli "Beyoğlu Kentsel Sit Alanı Koruma Amaçlı Uygulama İmar Planı"nda, "Cami Alanı" lejandında yer alan, İstanbul II Numaralı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu'nun 17.06.2010 tarih 3571 sayılı kararı ile taşınmaz kültür varlığı olarak tescil edilen; Kurulumuzun 03.04.2013 tarih 1232 sayılı kararı ile "...100 ada, 5-9-11-13-18-19 ve 20 parsellerde yer alan Merzifonlu Kara Mustafa Paşa Camii'ne ilişkin yapının iki dönemini gösteren restitüsyon projesinin ve rekonstrüksiyon projesinin uygun olduğuna, ayrıca yapının 1.dönemini gösteren restitüsyon projesinin de belge olarak korumak üzere Kurula iletilmesine..." karar verilen taşınmaza ilişkin 1.dönem (erken dönem) restitüsyon projesinin değerlendirilmesinin talep edildiği İstanbul Büyükşehir Belediyesi Etüd ve Projeler Daire Başkanlığı Tarihi Çevre Koruma Müdürlüğü'nün 16.05.2013 tarih 18399439-934 BN:888 sayılı yazısı ve Müdürlük uzmanlarının 20.05.2013 tarihli raporu C-50 numaralı işlem dosyası eşliğinde okundu, ekleri incelendi, yapılan görüşmeler sonucunda;

İstanbul İli, Beyoğlu İlçesi, Kemankuş Mahallesi, 123 pafta, 100 ada, 5-9-11-13-18-19 ve 20 parsel sayılı Merzifonlu Kara Mustafa Paşa Camii'ne ilişkin 1.dönem (erken dönem) restitüsyon önerisi görüldü ve bilgi amaçlı dosyasına konulmasına, koruma grubunun II olarak belirlenmesine karar verildi.

BAŞKAN

M.Cengiz CAN
İMZA

BAŞKAN YARDIMCISI

Sait KARABULUT
İMZA

ÜYE

M.Çingir SALMAN
İMZA

ÜYE

Salih OGUR
İMZA

ÜYE

Nurettin POLATTAŞ
İMZA

ÜYE

Ufuk KOCABAŞ
İMZA

ÜYE

Emine ALTINTAŞ
İMZA

TEMS. ÜYE

Şule SAVAŞ
İst.B.Şehir Bld.Tems.
İMZA

TEMS. ÜYE

M.Ali KİPSÖZ
Beyoğlu Bld.Tems.
İMZA

ÜYE

N.Derya ŞENYÜZ
İst.Vakıflar Bölge Md.Tems.
İMZA

Şekil 6.3 4 Temmuz 2013 tarihli ve 1511 sayılı kurul kararı. Bu kararda Karaköy Camisi restitüsyon projesinin bir örneğinin Kurula iletiliği bildirilmiştir. (İBB Kültür Varlıkları Projeler Şube Müdürlüğü'nün 7 Temmuz 2023 tarihli cevabının (EK E) ekidir).

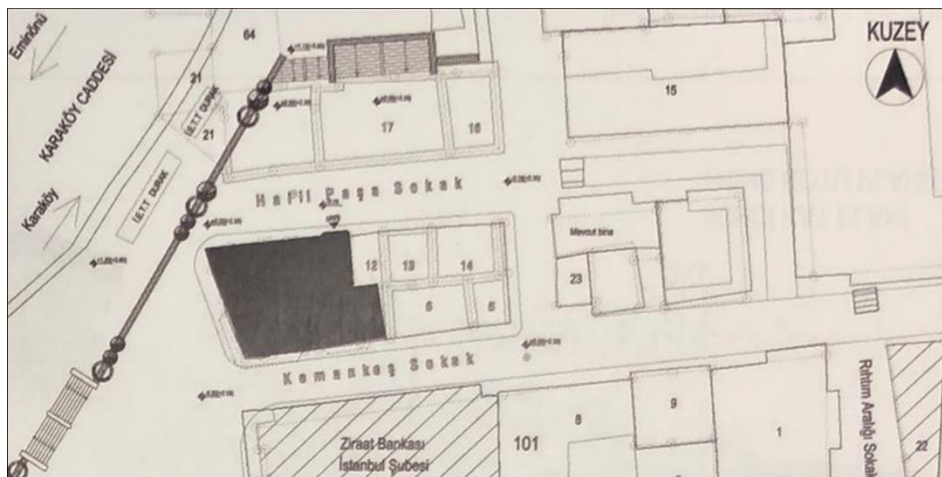
Proje müellifi Mimar Sebahattin Değirmen-tepe, Milliyet haber sitesinin 11 Aralık 2012 tarihli haberinde rekonstrüksiyon projesinin hazırlanması için Udine Kent Müzesi Arşivi'ndeki D'Aronco'ya ait orijinal çizimlerden faydalandıklarını söylemiştir:

“Caminin İtalyan mimar D’Aronco’ya ait çizimlerini İtalya’daki Udine Kent Müzesi’nden edindik. Parça parça orijinal eskizleri yorumlayarak projeyi oluşturduk. Projeyi, İtalya’da D’Aronco’yu bilen, takip eden uzman ve akademisyenlerle iletişim halinde yürütüyoruz”

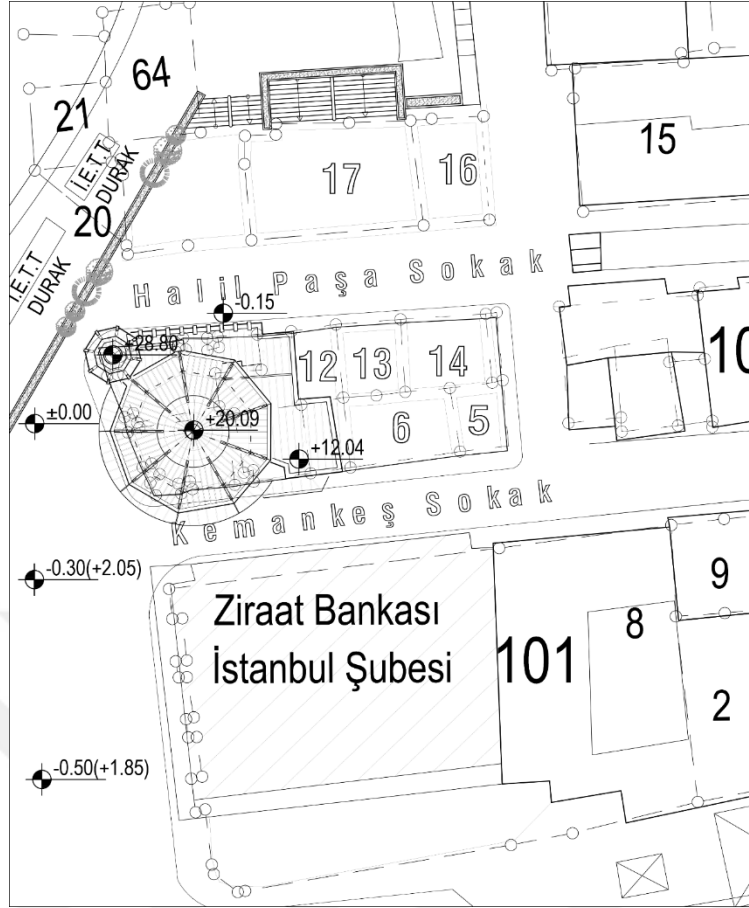
Camiden geriye iki küçük parça kaldığını belirten Değirmentepe, bu parçaların caminin inşasında kullanılmayacağını belirtmiştir:

“Mihrabın küçük bir parçası ve dış cephede kullanılan mermer panellerden birinin küçük bir parçası, Kınalıada’daki caminin inşasında kullanılmış. Onları tespit ettik ama yeni projede kullanılması düşünülmüyor. Kasımpaşa’daki Yahya Kethüda Camii’nin mihrabının Karaköy Camii’ne ait olduğu söyleniyordu. Yaptığımız incelemelerde bu bilginin doğru olmadığını tespit ettik”

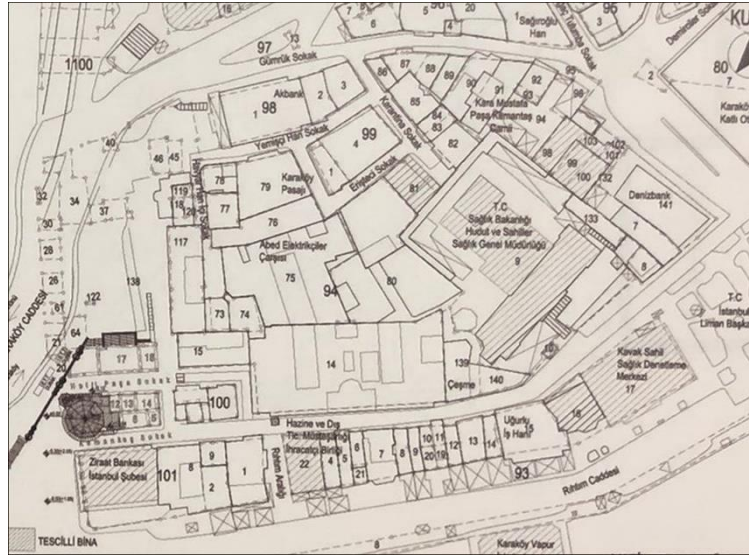
Karaköy Camisi rekonstrüksiyon projesi Şekil 6.4, Şekil 6.5, Şekil 6.6, Şekil 6.7, Şekil 6.8, Şekil 6.9, Şekil 6.10, Şekil 6.11, Şekil 6.12 ve Şekil 6.13, Şekil 6.14, Şekil 6.15 ve Şekil 6.13’da gösterilmiştir.

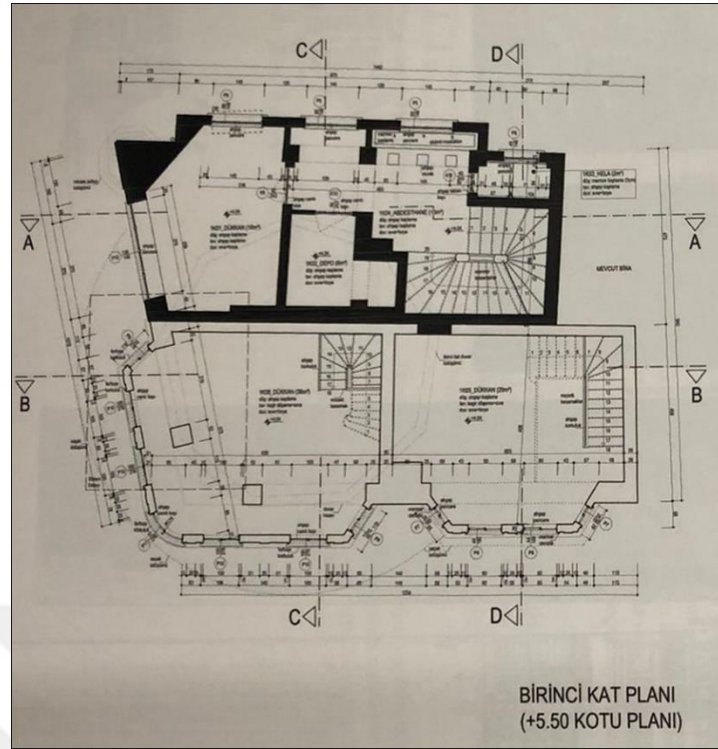
Şekil 6.4 Karaköy Camisi rekonstrüksiyon projesinin 1/200 ölçekli vaziyet planı
(Tarihi Çevre Koruma Müdürlüğü Projeleri, 2013:129)

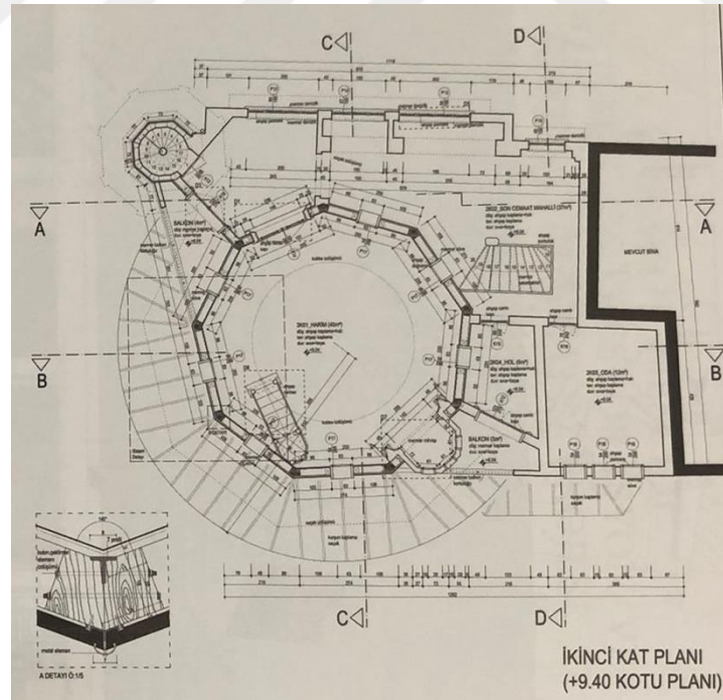
Şekil 6.5 Karaköy Camisi rekonstrüksiyon projesi vaziyet planı, 2012 (AGS Mimarlık Ofisi'nden Mimar Burak Gür tarafından 12 Ekim 2022 tarihinde çevrimiçi olarak paylaşılmıştır).

Şekil 6.6 Karaköy Camisi rekonstrüksiyon projesinin 1/500 ölçekli vaziyet (Tarihi Çevre Koruma Müdürlüğü Projeleri, 2013:129).

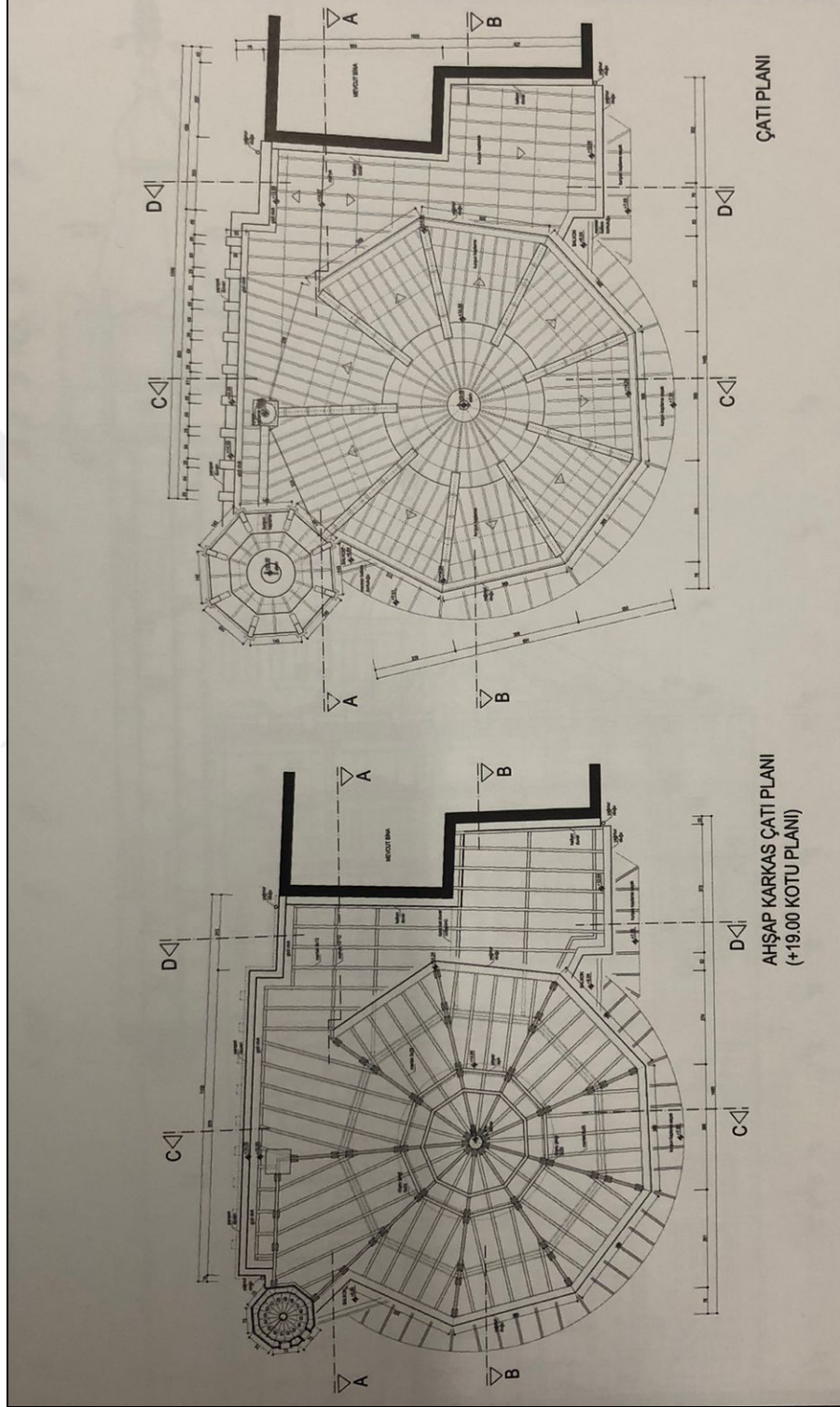

Şekil 6.7 Karaköy Camisi rekonstrüksiyon projesinin birinci kat planı¹³⁴ (Tarihi Çevre Koruma Müdürlüğü Projeleri, 2013:130).

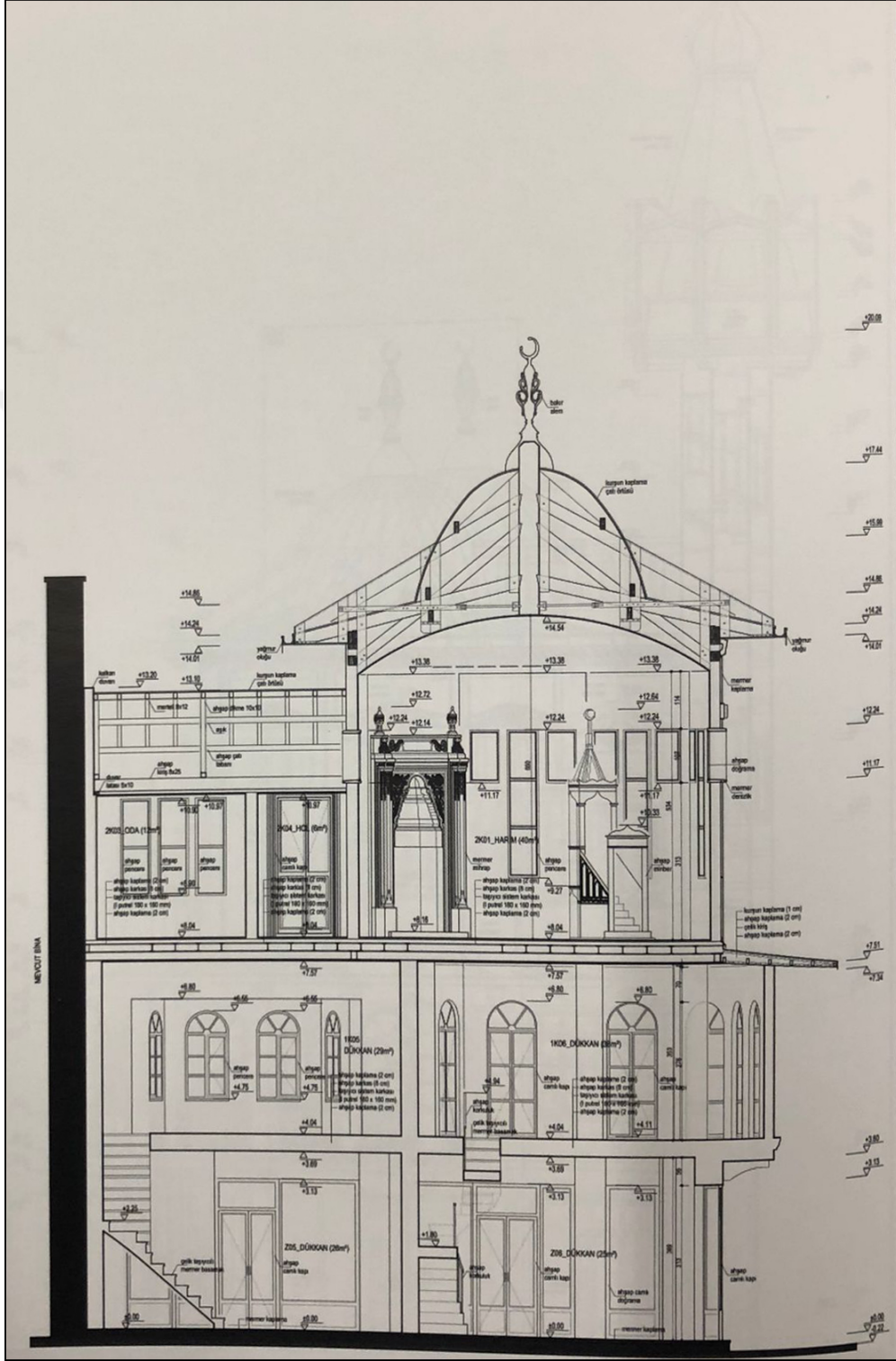

Şekil 6.8 Karaköy Camisi rekonstrüksiyon projesinin ikinci (cami katı) kat planı (Tarihi Çevre Koruma Müdürlüğü Projeleri, 2013:130).

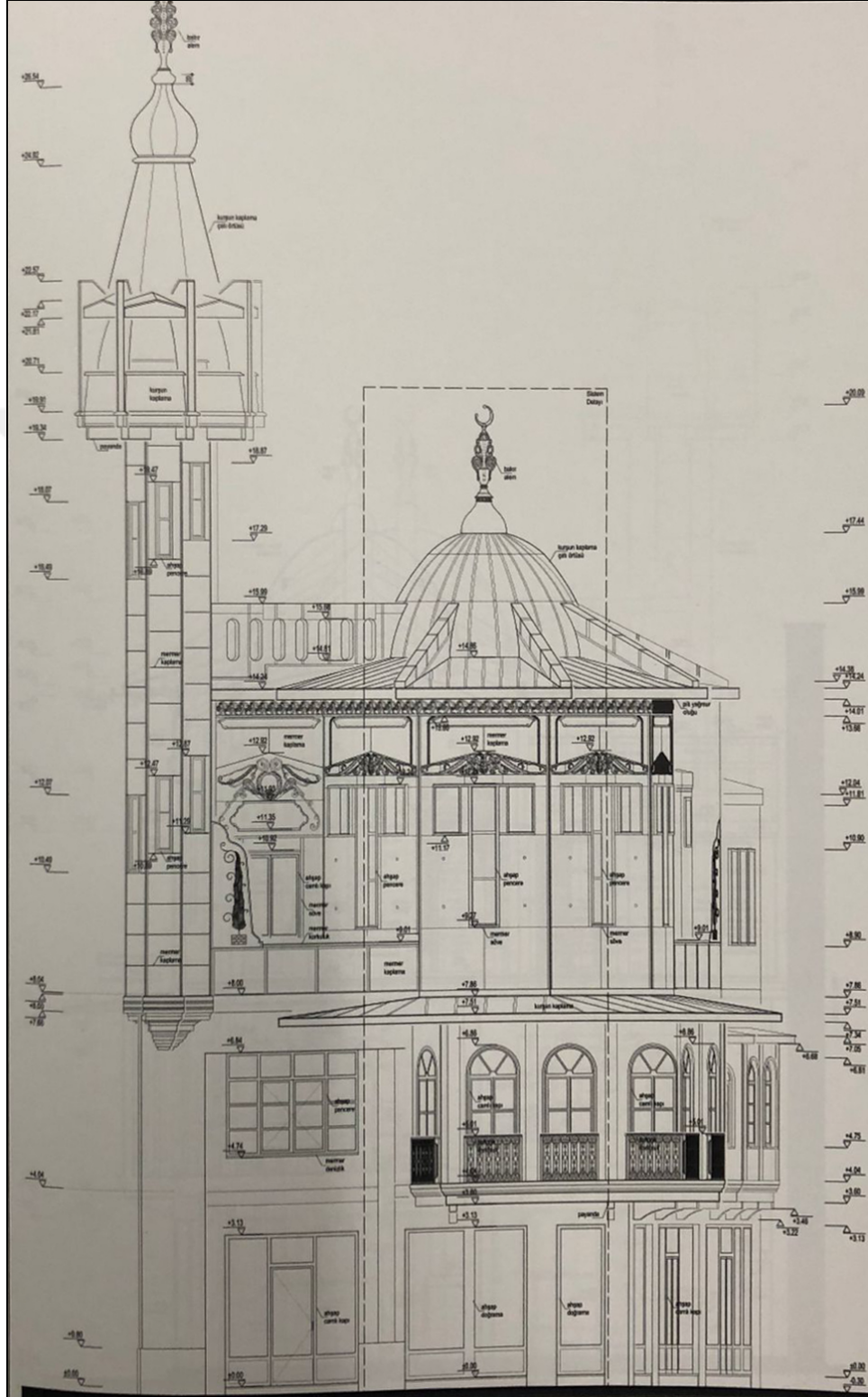
¹³⁴ Rekonstrüksiyon projesinin yayınlandığı kaynakta zemin kat planı yer almaz. Birinci ve ikinci kat planlarının, görüşlerin ve kesitlerin ölçek bilgisi de verilmemiştir.

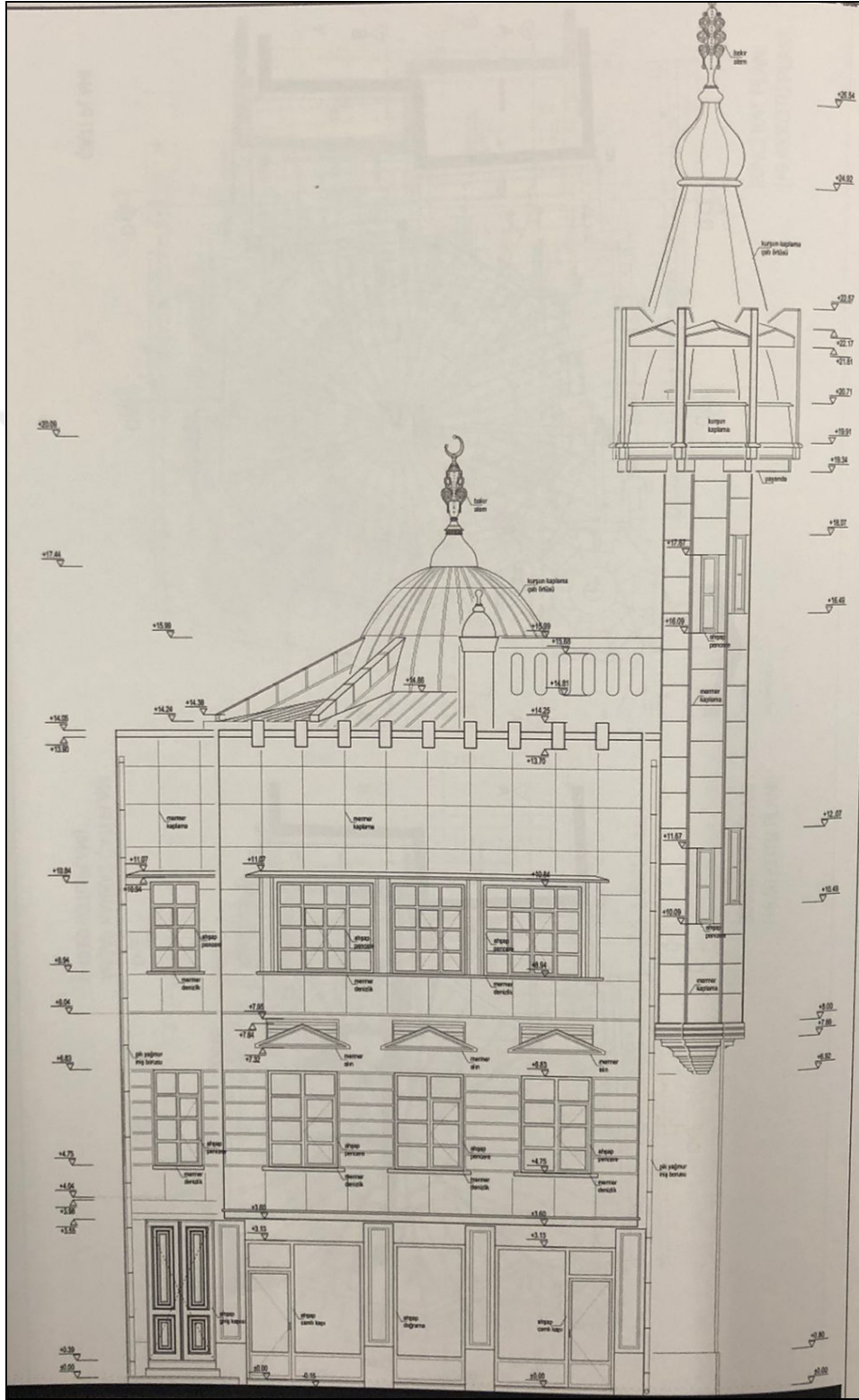
Şekil 6.9 Karaköy Camisi rekonstrüksiyon projesi çatı planları (Tarihi Çevre Koruma Müdürlüğü Projeleri, 2013:131).

Şekil 6.10 Karaköy Camisi rekonstrüksiyon projesi B-B kesiti (Tarihi Çevre Koruma Müdürlüğü Projeleri, 2013:134).

Şekil 6.12 Karaköy Camisi rekonstrüksiyon projesi batı cephesi (Tarihi Çevre Koruma Müdürlüğü Projeleri, 2013:133).

Şekil 6.13 Karaköy Camisi rekonstrüksiyon projesi kuzey cephesi (Tarihi Çevre Koruma Müdürlüğü Projeleri, 2013:132).

Şekil 6.14 Karaköy Camisi rekonstrüksiyon uygulamasının 3D model çalışması (AGS Mimarlık Ofisi)

Şekil 6.15 Karaköy Camisi'nin rekonstrüksiyon uygulamasının 3D model çalışması (Tarihi Çevre Koruma Müdürlüğü Projeleri, 2013:137).

Şekil 6.16 Karaköy Camisi rekonstrüksiyon uygulamasının 3D model çalışması (AGS Mimarlık Ofisi).

Rekonstrüksiyon projesi onaylanmış olsa da Karaköy Camisi'nin inşaatı başlamamış, cami arazisinin levhalarla çevrelenerek kapatılmıştır (Şekil 6.17). Milliyet web sayfasında 22 Kasım 2014 tarihinde yayınlanan haberde¹³⁵ İstanbul Büyükşehir Belediyesi'nin caminin alt katındaki dükkanların mülkiyeti özel şahıslarda olduğundan inşaatın rekonstrüksiyon uygulamasının başlayamadığı açıklamasına yer verilmiştir:

“Söz konusu mescidin altında daha önceden var olan dükkânların mülkiyeti özel şahıslarda bulunmaktadır. Restorasyon projesinin başlayabilmesi için mülkiyetin tamamının İBB’de bulunması gerekmektedir. Dolayısıyla konu mahkemelik olup, inşaatın başlayabilmesi için mahkeme sonucu beklenmektedir”

Şekil 6.17 Karaköy Camisi arazisi, [Derya Gürsel’in fotoğrafı]. (2015). Arkitera.

Vakıflar Genel Müdürlüğü yetkililerinden Avni Köse (2021:11) de caminin yer aldığı 100 ada, 5, 9, 11, 13, 17, 18, 19, 20 ve 21 parsellerin arasından 5, 9, 17 sayılı parsellerin kadastroda halen şahıslar adına kayıtlı olduğundan bu parsellerin kamulaştırıldığı açıklamasında bulunmuştur. Avni Köse’nin açıklamasında 5, 9 ve 17 numaralı parsellerin özel mülkiyette olduğunu belirtmiştir ancak Şekil 6.1, Şekil 6.2 ve Şekil 6.3’te gösterilen İstanbul II Numaralı Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu’nun kararlarında 5, 9 ve 13 numaralı parsellerin özel mülkiyette olduğu yazmaktadır.

¹³⁵ İNAN, M. (22 Kasım 2014). Menderes yıktırdı “özel şahsa” uymadı. Erişim adresi: <https://www.milliyet.com.tr/gundem/menderes-yiktirdi-ozel-sahsa-uyyadi-1973142>

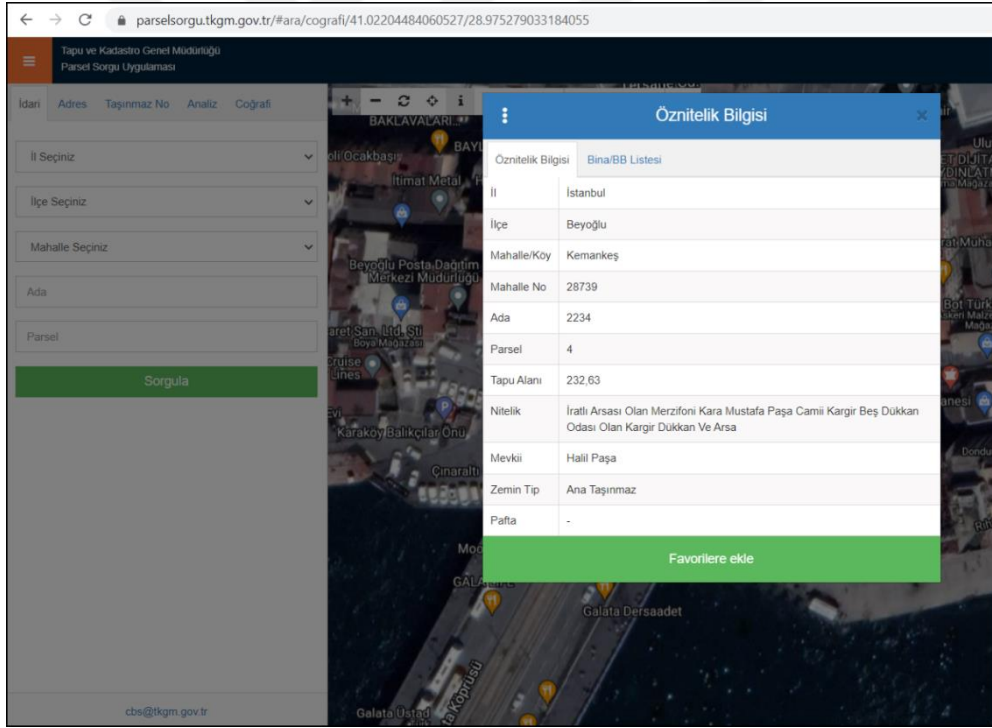
Karaköy Camisi'nin yeniden inşası kararı uygulamaya geçmeyi beklerken 2 Ocak 2020 tarihli Resmi Gazete'de 1975 sayılı kararla, Karaköy Camisinin ihyası için 2228 ada 5 parsel ile 2230 ada 13 parselin Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından acele kamulaştırılmasına karar verildiği ilan edilmiştir (Şekil 6.18).

2 Ocak 2020 PERŞEMBE	Resmî Gazete	Sayı : 30996					
CUMHURBAŞKANI KARARI							
							
Karar Sayısı: 1975							
İstanbul İli, Beyoğlu İlçesi, Kemankuş Mahallesinde bulunan ve ekli listede ada ve parsel numaraları ile diğer kamulaştırma bilgileri yer alan taşınmazların, Merzifonlu Kara Mustafa Paşa Camii'nin yeniden ihyası amacıyla Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından acele kamulaştırılmasına, 2942 sayılı Kamulaştırma Kanununun 27 nci maddesi gereğince karar verilmiştir.							
1 Ocak 2020							
Recep Tayyip ERDOĞAN CUMHURBAŞKANI							
1/1/2020 TARİHLİ VE 1975 SAYILI CUMHURBAŞKANI KARARININ EKİ LİSTE							
SIRA NO	İLİ	İLÇESİ	MAHALLESİ	ADA NO	PARSEL NO	TAŞINMAZIN YÜZÖLCÜMÜ (m ²)	KAMULAŞTIRILACAK KISIM
1	İSTANBUL	BEYOĞLU	KEMANKEŞ	2228	5	21	TAMAMI
2	İSTANBUL	BEYOĞLU	KEMANKEŞ	2230	13	19	7665/38880 HİSSESİ

Şekil 6.18 2 Ocak 2020 tarihli Resmî Gazetede ilan edilen 1975 sayılı kamulaştırma kararı (Erişim adresi: <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2020/01/20200102.pdf>).

İstanbul Vakıflar 1. Bölge Müdürlüğü Emlak Şefliği Birimi yetkilileriyle 18 Ekim 2022 tarihinde bizzat yapılan görüşme sonucunda, Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından açılan kamulaştırma davasının 22 Nisan 2022 tarihinde sonuçlandığı ve mülkiyetin vakıflara geçtiği öğrenilmiştir. Caminin rekonstrüksiyon sürecinde sıradaki işlemin cami parsellerinin tevhid olduğu söylenmiştir.

İstanbul Vakıflar Genel Müdürlüğü Emlak Şefliği Birimi yetkilileriyle 18 Mayıs 2023 tarihinde bizzat yapılan bir diğer görüşme sonucunda tevhid işleminin tamamlandığı ve Karaköy Camisi tapu bilgilerinin 2234 ada, 4 parsel sayılı yerde 232,63m² alan olarak kaydedildiği öğrenilmiştir. Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü'nün Parsel Sorgu Uygulamasında Karaköy Camisi arsasının niteliği *“Merzifonî Kara Mustafa Paşa Camii Kargir Beş Dükkan Odası Olan Kargir Dükkan ve Arsa”* olarak görünmektedir (Şekil 6.19).

Şekil 6.19 Karaköy Camisi tapu bilgileri (Tapu Parsel Sorgulama web sayfası).

İstanbul Vakıflar 1. Bölge Müdürlüğü Sanat Eserleri Şube Birimi yetkilileriyle 18 Mayıs 2023 tarihinde bizzat yapılan görüşmede Karaköy Camisi rekonstrüksiyon uygulamasının ne zaman başlayacağıyla ilgili bilgi alınmıştır. Yetkililerden, Karaköy Camisi'nin yeniden inşası, Vakıflar Genel Müdürlüğü 2023 yılı yatırım programına dahil edilmediğinden yapı yaklaşık maliyet işlemlerinin

başlatılmadığı dolayısıyla rekonstrüksiyon uygulaması için ihalenin yapılmadığı öğrenilmiştir.

Karaköy Camisi rekonstrüksiyonu için yasal süreç tamamlanmıştır. Ancak resmî kurumlar tarafından uygulamanın ne zaman başlayacağını bildiren takvim bilgisi kamuoyuyla henüz paylaşılmamıştır. Tartışmalı da olsa, yüzyıl dönümünün simge yapılarından biri olan Karaköy Camisi'nin yeniden inşa edilerek canlandırılması muhtemel görünmektedir. Karaköy Camisi'nin tarihçesinde yeni bir döneme girileceği anlaşılmaktadır.

6.2 Konuya Mimari Kamuoyundan Tepkiler

Karaköy Camisi'nin yıkımının üzerinden elli iki yıl geçtikten sonra alınan rekonstrüksiyon kararının da yıkımı gibi mesleki kamuoyunda endişeyle karşılandığı gözlenmektedir. Özellikle 2000li yıllarda, İstanbul'da kamu eliyle yürütülen rekonstrüksiyonlara yönelik eleştirel yaklaşımın, bu kararda da dile getirildiği görülmektedir.

2010-2019 yılları arasında Vakıflar Genel Müdürlüğü görevinde bulunan Siyaset Bilimci Dr. Adnan Ertem, Türkiye genelinde günümüze ulaşmamış yüz elli adet cami tespit ettiklerini ve bunlardan yüz otuz tanesinin İstanbul'da olduğunu söylemiştir¹³⁶. Büyük çoğunluğunun Adnan Menderes'in başbakanlığı döneminde yıkıldığını belirten Ertem, yıkılan bazı camilerden yerine bina (apartman) yapılanlar için herhangi bir şey yapılamayacağını ancak yeri boş duran camilerin yeniden yapımı için çalışma başlattıklarını açıklamıştır. Ertem, bu camilerden birinin Rumeli Hisarı içinde sadece minaresi kalan Fetih Camisi (Şekil 6.20) (Şekil 6.21), diğerinin Yeniköy Parkı'ndaki tamamen yıkılmış olan Fazıl Efendi Camisi ve bir diğerinin de Karaköy Camisi olduğunu belirtmiştir. Ertem, camilerin yeniden yapımlarına gerekçe olarak ise vakfiyelerdeki hususları göstermiştir.

Ertem, Türkiye genelinde günümüze ulaşmayan cami sayısının yüz elli olduğunu söylese de Semavi Eyice, 2014 ve 2015 yıllarında iki cilt olarak yayınladığı *“İstanbul'un Kaybolan Kültür Varlıkları Suriçi (Fatih) Camileri ve Mescidleri”* çalışmasında, Fatih (sur içi)'te bakımsızlık, onarımsız kalması, imar faaliyetleri

¹³⁶ ÖZGENÇ, M. (18 Temmuz 2013). Rumeli Hisarı'na Fetih camisi. Erişim adresi: <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/rumeli-hisarina-fetih-camisi-23750724>

sebebiyle ve Osmanlı döneminde ortadan kalkan yüz doksan altı tane cami ve mescit olduğunu tespit etmiştir¹³⁷. Bunlardan; Altıboğaç Mescidi, Avcı Bey Cami, Aynalı Çeşme (Kavak) Cami, Cafer Ağa Cami, Çilingirler Mescidi, Çoban Çavuş Cami, Hacı Bayram Kaftani Cami, Hacı Piri Mescidi, Hasırcı Melek Cami, Hoca Çakır Ağa Mescidi, Kadıasker Abdurrahman Efendi Cami, Kambur Mustafa Paşa Mescidi, Karanohut Cami, Kasapbaşı Mescidi, Katip Şemseddin Mescidi, Cami (Katip Muslihittin Cami) (Tatlıkuyu Mescidi), Koruk Tekkesi Mescidi, Lalezar Cami, Macuncu Kasım Cami, Mihrinaz Mescidi, Mimar Acem Mescidi, Piri Mehmet Paşa Tekke Mescidi ve Medresesi, Saraç Doğan Mescidi, Selçuk Sultan Cami, Sinan Paşa Mescidi, Süca Mehmet Çavuş Cami, Şeyh İzzi Mescidi, Şeyhülislam Mescidi, Tarsus Mescidi, Taya Hatun Cami, Uzun Yusuf Cami olmak üzere toplamda otuz üç tanesi yeniden yapılmıştır (Eyice, 2014;2015).

Şekil 6.20 Fetih Camisi'nden geriye kalan minaresi [Mustafa Cambazın fotoğrafı]. (2012).

¹³⁷ Semavi Eyice'nin Fatih (Sur İçi)'te bakımsızlık, onarımsız kalması, imar faaliyetleri sebebiyle ve Osmanlı döneminde kaybolan mescidler ve camilerin sayısı yüz doksan altı olarak tespit etmiştir. Listeler için bkz: EYİCE, S. (2014), İstanbul'un Kaybolan Kültür Varlıkları Suriçi (Fatih) Camileri ve Mescidleri-I-. İstanbul:Kültür A.Ş. ve EYİCE, S. (2015), İstanbul'un Kaybolan Kültür Varlıkları Suriçi (Fatih) Camileri ve Mescidleri-II-. İstanbul:Kültür A.Ş.

Şekil 6.21 Fetih Camisi'nin 2015 senesinde tamamlanan rekonstrüksiyon uygulaması [F.Yasin Köroğlu'nun fotoğrafı]. (2022).

Caminin yıkıldığı dönemde fakültede olan ve gerek caminin inşa edildiği mimari ortam gerekse de camiyle ilgili detaylı çalışmaları bulunan Mimar Afife Batur, yeniden yapımı konusunda kendisinden destek istendiğini, ancak tamamlanan proje için kendisine danışılmadığını söylemiştir¹³⁸. Eğer söz konusu arsanın hazineden belediyeye devredilme sorunu çözüldüyse caminin yeniden yapılabileceğini dile getirmiştir. Batur, Belediyenin caminin eski yerine ve aynı mimari üslupta – o üslubu uygulayabilecek ustalar bulunabilirse- yaptırmasını yerinde bulduğunu söylemiş ve bu işin ustalarının İtalya'da olmasından dolayı yeniden yapım için İtalyan hükümetiyle iş birliği yapılabileceğini belirtmiştir. Bununla birlikte Batur, yeniden yapımın hem iyi hem de tehlikeli bir fikir olduğuna dikkat çekmiştir. Bu fikrin iyi yanını kaybedilmiş bir yapının tekrar canlandırılmasının gelişigüzel yıkımlar için bir direnç oluşturabilmesi; kötü yanını ise popüler talepler uğruna ortaya karikatür bir yapı çıkma ihtimali olarak açıklamıştır. Batur ayrıca istediği ustalarla çalışmak ve tek yetkili olmak şartlarıyla bu işi kabul edeceğini söylemiştir.

¹³⁸ KAPLAN, S. (27 Ocak 2003), Karaköy Camisi'nin sadece kayıp iki taşını bulabildik. Erişim adresi: <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/karakoy-camisi-nin-sadece-kayip-iki-tasini-bulabildik-124236>

Mimar Zeynep Ahunbay (2012:51), Beyoğlu Koruma İmar Planı'nda rekonstrüksiyonu önerilen, uzun zaman önce yıkılmış ve hakkında yeterince veri olmayan yapıların yeniden inşa edilmesinin pek çok sorunsalı olacağına dikkat çekmiştir. Ahunbay'a göre, uluslararası koruma ilkelerine göre halen ayakta olan, özgün tasarım ve detaylarını koruyan eserlerin onarılması, yaşatılması öncelikli olmalıdır. Bu bağlamda Karaköy Camisi'nin rekonstrüksiyonunu değerlendiren Ahunbay, özgün parçaları kaybolan ve uygulanan projenin rölöve, iç mekân düzeni, minare ve diğer detayları açıklayan fotografik ve grafik belgeleri olmayan bir yapının yeniden inşasının tahminlere dayanmak zorunda kalacağını söylemiştir. Bir yapı adasının ucunda özgün mimarisi doğu cephesi bitişik nizam olarak inşa edilen Karaköy Camisi planda bağımsız bir yapı adası üzerinde tek başına yükselmektedir. Ahunbay, ortadan kaldırılan yapı adası olmadığında açığa çıkacak cephenin nasıl olacağını uygulamada karşılaşılabilecek sorunlardan biri olarak göstermiştir. Alt katlardaki dükkanların ve caminin arasındaki üslup farklılığına dikkat çekerek, "...fevkani caminin, ayrıntıları bilinmeyen hikayesi, yıkım kayıtları, belki ileride Vakıflar Bölge Müdürlüğü arşivinden bulunacaktır" diyen Ahunbay, bu aşamada yetersiz verilerle rekonstrüksiyon uygulamasından vazgeçilmesi gerektiğini söylemiştir.

Ahunbay'ın (2012:51) önemli bulduğu bir diğer konu da Karaköy Camisi'nin inşası için gerekçelerin açıklanması gerektiğidir. Yıkımının üzerinden geçen uzun bir zamandan sonra kamusal alanın cami ögesini tekrar kazanması gerekli midir sorusunu sorar. Ahunbay, caminin yerinde bugün anlamsız bir boşluk olmadığından, Karaköy Camisi'nin İstanbulluların hafızasında yer etmiş vazgeçilmez bir imge olmadığından ve Yeraltı Camisi ile Kemankeş Camilerinin bölgedeki cami ihtiyacını karşıladığından rekonstrüksiyona gerek duyulmadığını belirtmiştir.

Ahunbay (2017:32), bir başka çalışmasında rekonstrüksiyonu uluslararası koruma ilkeleri bağlamında ele almıştır. Ahunbay, tüm dünyada tarihi yapıları koruma uygulamalarında uluslararası kurallara göre hareket edildiğini aktarmıştır. Korumada özgünlük önde gelen bir ilke olduğundan, yeniden yapımın kısıtlanmak istenen ve olumsuz karşılanan bir koruma yöntemi (Deniz Mazlum, 2014) olduğunu belirtmiştir. Ancak doğal afetler, savaşlar, kimlik belirtme arzuları yeniden tapımı desteklemekte ve isteklerin karşılanması için tartışmalar

sürmektedir. İnsanların sevdikleri ve anılarına ev sahipliği yapmış yerlerin düşmanlarca tahrip edilmesiyle bu çevrelerden mahrum kalmaları etkileri uzun süren olumsuzluklar meydana getirdiğinden insanlar yaşadıkları çevrenin tekrardan eski haline gelmesini istemektedirler. Örneğin 1993'te yıkılan Mostar Köprüsü ve çevresinin yeniden canlandırılması için UNESCO şemsiyesi altında birçok ülke katkıda bulunmuş, Afganistan Bamiyan'da Buda heykelinin parçalanması uluslararası toplumu harekete geçirmiş ve onarım çalışmaları yapılmış, Suriye Halep'te Mimar Sinan'ın eseri Hüsrev Paşa Camisi'nin yeniden yapımı için araştırmalara başlanmıştır (Ahunbay, 2017:32).

Ahunbay, yeniden yapımda dikkat edilmesi gereken bilimsel ölçütün ilk biçimin tam ve kesin olarak belirlenmesi olduğunu belirtmiştir. Bir rekonstrüksiyon uygulanacaksa bunun için ulaşılabilen tüm kaynaklar araştırılır, alandaki var olan izler kazı yapılarak bulunur. Böylece yapının bütün olarak biçim ve teknik özellikleri, tasarım dili anlaşılabilir, yapısal davranışı analiz edilebilir. Bu çalışmaların uzmanlık gerektiren ve uzun yıllara yayılan çalışmalar olduğunu söylemiş ve Frauenkirche örneğini vermiştir. Almanya'nın Dresden kentindeki bu kilisenin yeniden yapılması için farklı disiplinlerden uzmanların on üç yıl çalıştığını (Wenzel, 2007'den aktaran Ahunbay, 2017:33) aktarmıştır.

Ahunbay (2017:32)'a göre, özgünlük ve zamanın izlerini korumak rekonstrüksiyonda kritik bir öneme sahiptir. Bunun için Venedik Tüzüğü'nün 3. maddesinde *“Anıtların korunmasında ve onarılmasındaki amaç, onları bir sanat eseri olduğu kadar bir tarihi belge olarak da korumaktır”* ifadesini hatırlatmıştır. Kasıtlı yıkımlar yeniden yapım için haklı bir gerekçe oluştursa da ilk yapıya ait veriler kısıtlıysa, yıkım öncesi durumu gösteren rölöve, fotoğraf vb. belgeler yoksa tipolojik araştırmalara ve analojiye gidilmektedir. Sonuçta hayal gücü ve tahmine dayalı tarih adına kaygı uyandıran rekonstrüksiyon uygulamaları meydana gelmektedir. Böyle olmadığında günümüz malzemesiyle inşa edilmiş, tarihi yapıya benzeyen yeni binalar ortaya çıkmaktadır (Ahunbay, 2017:32). Ahunbay, uzaktan çekilmiş bir fotoğraftan, ölçeksiz bir eskizden yola çıkılarak zorla yapılan rekonstrüksiyonlar kesinlikle karşı durulması gereken uygulamalar olduğunu söylemiştir.

Yine Venedik Tüzüğü'nün 9. Maddesinde:

“Onarım uzmanlık gerektiren bir iştir. Amacı, anıtın estetik ve tarihi değerini korumak ve ortaya çıkarmaktır. Onarım kendine temel olarak aldığı orijinal malzeme ile güvenilir belgelere saygıyla bağlıdır. Faraziyein başladığı yerde onarım durmalıdır; yapılması gerekli herhangi bir eklemenin mimari kompozisyonundan farkı anlaşılabilmesi ve gününün damgasını taşımalıdır. Herhangi bir onarım işine başlamadan önce ve bittikten sonra, anıtın arkeolojik ve tarihi bir incelemesi yapılmalıdır”

denildiğinden yeniden yapımın titizlikle yürütülmesi gereken bir iş olduğunu ve eğer veriler eksikse ileri gidilmemesinin istendiğini aktarmıştır.

Ahunbay, yeniden yapım için güvenilir verilere ihtiyaç olduğu kadar, donanımlı bir uygulama ve denetim ekibine de ihtiyaç olduğunu dile getirmiştir. Yeniden yapımda dönem mimarisini ve yapım tekniklerini bilen mimarlara ve ustalara gereksinim olduğunu söylemiştir. Geleneksel yapım tekniğini bilmeyen ustalar tarafından makineyle kesilmiş taşların işlenmeden olduğu gibi koyulmasını, çimentolu harç kullanımını vb. yapılan işin istenilen düzeye ulaşmasını ve yapılan işin amacına hizmet etmesini zorlaştıran durumlara örnek olarak göstermiştir.

Ahunbay (2017:32), 2000 yılında yayınlanan Riga ve Krakow tüzüklerinde yeniden yapımlarla ilgili kısıtlayıcı görüşlerin öne çıktığını aktarmıştır. Riga’da toplanan ICOMOS ve ICCROM uzmanlarınca hazırlanan Riga Tüzüğü’nün 1. maddesinde: *“Kültürel mirasın kopyalanması genellikle geçmişin izlerinin yanlış temsiline yol açar. Her mimari eser yaratıldığı zamanı yansıtmalıdır; çevreye duyarlı, uygun yeni yapılarla çevresel bütünlük korunabilir”* denilerek kopyacılıktan uzak yeni ve yaratıcı tasarımların teşvik edildiğini söylemiştir. Yine aynı tüzüğün 2. maddesinde:

“Özel durumlarda, doğal nedenler veya insanların neden olduğu felaketler gibi sıra dışı koşullarda yitirilen, yöre tarihi ve kültürleri için üstün sanatsal, simgesel veya çevresel (kentsel veya kırsal) önem ve anlam taşıyan kültür mirasının yeniden yapımının kabul edilebileceğine”

Krakow’da bir araya gelen uzmanların ürettiği Krakow Tüzüğü’nün rekonstrüksiyonla ilgili 4. Maddesinde ise:

“Yapıların büyük bölümlerinin kendi üslubunda yeniden yapılmasından kaçınılmalıdır. Mimari önemi olan küçük parçaların kesin, tartışmasız

belgelemeye dayanmak koşuluyla yeniden yapımı, bir istisna olarak, kabul edilebilir.

Eğer yapının doğru kullanımı için daha kapsamlı mekânsal ve işlevsel kısımların yeniden yapımı gerekliyse, bunlar çağdaş mimariyi yansıtmalıdır. Savaş veya doğal felaket sonucu yok olan bir yapının tümünün yeniden yapımı ancak tüm toplumun kimliğine ilişkin sosyal veya kültürel nedenler varsa kabul edilebilir”

denildiğinden, belirtilen hususlara göre yeniden yapımın ancak çok özel durumlarda uygulanabileceğinin vurgulandığını aktarmıştır.

Ahunbay (2017:35), uluslararası tüzüklerle vurgulanan yeniden yapımı kısıtlayıcı maddelerin ticari ve politik kaygılarla göz ardı edilmesi, yeniden yapımların artmasını uzmanlarda endişe uyandırdığını söylemiştir. Tarihi kentler öğretici ve anlamlı bilgiler taşıyan eserleriyle güzel ve değerli olduklarını; kopya yapılarla donatılmalarının değerlerini azaltan ve istenmeyen bir durum olduğunu belirtmiştir.

Yanan ya da ihmal sonucu çöken tarihsel yapıların onarılıp kentteki boşlukların doldurulmasının dokunun bütünlenmesine katkı sağladığı için önemli bulunmaktadır. Bunun için yapının öneminin, geleceğe aktarılacak biçimsel özelliklerin doğru değerlendirilmesi gerektiğini vurgulamıştır. Ancak yeterli veri olmadan İstanbul’da Cumhuriyet dönemindeki değişim için oluşmuş yeşil alanları meydanları işgal edecek bir şekilde tarihi canlandırmak için ihya adı altında yapılmak istenen ve inşa edilen yapıların sorunlu olduğunu belirtmiştir. Ahunbay, verdiği örnekler üzerinden bazı rekonstrüksiyon uygulamalarını hem yeniden yapımları için gerekli veri olmaması hem de yapılan uygulamanın kente sağladığı katkı üzerinden değerlendirerek eleştirmiştir. Unkapanı’nda köprü yapılırken yıkılan Süleyman Subaşı Camisi’nin (Şekil 6.22) yeri kaydırılarak yeşil alan içinde yeniden inşa edilmesinin (Şekil 6.23) Haliç silüetine nasıl bir değer kattığını ve ne gibi bir kamusal yararı olduğunu sorgulamıştır. Aynı şekilde Rumelihisarı’nın içindeki caminin (Şekil 6.20) hangi verilere dayanılarak yapıldığını ve tarihi geri döndürmenin mümkün olup olmadığını sorgulamıştır.

Şekil 6.22 Süleyman Subaşı Camisi¹³⁹'nin yeri [Fotoğrafçı bilinmiyor]. (2014).
Mimdap.

Şekil 6.23 Süleyman Subaşı Camisi'nin 2015'te tamamlanan rekonstrüksiyon uygulaması [Yazarın fotoğrafı]. (2023).

¹³⁹ Mimar Sinan tarafından 1571'de inşa edilmiş, Atatürk (Unkapanı) Köprü'sü yapılırken 1940'ta yıkılmıştır (Bilal Bilgili, 2015:424).

Bir arkeolojik alanda kültürel etkinliklerde kullanımını engelleyecek şekilde yıkılmış bir caminin yeniden ayağa kaldırılmasının mantıklı olup olmadığını sorgulamıştır. Zeyrek'te, Orta Çağ sarnıcının üzerinde çok az veri ile inşa edilen Piri Paşa Mescidi'nin (Şekil 6.24) kentsel çevreye bir değer katmadığını belirtmiştir (Şekil 6.25). Üzerine konumlandırılan Orta Çağ yapısına zarar vereceğine dair statik raporu olmasına rağmen rekonstrüksiyondan vazgeçilmediğini belirtmiştir. Mescidin içi gibi “tümüyle uydurma” yapılar yapmanın korumayla ilişkisi kurulamayan politik çabalar olduğu değerlendirmesinde bulunmuştur. 1930'lu yıllarda yıkılan Ayasofya Medresesi'nin yeniden yapımının Ayasofya'ya bir değer katmayacağını aksine rahat bir şekilde algılanmasını engelleyeceğinden Ayasofya'nın Dünya Mirası değerleri için bir tehdit olacağını ileri sürmüştür. Benzer şekilde Süleymaniye'deki 1960'larda yıkılarak yerine betonarme bir bina inşa edilen Edhem Paşa Konağı'nın yeniden inşa tasarısını da eleştirmiştir. Ahunbay, yapılan restitüsyon çalışmasını bilimsel bir çaba olarak öğretici bulsa da sınırlı sayıdaki fotoğraflara göre inşa edilecek yapının İstanbul'a ne kazandıracağını sorgulamıştır. Güvenli olmayan bu verilere göre çalışmalar yapmak yerine Riga ve Krakow tüzüklerinde vurgulandığı üzere tarihi kent dokusuna uyumlu yeni bir tasarım geliştirmenin ve günümüzün anlamlı ve değerli bir katkısıyla dokunun bütünlüğünü sağlamanın daha doğru görüldüğünü belirtmiştir. Saraybosna'da Avusturya egemenliğinde yapılan ve savaştan sonra yıkılan bir müzik pavyonu üzerinden özgün çizimlerinin olmasının rekonstrüksiyonu ne ölçüde başarılı kılacağını tartışılması gereken önemli bir sorun olarak işaret etmiştir. Mimar ve döneminin ortamı, ustaları, malzemeleri olmadan bir eserin yeniden yapılması dönemin ruhunun ve mimarın uygulamaya katkısını göz ardı edecektir. Yeniden yapılan bir müzik pavyonu her ne kadar on dokuzuncu yüzyıl tasarımı olsa da aslında bir yirmi birinci yüzyıl yapısıdır. Ahunbay, yeniden yapılan müzik pavyonunun insanların hoş vakit geçirebileceği bir mekân olarak hizmet verse de bu tür uygulamaların yaygınlaşmasını doğru bulmamıştır. Benzer şekilde 1958 senesinde yıkılan Karaköy Camisi'nin özgün çizimlerinden yararlanılarak yeniden inşa edilmesinden doğacak sorunlara değinmiştir. İnşa edilmesi planlanan bölgenin 1950'li yıllardan daha sıkışık bir durumda olduğunu ve yapılan yaya ve araç trafiği için yapılan düzenlemelerin alanı daraltmasını bir sorun olarak belirtmiştir. Bir başka dikkat çektiği sorun ise çizimler ve fotoğraflarla

kıyaslandığında D'Aronco'nun bazı tasarım kararlarını değiştirmiş olmasıdır. Veriler eksik ve özgün parçalarının çoğu da kaybolmuştur. Geriye kalan iki parçayla, mimarı olmadan inşa edilmesinin doğru olup olmadığını sorgulamıştır. Karaköy Camisi'nin bezemelerinin hangi kurum tarafından denetleneceğinin belli olmadığını söylemiştir. Mimarı olmadan sadece çizimlere dayanarak yapılacak üretimi kuşkulu bulmuştur. İşlevsel olarak gerekli olmayan caminin yeniden yapımını mantık dışı olarak değerlendirmiştir.

şekil 6.24 Zeyrek, Piri Paşa Mescidi minaresi ve altındaki sarnıç kalıntıları [Mustafa Cambaz fotoğrafı]. (2010).

şekil 6.25 Zeyrek, Piri Paşa Mescidi rekonstrüksiyon uygulaması [F. Yasin Koroęlu'nun fotoğrafı]. (2022).

Karaköy Camisi'nin yeniden yapımını uluslararası kabul görmüş koruma ilkeleri bağlamında değerlendiren bir diğer uzman da Mimar Mine Esmer'dir. Esmer (2013), konuyu Valletta Prensipleri¹⁴⁰ çerçevesinde ele almıştır. Valletta Prensipleri, tarihî kentler ve kentsel alanların korunması konusunda ele alınan yaklaşım ve değerlendirmeleri kapsayan CIVVIH¹⁴¹ Washington Tüzüğü (1987) ve Nairobi Tavsiyeleri'ni (1976) referans alarak güncellenmiş ve 28 Kasım 2011 tarihli ICOMOS toplantısında kabul edilmiştir. Valetta Prensipleri, geçmişte yapılan hataları ve olumsuz etkilerini değerlendirerek tarihi kentlerdeki değişimin ilkelerini, hızını ve oranını belirlemiştir. Esmer, Karaköy Camisi'nin parçaları bulunmuş olsa yeri halen boş olduğu için rekonstrüksiyonunun düşünülebileceğini söylemiştir. Esmer'e göre, ince bir işçilik ve dönem özellikleri taşıyan yapıyı taklit ederek yeniden inşa etmenin bir anlamı olmayacağını belirtmiştir. Tamamen yok olmuş bir yapının birebir nasıl yapılacağı, işçiliği vb. sorunlar ise konunun farklı çözümsüz yönleri olduğunu vurgulamıştır. Yeniden inşa edilecek caminin bir replika olacağını ve kültürel miras değeri taşımayacağını dile getirmiştir. Esmer, Valletta prensiplerine göre tarihi kentler ve kentsel bölgelerin bir toplumun değişimini ve kültürel kimliğini yansıtan üç boyutlu yapılar olduğunu aktarmıştır. Bu bölgeler onları oluşturan geçmişin canlı kanıtıdır. Karaköy Camisi'ni taklit ederek inşa edilecek yapının ise geçmişin bir parçası olmayacağını ve insanları yanıltacağını belirtmiştir. Esmer, tarihi kamusal alanın yine bu prensiplere göre, yalnızca sirkülasyon olarak kullanılacak bir alan değil aynı zamanda “düşünme, öğrenme, eğlenme işlevleriyle kullanılacak” bir kaynak olduğunu söylemiştir. Bu yüzden, tasarımı, düzenlenmesi ve dahası yönetimi taklit yapılarla yanıltıcı bilgiler sunmaya değil; karakterini ve güzelliğini korumaya yönelik olması gerektiğini belirtmiştir.

Mimar Sinan Genim (2014)¹⁴², Karaköy Camisi'nin kolaylıkla inşa edilebilecek bir eser olmadığını vurgulamıştır. Türkiye'de bu eseri yeniden yapabilecek bir uzman olup olmadığı konusunda tereddüdünü dile getirmiştir. Ayrıca bölgeye

¹⁴⁰ Valletta Prensipleri: Tanımlar, Değişimin Farklı Yönleri (Zorlayıcı Etkenler), Müdahale Kriterleri ve Öneriler ve İzlenebilecek Yollar olmak üzere dört bölümden oluşmaktadır (Mine Esmer, 2013).

¹⁴¹ 1982 yılında ICOMOS'a üye ülkelerden bir araya gelen uzmanlarla kurulmuş, tarihî kentlerin ve köylerin korunması için çalışan uluslararası bir komitedir (Mine Esmer, 2013).

¹⁴² Sinan Genim'in görüşlerinin yer aldığı haber için bkz: İNAN, M. (22 Kasım 2014), Menderes yıktırdı “özel şahsa” uymadı. Erişim adresi: <https://www.milliyet.com.tr/gundem/menderes-yiktirdi-ozel-sahsa-uyumadi-1973142>

yakın Yeraltı ve Kemankeş camileri varken Karaköy Meydanı'na yeni bir cami yapılacak olmasını da gereksiz bulmuştur. Genim, eğer Karaköy Camisi yeniden yapılırsa bunun için daha uygun ve boş bir yer seçilebileceğini, Karaköy'de dar bir alanda cami inşasını doğru bulmadığını belirtmiştir.

Tarih uzmanı İlber Ortaylı (2014)¹⁴³, eski bir eserin yeniden inşa edilmesi için rölövelerin olması gerektiğini vurgulamıştır. Diğer yandan Karaköy Camisi'nin eski yerinde yeniden yapmanın taşıt trafiğini sıkıştıracağını, sadece Karaköy'ün değil, çevredeki diğer semtlerin de trafik akışını etkileyeceğini belirtmiştir. Eğer Karaköy Camisi'nin yeniden inşa edilmesi isteniyorsa bunun için başka bir yer bulunmasını işaret etmiştir.

Karaköy Camisi rekonstrüksiyon proje müellifi Mimar Sebahattin Değirmen-tepe, Fatih Sultan Mehmed Vakıf Üniversitesi'nde 15 Aralık 2014 tarihinde "D'Aronco'nun Kayıp Mescidi: Merzifonlu Kara Mustafa Paşa Camii" seminerini sunmuştur.

Karaköy Camisi rekonstrüksiyon projesi müellifi Mimar Sebahattin Değirmen-tepe, Fatih Sultan Mehmed Vakıf Üniversitesi Haliç yerleşkesinde 15 Aralık 2014 tarihinde "D'Aronco'nun Kayıp Mescidi: Merzifonlu Kara Mustafa Paşa Camii" seminerini sunmuştur (Şekil 6.26). Seminer, Vakıflar Genel Müdürlüğü ve İstanbul Kalkınma Ajansı'nın (İSTAK) ortaklığında kurulan Vakıf Kültür Varlıklarını Koruma uygulama ve Araştırma Merkezi (KURAM) tarafından düzenlenmiştir (İlknur Sudaş, 2014).

¹⁴³ İlber Ortaylı'nın görüşlerinin yer aldığı haber için bkz: İNAN, M. (22 Kasım 2014), Menderes yıktırdı "özel şahsa" uymadı. Erişim adresi: <https://www.milliyet.com.tr/gundem/menderes-yiktirdi-ozel-sahsa-uymadi-1973142>

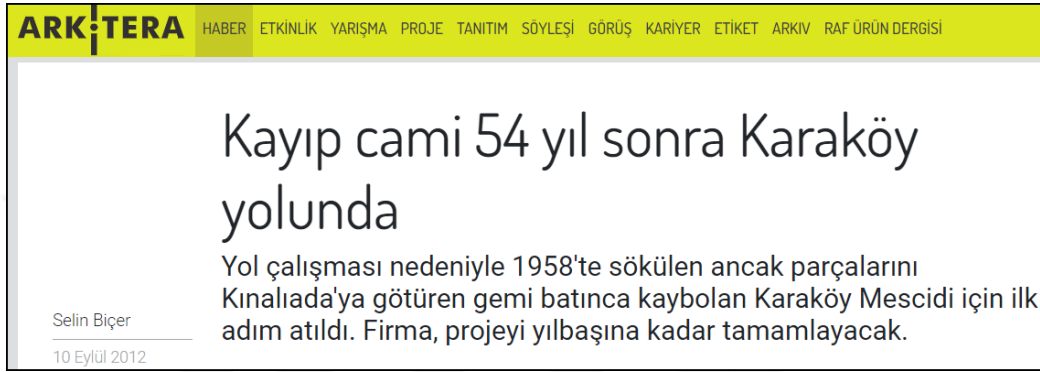

Şekil 6.26 “D’Aronco’nun Kayıp Mescidi:Merizfonlu Kara Mustafa Camii” seminer afişi. (Arkitera, 2014).

Karaköy Camisi’nin rekonstrüksiyon kararıyla birlikte Arkitera’da rekonstrüksiyon sürecine ilişkin Mimar Selin Biçer’in 10 Eylül 2012 tarihli “Kayıp Cami 54 yıl sonra Karaköy yolunda¹⁴⁴” (Şekil 6.27); Şehir Plancısı Derya Yazman’ın 10 Aralık 2012 tarihli “Tarihi Karaköy camii yeniden inşa

¹⁴⁴ BİÇER, S. (2012). Kayıp Cami 54 Yıl Sonra Karaköy Yolunda. Arkitera. Erişim adresi: <https://www.arkitera.com/haber/kayip-cami-54-yil-sonra-karakoy-yolunda/>

ediliyor¹⁴⁵”(Şekil 6.28); Mimar Zehra Betül Atasoy’un 27 Kasım 2012 tarihli “Karaköy Mescidi Tekrar Yapılacak¹⁴⁶” (Şekil 6.29); Mimar İlknur Sudaş’ın 15 Aralık 2014 tarihli “D’Aronco’nun Kayıp Mescidi: Merzifonlu Kara Mustafa Paşa Cami¹⁴⁷”(Şekil 6.30); Şehir Plancı Derya Gürsel ‘in 10 Şubat 2015 tarihli “Karaköy Mescidi Yapım Çalışmalarına Başlandı¹⁴⁸” (Şekil 6.31) yazıları yayınlanmıştır. Bu yazılarda Karaköy Camisi’nin rekonstrüksiyon sürecine ilişkin tezde aktarılanlara ek bir bilgi yer almaz.

Şekil 6.27 Karaköy Camisi’nin rekonstrüksiyon kararı hakkında yayınlanan bir metin başlığı (Arkitera, 2012).

Şekil 6.28 Karaköy Camisi’nin rekonstrüksiyon kararı hakkında yayınlanan bir metin başlığı (Arkitera, 2012).

¹⁴⁵ YAZMAN, D. (2012, 10 Aralık). Tarihi Karaköy Camii Yeniden inşa Ediliyor. *Arkitera*. Erişim adresi: <https://www.arkitera.com/haber/tarihi-karakoy-camii-yeniden-insa-ediliyor/>

¹⁴⁶ ATASOY, Z. (2012, 27 Kasım). Karaköy Mescidi Tekrar Yapılacak! *Arkitera*. Erişim adresi: <https://www.arkitera.com/haber/karakoy-mescidi-tekrar-yapilacak/>

¹⁴⁷ SUDAŞ, İ. (2014, 15 Aralık). D’Aronco’nun Kayıp Mescidi:Merzifonlu Kara Mustafa Paşa Camii. *Arkitera*. Erişim adresi: <https://www.arkitera.com/etkinlik/daronconun-kayip-mescidi-merzifonlu-kara-mustafa-pasa-camii/>

¹⁴⁸ GURSEL, D. (2015, 10 Şubat). Karaköy Mescidi Yapım çalışmalarına Başlandı. *Arkitera*. Erişim adresi: <https://www.arkitera.com/haber/karakoy-mescidi-yapim-calismalarina-baslandi/>

Karaköy Mescidi Tekrar Yapılacak!

Raimondo d'Aronco'nun tasarımı, 1958 senesindeki imar faaliyetleri sırasında yıkılan Karaköy Mescidi ayağa kaldırılıyor.

İstanbul Büyükşehir Belediyesi'nin sitesinde projeyle ilgili aşağıdaki bilgiler yer alıyor:

Zehra Betül
Atasoy

27 Kasım 2012
2916 defa okundu.

0 Paylaşım

Şekil 6.29 Karaköy Camisi'nin rekonstrüksiyon kararı hakkında yayınlanan bir metin başlığı (Arkitera, 2012).

D'Aronco'nun Kayıp Mescidi: Merzifonlu Kara Mustafa Paşa Camii

KURAM Seminerleri kapsamında, 15 Aralık Pazartesi günü, Mimar Sebahattin Değirmentepe'nin konuşmacı olarak katılacağı "D'Aronco'nun Kayıp Mescidi: Merzifonlu Kara Mustafa Paşa Camii (Karaköy Mescidi)" isimli semineri saat 12:30'da.

İlknur Sudaş

15 Aralık 2014
1296 defa okundu.

Şekil 6.30 Karaköy Camisi'nin rekonstrüksiyonu hakkında yayınlanan bir metin başlığı (Arkitera, 2014).

Şekil 6.31 Karaköy Camisi'nin rekonstrüksiyon kararı hakkında yayınlanan bir metin başlığı (Arkitera, 2015).

6.3 Konuya Popüler Kamuoyundan Tepkiler

Günümüzde iletişim kanallarının yaygınlaşmasıyla birlikte mimarlık ve belediye imar faaliyetleri daha görünür hale gelmiştir. Karaköy Camisi'nin rekonstrüksiyon kararı popüler kamuoyunun gündeminde kendine yer bulmuştur. Sosyal medyada İstanbul Camileri adlı bir Twitter hesabından 2 Ocak 2021 tarihinde Karaköy Camisi'nin rekonstrüksiyon kararı bir “*müjde*” olarak duyurulmuştur (Şekil 6.32); Türkiye Mimarisi hesabını yöneten Mimar Serkan Ennaç, 24 Ağustos 2021 tarihli gönderisinde Karaköy Camisi'nin yeniden inşa edileceğine dair bir gönderi (Şekil 6.33) paylaşmıştır.

Karaköy Camisi'nin yeniden inşası kamuoyunun tepkilerini dile getiren bir platforma da girmiştir. Change.org'ta 7 Mayıs 2015 tarihinde başlatılan “*Karaköy Mescidi Projesi İptal Edilsin*” kampanyası (Şekil 6.34) dijital ortamda yetmiş altı destekçiye ulaşmıştır, kampanya şu anda kapalıdır.

Konu haber sitelerine de taşınmış; Habertürk'te 10 Aralık 2012 tarihli “*Tarihi Karaköy camii yeniden inşa ediliyor*¹⁴⁹” (Şekil 6.35); Sözcü'de 10 Aralık 2012 “*Karaköy camii yeniden inşa edilecek*¹⁵⁰” (Şekil 6.36); Milliyet'te 11 Aralık 2012 tarihli “*Karaköy Camii diriliyor*¹⁵¹” (Şekil 6.37); Sabah'ta 17 Nisan 2013 tarihli “*Karaköy mescidi yeniden yapılacak*¹⁵²” (Şekil 6.38); Mimdap'ta 17 Nisan 2013

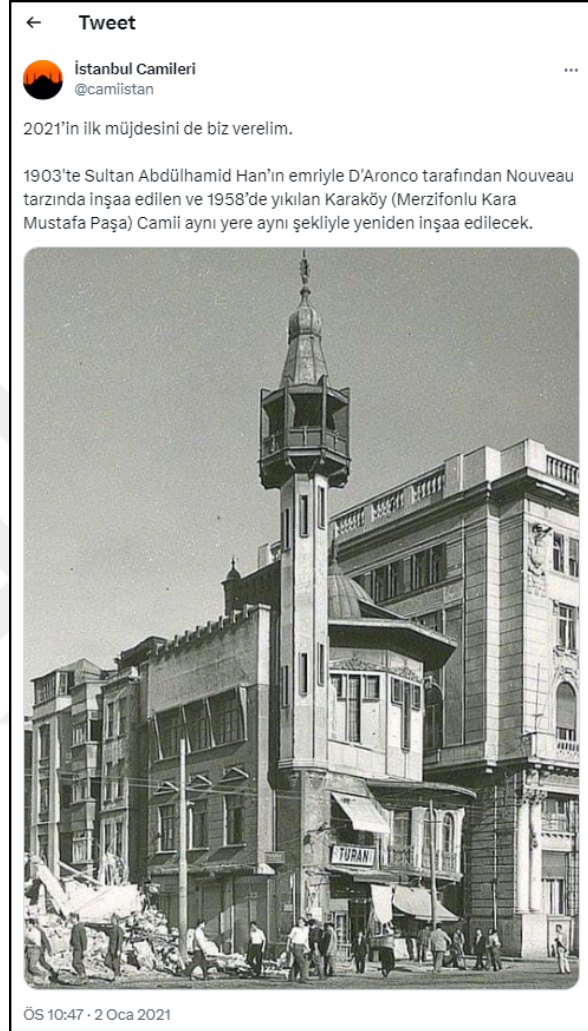
¹⁴⁹ AKKOÇ, S. (2012, 10 Aralık). Tarihi Karaköy Camii Yeniden inşa Ediliyor. *Habertürk*. Erişim adresi: <https://www.haberturk.com/gundem/haber/801854-tarihi-karakoy-camii-yeniden-insa-ediliyor>.

¹⁵⁰ Tarihi camii yeniden inşa edilecek. (2012, 10 Aralık). *Sözcü*. Erişim adresi: <https://www.sozcu.com.tr/2012/gunun-icinden/karakoy-camii-yeniden-insa-edilecek-146011/>.

¹⁵¹ DOKER, C. (2012, 11 Aralık). Karaköy camii diriliyor. *Milliyet*. Erişim adresi: <https://www.milliyet.com.tr/gundem/karakoy-camii-diriliyor-1640101>.

¹⁵² AY, H. (2013, 17 Nisan). Karaköy mescidi yeniden yapılacak. *Sabah*. Erişim adresi: <https://www.sabah.com.tr/yasam/karakoy-mescidi-yeniden-yapilacak-2384310>

tarıhli “Karaköy mescidi yeniden yapılacak¹⁵³” (Şekil 6.39); Turizm Ajansı’nda 2 Ocak 2020 tarihli “Merzifonlu Kara Mustafa Paşa Camii yeniden yapılacak¹⁵⁴” (Şekil 6.40) haberleriyle Karaköy Camisi’nin rekonstrüksiyon kararı duyurulmuştur.

Şekil 6.32 Karaköy Camisi’nin rekonstrüksiyon kararıyla ilgili sosyal medya platformunda paylaşılan bir gönderi (Twitter, 2021).

¹⁵³ Karaköy mescidi yeniden yapılacak. (2013, 17 Nisan). *Mimdaporg*. Erişim adresi: <http://mimdap.org/2013/04/karakoy-mescidi-yeniden-yapylacak/>

¹⁵⁴ Merzifonlu Kara Mustafa Paşa camii yeniden yapılacak. (2020, 2 Ocak). *Turizm Ajansı*. Erişim adresi: <https://www.turizmajansi.com/haber/merzifonlu-kara-mustafa-pasa-camii-yeniden-yapilacak-h34843>

Şekil 6.33 Karaköy Camisi'nin rekonstrüksiyon kararıyla sosyal medya platformunda paylaşılan bir gönderi (instagram, 2021).

Şekil 6.34 Karaköy Camisi'nin yeniden inşasının iptal edilmesi için başlatılan kampanya (change.org, 2015).

Şekil 6.35 Karaköy Camisi'nin rekonstrüksiyon kararıyla ilgili bir haber (Habertürk, 2012).

Şekil 6.36 Karaköy Camisi'nin rekonstrüksiyon kararıyla ilgili bir haber (Sözcü, 2012).

Şekil 6.37 Karaköy Camisi'nin rekonstrüksiyon kararıyla ilgili bir haber (Milliyet,2012).

Şekil 6.38 Karaköy Camisi'nin rekonstrüksiyon kararıyla ilgili bir haber (Sabah,2013).

Şekil 6.39 Karaköy Camisi'nin rekonstrüksiyon kararıyla ilgili bir haber (Mimdaporg, 2013).

Şekil 6.40 Karaköy Camisi'nin rekonstrüksiyon kararıyla ilgili bir haber (Turizm Ajansı, 2020)

7.1 Sonuç

On dokuzuncu yüzyılda İstanbul mimarlık üretimi, yeni aktörlerin elinde, değişen mimari beğenilere uygun çok üsluplu yapılarıyla çeşitlilik arz etmekteydi. Bu dönemde İstanbul'a gelen birçok Avrupalı mimar ya da Avrupa'da eğitim görmüş gayrimüslim Osmanlılar yapı üretim etkinlikleriyle öne çıkmaktaydı. Raimondo D'Aronco da İtalya'dan İstanbul'a gelen konuk bir mimardı. Kentte geçirdiği on beş sene boyunca İstanbul mimarlık üretimine önemli katkılarda bulunan ünlü mimarın yüzyıl dönümünde Art Nouveau üslubuyla tasarladığı Karaköy Camisi (1903-09), İstanbul'un karakteristik camileri arasında yerini aldı. İstanbul'un simge yapılarından biri olan Karaköy Camisi 1958 senesine kadar kullanımdaydı. İstanbul'da 1956-60 yılları arasında başlatılan ve kentin tamamını ele alan imar faaliyetlerinden birçok tarihsel yapı gibi Karaköy Camisi de etkilendi. Cami meydan genişletme gerekçesiyle 1958 senesinde yıkıldı. Bu değerli yapının yıkımı mesleki çevrelerde önemli bir kayıp olarak değerlendirildi. Yıkımının üzerinden elli iki yıl geçmesinin ardından 2010 senesinde rekonstrüksiyon kararıyla tekrar mesleki ve popüler kamuoyunun gündemine taşınan cami halen güncelliğini korumaktadır. Tasarım özellikleri, yıkım öyküsü ve son yıllarda gündeme gelen yeniden inşa kararıyla mimarlık tarihi içerisinde önemli bir yere sahip cami, bugüne dek tekil bir çalışmaya konu olmamıştır. Bu tez, günümüzde ulaşılan tarihsel belgelerle döneminin simge yapılarından biri olan Karaköy Camisi'nin tarihçesini belgelemiştir.

- ADIGÜZEL, H., GÜMÜŞ, M. D., BAYTAR, I., ILICALI, Ö., M., OKÇUOĞLU, T. ve ÖZSAYINER, Z. C.; (2023, 14 Mart). *İstanbul Art Nouveau'su* [Webinar]. Anamed Kütüphane Konuşmaları, Koç Üniversitesi. Erişim adresi: <https://anamed.ku.edu.tr/events/anamed-kutuphane-konusmalari-mujde-dila-gumus-hatice-adiguzel-omer-cenker-ilicali-ilona-baytar-zubeyde-cihan-ozsayiner-ve-tarkan-okcuoglu-istanbul-art-nouveausu/>.
- AHUNBAY, Z. (2012). Karaköy Fındıklı Aksına Yeni Gelişmeler. *Mimarist*, (46), 51-54.
- AHUNBAY, Z. (2017). Yeniden Yapım (Rekonstrüksiyon) İçin Koşullar. *Mimarist*, (60), 32-37.
- AÇIKYILDIZ, B. (1997). 19. Yüzyıl Osmanlı Mimarlığı'nda Neo-Gotik Üslup (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- AKIN, G. (2003). Mongeri'nin Komşuları, *Arkitera Forum*. Erişim adresi: <https://v3.arkitera.com/v1/diyalog/gunkutakin/yazi1.htm>.
- AKIN, N. (2011). 19. yüzyılın ikinci yarısından Günümüze Galata ve Pera. İstanbul: Literatür Yayınları.
- AKIN, N., BATUR, A., FINDIKGİL, M., KÖKSAL, G., TANYELİ, G. (2015). (ed. Afife Batur). *İstanbul mimarlık rehberi Galata*. İstanbul:TMMOB Mimarlar Odası İstanbul Büyükkent Şubesi
- AKINCI, T. (t.y.). Kireçburnu'nda Cemil Bey Evi. Rumeli Yakası Villaları. TA. Erişim adresi: <https://www.turanakinci.com/portfolio-view/kirecburnu-memduh-pasa-yalisi/>.
- AKPINAR, İ. (2010). İstanbul'u (Yeniden) İnşa Etmek: 1937 Henri Prost Planı" 2000'den kesitler II: *Cumhuriyet'in Mekanları//Zamanları/İnsanları*, Doktora Araştırmaları Sempozyumu Kitabı (ed. Elvan Ergut), (s. 107-124). Ankara: Dipnot Yayınları ve ODTÜ yayınevi. Erişim adresi: https://www.academia.edu/9490907/%C4%B0stanbul_u_Yeniden_%C4%B0n%C5%9Fa_Etmek_1937_Henri_Prost_Plan%C4%B1.
- AKPINAR, İ. (2015). Menderes imar hareketleri Türkleştirme politikalarının bir parçası mıydı?. *Arredamento Mimarlık Dergisi*, s.85-90 Erişim adresi: https://www.academia.edu/20411287/Menderes_imar_hareketleri_T%C3%B0rkle%C5%9Firme_politikalar%C4%B1n%C4%B1n_bir_par%C3%A7as%C4%B1_m%C4%B1yd%C4%B1

- AKKOÇ, S. (2012, 10 Aralık). Tarihi Karaköy Camii Yeniden inşa Ediliyor. *Habertürk*. Erişim adresi: <https://www.haberturk.com/gundem/haber/801854-tarihi-karakoy-camii-yeniden-insa-ediliyor>.
- AKTÜRK, E. (2017). İstanbul Beşiktaş-Karaköy Aksında 1950'li Yıllarda İmar Çalışmaları Nedeniyle Yıkılan ve Yeniden Yapılan Kültür Varlıkları. *Uluslararası Katılımlı 6. Tarihi Yapıların Korunması ve Güçlendirilmesi Sempozyumu/2-3-4 Kasım 2017, İstanbul içinde* (s. 341-350).
- AKYÜREK, G. (2009). Tanzimat Döneminde Mimarlığın Değişen Bilgisi:Fenn-i Mimari, Gazeteler ve Diğerleri. *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 7 (13), s.93-120. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/653851>
- ALTINKILIÇ, E. ve GIULIA, B. (2020). *Raimondo D'Aronco and the Karakoy Camii: the Case of the Lost Mosque*. *Occhiali – Rivista Sul Mediterraneo Islamico*, (6), 44-61.
- ARIOĞLU, E. (1979). Galata Kulesi, Mimarlık, (158), s.49-55. Erişim adresi: <http://dergi.mo.org.tr/dergiler/4/354/5179.pdf>
- ARLI, H. (1994). Bebek Camii. *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi* (C.2, s.116). İstanbul: Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Ortak Yayımları.
- Asar-ı Atika Müze-i Hümayun (İstanbul Arkeoloji Müzeleri. (2019, 25 Kasım). *İstanbul'un Müzeleri: İstanbul Arkeoloji Müzeleri*. T.C. İstanbul valiliği. Erişim adresi: <http://istanbul.gov.tr/istanbulun-muzeleri-istanbul-arkeoloji-muzeleri>.
- Asar-ı Atika Müze-i Hümayun (İstanbul Arkeoloji Müzesi). (t.y.). *Müzeler*. T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı. Erişim adresi: <https://muze.gov.tr/muzeler>.
- ATASOY, Z. (2012, 27 Kasım). Karaköy Mescidi Tekrar Yapılacak! Arkitera. Erişim adresi: <https://www.arkitera.com/haber/karakoy-mescidi-tekrar-yapilacak/>.
- ATICI, M. (2019). *Karaköy'de Turizm Odaklı Dönüşümün 19. Yüzyıl Yapıları Üzerinden İncelenmesi* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Fen Bilimler Enstitüsü, Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı Tez Merkezi veri tabanından erişildi (Tez no.563916).
- AY, H. (2013, 17 Nisan). Karaköy mescidi yeniden yapılacak. *Sabah*. Erişim adresi: <https://www.sabah.com.tr/yasam/karakoy-mescidi-yeniden-yapilacak-2384310>.
- Bab-ı Ali giriş kapısı (2006, 25 Mayıs). *Bab-ı Ali*.Wikipedia. Erişim adresi: https://tr.wikipedia.org/wiki/B%C3%A2b-%C4%B1_%C3%82l%C3%AE#/media/Dosya:DSC04009_Istanbul_-_La_Sublime_Porta_-_Foto_G._Dall'Orto_25-5-2006.jpg.

- BAREY, A. (1980). Sulle sponde del Bosforo. Istanbul tra Oriente e Occidente. Lotus International, 25.
- BARILLARI, D. ve GODOLI, E. (1997). *İstanbul 1900 Art Nouveau Mimarisi ve İç Mekanları*. İstanbul: Yapı Endüstri Merkezi Yayınları.
- BARILLARI, D. (t.y.). *D'Aronco Girolamon (1825-1909)*. Dizionario Biografico dei Friulani. Erişim adresi: <https://www.dizionariobiograficodeifriulani.it/daronco-girolamo/>
- BARILLARI, D. (t.y.). *D'Aronco Raimondo (1857-1932)*. Dizionario Biografico dei Friulani. Erişim adresi: <https://www.dizionariobiograficodeifriulani.it/daronco-raimondo/>
- BARILLARI, D. (2006). *Osmanlı mimarı D'Aronco 1893-1909 İstanbul projeleri, restorasyonlar, projeler, kitaplar*. (ed.) İstanbul: İstanbul Araştırmaları Enstitüsü.
- BATUR, A. (1985). Batılılaşma Döneminde Osmanlı Mimarlığı. *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi* (C.4, s. 1038-1067). İstanbul: İletişim Yayınları.
- BATUR, A. (1985b). Yıldız Sarayı'na İlişkin Bazı Belgeler ve Türkiye'de Belgeleme Çalışmalarının Sorunları (ed.). *TBMM Milli Saraylar Sempozyumu Bildiriler, 15 – 17 Kasım 1984*, İstanbul, s. 90-96
- BATUR, A. (1993a). Art Nouveau. *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi* (C.1, s.327-332). İstanbul: Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Ortak Yayını.
- BATUR, A. (1993). Dolmabahçe Sarayı. *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi* (C.3, s.89-96). İstanbul: Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Ortak Yayını.
- BATUR, A. (1994a). Dolmabahçe Camii. *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi* (C.3, s. 88-89). İstanbul: Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Ortak Yayını.
- BATUR, A. (1994b), “Mimar D'Aronco ve Milli Saraylardaki Çalışmaları”, Milli Saraylar Daire Başkanlığı Yayını sayı 9: 40–65
- BATUR, A. (1994c). Ortaköy Camii. *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi* (C.6, s.143-144). İstanbul: Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Ortak Yayını.
- BATUR, A. (1994d). Valide Camii. *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi* (C.7, s. 360-362). İstanbul: Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Ortak Yayını.
- BATUR, A. (2003a). Karaköy Mescidi. *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi* (C.4, s.456-458). İstanbul: Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Ortak Yayını.
- BATUR, A. (2003b). Karaköy Palas. *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi* (C.4, s.458). İstanbul: Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Ortak Yayını.

- BATUR, S. (1994a). Selimiye Camii. *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi* (C.4, s. 512-515). İstanbul: Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Ortak Yayını.
- BATUR, S. (1994b). Yıldız Camii. *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi* (C.4, s. 514-515). İstanbul: Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Ortak Yayını.
- Beyoğlu Ciheti Nazım Planı (Kartograf). 17 Şubat 1954 tarihli Beyoğlu Ciheti Nazım Planı [Harita]. (Erişim adresi: https://www.researchgate.net/figure/1-5000-scale-Beyoglu-master-plan-with-17-02-1954-as-the-approval-date-10_fig15_322595360).
- BİÇER, S. (2012, 10 Eylül). Kayıp cami 54 yıl sonra Karaköy yolunda. *Arkitera*. Erişim adresi: <https://www.arkitera.com/haber/kayip-cami-54-yil-sonra-karakoy-yolunda/>.
- BİLGİLİ, B. (2015). Kaybolan Kültür Varlıkları ve Yeniden Yapımlarının Değerlendirilmesi: İstanbul Tarihi Yarımada'dan Örnekler. 5. *Tarihi Eserlerin Güçlendirilmesi ve Geleceğe Güvenle Devredilmesi Sempozyumu*, 1-2 Ekim 2015, Erzurum içinde (s. 415-430).
- BOZKURT, L. (2021). *Sirkeci Garı*. Kültür Envanteri. Erişim adresi: <https://kulturenvanteri.com/tr/yer/sirkeci-gari/#16/41.015026/28.976431>.
- BOZKURT, L. (2021). *Zülfaris Sinagogu*. Kültür Envanteri. Erişim adresi: <https://kulturenvanteri.com/tr/yer/zulfaris-sinagogu/#16/41.023426/28.974651>.
- BRADSHAW. (Kartograf). (1890). Bradshaw demiryolu rehberindeki İstanbul, Galata, Üsküdar haritası [Harita]. Erişim adresi: <https://istanbultarihi.ist/assets/uploads/files/cilt-1/21-bati-kaynakli-haritalardaki-istanbul/25-bradshaw-demiryolu-rehberindeki-istanbul-haritas%C4%B1-1890-ta%C5%9Fbask%C4%B1.jpg>.
- Bridgeman Images (t.y.). *Eyfel Kulesi*. Erişim adresi: <https://images-cdn.bridgemanimages.com/api/1.0/image/600wm.XIR.2566610.7055475/163473.jpg>.
- Bridgeman Images (t.y.). *Kristal Saray*. Erişim adresi: <https://images-cdn.bridgemanimages.com/api/1.0/image/600wm.LIP.15982610.7055475/1625772.jpg>.
- Bridgeman Images (t.y.). *Makineler Galerisi*. Erişim adresi: <https://images-cdn.bridgemanimages.com/api/1.0/image/600wm.GEG.07468710.7055475/1783291.jpg>.
- Bridgeman Images (t.y.). *Viyana Sergi Salonu*. Erişim adresi: <https://images-cdn.bridgemanimages.com/api/1.0/image/600wm.LLM.92188170.7055475/7184950.jpg>.

- BUONDELMONTE, C. (Kartograf). (1422). Chritof Buondelmonte'un fetihten önce İstanbul ve Galata'yı gösteren gravürü [Harita]. Şehir Planlama Müdürlüğü. İstanbul Büyükşehir Belediyesi. Erişim adresi: <https://iqelafn0f0xw.merlincdn.net/wp-content/uploads/2021/09/Cristoforo-Buondelmonte.jpg>.
- CAMBAZ, M. (2010, 24 Ocak). *Piri paşa mescidi medresesi-soğuk kuyu mescidi*. Mustafa Cambaz. Erişim adresi: https://www.mustafacambaz.com/details.php?image_id=21593.
- CAMBAZ, M. (2012, 30 Temmuz). *Rumeli hisarı camii- boğazkesen mescidi*. Mustafa Cambaz. Erişim adresi: https://www.mustafacambaz.com/details.php?image_id=33539.
- CAN, C. (1993). *İstanbul'da 19. Yüzyıl Batılı ve Levanten mimarların yapıları ve koruma sorunları* (Yayınlanmış Doktora Tezi) Yıldız Teknik üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, YTÜ DSpace Kurumsal Arşivi veri tabanından erişildi (No.0012676).
- CAN, C. (2020). *İstanbul'un yabancı ve Levanten mimarları*. İstanbul: Arketon Yayınları.
- CANGÜL, C. (2022). *Kırım Kilisesi*. Kültür Envanteri. Erişim adresi: <https://kulturenvanteri.com/tr/yer/kirim-kilisesi/#16/41.027666/28.977114>.
- CARIM, F. (1964). *Kanuni Devrinde İstanbul*. İstanbul: Yeni Savaş Matbaası.
- CEZAR, M. (1963). Osmanlı Devrinde İstanbul'da Yangınlar ve Tabi Afetler, *Türk Sanatı Tarihi Araştırma ve İncelemeleri*, 1, S.327-414.
- CEZAR, M. (1971). *Sanatta Batı'ya Açılış ve Osman Hamdi*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.
- CEZAR, M. (1992). XIX. Yüzyıl Beyoğlu'su. İstanbul.
- CİVELEKOĞLU, L. (2018, 11 Mart). Karaköy, Merzifonlu Kara Mustafa Paşa Camii'nin, Kara Yazgısı [Blog Yazısı]. Erişim adresi: <https://lcivelekoglu.blogspot.com/2018/03/karakoy-merzifonlu-kara-mustafa-pasa.html>.
- COMFORD, P. *Praying in Lent and Easter 2021: 34, Saint Giles's Church, Cheadle*. Erişim adresi: <http://www.patrickcomerford.com/2021/03/praying-in-lent-and-easter-2021-34.html>.
- ÇELİK, Z. (2005). *Şark'ın Sergilenişi 19. Yüzyıl Dünya Fuarlarında İslam Mimarisi*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- ÇELİK, Z. (2019). 19. Yüzyılda Osmanlı Başkenti Değişen İstanbul. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

- ÇETİNTAŞ, S. (1944). Mimar Kemalettin, Mesleği ve Sanat Ülküsü, *Güzel Santlar*, sayı 5, s. 160-173.
- DALBERA, J. P. (2011, 12 Kasım). *Altes Museum*. Wikipedia. Erişim adresi: [https://tr.wikipedia.org/wiki/Altes_Museum#/media/Dosya:Altes_Museum_\(Berlin\)_6339770591.jpg](https://tr.wikipedia.org/wiki/Altes_Museum#/media/Dosya:Altes_Museum_(Berlin)_6339770591.jpg).
- DALL'ORTO, G. (2006, 25 Mayıs). *Bab-ı Ali*. Vikipedi. Erişim adresi: https://tr.wikipedia.org/wiki/B%C3%A2b-%C4%B1_%C3%82l%C3%AE#/media/Dosya:DSC04009_Istanbul_-_La_Sublime_Porta_-_Foto_G._Dall'Orto_25-5-2006.jpg.
- DEĞİRMENİTEPE, S. (2014, 15 Aralık). D'Aronco'nun Kayıp Mescidi: Merzifonlu Kara Mustafa Paşa Camii [Seminer]. KURAM, Vakıf Kültür Varlıklarını Koruma, Uygulama ve Araştırma Derneği. Erişim adresi: <https://tr.pinterest.com/pin/387380005423526901/>.
- DEMİR, Seda Nur (2020). DenizinDibindeki Cami:Karaköy Camii, Dilhane, Erişim adresi: <https://dilhane.net/denizin-dibindeki-cami-karakoy-camii/>.
- DOĞUSAN, G.N. (2004). *İstanbul'un "İmar"ı 1956-1960* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Teknik üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı Tez Merkezi veri tabanından erişildi (Tez no.152161).
- DOKER, C. (2012, 11 Aralık). Karaköy camii diriliyor. *Milliyet*. Erişim adresi: <https://www.milliyet.com.tr/gundem/karakoy-camii-diriliyor-1640101>.
- Dolmabahçe Sarayı (203, 16 Kasım). *Dolmabahçe Sarayı*. Wikipedia. Erişim adresi:https://tr.wikipedia.org/wiki/Dolmabah%C3%A7e_Saray%C4%B1#/media/Dosya:Dolmabah%C3%A7e_Palace.JPG.
- Elli Yıl Sonra Hayata Dönen Cami. (Haziran, 2006). Erişim adresi: Karaköy'e yeni cami (Haziran, 2006). *Yeniasya Haber Bülteni*. Erişim adresi:<https://www.yeniasya.com.tr/2006/06/26/haber/h15.htm>.
- ELDEM, E. (1992a). Batılılaşma, Modernleşme ve Kozmopolitizm:19. yy Başı ve 20. yy Başında İstanbul (ed. Zeynep Rona). *Osman Hamdi Bey ve Dönemi, 17 – 18 Aralık 1992*, İstanbul içinde (s. 12-26). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- ELDEM, E. (1992b). Nostaljiden arındırılmış bir bakış: Galata'nın etnik yapısı. İstanbul, 58-63. Erişim adresi: https://www.academia.edu/31916156/Galatan%C4%B1n_Etnik_Yap%C4%B1s%C4%B1.
- ERDOĞAN, B.B. (2010). *Galata Kent Surları ve Koruma Önerileri* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Teknik üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı Tez Merkezi veri tabanından erişildi (Tez no.323932).

- EREN, A. (2014, 28 Şubat). *Fransa Sarayı*. Altkat. Erişim adresi: <https://www.altkat.com/fransiz-sarayi-hospitality/x7t5nm7nq5b6olg0nycl64317jns24>.
- Eski İstanbul Fotoğrafları Arşivi. Karaköy. Erişim adresi: <http://www.eskiistanbul.net/arama/karak%C3%B6y>.
- ESMER, M. (2013). 1956-1960 İstanbul İmarı: Karaköy-Beşiktaş Sahil Aksında Kaybolan/Yıkılan//Taşınan Yapılar. *Mimarlık*, (374), Kasım-Aralık. Erişim adresi: <http://www.mimarlikdergisi.com/index.cfm?sayfa=mimarlik&DergiSayi=388&RecID=3324>.
- ERGÜNEY, Y. D. (2015). *On Dokuzuncu Yüzyılın İkinci Yarısında Dünya Fuarları ve Osmanlı Devleti'nin Mimari Temsili* (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı Tez Merkezi veri tabanından erişildi (Tez no.406305).
- ERGÜNEY, Y. D. & PİLEHVARİAN, N. K. (2015). On Dokuzuncu Yüzyıl Fuarlarında Osmanlı Temsiliyeti. *Megaron*. 10 (2), s.224-240. Erişim adresi: <http://jag.journalagent.com/megaron/pdfs/MEGARON-14238-ARTICLE-ERGUNEY.pdf>
- ERKMEN, A. (2002). Aram Tahtacıyan'ın "Arzuhali":Galata Kulesi 1908, *Arredamento*, s.107-111.
- ERKMEN, A. (2004). *Mimarlık ve Hafıza:Osmanlı Dünyasında Geçmişin Yeniden Üretildiği Yapılar (1850-1910)* (Yayınlanmış Doktora Tezi). Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı Tez Merkezi veri tabanından erişildi (Tez no.99157).
- ERGUT, E.A. & ERKMEN, A. (2011). *Mizzi Köşkü Kulesi ve Ekleri*, Hasan Kuruyazıcı (Ed.), Adalar Binalar Mimarlar (s. 15) içinde. İstanbul: Portakal Basım.
- ERYILMAZ, H. İ. (2018). *İkinci Abdülhamid Dönemi Camileri* (Yayınlanmış Doktora Tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı Tez Merkezi veri tabanından erişildi (Tez no.513452).
- ERGİN, A.T. (1994). *Raimondo D'Aronco: T.C. Ziraat Bankası Karaköy İstanbul hizmet binası restorasyon projesi* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İTÜ tezler veri tabanından erişildi, erişim adresi: <https://polen.itu.edu.tr/items/59e648a3-92b3-4652-8dd6-4574d02e14c8>
- ESMER, M. (2013). 1956-1960 İMARİ: Karaköy-Beşiktaş Sahil Aksında Kaybolan / Yıkılan / Taşınan Yapılar. *Mimarlık*. 374. Erişim adresi: <http://www.mimarlikdergisi.com/index.cfm?sayfa=mimarlik&DergiSayi=388&RecID=3324>.

- EYİCE, S. (1949). Galata hakkında iki kitap ve bu münasebetle bazı notlar. Tarih dergisi, 1 (1), 201-220. Erişim adresi: http://isamveri.org/pdfs/bv/D00057/1949_1/1949_1_EYICES.pdf
- EYİCE, S. (1953). *İstanbul'da Bazı Cami ve Mescid Minareleri*. Journal of Turkology, 10 (), 247-268. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/iuturkiyat/issue/18501/194896>.
- EYİCE, S. (1969). *Galata ve kulesi*. İstanbul: Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu.
- EYİCE, S. (1996). Galata. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (C.13, s.307-313). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- EYİCE, S. (2002). Küçük Mecidiye Camii. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (C.26, s.527-528). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- EYİCE, S. (2007a). Nuruosmaniye Külliyesi. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (C.33, s.264-266). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- EYİCE, S. (2007b). Nusretiye Camii. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (C.33, s.274-276). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- EYİCE, S. (2014), *İstanbul'un Kaybolan Kültür Varlıkları Suriçi (Fatih) Camileri ve Mescidleri-I*, İstanbul:Kültür A.Ş.
- EYİCE, S. (2014), *İstanbul'un Kaybolan Kültür Varlıkları Suriçi (Fatih) Camileri ve Mescidleri-II*, İstanbul:Kültür A.Ş.
- FOSSATI, G. (1852). Konstantinapolis panoramasında Darülfünun binası. Bellinzone Kanton Arşivi. Tessini. Erişim adresi: <https://books.openedition.org/ifeagd/docannexe/image/1658/img-7-small700.jpg>.
- FREELY., B. & FREELY, J. (2016). *Galata, Pera, Beyoğlu: Bir Biyografi*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- GALİTEKİN, A. N. (2001). *Ayvansarayi Hüseyin Efendi, Ali Sâtı' Efendi, Süleyman Besîm Efendi (Hadikat'ül – Cevami' (İstanbul Camileri ve Diğer Dînî – Sivil Mi'mârî Yapılar)*, s.433. İstanbul: İşaret Yayınları.
- GEBHARD, D (1967) Raimondo D'Aronco e l'Art Nouveau in Turchia. L'Architettura. Cronache e Storia, XII n.137,761.
- Genel Meclis Kararı (1950). İstanbul Genel Meclisi'nin 291/949 sayılı kararı. Salt Araştırma. Kod: AHANBDOC026. Erişim adresi: <https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/192173>.
- GIDDDENS, A. (2021). *Modernliğin sonuçları*. (E. KUŞDİL, Çev.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

- GOAD, C. E. (Kartograf). (1905). Plan d'assurance de Constantinople. Vol. II - Péra & Galata. No: 28. [Harita]. Erişim adresi: <https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/110010>.
- GOAD, C. E. (Kartograf). (1905). 1956-1960 yılları arasında genişletilen yollar 1905 Goad haritası üzerinde gösterilmiştir [Harita]. Erişim adresi: http://www.mimarlikdergisi.com/dsp_imageNavigasyon.cfm?YaziID=3324&ResimID=70844.
- GÜLENAZ, N. (1998). *İstanbul'daki 19. Yüzyıl ve Sonrası Osmanlı Ticaret Han ev Pasajlarının Stil ve Fonksiyon Bakımından İncelenmesi*. İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İTÜ tezler veri tabanından erişildi, erişim adresi: <https://polen.itu.edu.tr/items/d47e88bc-0527-42f3-ac3b-6ddc0a00d03a>
- GÜLERYÜZ, N. (1992). *İstanbul Sinagogları*. İstanbul: Rekor Ofset.
- GÜLTAŞ, D. (2004). *Raimondo D'Aronco: İstanbul'daki Yapılarında Cephe Biçimlenişi* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı Tez Merkezi veri tabanından erişildi (Tez no.213268).
- GÜNCAN, A. (1993). *19. yy. Avrupa Mimarlık Hareketlerinin ve Batılılaşmanın Osmanlı Konut Mimarisine Etkileri* (Yayınlanmamış Yüksek Lisan tezi). İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı Tez Merkezi veri tabanından erişildi (Tez no.39391).
- GÜRSEL, D. (2015, 10 Şubat). Karaköy mescidi yapım çalışmalarına başlandı. *Arkitera*. Erişim adresi: <https://www.arkitera.com/haber/karakoy-mescidi-yapim-calismalarina-baslandi/>.
- HANÇERLİOĞLU, O. (2018). *Felsefe Sözlüğü*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- HOBSBAWN, E., & RANGER, T. (2022). *Geleneğin İcadı*. İstanbul: Agora Kitaplığı.
- İkinci Abdülhamid Çeşmesi (2021, 18 Haziran). Wikipedia. Erişim adresi: [https://tr.wikipedia.org/wiki/II._Abd%C3%BClhamid_%C3%87e%C5%9Fmesi_\(%C5%9Ei%C5%9Fli\)#/media/Dosya:II._Abd%C3%BClhamid_%C3%87e%C5%9Fmesi_\(%C5%9Ei%C5%9Fli\).jpg](https://tr.wikipedia.org/wiki/II._Abd%C3%BClhamid_%C3%87e%C5%9Fmesi_(%C5%9Ei%C5%9Fli)#/media/Dosya:II._Abd%C3%BClhamid_%C3%87e%C5%9Fmesi_(%C5%9Ei%C5%9Fli).jpg).
- İstanbul'u Seyret (t.y.). *Beyoğlu Albümü*. İstanbul Büyükşehir Belediyesi. Erişim adresi: <https://istanbuluseyret.ibb.gov.tr/beyoglu/>.
- İNALCIK, H. (1985). Ottoman Galata 1453-1553. *Premiere Rencontre Internationale sur L'Empire Ottoman et La Turquie Moderne, 18-22 Janvier 1985*, I, Recherches sur la ville ottomane: Le cas du quartier de Galata. II. La vie politique, economique et socio-culturelle de l'Empire Ottoman a l'Epoque jeune-turque, İstanbul-Paris, 1991, s.17-116.

- İNAN, M. (2014, 22 Kasım). *Menderes yıktırdı “özel şahsa” uymadı*. Milliyet, Erişim adresi: <https://www.milliyet.com.tr/gundem/menderes-yiktirdi-ozel-sahsa-uymadi-1973142>
- İNCİCYAN, P.Ğ. (1976). (ANDREASYAN D.H., çev.) *18. Asırda İstanbul*. İstanbul: İstanbul Fetih Cemiyeti Yayınları.
- İkinci Abdülhamid Çeşmesi (2021, 18 Haziran). Wikipedia. Erişim adresi: [https://tr.wikipedia.org/wiki/II._Abd%C3%BClhamid_%C3%87e%C5%9Fmesi_\(%C5%9Ei%C5%9Fli\)#/media/Dosya:II._Abd%C3%BClhamid_%C3%87e%C5%9Fmesi_\(%C5%9Ei%C5%9Fli\).jpg](https://tr.wikipedia.org/wiki/II._Abd%C3%BClhamid_%C3%87e%C5%9Fmesi_(%C5%9Ei%C5%9Fli)#/media/Dosya:II._Abd%C3%BClhamid_%C3%87e%C5%9Fmesi_(%C5%9Ei%C5%9Fli).jpg).
- İstanbul Camileri. [@camiistan]. (2021, 2 Ocak). 2021’in ilk müjdesini biz verelim. 1903’te Sultan II. Abdülhamid’in emriyle D’Aronco tarafından Nouveau tarzında inşaa edilen ve 1958’de yıkılan Karaköy (Merzifonlu Kara Mustafa Paşa) Camii aynı yere aynı şekilde inşa edilecek. [Twitter durum güncellemesi]. Erişim adresi: <https://twitter.com/camiistan/status/1345456804252315649>
- İstanbul İli, Beyoğlu İlçesi, Kemankuş Mahallesinde Bulunan Bazı Taşınmazların, Merzifonlu Kara Mustafa Paşa Camii’nin Yeniden İhyası Amacıyla Vakıflar Genel Müdürlüğü Tarafından Acele Kamulaştırılması Hakkında Karar (2020, 2 Ocak). Resmi Gazete (Sayı:30996). Erişim adresi: <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2020/01/20200102.pdf>.
- İSTANBUL BELEDİYESİ. (1958). *İstanbul’un Kitabı*.
- İstimlak Müdürlüğü’nün 5 Ekim 1948 tarihli dilekçesi. Salt Araştırma. Kod: AHANBDOC012. Erişim adresi: <https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/191312>.
- KABOĞLU, A. (2010). Hobyar Mescidi (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı Tez Merkezi veri tabanından erişildi (Tez no.277556).
- KAFESÇİOĞLU, F.O. (2016). 19. Yüzyılın ikinci yarısından günümüze Galata/Karaköy’de kent morfolojisi ve yapı türlerinin incelenmesi. *İdeal Kent Dergisi*, Volume 7 (Issue 18), s.174-203. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/464534>.
- Kamulaştırma Kararı (2020,1 Ocak). Resmi Gazete (Sayı:30996). Erişim adresi: <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2020/01/20200102.pdf>.
- KAPLAN, S. (2003, 27 Ocak). Karaköy Camisi’nin Kayıp İki Taşını Bulabildik, *Hürriyet*. Erişim adresi: <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/karakoy-camisi-nin-sadece-kayip-iki-tasini-bulabildik-124236>.
- Karaköy Camisi rekonstrüksiyon uygulamasının 3D model çalışması. (t.y.). AGS mimarlık & restorasyon. Restorasyon Projeleri, Karaköy Camii. Erişim adresi: <https://www.agsmimarlik.com/proje/karakoy-cami>.

- Karaköy Camisi'nin yeniden inşa kararı. (1903, 28 Aralık). [Tarihsel belge]. İrade. Evkaf. (No.35-35). Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi.
- Karaköy Camisi'nin inşası için verilen fetva. (1903, 12 Ekim). [Tarihsel belge]. Şuray-ı Devlet. (No.162-43). Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi.
- Karaköy Camisi'nin inşaat masrafinin düzeltilmesi için istenilen izin. (1905, 9 Ağustos). [Tarihsel belge]. Şuray-ı Devlet. (No.172-5). Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi.
- Karaköy Camisi'nin tamir masrafinin ödenmesine dair izin. (1907, 11 Ağustos). [Tarihsel belge]. Şuray-ı Devlet. (No.183-74). Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi.
- Karaköy Camisi'nin inşaatı sürerken. (t.y.). Sokak görünümü, Karaköy, İstanbul. Koç Üniversitesi Dijital Koleksiyon. Erişim adresi: <https://libdigitalcollections.ku.edu.tr/digital/collection/p21054coll3/id/8854/rec/7>.
- Karaköy Mescidi yeniden yapılacak. (2013, 17 Nisan). *Mimdaporg*. Erişim adresi: <http://mimdap.org/2013/04/karakoy-mescidi-yeniden-yapilacak/>.
- Karaköy Mescidi Projesi İptal Edilsin (2015, 7 Mayıs). *change.org*. Erişim adresi: <https://www.change.org/p/istanbul-b%C3%BCy%C3%BCk%C5%9Fehir-belediyesi-karak%C3%B6y-mescidi-projesi-iptal-edilsin>.
- Karaköy'e yeni cami (Haziran, 2006). *Yeniasya Haber Bülteni*. Erişim adresi: <https://www.yeniasya.com.tr/2006/06/26/haber/h15.htm>.
- KAZGAN, H. (1991). Galata bankerleri. İstanbul: Türk Ekonomi Bankası A.Ş.
- KENDİR, H. [@halilkendir]. (2021, 19 Eylül). *Karaköy semalarında turkuaz kubbeleriyle "Rus Ortodoks Çatı Kiliseleri"*. [Twitter durum güncellemesi]. Erişim adresi: <https://twitter.com/halilkendir/status/1439642493495218180>.
- KOÇU, R. E. (1959). Alipaşa Camii. İstanbul Ansiklopedisi, (C.2, s.695-696), İstanbul: Reşad Ekrem Koçu ve Mehmet Ali Akbay İstanbul Ansiklopedisi ve Neşriyat Kollektif Şirketi Erişim adresi: https://archive.org/details/istanbulansiklopedisi_201912/I.%20A.%20CILT/p/age/n62/mode/1up
- KÖMÜRCİYAN, E.Ç. (1988). İstanbul tarihi XVII. Asırda İstanbul. İstanbul.
- KÖROĞLU, F. Y. (2022). *Piri Mehmet Paşa Camii, Cibali*. Kültür Envanteri. Erişim adresi: <https://kulturenvanteri.com/tr/yer/piri-mehmet-pasa-camii-cibali/#16/41.020123/28.958283>.
- KÖROĞLU, F.Y. (2022). *Rumeli Hisari Camii*. Kültür Envanteri. Erişim adresi: https://kulturenvanteri.com/tr/yer/rumeli-hisari-camii/img_4435-min/.

- KUBAN, D. (2021). *İstanbul bir kent tarihi Bizantion Konstantiopolis İstanbul*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- KÜÇÜK, S.G. (2012). Karaköy- Kemeraltı Bölgesinin 20. Yüzyıl Başından Günümüze Gelişimi, Koruma Sorunları ve Öneriler (Yayınlanmamış Yüksek Tezi). İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı Tez Merkezi veri tabanından erişildi (Tez no.310651).
- KÜÇÜKERMEN, Ö. (1994). Yıldız Çini Fabrikası. *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi* (C.7, s. 515-516). İstanbul: Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı'nın Ortak Yayını.
- LORDOĞLU, N. (2019). Byzantion ve Kalkhedon'un Şehircilik Açısından İncelenmesi: Kuruluşlarından Roma İmparatorluk Dönemine Kadar. *Cedrus The Journal of MCRI*. VII, 169-194. Erişim adresi: [https://www.academia.edu/39872714/Byzantion ve Kalkhedonun %C5%9Eehircilik A%C3%A7%C4%B1s%C4%B1ndan %C4%B0ncelenmesi Kurulu%C5%9Flar%C4%B1ndan Roma %C4%B0mparatorluk D%C3%B6nemin e Kadar A Study of Byzantion and Calchedon in the Context of Urbanization From Foundation to the Roman Empire](https://www.academia.edu/39872714/Byzantion_ve_Kalkhedonun_%C5%9Eehircilik_A%C3%A7%C4%B1s%C4%B1ndan_%C4%B0ncelenmesi_Kurulu%C5%9Flar%C4%B1ndan_Roma_%C4%B0mparatorluk_D%C3%B6nemin_e_Kadar_A_Study_of_Byzantion_and_Calchedon_in_the_Context_of_Urbanization_From_Foundation_to_the_Roman_Empire)
- Madeleine Kilisesi. (2011, 29 Mayıs). Wikipedia. Erişim adresi: https://en.wikipedia.org/wiki/La_Madeleine,_Paris#/media/File:Madeleine_Paris.jpg.
- MATRAKÇI NASUH (Harita). (t.y.). On altıncı yüzyıl ortalarında İstanbul minyatüründe Galata. [Harita]. Vikipedi. Erişim adresi: https://tr.m.wikipedia.org/wiki/Dosya:Matrak%C3%A7%C4%B1_Nasuh_-_%C4%B0stanbul.jpg.
- Meclis Kararı (1948, 8 Temmuz). Borsa Han'ın istimlakı ile ilgili İstanbul Genel Meclisi'nden çıkan 6118 sayılı karar. Salt Araştırma. Kod:AHANBD0C012. Erişim adresi: <https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/192159>.
- Merzifonlu Kara Mustafa Paşa camii yeniden yapılacak. (2020, 2 Ocak). *Turizm Ajansı*. Erişim adresi: <https://www.turizmajansi.com/haber/merzifonlu-kara-mustafa-pasa-camii-yeniden-yapilacak-h34843>.
- Merzifonlu Kara Mustafa Paşa Camii yeniden yapılacak. (2020, 2 Ocak). *Turizm Ajansı*. Erişim adresi: <https://www.turizmajansi.com/haber/merzifonlu-kara-mustafa-pasa-camii-yeniden-yapilacak-h34843>.
- Haliç kıyısındaki yeşile cami. (2014, 28 Şubat). *Mimdaporg*. Erişim adresi: <http://mimdap.org/2014/02/halic-kyysyndaki-yethile-cami/>.
- NICOLETTI, M. (1982). *D'Aronco e l'architettura liberty*. Roma-Bari:Editori Laterza.
- Nirven, S. (Kartograf). (1948) Suat Nirven Haritası'nda Karaköy Meydanı'nın batısı [Harita]. Erişim adresi:

https://photos.google.com/share/AF1QipNQHR8QZiHWdVi_ULmpx2x0x0D3wehmTAwgfRNQAeGyKRap1NOImigus46W_oBMRQ/photo/AF1QipP6fC8KNjL1HrHX_7ZYH5wOArrn64-dMDjFmwE?key=cDhpb1ByWEx3eGNLYXlrbUp0bTNiejcyVHpJbmNB.

NİRVEN, S. (Kartograf). (1948) Suat Nirven Haritası'nda Karaköy Meydanı'nın doğusu [Harita]. Erişim adresi: https://photos.google.com/share/AF1QipNQHR8QZiHWdVi_ULmpx2x0x0D3wehmTAwgfRNQAeGyKRap1NOImigus46W_oBMRQ/photo/AF1QipOmAoTyc38IG2fPqWSVhZoplDcCdInqqCw0W1k?key=cDhpb1ByWEx3eGNLYXlrbUp0bTNiejcyVHpJbmNB.

OKYAY, G. G. & BİNAN, D. U. (2017). Bir Kültürel Miras Alanı Olarak Karaköy-Tophane Bölgesi'nin Sahip Olduğu Değerlerin İrdelenmesi. *Tasarım Kuram*, (23), s.15-38. Erişim adresi: https://www.researchgate.net/publication/322017427_Bir_Kulturel_Miras_Alani_Olarak_Karakoy-Tophane_Bolgesi'nin_Sahip_Oldugu_Degerlerin_Irdelenmesi

OKYAY, G. G. (2015). Kültürel Değerlerin Korunmasının ve Sürdürülebilirliğinin Güncel Kavramlar Doğrultusunda İrdelenmesi: Karaköy-Tophane Bölgesi Örneği (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü. Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı Tez Merkezi veri tabanından erişildi (Tez no.720597).

ORTAYLI, İ. (1985). Osmanlı İmparatorluğunda Millet. *Tanzimat Ansiklopedisi* (C.4, s.996-1006). İstanbul: İletişim Yayınları.

OSMANOĞLU, Ö. (ed.), (2013), *Tarihi Çevre Koruma Müdürlüğü Projeleri 2004-2013*, İstanbul: Kültür A.Ş.

OTAY, O. (2018, Aralık). *Kentin göbeğinde bilmediğimiz sinagog*. Gezmekyetmez. Erişim adresi: <https://gezmekyetmez.com/kentin-gobeginde-bilmedigimiz-sinagog/>.

ÖDEKAN, A. (1994). Neoklasik Mimari. *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi* (C.6, S.65-66). İstanbul: Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Ortak Yayını.

ÖLEKLİ D. D. (2015). *Art Nouveau'nun Osmanlı'daki Yansıması: Raimondo D'Aronco'nun Şeyh Zafır Külliyesi Örneği* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı Tez Merkezi veri tabanından erişildi (Tez no.391985).

ÖNCEL, D. (2012). 19. yüzyıl ortasından 20. yüzyıl başına Karaköy Meydanı ve yakın çevresinin dönüşümü. *Mimarist*, (46), 69-76.

PANTIK, R. (2021). *Merzifonlu Kara Mustafa Paşa Vakıfları: Yönetimi, Kentsel Gelişime Katkıları ve İktisadi Yapısı* (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı Tez Merkezi veri tabanından erişildi (Tez no.660008).

- Postdam Buhar Makinesi Binası. (t.y.). *Steam Engine Building (Mosque) The “Mosque” Of Potsdam*. Stiftung Preußische Schlösser und Gärten Berlin-Brandenburg. Erişim adresi: <https://www.spsg.de/en/palaces-gardens/object/steam-engine-building-mosque/>.
- RAMAZANOĞLU, G. (2009). Selimiye Camii ve Külliyesi. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (C.36, S.434-436). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- RAYMOND, A. M. (1908). *Notes pratiques et resumes sur l’art du constructeur en Turquie*, Typo Lithographie Centrale della Rocca, s.93-94.
- REBEN, J. B. V. (Kartograf). (1764). İstanbul, Galata, Üsküdar haritası. [Harita]. Erişim adresi: <https://iiif.lib.harvard.edu/manifests/view/ids:10327546>.
- RESSAMOĞLU, C. (1937). Hava foto planları ve şehircilikte vazifesi. *Arkitekt*, 10-11 (82-83), s.279-293). Erişim adresi: <http://dergi.mo.org.tr/dergiler/2/52/451.pdf>
- RIVERA, P. (2009, Mayıs). *Paris Opera full frontal architecture*. Flickr. Erişim adresi: <https://www.flickr.com/photos/riverap1/3736516253/>.
- SADE, F. Ö. (2005). *Türkiye’de Tasarlanmış Müze Yapıları* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İTÜ Tezler veri tabanından erişildi (Erişim adresi: <https://polen.itu.edu.tr:8443/server/api/core/bitstreams/4c03fbdb-be7e-413a-bace-8a4cb8656d8c/content>).
- SAVİN, A. (2021, 31 Ekim). *Taşkışla*. Wikipedia. Erişim adresi: https://en.wikipedia.org/wiki/Ta%C5%9Fk%C4%B1%C5%9Fla#/media/File:Istanbul_asv2021-10_img09_Ta%C5%9Fk%C4%B1%C5%9Fla.jpg.
- SAYAR, Z. (1956a). İstanbul’un İmarı Münasebetiyle, *Arkitekt*, 284 (2), s.49-51. Erişim adresi: <http://dergi.mo.org.tr/dergiler/2/221/3013.pdf>
- SAYAR, Z. (1956b). İstanbul’un İmarında Şehirci Mimarın Rolü, *Arkitekt*, 285 (3), 97-98. Erişim adresi: <http://dergi.mo.org.tr/dergiler/2/222/3027.pdf>
- SAYAR, Z. (1957a). İstanbulun İmarı Hakkında Düşünceler!, *Arkitekt*, 286 (1), 3,11. Erişim adresi: <http://dergi.mo.org.tr/dergiler/2/223/3038.pdf>
- SAYAR, Z. (1957b). İmar ve Eski Eserler, *Arkitekt*, 287 (2), 49-50. Erişim adresi: <http://dergi.mo.org.tr/dergiler/2/224/3054.pdf>
- Selimiye Cami (2014, 5 Mayıs). Wikipedia. Erişim adresi: https://tr.wikipedia.org/wiki/B%C3%BCy%C3%BCk_Selimiye_Camii#/media/Dosya:Selim_III_Mosque_DSCF4428.jpg.
- Sezasyon Binası (t.y.) *Secession building*. Association of Visual Artists Vienna Secession. Erişim adresi: <https://secession.at/building>.

- Sirkeci Garı (2009, 18 Nisan). Wikipedia. Erişim adresi: https://tr.wikipedia.org/wiki/Sirkeci_Gar%C4%B1#/media/Dosya:Bahnhofsfrott-Istanbul-Sirkeci_retouched.jpg.
- SCOGNAMILLO, G. (1990). *Bir Levantenin Beyoğlu Anıları*. İstanbul: Metis Yayınları.
- SUDAŞ, İ. (2014, 15 Aralık). D'Aronco'nun Kayıp Mescidi:Merzifonlu Kara Mustafa Paşa Camii. *Arkitera*. Erişim adresi: <https://www.arkitera.com/etkinlik/daronconun-kayip-mescidi-merzifonlu-kara-mustafa-pasa-camii/>.
- SÜRMELİ, K. (2021). Gesamtkunstwerk Kavramı ve 14. Secession Sergisi. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 97-109. Erişim adresi: https://www.researchgate.net/publication/354858552_GESAMTKUNSTWERK_KAVRAMI_VE_14_SECESSION_SERGISI_THE_CONCEPT_OF_GESAMTKUNSTWERK_AND_14TH_SECESSION_EXHIBITION.
- St. Benoit Kilisesi (t.y.). Wikimapia. Erişim adresi: <http://wikimapia.org/15291063/tr/Sen-B%C3%B6nuva-Katolik-Kilisesi#/photo/4899972>.
- ŞENYURT, O. (2006). *Türkiye’de Yapı üretiminde Modernleşme ve Taahhüt Sisteminin Oluşumu* (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı Tez Merkezi veri tabanından erişildi (Tez no.182835).
- ŞENYURT, O. (2020). Oryantalist Mimarlığın Sıradışı Örneği: Kubbesi ve Minaresi İle Budapeşte Fil Ahır. *The Journal of Social Science*, 4 (8), 456-480. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1285232>.
- Karaköy camii yeniden inşa edilecek. (2012, 10 Aralık). Sözcü. Erişim adresi: <https://www.sozcu.com.tr/2012/gunun-icinden/karakoy-camii-yeniden-insa-edilecek-146011/>.
- Tarabya’da yeni İtalyan Sefareti Binası (t.y.). Erişim adresi: https://www.reddit.com/r/istanbul/comments/z59ytp/i%CC%87talyan_sefaret_i_tarabya/?rdt=60989.
- Tassel House (t.y.). *Tassel Mansion (Hotel Tassel)*. Arhive. Erişim adresi: https://archive.com/victorhorta/works/605223~Tassel_Mansion_Hotel_Tassel.
- TEKELİ, İ. (t.y.). İstanbul'un Planlanmasının ve Gelişmesinin Öyküsü. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları. Erişim adresi: https://www.academia.edu/30440029/%C4%B0stanbulun_Planlamas%C4%B1n%C4%B1n_ve_Geli%C5%9Fmesinin_%C3%96yk%C3%BCs%C3%BC.
- Tophane-Azapkapı 1/500 ölçekli Tafsilat Planı (Kartograf). (1954). Beyoğlu Ciheti, Pafta 9/4 (Mikyas:1:500). Salt Araştırma. Kod:AHANBPL005. Erişim adresi: <https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/191439>.

Türkiye Mimarisi. [@turkiyemimarisi]. (2021, 24 Ağustos). Merzifonlu Kara Mustafa Paşa Camii (1903) Karaköy, İstanbul. Mimar Raimondo D'aronco. Erişim adresi: https://www.instagram.com/p/CS9WZ5ENDD/?img_index=1

Udine Musei (2022-2023). *Un architetto cosmopolita in patria Raimondo D'Aronco in Friuli sergisi [Broşür]*. Udine: Udine Musei. Comune di udine. Udine.

URL- 1:
<https://earth.google.com/web/search/karak%C3%B6y/@41.0242773,28.9783669,2.32558741a,773.62289904d,35y,0h,45t,0r/data=CnMaSRJDCiUweDE0Y2FiOWRkN2NjODFkZDU6MHgxNDExMzY1NTAzYjZhZTQ2Gex3cpcOg0RAISLw0Swa-jxAKghrYXJha8O2eRgCIAEiJgokCYh3tCBwl0RAEQG7xcoIcURAGbpnkb0hXz1AIWzTnd1WjTxAKAI>. Erişim tarihi: 22.06.2023.

URL- 2:
https://earth.google.com/web/search/beyo%C4%9Flu/@41.043048,28.96737955,11.26124687a,8766.64001107d,35y,0h,45t,0r/data=CnMaSRJDCiUweDE0Y2FiNzVhZDg3MDM2M2Q6MHgyNWJjMDViNTA1MzNlZmIwGdfwmZHmhERAfYlQtpJn-DxAKghiZXlvxJ9sdRgCIAEiJgokCeb1snGQj0RAESzTNqX_fERAGRZoYA9kLj1AIQLKdJ460DxAKAI. Erişim tarihi: 22.06.2023.

URL- 3:
<https://earth.google.com/web/search/istanbul/@41.0053215,29.01217945,0.42977654a,112277.29417816d,35y,0h,0t,0r/data=CnMaSRJDCiUweDE0Y2FhNzA0MDA2ODA4NmI6MHhlMWNjZmU5OGJjMDFiMGQwGXxM-0NgURAI5NAI7p1-jxAKghpc3RhbmJ1bBgCIAEiJgokCZQozIkejERAfNqvcYgkRAGaOsw28UEt1AIcB2kO833jxA>. Erişim tarihi: 22.06.2023.

ÜNSAL, B. (1969). İstanbul'un imarı ve eski eser kaybı. Türk Sanatı Tarihi Araştırma ve İncelemeleri Dergisi, s.6-60. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.

WENZEL, F. (ed.) (2007), *Berichte vom Wiederaufbau der Frauenkirche zu Dresden*, Karlsruhe: Universitätsverlag Karlsruhe.

WHITE, E. D. (2014, 14 Mayıs). *Red House, Bexleyheath*. Wikipedia. Erişim adresi: https://en.wikipedia.org/wiki/Red_House,_Bexleyheath#/media/File:Philip_Webb's_Red_House_in_Upton.jpg.

YAZMAN, D. (2012, 10 Aralık). Tarihi Karaköy Camii Yeniden inşa Ediliyor. *Arkitera Haber Bülteni*. Erişim adresi: <https://www.arkitera.com/haber/tarihi-karakoy-camii-yeniden-insa-ediliyor/>.

YEĞENAĞA, O. H., & ÖZER, Y. S. (2017). Kentsel Kimliğin Dönüşümünde Kentsel Politikaların Etkisi: Şişhane Bölgesi, İstanbul. *idealkent, Volume 8*, 22, s451-482. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/459955>.

Yenisabah Gazeteleri, 1956-1959. İstanbul Atatürk Kitaplığı. İstanbul Büyükşehir Belediyesi.

YILDIRAN, N. (1989). *İstanbul'da II. Abdülhamid Dönemi (1876-1908) Mimarisi* (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Mimar Sinan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı Tez Merkezi veri tabanından erişildi (Tez no.13682).

YILDIZ, K. (2020). Bitmeyen Bir İskan Tartışması: Galata'da Yeni Valide ve Arap Camileri Etrafında Katolik-Müslüman Çekişmesi (1693-1713). *Güney-Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, 34, s.93-117.

YÜCEL, S. Ş. (2019). *Sultan II. Abdülhamid Han Dönemi İstanbul'daki İmar Hareketleri* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı Tez Merkezi veri tabanından erişildi (Tez no.607053).

Zaman Makinesi (t.y.). İstanbul Büyükşehir Belediyesi. Erişim adresi: <https://zamanmakinesi.ibb.gov.tr/>.

ZANİNİ, P. (1982). "Raimondo D'Aronco e l'oriente" *Atti del Congresso Internazionale di Studi su Raimondo D'Aronco e il suo tempo 1/3 Giungo 1981*, s.22-24, Udine: Istituto per l'Enciclopedia del Friuli Venezia Giulia.

A

تاریخ	موضوع	مبلغ	توضیحات
۱۳۰۲/۱/۱	...	...	...
۱۳۰۲/۱/۲	...	...	...
۱۳۰۲/۱/۳	...	...	...
۱۳۰۲/۱/۴	...	...	...
۱۳۰۲/۱/۵	...	...	...
۱۳۰۲/۱/۶	...	...	...
۱۳۰۲/۱/۷	...	...	...
۱۳۰۲/۱/۸	...	...	...
۱۳۰۲/۱/۹	...	...	...
۱۳۰۲/۱/۱۰	...	...	...
۱۳۰۲/۱/۱۱	...	...	...
۱۳۰۲/۱/۱۲	...	...	...
۱۳۰۲/۱/۱۳	...	...	...
۱۳۰۲/۱/۱۴	...	...	...
۱۳۰۲/۱/۱۵	...	...	...
۱۳۰۲/۱/۱۶	...	...	...
۱۳۰۲/۱/۱۷	...	...	...
۱۳۰۲/۱/۱۸	...	...	...
۱۳۰۲/۱/۱۹	...	...	...
۱۳۰۲/۱/۲۰	...	...	...
۱۳۰۲/۱/۲۱	...	...	...
۱۳۰۲/۱/۲۲	...	...	...
۱۳۰۲/۱/۲۳	...	...	...
۱۳۰۲/۱/۲۴	...	...	...
۱۳۰۲/۱/۲۵	...	...	...
۱۳۰۲/۱/۲۶	...	...	...
۱۳۰۲/۱/۲۷	...	...	...
۱۳۰۲/۱/۲۸	...	...	...
۱۳۰۲/۱/۲۹	...	...	...
۱۳۰۲/۱/۳۰	...	...	...
۱۳۰۲/۲/۱	...	...	...
۱۳۰۲/۲/۲	...	...	...
۱۳۰۲/۲/۳	...	...	...
۱۳۰۲/۲/۴	...	...	...
۱۳۰۲/۲/۵	...	...	...
۱۳۰۲/۲/۶	...	...	...
۱۳۰۲/۲/۷	...	...	...
۱۳۰۲/۲/۸	...	...	...
۱۳۰۲/۲/۹	...	...	...
۱۳۰۲/۲/۱۰	...	...	...
۱۳۰۲/۲/۱۱	...	...	...
۱۳۰۲/۲/۱۲	...	...	...
۱۳۰۲/۲/۱۳	...	...	...
۱۳۰۲/۲/۱۴	...	...	...
۱۳۰۲/۲/۱۵	...	...	...
۱۳۰۲/۲/۱۶	...	...	...
۱۳۰۲/۲/۱۷	...	...	...
۱۳۰۲/۲/۱۸	...	...	...
۱۳۰۲/۲/۱۹	...	...	...
۱۳۰۲/۲/۲۰	...	...	...
۱۳۰۲/۲/۲۱	...	...	...
۱۳۰۲/۲/۲۲	...	...	...
۱۳۰۲/۲/۲۳	...	...	...
۱۳۰۲/۲/۲۴	...	...	...
۱۳۰۲/۲/۲۵	...	...	...
۱۳۰۲/۲/۲۶	...	...	...
۱۳۰۲/۲/۲۷	...	...	...
۱۳۰۲/۲/۲۸	...	...	...
۱۳۰۲/۲/۲۹	...	...	...
۱۳۰۲/۲/۳۰	...	...	...
۱۳۰۲/۳/۱	...	...	...
۱۳۰۲/۳/۲	...	...	...
۱۳۰۲/۳/۳	...	...	...
۱۳۰۲/۳/۴	...	...	...
۱۳۰۲/۳/۵	...	...	...
۱۳۰۲/۳/۶	...	...	...
۱۳۰۲/۳/۷	...	...	...
۱۳۰۲/۳/۸	...	...	...
۱۳۰۲/۳/۹	...	...	...
۱۳۰۲/۳/۱۰	...	...	...
۱۳۰۲/۳/۱۱	...	...	...
۱۳۰۲/۳/۱۲	...	...	...
۱۳۰۲/۳/۱۳	...	...	...
۱۳۰۲/۳/۱۴	...	...	...
۱۳۰۲/۳/۱۵	...	...	...
۱۳۰۲/۳/۱۶	...	...	...
۱۳۰۲/۳/۱۷	...	...	...
۱۳۰۲/۳/۱۸	...	...	...
۱۳۰۲/۳/۱۹	...	...	...
۱۳۰۲/۳/۲۰	...	...	...
۱۳۰۲/۳/۲۱	...	...	...
۱۳۰۲/۳/۲۲	...	...	...
۱۳۰۲/۳/۲۳	...	...	...
۱۳۰۲/۳/۲۴	...	...	...
۱۳۰۲/۳/۲۵	...	...	...
۱۳۰۲/۳/۲۶	...	...	...
۱۳۰۲/۳/۲۷	...	...	...
۱۳۰۲/۳/۲۸	...	...	...
۱۳۰۲/۳/۲۹	...	...	...
۱۳۰۲/۳/۳۰	...	...	...

[illegible]

SD 00183 00074 002

[illegible][illegible]

SD 00183 00074 002

تاریخ	مبلغ	شرح	تاریخ	مبلغ	شرح
۱۳۰۲	۱۰۰	...	۱۳۰۲	۱۰۰	...
۱۳۰۳	۲۰۰	...	۱۳۰۳	۲۰۰	...
۱۳۰۴	۳۰۰	...	۱۳۰۴	۳۰۰	...
۱۳۰۵	۴۰۰	...	۱۳۰۵	۴۰۰	...
۱۳۰۶	۵۰۰	...	۱۳۰۶	۵۰۰	...
۱۳۰۷	۶۰۰	...	۱۳۰۷	۶۰۰	...
۱۳۰۸	۷۰۰	...	۱۳۰۸	۷۰۰	...
۱۳۰۹	۸۰۰	...	۱۳۰۹	۸۰۰	...
۱۳۱۰	۹۰۰	...	۱۳۱۰	۹۰۰	...
۱۳۱۱	۱۰۰۰	...	۱۳۱۱	۱۰۰۰	...
۱۳۱۲	۱۱۰۰	...	۱۳۱۲	۱۱۰۰	...
۱۳۱۳	۱۲۰۰	...	۱۳۱۳	۱۲۰۰	...
۱۳۱۴	۱۳۰۰	...	۱۳۱۴	۱۳۰۰	...
۱۳۱۵	۱۴۰۰	...	۱۳۱۵	۱۴۰۰	...
۱۳۱۶	۱۵۰۰	...	۱۳۱۶	۱۵۰۰	...
۱۳۱۷	۱۶۰۰	...	۱۳۱۷	۱۶۰۰	...
۱۳۱۸	۱۷۰۰	...	۱۳۱۸	۱۷۰۰	...
۱۳۱۹	۱۸۰۰	...	۱۳۱۹	۱۸۰۰	...
۱۳۲۰	۱۹۰۰	...	۱۳۲۰	۱۹۰۰	...
۱۳۲۱	۲۰۰۰	...	۱۳۲۱	۲۰۰۰	...
۱۳۲۲	۲۱۰۰	...	۱۳۲۲	۲۱۰۰	...
۱۳۲۳	۲۲۰۰	...	۱۳۲۳	۲۲۰۰	...
۱۳۲۴	۲۳۰۰	...	۱۳۲۴	۲۳۰۰	...
۱۳۲۵	۲۴۰۰	...	۱۳۲۵	۲۴۰۰	...
۱۳۲۶	۲۵۰۰	...	۱۳۲۶	۲۵۰۰	...
۱۳۲۷	۲۶۰۰	...	۱۳۲۷	۲۶۰۰	...
۱۳۲۸	۲۷۰۰	...	۱۳۲۸	۲۷۰۰	...
۱۳۲۹	۲۸۰۰	...	۱۳۲۹	۲۸۰۰	...
۱۳۳۰	۲۹۰۰	...	۱۳۳۰	۲۹۰۰	...
۱۳۳۱	۳۰۰۰	...	۱۳۳۱	۳۰۰۰	...
۱۳۳۲	۳۱۰۰	...	۱۳۳۲	۳۱۰۰	...
۱۳۳۳	۳۲۰۰	...	۱۳۳۳	۳۲۰۰	...
۱۳۳۴	۳۳۰۰	...	۱۳۳۴	۳۳۰۰	...
۱۳۳۵	۳۴۰۰	...	۱۳۳۵	۳۴۰۰	...
۱۳۳۶	۳۵۰۰	...	۱۳۳۶	۳۵۰۰	...
۱۳۳۷	۳۶۰۰	...	۱۳۳۷	۳۶۰۰	...
۱۳۳۸	۳۷۰۰	...	۱۳۳۸	۳۷۰۰	...
۱۳۳۹	۳۸۰۰	...	۱۳۳۹	۳۸۰۰	...
۱۳۴۰	۳۹۰۰	...	۱۳۴۰	۳۹۰۰	...
۱۳۴۱	۴۰۰۰	...	۱۳۴۱	۴۰۰۰	...
۱۳۴۲	۴۱۰۰	...	۱۳۴۲	۴۱۰۰	...
۱۳۴۳	۴۲۰۰	...	۱۳۴۳	۴۲۰۰	...
۱۳۴۴	۴۳۰۰	...	۱۳۴۴	۴۳۰۰	...
۱۳۴۵	۴۴۰۰	...	۱۳۴۵	۴۴۰۰	...
۱۳۴۶	۴۵۰۰	...	۱۳۴۶	۴۵۰۰	...
۱۳۴۷	۴۶۰۰	...	۱۳۴۷	۴۶۰۰	...
۱۳۴۸	۴۷۰۰	...	۱۳۴۸	۴۷۰۰	...
۱۳۴۹	۴۸۰۰	...	۱۳۴۹	۴۸۰۰	...
۱۳۵۰	۴۹۰۰	...	۱۳۵۰	۴۹۰۰	...
۱۳۵۱	۵۰۰۰	...	۱۳۵۱	۵۰۰۰	...
۱۳۵۲	۵۱۰۰	...	۱۳۵۲	۵۱۰۰	...
۱۳۵۳	۵۲۰۰	...	۱۳۵۳	۵۲۰۰	...
۱۳۵۴	۵۳۰۰	...	۱۳۵۴	۵۳۰۰	...
۱۳۵۵	۵۴۰۰	...	۱۳۵۵	۵۴۰۰	...
۱۳۵۶	۵۵۰۰	...	۱۳۵۶	۵۵۰۰	...
۱۳۵۷	۵۶۰۰	...	۱۳۵۷	۵۶۰۰	...
۱۳۵۸	۵۷۰۰	...	۱۳۵۸	۵۷۰۰	...
۱۳۵۹	۵۸۰۰	...	۱۳۵۹	۵۸۰۰	...
۱۳۶۰	۵۹۰۰	...	۱۳۶۰	۵۹۰۰	...
۱۳۶۱	۶۰۰۰	...	۱۳۶۱	۶۰۰۰	...
۱۳۶۲	۶۱۰۰	...	۱۳۶۲	۶۱۰۰	...
۱۳۶۳	۶۲۰۰	...	۱۳۶۳	۶۲۰۰	...
۱۳۶۴	۶۳۰۰	...	۱۳۶۴	۶۳۰۰	...
۱۳۶۵	۶۴۰۰	...	۱۳۶۵	۶۴۰۰	...
۱۳۶۶	۶۵۰۰	...	۱۳۶۶	۶۵۰۰	...
۱۳۶۷	۶۶۰۰	...	۱۳۶۷	۶۶۰۰	...
۱۳۶۸	۶۷۰۰	...	۱۳۶۸	۶۷۰۰	...
۱۳۶۹	۶۸۰۰	...	۱۳۶۹	۶۸۰۰	...
۱۳۷۰	۶۹۰۰	...	۱۳۷۰	۶۹۰۰	...
۱۳۷۱	۷۰۰۰	...	۱۳۷۱	۷۰۰۰	...
۱۳۷۲	۷۱۰۰	...	۱۳۷۲	۷۱۰۰	...
۱۳۷۳	۷۲۰۰	...	۱۳۷۳	۷۲۰۰	...
۱۳۷۴	۷۳۰۰	...	۱۳۷۴	۷۳۰۰	...
۱۳۷۵	۷۴۰۰	...	۱۳۷۵	۷۴۰۰	...
۱۳۷۶	۷۵۰۰	...	۱۳۷۶	۷۵۰۰	...
۱۳۷۷	۷۶۰۰	...	۱۳۷۷	۷۶۰۰	...
۱۳۷۸	۷۷۰۰	...	۱۳۷۸	۷۷۰۰	...
۱۳۷۹	۷۸۰۰	...	۱۳۷۹	۷۸۰۰	...
۱۳۸۰	۷۹۰۰	...	۱۳۸۰	۷۹۰۰	...
۱۳۸۱	۸۰۰۰	...	۱۳۸۱	۸۰۰۰	...
۱۳۸۲	۸۱۰۰	...	۱۳۸۲	۸۱۰۰	...
۱۳۸۳	۸۲۰۰	...	۱۳۸۳	۸۲۰۰	...
۱۳۸۴	۸۳۰۰	...	۱۳۸۴	۸۳۰۰	...
۱۳۸۵	۸۴۰۰	...	۱۳۸۵	۸۴۰۰	...
۱۳۸۶	۸۵۰۰	...	۱۳۸۶	۸۵۰۰	...
۱۳۸۷	۸۶۰۰	...	۱۳۸۷	۸۶۰۰	...
۱۳۸۸	۸۷۰۰	...	۱۳۸۸	۸۷۰۰	...
۱۳۸۹	۸۸۰۰	...	۱۳۸۹	۸۸۰۰	...
۱۳۹۰	۸۹۰۰	...	۱۳۹۰	۸۹۰۰	...
۱۳۹۱	۹۰۰۰	...	۱۳۹۱	۹۰۰۰	...
۱۳۹۲	۹۱۰۰	...	۱۳۹۲	۹۱۰۰	...
۱۳۹۳	۹۲۰۰	...	۱۳۹۳	۹۲۰۰	...
۱۳۹۴	۹۳۰۰	...	۱۳۹۴	۹۳۰۰	...
۱۳۹۵	۹۴۰۰	...	۱۳۹۵	۹۴۰۰	...
۱۳۹۶	۹۵۰۰	...	۱۳۹۶	۹۵۰۰	...
۱۳۹۷	۹۶۰۰	...	۱۳۹۷	۹۶۰۰	...
۱۳۹۸	۹۷۰۰	...	۱۳۹۸	۹۷۰۰	...
۱۳۹۹	۹۸۰۰	...	۱۳۹۹	۹۸۰۰	...
۱۴۰۰	۹۹۰۰	...	۱۴۰۰	۹۹۰۰	...
۱۴۰۱	۱۰۰۰۰	...	۱۴۰۱	۱۰۰۰۰	...
۱۴۰۲	۱۰۱۰۰	...	۱۴۰۲	۱۰۱۰۰	...
۱۴۰۳	۱۰۲۰۰	...	۱۴۰۳	۱۰۲۰۰	...
۱۴۰۴	۱۰۳۰۰	...	۱۴۰۴	۱۰۳۰۰	...
۱۴۰۵	۱۰۴۰۰	...	۱۴۰۵	۱۰۴۰۰	...
۱۴۰۶	۱۰۵۰۰	...	۱۴۰۶	۱۰۵۰۰	...
۱۴۰۷	۱۰۶۰۰	...	۱۴۰۷	۱۰۶۰۰	...
۱۴۰۸	۱۰۷۰۰	...	۱۴۰۸	۱۰۷۰۰	...
۱۴۰۹	۱۰۸۰۰	...	۱۴۰۹	۱۰۸۰۰	...
۱۴۱۰	۱۰۹۰۰	...	۱۴۱۰	۱۰۹۰۰	...
۱۴۱۱	۱۱۰۰۰	...	۱۴۱۱	۱۱۰۰۰	...
۱۴۱۲	۱۱۱۰۰	...	۱۴۱۲	۱۱۱۰۰	...
۱۴۱۳	۱۱۲۰۰	...	۱۴۱۳	۱۱۲۰۰	...
۱۴۱۴	۱۱۳۰۰	...	۱۴۱۴	۱۱۳۰۰	...
۱۴۱۵	۱۱۴۰۰	...	۱۴۱۵	۱۱۴۰۰	...
۱۴۱۶	۱۱۵۰۰	...	۱۴۱۶	۱۱۵۰۰	...
۱۴۱۷	۱۱۶۰۰	...	۱۴۱۷	۱۱۶۰۰	...
۱۴۱۸	۱۱۷۰۰	...	۱۴۱۸	۱۱۷۰۰	...
۱۴۱۹	۱۱۸۰۰	...	۱۴۱۹	۱۱۸۰۰	...
۱۴۲۰	۱۱۹۰۰	...	۱۴۲۰	۱۱۹۰۰	...
۱۴۲۱	۱۲۰۰۰	...	۱۴۲۱	۱۲۰۰۰	...
۱۴۲۲	۱۲۱۰۰	...	۱۴۲۲	۱۲۱۰۰	...
۱۴۲۳	۱۲۲۰۰	...	۱۴۲۳	۱۲۲۰۰	...
۱۴۲۴	۱۲۳۰۰	...	۱۴۲۴	۱۲۳۰۰	...
۱۴۲۵	۱۲۴۰۰	...	۱۴۲۵	۱۲۴۰۰	...
۱۴۲۶	۱۲۵۰۰	...	۱۴۲۶	۱۲۵۰۰	...
۱۴۲۷	۱۲۶۰۰	...	۱۴۲۷	۱۲۶۰۰	...
۱۴۲۸	۱۲۷۰۰	...	۱۴۲۸	۱۲۷۰۰	...
۱۴۲۹	۱۲۸۰۰	...	۱۴۲۹	۱۲۸۰۰	...
۱۴۳۰	۱۲۹۰۰	...	۱۴۳۰	۱۲۹۰۰	...
۱۴۳۱	۱۳۰۰۰	...	۱۴۳۱	۱۳۰۰۰	...
۱۴۳۲	۱۳۱۰۰	...	۱۴۳۲	۱۳۱۰۰	...
۱۴۳۳	۱۳۲۰۰	...	۱۴۳۳	۱۳۲۰۰	...
۱۴۳۴	۱۳۳۰۰	...	۱۴۳۴	۱۳۳۰۰	...
۱۴۳۵	۱۳۴۰۰	...	۱۴۳۵	۱۳۴۰۰	...
۱۴۳۶	۱۳۵۰۰	...	۱۴۳۶	۱۳۵۰۰	...
۱۴۳۷	۱۳۶۰۰	...	۱۴۳۷	۱۳۶۰۰	...
۱۴۳۸	۱۳۷۰۰	...	۱۴۳۸	۱۳۷۰۰	...
۱۴۳۹	۱۳۸۰۰	...	۱۴۳۹	۱۳۸۰۰	...
۱۴۴۰	۱۳۹۰۰	...	۱۴۴۰	۱۳۹۰۰	...
۱۴۴۱	۱۴۰۰۰	...	۱۴۴۱	۱۴۰۰۰	...
۱۴۴۲	۱۴۱۰۰	...	۱۴۴۲	۱۴۱۰۰	...
۱۴۴۳	۱۴۲۰۰	...	۱۴۴۳	۱۴۲۰۰	...
۱۴۴۴	۱۴۳۰۰	...	۱۴۴۴	۱۴۳۰۰	...
۱۴۴۵	۱۴۴۰۰	...	۱۴۴۵	۱۴۴۰۰	...
۱۴۴۶	۱۴۵۰۰	...	۱۴۴۶	۱۴۵۰۰	...
۱۴۴۷	۱۴۶۰۰	...	۱۴۴۷	۱۴۶۰۰	...
۱۴۴۸	۱۴۷۰۰	...	۱۴۴۸	۱۴۷۰۰	...
۱۴۴۹	۱۴۸۰۰	...	۱۴۴۹	۱۴۸۰۰	...
۱۴۵۰	۱۴۹۰۰	...	۱۴۵۰	۱۴۹۰۰	...
۱۴۵۱	۱۵۰۰۰	...	۱۴۵۱	۱۵۰۰۰	...
۱۴۵۲	۱۵۱۰۰	...	۱۴۵۲	۱۵۱۰۰	...
۱۴۵۳	۱۵۲۰۰	...	۱۴۵۳	۱۵۲۰۰	...
۱۴۵۴	۱۵۳۰۰	...	۱۴۵۴	۱۵۳۰۰	...
۱۴۵۵	۱۵۴۰۰	...	۱۴۵۵	۱۵۴۰۰	...
۱۴۵۶	۱۵۵۰۰	...	۱۴۵۶	۱۵۵۰۰	...
۱۴۵۷	۱۵۶۰۰	...	۱۴۵۷	۱۵۶۰۰	...
۱۴۵۸	۱۵۷۰۰	...	۱۴۵۸	۱۵۷۰۰	...
۱۴۵۹	۱۵۸۰۰	...	۱۴۵۹	۱۵۸۰۰	...
۱۴۶۰	۱۵۹۰۰	...	۱۴۶۰	۱۵۹۰۰	...
۱۴۶۱	۱۶۰۰۰	...	۱۴۶۱	۱۶۰۰۰	...
۱۴۶۲	۱۶۱۰۰	...	۱۴۶۲	۱۶۱۰۰	...
۱۴۶۳	۱۶۲۰۰	...</			

[illegible]

[illegible][illegible]

[illegible][illegible][illegible]

تاریخ	موضوع	مبلغ	توضیحات
۱۳۰۲/۰۱/۰۱	بابت...	۱۰۰۰	
۱۳۰۲/۰۱/۰۲	بابت...	۲۰۰	
۱۳۰۲/۰۱/۰۳	بابت...	۳۰۰	
۱۳۰۲/۰۱/۰۴	بابت...	۴۰۰	
۱۳۰۲/۰۱/۰۵	بابت...	۵۰۰	
۱۳۰۲/۰۱/۰۶	بابت...	۶۰۰	
۱۳۰۲/۰۱/۰۷	بابت...	۷۰۰	
۱۳۰۲/۰۱/۰۸	بابت...	۸۰۰	
۱۳۰۲/۰۱/۰۹	بابت...	۹۰۰	
۱۳۰۲/۰۱/۱۰	بابت...	۱۰۰۰	
۱۳۰۲/۰۱/۱۱	بابت...	۱۱۰۰	
۱۳۰۲/۰۱/۱۲	بابت...	۱۲۰۰	
۱۳۰۲/۰۱/۱۳	بابت...	۱۳۰۰	
۱۳۰۲/۰۱/۱۴	بابت...	۱۴۰۰	
۱۳۰۲/۰۱/۱۵	بابت...	۱۵۰۰	
۱۳۰۲/۰۱/۱۶	بابت...	۱۶۰۰	
۱۳۰۲/۰۱/۱۷	بابت...	۱۷۰۰	
۱۳۰۲/۰۱/۱۸	بابت...	۱۸۰۰	
۱۳۰۲/۰۱/۱۹	بابت...	۱۹۰۰	
۱۳۰۲/۰۱/۲۰	بابت...	۲۰۰۰	
۱۳۰۲/۰۱/۲۱	بابت...	۲۱۰۰	
۱۳۰۲/۰۱/۲۲	بابت...	۲۲۰۰	
۱۳۰۲/۰۱/۲۳	بابت...	۲۳۰۰	
۱۳۰۲/۰۱/۲۴	بابت...	۲۴۰۰	
۱۳۰۲/۰۱/۲۵	بابت...	۲۵۰۰	
۱۳۰۲/۰۱/۲۶	بابت...	۲۶۰۰	
۱۳۰۲/۰۱/۲۷	بابت...	۲۷۰۰	
۱۳۰۲/۰۱/۲۸	بابت...	۲۸۰۰	
۱۳۰۲/۰۱/۲۹	بابت...	۲۹۰۰	
۱۳۰۲/۰۱/۳۰	بابت...	۳۰۰۰	
۱۳۰۲/۰۲/۰۱	بابت...	۳۱۰۰	
۱۳۰۲/۰۲/۰۲	بابت...	۳۲۰۰	
۱۳۰۲/۰۲/۰۳	بابت...	۳۳۰۰	
۱۳۰۲/۰۲/۰۴	بابت...	۳۴۰۰	
۱۳۰۲/۰۲/۰۵	بابت...	۳۵۰۰	
۱۳۰۲/۰۲/۰۶	بابت...	۳۶۰۰	
۱۳۰۲/۰۲/۰۷	بابت...	۳۷۰۰	
۱۳۰۲/۰۲/۰۸	بابت...	۳۸۰۰	
۱۳۰۲/۰۲/۰۹	بابت...	۳۹۰۰	
۱۳۰۲/۰۲/۱۰	بابت...	۴۰۰۰	
۱۳۰۲/۰۲/۱۱	بابت...	۴۱۰۰	
۱۳۰۲/۰۲/۱۲	بابت...	۴۲۰۰	
۱۳۰۲/۰۲/۱۳	بابت...	۴۳۰۰	
۱۳۰۲/۰۲/۱۴	بابت...	۴۴۰۰	
۱۳۰۲/۰۲/۱۵	بابت...	۴۵۰۰	
۱۳۰۲/۰۲/۱۶	بابت...	۴۶۰۰	
۱۳۰۲/۰۲/۱۷	بابت...	۴۷۰۰	
۱۳۰۲/۰۲/۱۸	بابت...	۴۸۰۰	
۱۳۰۲/۰۲/۱۹	بابت...	۴۹۰۰	
۱۳۰۲/۰۲/۲۰	بابت...	۵۰۰۰	
۱۳۰۲/۰۲/۲۱	بابت...	۵۱۰۰	
۱۳۰۲/۰۲/۲۲	بابت...	۵۲۰۰	
۱۳۰۲/۰۲/۲۳	بابت...	۵۳۰۰	
۱۳۰۲/۰۲/۲۴	بابت...	۵۴۰۰	
۱۳۰۲/۰۲/۲۵	بابت...	۵۵۰۰	
۱۳۰۲/۰۲/۲۶	بابت...	۵۶۰۰	
۱۳۰۲/۰۲/۲۷	بابت...	۵۷۰۰	
۱۳۰۲/۰۲/۲۸	بابت...	۵۸۰۰	
۱۳۰۲/۰۲/۲۹	بابت...	۵۹۰۰	
۱۳۰۲/۰۲/۳۰	بابت...	۶۰۰۰	
۱۳۰۲/۰۳/۰۱	بابت...	۶۱۰۰	
۱۳۰۲/۰۳/۰۲	بابت...	۶۲۰۰	
۱۳۰۲/۰۳/۰۳	بابت...	۶۳۰۰	
۱۳۰۲/۰۳/۰۴	بابت...	۶۴۰۰	
۱۳۰۲/۰۳/۰۵	بابت...	۶۵۰۰	
۱۳۰۲/۰۳/۰۶	بابت...	۶۶۰۰	
۱۳۰۲/۰۳/۰۷	بابت...	۶۷۰۰	
۱۳۰۲/۰۳/۰۸	بابت...	۶۸۰۰	
۱۳۰۲/۰۳/۰۹	بابت...	۶۹۰۰	
۱۳۰۲/۰۳/۱۰	بابت...	۷۰۰۰	

BABALAH, DOWAN, ARIST, DARE BASALAH, BOK

12

الانكشافات بينك وبينك										الانكشافات بينك وبينك									
الانكشافات بينك وبينك										الانكشافات بينك وبينك									
الانكشافات بينك وبينك										الانكشافات بينك وبينك									
الانكشافات بينك وبينك										الانكشافات بينك وبينك									
الانكشافات بينك وبينك										الانكشافات بينك وبينك									
الانكشافات بينك وبينك										الانكشافات بينك وبينك									
الانكشافات بينك وبينك										الانكشافات بينك وبينك									
الانكشافات بينك وبينك										الانكشافات بينك وبينك									
الانكشافات بينك وبينك										الانكشافات بينك وبينك									
الانكشافات بينك وبينك										الانكشافات بينك وبينك									
الانكشافات بينك وبينك										الانكشافات بينك وبينك									
الانكشافات بينك وبينك										الانكشافات بينك وبينك									
الانكشافات بينك وبينك										الانكشافات بينك وبينك									
الانكشافات بينك وبينك										الانكشافات بينك وبينك									
الانكشافات بينك وبينك										الانكشافات بينك وبينك									
الانكشافات بينك وبينك										الانكشافات بينك وبينك									
الانكشافات بينك وبينك										الانكشافات بينك وبينك									
الانكشافات بينك وبينك										الانكشافات بينك وبينك									
الانكشافات بينك وبينك										الانكشافات بينك وبينك									
الانكشافات بينك وبينك										الانكشافات بينك وبينك									
الانكشافات بينك وبينك										الانكشافات بينك وبينك									
الانكشافات بينك وبينك										الانكشافات بينك وبينك									
الانكشافات بينك وبينك										الانكشافات بينك وبينك									
الانكشافات بينك وبينك										الانكشافات بينك وبينك									
الانكشافات بينك وبينك										الانكشافات بينك وبينك									
الانكشافات بينك وبينك										الانكشافات بينك وبينك									
الانكشافات بينك وبينك										الانكشافات بينك وبينك									
الانكشافات بينك وبينك										الانكشافات بينك وبينك									
الانكشافات بينك وبينك										الانكشافات بينك وبينك									
الانكشافات بينك وبينك										الانكشافات بينك وبينك									
الانكشافات بينك وبينك										الانكشافات بينك وبينك									
الانكشافات بينك وبينك										الانكشافات بينك وبينك									
الانكشافات بينك وبينك										الانكشافات بينك وبينك									
الانكشافات بينك وبينك										الانكشافات بينك وبينك									
الانكشافات بينك وبينك										الانكشافات بينك وبينك									
الانكشافات بينك وبينك										الانكشافات بينك وبينك									
الانكشافات بينك وبينك										الانكشافات بينك وبينك									
الانكشافات بينك وبينك										الانكشافات بينك وبينك									
الانكشافات بينك وبينك										الانكشافات بينك وبينك									
الانكشافات بينك وبينك										الانكشافات بينك وبينك									
الانكشافات بينك وبينك										الانكشافات بينك وبينك									
الانكشافات بينك وبينك										الانكشافات بينك وبينك									
الانكشافات بينك وبينك										الانكشافات بينك وبينك									
الانكشافات بينك وبينك										الانكشافات بينك وبينك									
الانكشافات بينك وبينك										الانكشافات بينك وبينك									
الانكشافات بينك وبينك										الانكشافات بينك وبينك									
الانكشافات بينك وبينك										الانكشافات بينك وبينك									
الانكشافات بينك وبينك										الانكشافات بينك وبينك									
الانكشافات بينك وبينك										الانكشافات بينك وبينك									
الانكشافات بينك وبينك										الانكشافات بينك وبينك									
الانكشافات بينك وبينك										الانكشافات بينك وبينك									
الانكشافات بينك وبينك										الانكشافات بينك وبينك									
الانكشافات بينك وبينك										الانكشافات بينك وبينك									
الانكشافات بينك وبينك										الانكشافات بينك وبينك									
الانكشافات بينك وبينك										الانكشافات بينك وبينك									
الانكشافات بينك وبينك										الانكشافات بينك وبينك									
الانكشافات بينك وبينك										الانكشافات بينك وبينك									
الانكشافات بينك وبينك										الانكشافات بينك وبينك									
الانكشافات بينك وبينك										الانكشافات بينك وبينك									
الانكشافات بينك وبينك										الانكشافات بينك وبينك									
الانكشافات بينك وبينك										الانكشافات بينك وبينك									
الانكشافات بينك وبينك										الانكشافات بينك وبينك									

[illegible][illegible][illegible]

تاریخ	محل	موضوع	ملاحظات
۱۳۰۲	تهران	تعمیرات	تعمیرات در محله...
۱۳۰۳	تهران	تعمیرات	تعمیرات در محله...
۱۳۰۴	تهران	تعمیرات	تعمیرات در محله...
۱۳۰۵	تهران	تعمیرات	تعمیرات در محله...
۱۳۰۶	تهران	تعمیرات	تعمیرات در محله...
۱۳۰۷	تهران	تعمیرات	تعمیرات در محله...
۱۳۰۸	تهران	تعمیرات	تعمیرات در محله...
۱۳۰۹	تهران	تعمیرات	تعمیرات در محله...
۱۳۱۰	تهران	تعمیرات	تعمیرات در محله...
۱۳۱۱	تهران	تعمیرات	تعمیرات در محله...
۱۳۱۲	تهران	تعمیرات	تعمیرات در محله...
۱۳۱۳	تهران	تعمیرات	تعمیرات در محله...
۱۳۱۴	تهران	تعمیرات	تعمیرات در محله...
۱۳۱۵	تهران	تعمیرات	تعمیرات در محله...
۱۳۱۶	تهران	تعمیرات	تعمیرات در محله...
۱۳۱۷	تهران	تعمیرات	تعمیرات در محله...
۱۳۱۸	تهران	تعمیرات	تعمیرات در محله...
۱۳۱۹	تهران	تعمیرات	تعمیرات در محله...
۱۳۲۰	تهران	تعمیرات	تعمیرات در محله...

١٢٤٧ ١٢٤٨ ١٢٤٩ ١٢٥٠ ١٢٥١ ١٢٥٢ ١٢٥٣ ١٢٥٤ ١٢٥٥ ١٢٥٦ ١٢٥٧ ١٢٥٨ ١٢٥٩ ١٢٦٠ ١٢٦١ ١٢٦٢ ١٢٦٣ ١٢٦٤ ١٢٦٥ ١٢٦٦ ١٢٦٧ ١٢٦٨ ١٢٦٩ ١٢٧٠ ١٢٧١ ١٢٧٢ ١٢٧٣ ١٢٧٤ ١٢٧٥ ١٢٧٦ ١٢٧٧ ١٢٧٨ ١٢٧٩ ١٢٨٠ ١٢٨١ ١٢٨٢ ١٢٨٣ ١٢٨٤ ١٢٨٥ ١٢٨٦ ١٢٨٧ ١٢٨٨ ١٢٨٩ ١٢٩٠ ١٢٩١ ١٢٩٢ ١٢٩٣ ١٢٩٤ ١٢٩٥ ١٢٩٦ ١٢٩٧ ١٢٩٨ ١٢٩٩ ١٣٠٠ ١٣٠١ ١٣٠٢ ١٣٠٣ ١٣٠٤ ١٣٠٥ ١٣٠٦ ١٣٠٧ ١٣٠٨ ١٣٠٩ ١٣١٠ ١٣١١ ١٣١٢ ١٣١٣ ١٣١٤ ١٣١٥ ١٣١٦ ١٣١٧ ١٣١٨ ١٣١٩ ١٣٢٠ ١٣٢١ ١٣٢٢ ١٣٢٣ ١٣٢٤ ١٣٢٥ ١٣٢٦ ١٣٢٧ ١٣٢٨ ١٣٢٩ ١٣٣٠ ١٣٣١ ١٣٣٢ ١٣٣٣ ١٣٣٤ ١٣٣٥ ١٣٣٦ ١٣٣٧ ١٣٣٨ ١٣٣٩ ١٣٤٠ ١٣٤١ ١٣٤٢ ١٣٤٣ ١٣٤٤ ١٣٤٥ ١٣٤٦ ١٣٤٧ ١٣٤٨ ١٣٤٩ ١٣٥٠ ١٣٥١ ١٣٥٢ ١٣٥٣ ١٣٥٤ ١٣٥٥ ١٣٥٦ ١٣٥٧ ١٣٥٨ ١٣٥٩ ١٣٦٠ ١٣٦١ ١٣٦٢ ١٣٦٣ ١٣٦٤ ١٣٦٥ ١٣٦٦ ١٣٦٧ ١٣٦٨ ١٣٦٩ ١٣٧٠ ١٣٧١ ١٣٧٢ ١٣٧٣ ١٣٧٤ ١٣٧٥ ١٣٧٦ ١٣٧٧ ١٣٧٨ ١٣٧٩ ١٣٨٠ ١٣٨١ ١٣٨٢ ١٣٨٣ ١٣٨٤ ١٣٨٥ ١٣٨٦ ١٣٨٧ ١٣٨٨ ١٣٨٩ ١٣٩٠ ١٣٩١ ١٣٩٢ ١٣٩٣ ١٣٩٤ ١٣٩٥ ١٣٩٦ ١٣٩٧ ١٣٩٨ ١٣٩٩ ١٤٠٠ ١٤٠١ ١٤٠٢ ١٤٠٣ ١٤٠٤ ١٤٠٥ ١٤٠٦ ١٤٠٧ ١٤٠٨ ١٤٠٩ ١٤١٠ ١٤١١ ١٤١٢ ١٤١٣ ١٤١٤ ١٤١٥ ١٤١٦ ١٤١٧ ١٤١٨ ١٤١٩ ١٤٢٠ ١٤٢١ ١٤٢٢ ١٤٢٣ ١٤٢٤ ١٤٢٥ ١٤٢٦ ١٤٢٧ ١٤٢٨ ١٤٢٩ ١٤٣٠ ١٤٣١ ١٤٣٢ ١٤٣٣ ١٤٣٤ ١٤٣٥ ١٤٣٦ ١٤٣٧ ١٤٣٨ ١٤٣٩ ١٤٤٠ ١٤٤١ ١٤٤٢ ١٤٤٣ ١٤٤٤ ١٤٤٥ ١٤٤٦ ١٤٤٧ ١٤٤٨ ١٤٤٩ ١٤٥٠ ١٤٥١ ١٤٥٢ ١٤٥٣ ١٤٥٤ ١٤٥٥ ١٤٥٦ ١٤٥٧ ١٤٥٨ ١٤٥٩ ١٤٦٠ ١٤٦١ ١٤٦٢ ١٤٦٣ ١٤٦٤ ١٤٦٥ ١٤٦٦ ١٤٦٧ ١٤٦٨ ١٤٦٩ ١٤٧٠ ١٤٧١ ١٤٧٢ ١٤٧٣ ١٤٧٤ ١٤٧٥ ١٤٧٦ ١٤٧٧ ١٤٧٨ ١٤٧٩ ١٤٨٠ ١٤٨١ ١٤٨٢ ١٤٨٣ ١٤٨٤ ١٤٨٥ ١٤٨٦ ١٤٨٧ ١٤٨٨ ١٤٨٩ ١٤٩٠ ١٤٩١ ١٤٩٢ ١٤٩٣ ١٤٩٤ ١٤٩٥ ١٤٩٦ ١٤٩٧ ١٤٩٨ ١٤٩٩ ١٥٠٠ ١٥٠١ ١٥٠٢ ١٥٠٣ ١٥٠٤ ١٥٠٥ ١٥٠٦ ١٥٠٧ ١٥٠٨ ١٥٠٩ ١٥١٠ ١٥١١ ١٥١٢ ١٥١٣ ١٥١٤ ١٥١٥ ١٥١٦ ١٥١٧ ١٥١٨ ١٥١٩ ١٥٢٠ ١٥٢١ ١٥٢٢ ١٥٢٣ ١٥٢٤ ١٥٢٥ ١٥٢٦ ١٥٢٧ ١٥٢٨ ١٥٢٩ ١٥٣٠ ١٥٣١ ١٥٣٢ ١٥٣٣ ١٥٣٤ ١٥٣٥ ١٥٣٦ ١٥٣٧ ١٥٣٨ ١٥٣٩ ١٥٤٠ ١٥٤١ ١٥٤٢ ١٥٤٣ ١٥٤٤ ١٥٤٥ ١٥٤٦ ١٥٤٧ ١٥٤٨ ١٥٤٩ ١٥٥٠ ١٥٥١ ١٥٥٢ ١٥٥٣ ١٥٥٤ ١٥٥٥ ١٥٥٦ ١٥٥٧ ١٥٥٨ ١٥٥٩
--

[illegible]

تاریخ	موضوع	مبلغ	ملاحظات
1302/01/01	...	...	...
1302/01/02	...	...	...
1302/01/03	...	...	...
1302/01/04	...	...	...
1302/01/05	...	...	...
1302/01/06	...	...	...
1302/01/07	...	...	...
1302/01/08	...	...	...
1302/01/09	...	...	...
1302/01/10	...	...	...
1302/01/11	...	...	...
1302/01/12	...	...	...
1302/01/13	...	...	...
1302/01/14	...	...	...
1302/01/15	...	...	...
1302/01/16	...	...	...
1302/01/17	...	...	...
1302/01/18	...	...	...
1302/01/19	...	...	...
1302/01/20	...	...	...
1302/01/21	...	...	...
1302/01/22	...	...	...
1302/01/23	...	...	...
1302/01/24	...	...	...
1302/01/25	...	...	...
1302/01/26	...	...	...
1302/01/27	...	...	...
1302/01/28	...	...	...
1302/01/29	...	...	...
1302/01/30	...	...	...
1302/02/01	...	...	...
1302/02/02	...	...	...
1302/02/03	...	...	...
1302/02/04	...	...	...
1302/02/05	...	...	...
1302/02/06	...	...	...
1302/02/07	...	...	...
1302/02/08	...	...	...
1302/02/09	...	...	...
1302/02/10	...	...	...
1302/02/11	...	...	...
1302/02/12	...	...	...
1302/02/13	...	...	...
1302/02/14	...	...	...
1302/02/15	...	...	...
1302/02/16	...	...	...
1302/02/17	...	...	...
1302/02/18	...	...	...
1302/02/19	...	...	...
1302/02/20	...	...	...
1302/02/21	...	...	...
1302/02/22	...	...	...
1302/02/23	...	...	...
1302/02/24	...	...	...
1302/02/25	...	...	...
1302/02/26	...	...	...
1302/02/27	...	...	...
1302/02/28	...	...	...
1302/02/29	...	...	...
1302/03/01	...	...	...
1302/03/02	...	...	...
1302/03/03	...	...	...
1302/03/04	...	...	...
1302/03/05	...	...	...
1302/03/06	...	...	...
1302/03/07	...	...	...
1302/03/08	...	...	...
1302/03/09	...	...	...
1302/03/10	...	...	...
1302/03/11	...	...	...
1302/03/12	...	...	...
1302/03/13	...	...	...
1302/03/14	...	...	...
1302/03/15	...	...	...
1302/03/16	...	...	...
1302/03/17	...	...	...
1302/03/18	...	...	...
1302/03/19	...	...	...
1302/03/20	...	...	...
1302/03/21	...	...	...
1302/03/22	...	...	...
1302/03/23	...	...	...
1302/03/24	...	...	...
1302/03/25	...	...	...
1302/03/26	...	...	...
1302/03/27	...	...	...
1302/03/28	...	...	...
1302/03/29	...	...	...
1302/03/30	...	...	...
1302/04/01	...	...	...
1302/04/02	...	...	...
1302/04/03	...	...	...
1302/04/04	...	...	...
1302/04/05	...	...	...
1302/04/06	...	...	...
1302/04/07	...	...	...
1302/04/08	...	...	...
1302/04/09	...	...	...
1302/04/10	...	...	...
1302/04/11	...	...	...
1302/04/12	...	...	...
1302/04/13	...	...	...
1302/04/14	...	...	...
1302/04/15	...	...	...
1302/04/16	...	...	...
1302/04/17	...	...	...
1302/04/18	...	...	...
1302/04/19	...	...	...
1302/04/20	...	...	...
1302/04/21	...	...	...
1302/04/22	...	...	...
1302/04/23	...	...	...
1302/04/24	...	...	...
1302/04/25	...	...	...
1302/04/26	...	...	...
1302/04/27	...	...	...
1302/04/28	...	...	...
1302/04/29	...	...	...
1302/04/30	...	...	...
1302/05/01	...	...	...
1302/05/02	...	...	...
1302/05/03	...	...	...
1302/05/04	...	...	...
1302/05/05	...	...	...
1302/05/06	...	...	...
1302/05/07	...	...	...
1302/05/08	...	...	...
1302/05/09	...	...	...
1302/05/10	...	...	...
1302/05/11	...	...	...
1302/05/12	...	...	...
1302/05/13	...	...	...
1302/05/14	...	...	...
1302/05/15	...	...	...
1302/05/16	...	...	...
1302/05/17	...	...	...
1302/05/18	...	...	...
1302/05/19	...	...	...
1302/05/20	...	...	...
1302/05/21	...	...	...
1302/05/22	...	...	...
1302/05/23	...	...	...
1302/05/24	...	...	...
1302/05/25	...	...	...
1302/05/26	...	...	...
1302/05/27	...	...	...
1302/05/28	...	...	...
1302/05/29	...	...	...
1302/05/30	...	...	...
1302/06/01	...	...	...
1302/06/02	...	...	...
1302/06/03	...	...	...
1302/06/04	...	...	...
1302/06/05	...	...	...
1302/06/06	...	...	...
1302/06/07	...	...	...
1302/06/08	...	...	...
1302/06/09	...	...	...
1302/06/10	...	...	...
1302/06/11	...	...	...
1302/06/12	...	...	...
1302/06/13	...	...	...
1302/06/14	...	...	...
1302/06/15	...	...	...
1302/06/16	...	...	...
1302/06/17	...	...	...
1302/06/18	...	...	...
1302/06/19	...	...	...
1302/06/20	...	...	...
1302/06/21	...	...	...
1302/06/22	...	...	...
1302/06/23	...	...	...
1302/06/24	...	...	...
1302/06/25	...	...	...
1302/06/26	...	...	...
1302/06/27	...	...	...
1302/06/28	...	...	...
1302/06/29	...	...	...
1302/06/30	...	...	...
1302/07/01	...	...	...
1302/07/02	...	...	...
1302/07/03	...	...	...
1302/07/04	...	...	...
1302/07/05	...	...	...
1302/07/06	...	...	...
1302/07/07	...	...	...
1302/07/08	...	...	...
1302/07/09	...	...	...
1302/07/10	...	...	...
1302/07/11	...	...	...
1302/07/12	...	...	...
1302/07/13	...	...	...
1302/07/14	...	...	...
1302/07/15	...	...	...
1302/07/16	...	...	...
1302/07/17	...	...	...
1302/07/18	...	...	...
1302/07/19	...	...	...
1302/07/20	...	...	...
1302/07/21	...	...	...
1302/07/22	...	...	...
1302/07/23	...	...	...
1302/07/24	...	...	...
1302/07/25	...	...	...
1302/07/26	...	...	...
1302/07/27	...	...	...
1302/07/28	...	...	...
1302/07/29	...	...	...
1302/07/30	...	...	...
1302/08/01	...	...	...
1302/08/02	...	...	...
1302/08/03	...	...	...
1302/08/04	...	...	...
1302/08/05	...	...	...
1302/08/06	...	...	...
1302/08/07	...	...	...
1302/08/08	...	...	...
1302/08/09	...	...	...
1302/08/10	...	...	...
1302/08/11	...	...	...
1302/08/12	...	...	...
1302/08/13	...	...	...
1302/08/14	...	...	...
1302/08/15	...	...	...
1302/08/16	...	...	...
1302/08/17	...	...	...
1302/08/18	...	...	...
1302/08/19	...	...	...
1302/08/20	...	...	...
1302/08/21	...	...	...
1302/08/22	...	...	...
1302/08/23	...	...	...
1302/08/24	...	...	...
1302/08/25	...	...	...
1302/08/26	...	...	...
1302/08/27	...	...	...
1302/08/28	...	...	...
1302/08/29	...	...	...
1302/08/30	...	...	...
1302/09/01	...	...	...
1302/09/02	...	...	...
1302/09/03	...	...	...
1302/09/04	...	...	...
1302/09/05	...	...	...
1302/09/06	...	...	...
1302/09/07	...	...	...
1302/09/08	...	...	...
1302/09/09	...	...	...
1302/09/10	...	...	...
1302/09/11	...	...	...
1302/09/12	...	...	...
1302/09/13	...	...	...
1302/09/14	...	...	...
1302/09/15	...	...	...
1302/09/16	...	...	...
1302/09/17	...	...	...
1302/09/18	...	...	...
1302/09/19	...	...	...
1302/09/20	...	...	...
1302/09/21	...	...	...
1302/09/22	...	...	...
1302/09/23	...	...	...
1302/09/24	...	...	...
1302/09/25	...	...	...
1302/09/26	...	...	...
1302/09/27	...	...	...
1302/09/28	...	...	...
1302/09/29	...	...	...
1302/09/30	...	...	...
1302/10/01	...	...	...
1302/10/02	...	...	...
1302/10/03	...	...	...
1302/10/04	...	...	...
1302/10/05	...	...	...
1302/10/06	...	...	...
1302/10/07	...	...	...
1302/10/08	...	...	...
1302/10/09	...	...	...
1302/10/10	...	...	...
1302/10/11	...	...	...
1302/10/12	...	...	...
1302/10/13	...	...	...
1302/10/14	...	...	...
1302/10/15	...	...	...
1302/10/16	...	...	...
1302/10/17	...	...	...
1302/10/18	...	...	...
1302/10/19	...	...	...
1302/10/20	...	...	...
1302/10/21	...	...	...
1302/10/22	...	...	...
1302/10/23	...	...	...
1302/10/24	...	...	...
1302/10/25	...	...	...
1302/10/26	...	...	...
1302/10/27	...	...	...
1302/10/28	...	...	...
1302/10/29	...	...	...
1302/10/30	...	...	...
1302/11/01	...	...	...
1302/11/02	...	...	...
1302/11/03	...	...	...
1302/11/04	...	...	...
1302/11/05	...	...	...
1302/11/06	...	...	...
1302/11/07	...	...	...
1302/11/08	...	...	...
1302/11/09	...	...	...
1302/11/10	...	...	...
1302/11/11	...	...	...
1302/11/12	...	...	...
1302/11/13	...	...	...
1302/11/14	...	...	...
1302/11/15	...	...	...
1302/11/16	...	...	...
1302/11/17	...	...	...
1302/11/18	...	...	...
1302/11/19	...	...	...
1302/11/20	...	...	...
1302/11/21	...	...	...
1302/11/22	...	...	...
1302/11/23	...	...	...
1302/11/24	...	...	...
1302/11/25	...	...	...
1302/11/26	...	...	...
1302/11/27	...	...	...
1302/11/28	...	...	...
1302/11/29	...	...	...
1302/11/30	...	...	...
1302/12/01	...	...	...
1302/12/02	...	...	...
1302/12/03	...	...	...
1302/12/04	...	...	...
1302/12/05	...	...	...
1302/12/06	...	...	...
1302/12/07	...	...	...
1302/12/08	...	...	...
1302/12/09	...	...	...
1302/12/10	...	...	...
1302/12/11	...	...	...
1302/12/12	...	...	...
1302/12/13	...	...	...
1302/12/14	...	...	...
1302/12/15	...	...	...
1302/12/16	...	...	...
1302/12/17	...	...	...
1302/12/18	...	...	...
1302/12/19	...	...	...
1302/12/20	...	...	...
1302/12/21	...	...	...
1302/12/22	...	...	...
1302/12/23	...	...	...
1302/12/24	...	...	...
1302/12/25	...	...	...
1302/12/26	...	...	...
1302/12/27	...	...	...
1302/12/28	...	...	...
1302/12/29	...	...	...
1302/12/30	...	...	...
1303/01/01	...	...	...
1303/01/02	...	...	...
1303/01/03	...	...	...
1303/01/04	...	...	...
130			

[illegible]

B

359

C

KAMULAŞTIRMA ŞUBE MÜDÜRLÜĞÜ'NÜN CEVABI

	T.C. İSTANBUL BÜYÜKŞEHİR BELEDİYE BAŞKANLIĞI Emlak Yönetimi Dairesi Başkanlığı Kamulaştırma Şube Müdürlüğü	GÜNLÜDÜR 19.06.2023
Sayı : E-97400625-752.01.99-2023.972228 Konu : Bilgi ve belge.		
DAĞITIM YERLERİNE		
İlgi : Halkla İlişkiler Şube Müdürlüğünün 12.06.2023 tarih ve 932900 sayılı yazısı ve eki dilekçe.		
İlgi yazı eki dilekçe ile tez çalışması için kullanılacağından bahisle Beyoğlu İlçesi, Kemankuş Mahallesi, Karaköy Mevkii, eski 100 ada 5-9-11-13-17-18-19-20-21 parseller, yeni 2234 ada 4 parsel sayılı taşınmaza ait dilekçede yer alan konularla ilgili bilgi ve belgeler talep edilmektedir. Konuya ilişkin yapılan değerlendirmede 4982 sayılı Bilgi Edinme Kanununun 7. Maddesine istinaden talebiniz uygun değerlendirilememiştir.		
Bilgilerinize arz/ rica ederim.		
Dağıtım: Gereği: Sayın Sultan YILMAZ		Fatih ÖZÇELİK Şube Müdürü
Bilgi: Halkla İlişkiler Şube Müdürlüğüne		
Bu belge, güvenli elektronik imza ile imzalanmıştır.		
Belge Doğrulama Kodu : f4fc2c49-df34-408f-bc7d-8a3ab67f553f Belge Doğrulama Adresi : https://www.turkiye.gov.tr/ibb-ebys		
Osmaniye Mahallesi Çobançeşme Köyüolu Bulvarı No: 5 Bakırköy İstanbul Bilgi için: Zeynep Yıldız DİKİCİ		
Telefon No: 2124553242 Faks No: 2124554379 Şehir Plancısı		
e-Posta: yildiz.elveren@ibb.gov.tr İnternet Adresi: https://www.ibb.istanbul Telefon No:		
Kep Adresi: ibb@hs01.kep.tr		

D

ARŞİV ŞUBE MÜDÜRLÜĞÜ'NÜN CEVABI

	T.C. İSTANBUL BÜYÜKŞEHİR BELEDİYE BAŞKANLIĞI Yazı İşleri ve Kararlar Dairesi Başkanlığı Arşiv Şube Müdürlüğü	GÜNLÜDÜR 15.06.2023
Sayı : E-19322419-805.02.05-2023.966420 Konu : Arşivden Yararlandırma		
DAĞITIM YERLERİNE		
İlgi : Başkanlığımızda 06/06/2023 tarih, 909467 sayı ile kayıtlı başvuru.		
İlgi başvurusunda Sn. Sultan YILMAZ'ın Yıldız Teknik Üniversitesi, Mimarlık Bölümü, Mimarlık Tarihi Programında Yüksek Lisans öğrencisi olduğu ifade edilerek, tez konusu ile ilgili başvurusunda belirttiği muhtelif konulara ait bilgi ve belgelerin derlenerek tarafına gönderilmesi talep edilmektedir.		
Söz konusu talep özel bir çalışma ve araştırma neticesinde oluşturulabilecek türden bir bilgi veya belge kapsamında olup, Bilgi Edinme Kanununun 7. Maddesine istinaden bu türdeki başvurulara olumlu cevap verilememektedir. Sn. Sultan YILMAZ'ın, araştırma konusu ile alakalı müdürlüğümüze dilekçe ile başvuru yaparak Kurum Arşivi Programlarında dijital ortamda Meclis ve Encümen Kararları üzerinde araştırma ve inceleme yapması mümkündür.		
Bilgilerinize rica ederim.		
		İsmail AYDIN Şube Müdürü
Dağıtım: Gereği: Sayın Sultan YILMAZ		Bilgi: Halkla İlişkiler Şube Müdürlüğüne
Bu belge, güvenli elektronik imza ile imzalanmıştır.		
Belge Doğrulama Kodu : 67e7037a-c0f0-4b1c-a42c-68ef620f1ca0		Belge Doğrulama Adresi : https://www.turkiye.gov.tr/ibb-ebys
Osmaniye Mahallesi Çobançeşme Koşuyolu Bulvarı No: 5 Bakırköy İstanbul		Bilgi için:Orhan GÜLTEKİN
Telefon No: 2124494605 Faks No: 2124494905		Şef
e-Posta: orhan.gultekin@ibb.gov.tr İnternet Adresi: https://www.ibb.istanbul		Telefon No:
Kep Adresi: ibb@hs01.kep.tr		

E

KÜLTÜR VARLIKLARI PROJELER ŞUBE MÜDÜRLÜĞÜ'NÜN CEVABI

 T.C.
İSTANBUL BÜYÜKŞEHİR BELEDİYE BAŞKANLIĞI
Kültür Varlıkları Dairesi Başkanlığı
Kültür Varlıkları Projeler Şube Müdürlüğü

Sayı : E-18399439-622.03-2023.1040688
Konu : Bilgi Edinme

GÜNLÜDÜR
07.07.2023

DAĞITIM YERLERİNE

İlgi: 12.06.2023 tarih ve E-28237012-622.03.99-2023.932900 sayılı Halkla İlişkiler Şube Müdürlüğü yazısı ve eki Sultan Yılmaz'a ait dilekçe örneği.

İlgi yazı ile; 4982 Sayılı Bilgi Edinme Hakkı Kanunu çerçevesinde Sultan Yılmaz tarafından yapılan bilgi edinme başvurusunun incelenip, kabul edildiğinden ve evrak kayıt sistemine geçirildiğinden bahsedilerek, ilgi yazı eki başvuruda talep edilen bilgi ve belgelerin derlenerek, ilgisine iletilmesi ve ayrıca cevabın yazılı bir örneğinin Halkla İlişkiler Müdürlüğüne gönderilmesi talep edilmektedir.

Müdürlüğümüz arşivinde yapılan incelemede; İstanbul II Numaralı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu'nun 03.04.2013 tarih ve 1232 sayılı Kararı ile restitüsyon ve rekonstrüksiyon projeleri uygun bulunan Beyoğlu İlçesi, Kemankes Mahallesi, 123 pafta, 100 ada, 5-9-11-13-17-18-19 ve 20 parsellere kayıtlı Merzifonlu Kara Mustafa Paşa Camisi (Karakoy Camisi)' ne ilişkin bilgi ve belgeler yazımız ekinde (CD) ortamında iletilmekle beraber, ilgi yazı ekinde bilgisi talep edilen istimlak işlemleri ile ilgili hususların Kamulaştırma Müdürlüğünden, Beyoğlu İlçesi planlarına ilişkin hususların Şehir Planlama Müdürlüğünden edinilmesi gerekmektedir.

Konu hakkında bilgi alınması ve gereği hususunu arz ederim.

Ek: 1 adet CD. (Kurul Kararları, Eski Fotoğraflar,
Kadastral Pafta, Tarihi Pafta ve Bilgi Föyü)

Huriye Merve GEDİK
Şube Müdürü

Dağıtım:
Gereği:
Sayın SULTAN YILMAZ

Bilgi:
Halkla İlişkiler Şube Müdürlüğüne

Bu belge, güvenli elektronik imza ile imzalanmıştır.

Belge Doğrulama Kodu : 5f1900dc-9175-4ac2-a794-b10a0baed1ef Belge Doğrulama Adresi : <https://www.turkiye.gov.tr/ibb-ebys>
Hacırahmet Mahallesi Muhsun Yazıcıoğlu Caddesi No: 1 Kasımpaşa Beyoğlu İstanbul Bilgi için: Canan TURAN
Telefon No: 2124499074 Faks No: 2124499109
iletisim@ibb.azs.tr İnternet Adresi: <https://www.ibb-istanbul.tr> Telefon No:
Kep Adresi: ibb@chd1.kep.tr

F

ŞEHİR PLANLAMA ŞUBE ŞUBE MÜDÜRLÜĞÜ'NÜN CEVABI

T.C.
İSTANBUL BÜYÜKŞEHİR BELEDİYE BAŞKANLIĞI
İmar ve Şehircilik Dairesi Başkanlığı
Şehir Planlama Şube Müdürlüğü

Sayı : E-91442078-622.03-2023.1009423
Konu : Beyoğlu ilçesi, 2234 ada, 4 parsel,
Merzifonlu Kara Mustafa Paşa Cami
(Karaköy Cami)

GÜNLÜDÜR
12.07.2023

DAĞITIM YERLERİNE

İlgi : Halkla İlişkiler Şube Müdürlüğü'nün 12.06.2023 tarihli ve 932900 sayılı yazısı ve eki.

İlgi dilekçede Beyoğlu ilçesi, Kemankeş Karamustafa Paşa Mahallesi, 2234 ada, 4 parselde yer alan Merzifonlu Kara Mustafa Paşa Cami (Karaköy Cami) hakkında bilgi ve belge talep edilmektedir.

Beyoğlu ilçesi, Kemankeş Karamustafa Paşa Mahallesi, 2234 ada, 4 parsel; 21.05.2009 onaylı 1/5000 ölçekli Beyoğlu Kentsel Sit Alanı Koruma Amaçlı Nazım İmar Planı'nda "Dini Tesisler Alanı"nda ve 21.12.2010 onaylı 1/1000 ölçekli Beyoğlu Kentsel Sit Alanı Koruma Amaçlı Uygulama İmar Planı'nda "Dini Tesisler Alanı"nda kalmakta olup söz konusu parsel ile ilişkin Merzifonlu Kara Mustafa Paşa Cami (Karaköy Cami) ihya kararı bulunmakta iken Danıştay Altıncı Dairesinin 14.02.2018 tarihli ve 2018/1302 numaralı Kararı ile ihya kararı verilen parseller, Sosyal ve Kültürel Tesis Alanları olarak gösterilmiş parseller ve parsel bazlı bazı plan kararları iptal edilmiştir. Planları iptal edilen kısımlara ilişkin İstanbul Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulunun 23.06.2022 tarih ve 10899 sayılı kararı ile geçiş dönemi koruma esasları ve kullanma şartları belirlenmiştir. Müdürlüğümüz arşivinde yer alan 21.12.2010 onaylı 1/1000 ölçekli Beyoğlu Kentsel Sit Alanı Koruma Amaçlı Uygulama İmar Planı'nda ihyası önerilen ancak mahkeme kararı ile iptal edilen dini tesislerin listesinin yer aldığı plan raporu ve Karaköy Meydanına ilişkin nazım imar planı ve uygulama imar planları müdürlük arşivimizden ücreti karşılığında başkanlığımızdan temin edilmekte olup geçiş dönemi koruma esasları kullanma şartları ekte yer almaktadır.

Bilgilerinize rica ederim.

Fatih DOĞAN
Şube Müdürü

Ek : 3
1- Karaköy Meydanı plan süreç listesi.
2- Geçiş dönemi koruma esasları ve kullanma şartları.

Dağıtım:
Halkla İlişkiler Şube Müdürlüğüne (Ek konulmadı)
Sayın Sultan Yılmaz

Bu belge, güvenli elektronik imza ile imzalanmıştır.
Belge Doğrulama Kodu : e9090e49-2dbe-40be-9a2f-2025f40bbb9
Belge Doğrulama Adresi : <https://www.turkiye.gov.tr/ibb-ebys>
Kemalpaşa Mahallesi 15 Temmuz Şehitleri Caddesi No: 5 Fatih İstanbul
Telefon No: 2124552200 Faks No: 2124552666
e-Posta: emre.muslu@ibb.gov.tr İnternet Adresi: <https://www.ibb.istanbul>
Kep Adresi: ibb@hs01.kep.tr
Bilgi için: Emre MUŞLU
Şehir Plancısı
Telefon No: 2124551786

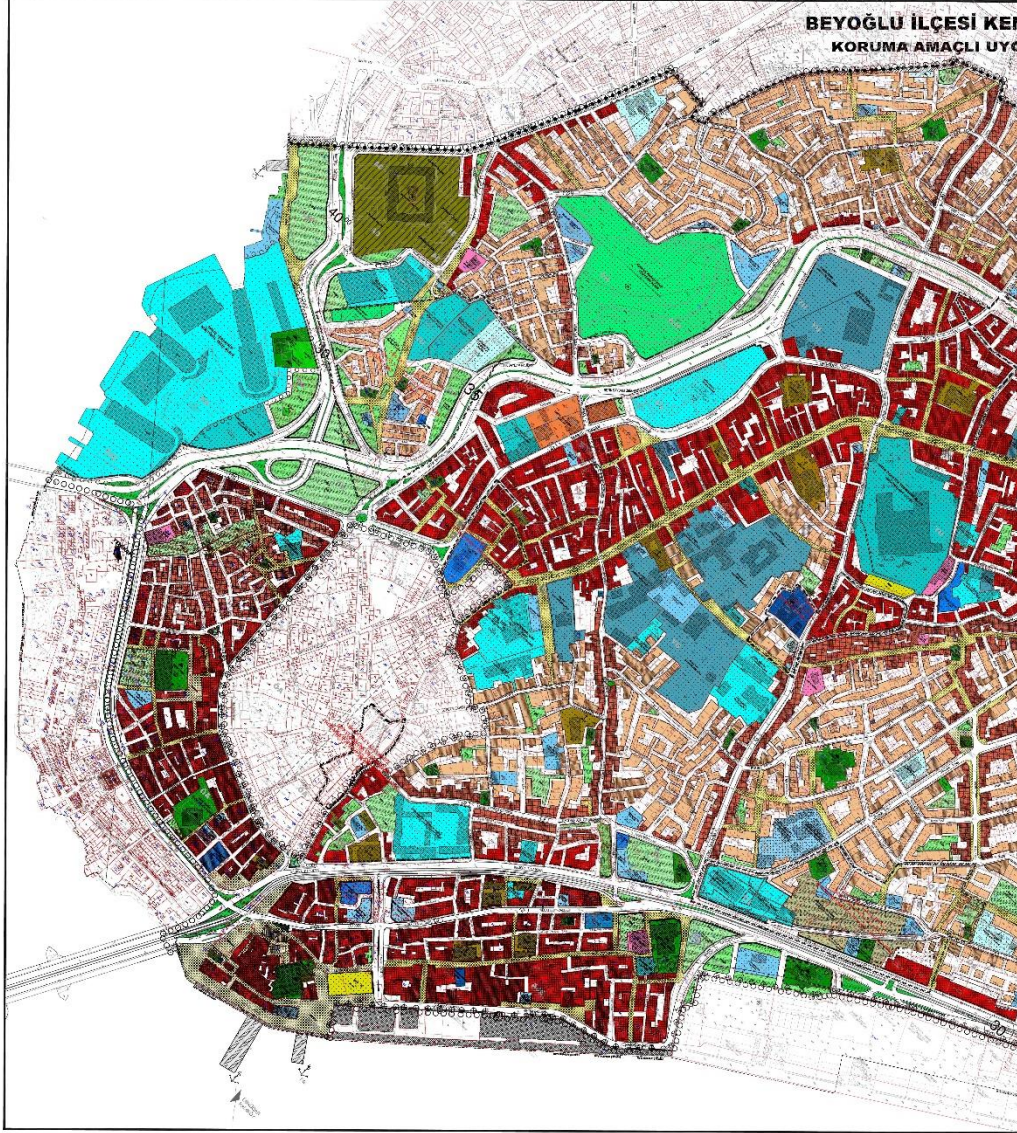

G

364

H

BEYOĞLU İLÇESİ KENTSEL SİT ALANI 1/1000 ÖLÇEKLİ KORUMA AMAÇLI UYGULAMA İMAR PLANI

TEZDEN ÜRETİLMİŞ YAYINLAR

Makaleler

1. ERKMEN, A. & YILMAZ, S. (2023). Bir Simge Yapının Mimari Tarihçesi: Yapımından Günümüze Karaköy Camisi. Yakın Mimarlık Dergisi, 7 (2).

